

การศึกษาเปรียบเทียบคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยกับปัจจุบัน

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2560
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A COMPARATIVE STUDY OF REFERENCE TERMS FOR BUDDHIST THAI MONKS IN THE
SUKHOTHAI PERIOD AND THE PRESENT

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2017

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การศึกษาเปรียบเทียบคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย กับปัจจุบัน
โดย	นายเอกพล ดวงศรี
สาขาวิชา	ภาษาไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	อาจารย์ ดร. ดาวเรือง วิทยารัฐ
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิภาส โปธิแพทย์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

.....คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร. กิ่งกาญจน์ เทพกาญจนา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ดร. เทพี จรัสจรุงเกียรติ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(อาจารย์ ดร. ดาวเรือง วิทยารัฐ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิภาส โปธิแพทย์)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาทิตย์ ชีรวณิชกุล)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรสิทธิ์ ไทรัตน์)

เอกพล ดวงศรี : การศึกษาเปรียบเทียบคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยกับปัจจุบัน (A COMPARATIVE STUDY OF REFERENCE TERMS FOR BUDDHIST THAI MONKS IN THE SUKHOTHAI PERIOD AND THE PRESENT) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: อ. ดร. ดาวเรือง วิทยารัฐ, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: ผศ. ดร. วิภาส โปธิแพทย์, 260 หน้า.

พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีสถานภาพพิเศษในสังคมไทยมาตั้งแต่โบราณ จึงมีคำที่ใช้อ้างอิงเป็นพิเศษ งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชนิดของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย และการเปลี่ยนแปลงด้าน คำศัพท์และความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน ศึกษาและเก็บข้อมูล จากจารึกภาษาไทยสมัยสุโขทัยซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือหรือเผยแพร่ทางเว็บไซต์แล้ว จำนวน 41 หลัก โดยใช้แนวคิดคำอ้างอิงในภาษาไทยและแนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษา

ผลการศึกษาพบว่า คำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยมีการปรากฏใช้ทั้งสิ้น 74 คำ ครอบคลุม ถ้อยคำหรือรูปภาพที่หลากหลาย อ้างอิงบุคคลคนเดียวกัน คือ พระสงฆ์ แบ่งเป็น 5 ชนิด ได้แก่ 1) คำนาม สามัญ 2) คำบุรุษสรรพนาม 3) คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม 4) คำบอกลำดับชั้น และ 5) คำบอกตำแหน่ง

ด้านการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันพบว่า คำอ้างอิง พระสงฆ์เหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ คือ การสูญเสีย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) สูญเสีย โดยสิ้นเชิง และ 2) สูญเสียบางส่วน ได้แก่ สูญเสียในบริบทพระสงฆ์ แต่ยังคงปรากฏใช้ในบริบททั่วไป, สูญ เสียในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังคงปรากฏใช้ในภาษาถิ่น และสูญเสียในบริบททั่วไป แต่ยังคงปรากฏใช้ในบริบท เฉพาะ ด้านการเปลี่ยนแปลงด้านความหมายพบว่า คำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยมีการเปลี่ยนแปลง ความหมาย 5 ลักษณะ ได้แก่ 1) ความหมายแคบเข้า 2) ความหมายกว้างออก 3) ความหมายย้ายที่ 4) ความหมายดีขึ้น และ 5) ความหมายเลวลง การเปลี่ยนแปลงของคำอ้างอิงพระสงฆ์สะท้อนให้เห็นบริบท สังคมพระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัยที่แตกต่างจากปัจจุบัน

การใช้คำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย และ มีความสัมพันธ์กับลำดับชั้นของพระสงฆ์ พระสงฆ์ที่มีลำดับชั้นต่างกันจะมีการใช้คำอ้างอิงที่ต่างกัน บาง ลำดับชั้นมีคำอ้างอิงใช้เป็นพิเศษ นอกจากนี้ คำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรม ความเชื่อ และมโนทัศน์เกี่ยวกับพระสงฆ์เป็นหน่อพระพุทธเจ้า การยกย่องพระสงฆ์ในฐานะครู การยกย่อง พระสงฆ์ในฐานะผู้เป็นใหญ่ และวัฒนธรรมการรับรูปแบบการตั้งสมณศักดิ์

ภาควิชา	ภาษาไทย	ลายมือชื่อนิสิต .....
สาขาวิชา	ภาษาไทย	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....
ปีการศึกษา	2560	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาร่วม .....

5780197122 : MAJOR THAI

KEYWORDS: A DIACHRONIC STUDY / REFERENCE TERMS FOR BUDDHIST THAI MONKS / SUKHOTHAI INSCRIPTIONS / ETYMOLOGY

EKAPON DUANGSRI: A COMPARATIVE STUDY OF REFERENCE TERMS FOR BUDDHIST THAI MONKS IN THE SUKHOTHAI PERIOD AND THE PRESENT. ADVISOR: DAORUANG WITTAYARAT, Ph.D., CO-ADVISOR: ASST. PROF. VIPAS POTHIPATH, Ph.D., 260 pp.

In the Sukhothai period, Thai language had various reference terms for Buddhist monks because of their particularly high status in the society. This research aims to study categories of reference terms for Buddhist Thai monks and their lexical and semantic changes in the Sukhothai period in comparison with the Present. Data had been collected from 41 edited Sukhothai Inscriptions and analyzed through a framework of reference terms and rules of language change.

This research has collected 74 reference terms for Buddhist Thai monks in use in the Sukhothai period, covering 5 categories: 1) common nouns, 2) personal pronouns, 3) titles, 4) terms indicating monastic rank and 5) terms indicating monastic role.

Lexical change of reference terms for Buddhist Thai monks from the Sukhothai period in comparison with the Present can be described as lexical loss. There are two types: 1) complete lexical loss and 2) partial lexical loss. Partial lexical loss includes lexical loss in religious context but preserved in general context, lexical loss in Modern Standard Thai but preserved in Thai dialects and lexical loss in general context but preserved in specific usage. Regarding semantic change, it can be described as 1) restriction of meaning, 2) extension of meaning, 3) meaning shifts, 4) pejorative development and 5) ameliorative development.

Lexical and semantic changes of reference terms for Buddhist Thai monks in the Sukhothai period, when compared to the Present, have also reflected the changing social and cultural contexts of Buddhism as institution in Thai society and reflected culture, beliefs and concept about Buddhist Thai monks

Department: Thai
Field of Study: Thai
Academic Year: 2017

Student's Signature .....

Advisor's Signature .....

Co-Advisor's Signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยความสำเร็จและความเมตตาของ “ครู” ทั้งสองท่านของศิษย์ คือ อาจารย์ ดร. ดาวเรือง วิทยารัฐ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิภาส โปธิแพทย์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ผู้ทำงานอย่างเหน็ดเหนื่อย และเปี่ยมล้นด้วย "พรหมวิหารธรรม" ที่ได้ให้ความรู้ คำแนะนำในการแก้ไขวิทยานิพนธ์ ตลอดจนให้กำลังใจและข้อคิดในการดำเนินชีวิตแก่ผู้วิจัยในทุกเรื่อง ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณและขอระลึกถึงพระคุณและความเมตตาของครูตลอดไป

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ ดร.เทพี จรัสรุ่งเกียรติ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชกุล กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่ให้ความเมตตาชี้แนะแก้ไขวิทยานิพนธ์นี้อย่างละเอียดและได้กรุณาให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์นี้ ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณครูบาอาจารย์ผู้มีคุณูปการและได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่ผู้วิจัย ได้แก่ คณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณาจารย์ Department of Korean Studies, Inje University, Korea ทุกท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Prof. Dr. Hong Jeong Hwa รองศาสตราจารย์ ดร.ประเทือง ทินรัตน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์ รองศาสตราจารย์ ดร.ณัฐพร พานโพธิ์ทอง อาจารย์ ดร.ธันวาคม เสรีชัยกุล อาจารย์เข็ม มีเต็ม อาจารย์วราภรณ์ ทองสัมฤทธิ์ อาจารย์ ดร.วิชาติ บุรณะประเสริฐสุข รองศาสตราจารย์ ดร.ปรมิษฐ์ จารูว

ในระหว่างการศึกษา ผู้วิจัยได้รับทุนการศึกษาโครงการสู่ความเป็นเลิศด้านภาษาและวรรณคดีไทย ของภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และทุนอุดหนุนการศึกษาเพื่อทำหน้าที่ผู้ช่วยสอนของบัณฑิตวิทยาลัย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

ขอขอบคุณ พี่ ๆ เพื่อน ๆ น้อง ๆ และกัลยาณมิตรทุกท่านที่คอยช่วยเหลือและได้ให้คำแนะนำ ตลอดจนเป็นกำลังใจให้แก่กันเสมอมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทวยสายภาษาไทย ก้าว วา ไข่ ออฟ เพื่อนภาษาไทย 57 ทุกคน คุณวรัญภรณ์ คุณเวช คุณปจรรย์ อิงศุภภัทร คุณอมมฮยอนจู คุณจามีกร ชูทรัพย์ คุณศศิธร พุ่มแย้ม คุณศรสวรรค์ ดบขุนทด คุณหนึ่งฤทัย ปานแก้ว คุณชนัญชิตา บุญเหาะ คุณรติรัตน์ กุญแจทอง

ที่สำคัญที่สุดผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคุณพ่ออดิสร คุณแม่พรกนก ดวงศรี ที่คอยให้กำลังใจ ความรัก และดูแลผู้วิจัยมาตลอด 27 ปี คุณยายฟอง-ตาต่วน ศรีวงษ์ คุณปู่-ย่าทุม สายเนตร หลวงปู่พระครูอุดมพัฒนาร เจ้าคณะอำเภอตระการพืชผล หลวงลุงทองพูน-ทองลือ และทุก ๆ คนในครอบครัว

คุณประโยชน์อันใดที่เกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอบูชาแต่พระรัตนตรัย บูรพาจารย์ และมอบไว้แก่วงการศึกษาภาษาไทยต่อไป

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญแผนภาพ.....	ฏ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	7
1.3 สมมติฐานของการวิจัย.....	7
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	7
1.5 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย.....	8
1.5.1 สมัยในการศึกษา.....	8
1.5.2 ประเภทของเอกสาร.....	9
1.5.3 รายชื่อเอกสารที่ใช้ในการเก็บข้อมูล.....	9
1.5.4 แหล่งข้อมูล.....	11
1.5.5 เกณฑ์การเก็บข้อมูล.....	12
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย.....	13
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	14
1.8 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	15
1.9 สัญลักษณ์และอักษรย่อที่ใช้ในงานวิจัย.....	16
1.10 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	17

บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม	19
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับคำอ้างอิง (terms of reference) ในภาษาไทย	19
2.1.1 นิยามของคำอ้างอิง.....	19
2.1.2 ชนิดของคำอ้างอิง.....	23
2.2 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษา.....	27
2.3 จารึกสมัยสุโขทัย.....	34
2.3.1 การตีพิมพ์และเผยแพร่.....	34
2.3.2 อักษรที่ใช้ในจารึกสมัยสุโขทัย.....	35
2.3.3 ภาษาที่ใช้ในจารึกสมัยสุโขทัย	36
2.4 การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย	36
2.4.1 ประวัติพระพุทธรศาสนาสมัยสุโขทัย.....	37
2.4.2 การปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย.....	37
2.4.3 สมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย.....	38
2.5 การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	39
2.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	42
2.6.1 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับคำอ้างอิงในภาษาไทย.....	42
2.6.1.1 การศึกษาคำอ้างอิงเชิงประวัติ	42
2.6.1.2 การศึกษาคำอ้างอิงเฉพาะสมัย	44
2.6.1.3 การศึกษาคำอ้างอิงในทางวรรณคดี	51
2.6.2 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับภาษาและจารึกสมัยสุโขทัย	54
บทที่ 3 ชนิดของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย	59
3.1 คำนามสามัญ	59
3.2 คำบุรุษสรรพนาม	72

3.2.1 คำสรรพนามบุรุษที่ 1	73
3.2.2 คำสรรพนามบุรุษที่ 3	76
3.3 คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม	80
3.4 คำบอกลำดับชั้น.....	83
3.4.1. คำบอกลำดับชั้น	83
3.4.1.1 คำบอกลำดับชั้น.....	85
3.4.1.2 คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น	93
3.4.1.3 คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น	100
3.4.2 คำบอกสมณศักดิ์	102
3.4.2.1 คำบอกสมณศักดิ์.....	104
3.4.2.2 คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์	113
3.4.2.3 คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์	119
3.5 คำบอกตำแหน่ง	121
3.5.1 คำบอกตำแหน่ง.....	121
3.5.2 คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง	127
3.5.3 คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง	131
บทที่ 4 การเปลี่ยนแปลงของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน	139
4.1 การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ (lexical change)	140
4.1.1 สูญศัพท์โดยสิ้นเชิง (complete lexical loss).....	140
4.1.2 สูญศัพท์บางส่วน (partial lexical loss).....	171
4.1.2.1 สูญศัพท์ในบริบทพระสงฆ์ แต่ยังปรากฏใช้ในบริบททั่วไป	171
4.1.2.2 สูญศัพท์ในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังปรากฏใช้ในภาษาถิ่น	175
4.1.2.3 สูญศัพท์ในบริบททั่วไป แต่ยังปรากฏในบริบทเฉพาะ	179

4.2 การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย (semantic change).....	187
4.2.1 ความหมายแคบเข้า.....	187
4.2.2 ความหมายกว้างออก.....	195
4.2.3 ความหมายย้ายที่.....	200
4.2.4 ความหมายดีขึ้น.....	203
4.2.5 ความหมายเลวลง.....	207
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	218
5.1 สรุปผล.....	218
5.1.1 ชนิดของคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย.....	218
5.1.2 การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน.....	220
5.2 อภิปรายผล.....	222
5.2.1 ความหมายของคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยที่สอดคล้องกับงานวิจัยอื่น ...	222
5.2.2 ความหมายของคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยที่แตกต่างจากงานวิจัยอื่น.....	223
5.2.3 คำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ไทยที่เป็นข้อค้นพบใหม่.....	224
5.2.4 ความสัมพันธ์ระหว่างคำอ้างอิงกับลำดับชั้นของพระสงฆ์.....	224
5.2.4.1 การใช้คำอ้างอิงถึงพระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับลำดับชั้นของพระสงฆ์.....	224
5.2.4.2 ลำดับชั้นของพระสงฆ์กับความซับซ้อนในการใช้คำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ไทยสมัย สุโขทัย.....	227
5.2.4.3 ข้อสังเกตเกี่ยวกับลำดับชั้นของพระสงฆ์กับการใช้คำอ้างอิงและราชทิน นาม.....	227
5.2.4.4 การใช้คำอ้างอิงตำแหน่งพระสังฆราชสมัยสุโขทัย.....	228
5.2.4.5 คำขยายเพื่อแสดงการยกย่อง “-เป็นเจ้า” และ “-เจ้า”.....	228
5.2.4.6 ข้อสังเกตเกี่ยวกับการใช้คำว่า “บา”.....	228

5.2.5 คำอ้างถึงพระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย.....	229
5.2.5.1 การรับพระพุทธศาสนาจากวงศ์จากนครศรีธรรมราช	229
5.2.5.2 การรับพระพุทธศาสนาจากวงศ์จากนครพน	230
5.2.5.3 การแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ 3 ฝ่าย	230
5.2.5.4 การสัมผัสภาษา (language contact).....	231
5.2.5.5 ปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์.....	231
5.2.5.6 คำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไม่ตรงไปตรงมาและมีความ ซับซ้อน.....	232
5.2.6 วัฒนธรรม ความเชื่อ และมโนทัศน์ที่สะท้อนจากการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์.....	232
5.2.6.1 ความเชื่อเกี่ยวกับพระสงฆ์เป็น “หน่อพุทธางกูร”	232
5.2.6.2 ความเชื่อและมโนทัศน์เกี่ยวกับการยกย่องพระสงฆ์ในฐานะ “ครู”	234
5.2.6.3 วัฒนธรรมและมโนทัศน์เกี่ยวกับการยกย่องพระสงฆ์ในฐานะ “ผู้เป็น ใหญ่”	234
5.2.6.4 วัฒนธรรมการรับรูปแบบการตั้งสมณศักดิ์และการแสดงความยกย่องหรือ แสดงเกียรติคุณของพระสงฆ์.....	235
5.2.7 ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย	236
5.2.7.1 การอ้างถึงอย่างเต็ม.....	236
5.2.7.2 การอ้างถึงอย่างย่อ	236
5.3 ข้อเสนอแนะ	237
รายการอ้างอิง	238
ภาคผนวก.....	244
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	260

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 รายชื่อจารึกสมัยสุโขทัยที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	9
ตารางที่ 2 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษาที่นักภาษาและภาษาศาสตร์ได้เสนอไว้	31
ตารางที่ 3 สรุปลภาพรวมการศึกษาเกี่ยวกับคำอ้างอิงในภาษาไทย	52
ตารางที่ 4 สรุปลภาพรวมงานวิจัยที่ศึกษาถ้อยคำที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย	57
ตารางที่ 5 ชนิดของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยที่ปรากฏใช้ในสมัยสุโขทัย	134
ตารางที่ 6 คำอ้างอิงพระสงฆ์ที่มีความหมายคงเดิม	212
ตารางที่ 7 การเปลี่ยนแปลงด้านคำและความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ เมื่อเปรียบเทียบกับ ปัจจุบัน	214
ตารางที่ 8 จำนวนคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยที่มีการเปลี่ยนแปลง ด้านคำศัพท์และ ความหมาย	221

สารบัญแผนภาพ

	หน้า
แผนภาพที่ 1 นิยามและขอบเขตของคำอ้างถึงพระสงฆ์ในงานวิจัย.....	23
แผนภาพที่ 2 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษา.....	33
แผนภาพที่ 3 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน.....	41
แผนภาพที่ 4 นิยามของ “คำนามบุรุษที่ 2” ในงานวิจัยของดวงกมล ศีลเกสัชกุล	47
แผนภาพที่ 5 ลำดับชาติวงศ์ของพระมหาเถรศรีศรีทธา	107
แผนภาพที่ 6 การสันนิษฐานความหมายของคำว่า “สามี/สวามี”	211
แผนภาพที่ 7 จำนวนและชนิดของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย	218

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีสถานภาพพิเศษและมีบทบาทในสังคมไทยมาตั้งแต่โบราณ ปรากฏหลักฐานเก่าแก่ที่สุด เมื่อ พ.ศ. 1835 ในจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า “มีพิหารอันราม มีปู่ครู นิสัยมุต มีเถร มีมหาเถร เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้มีไร่ฤกข์ พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถร สังฆราช ประชาญ์เรียนจบปัญหาใครหลวงกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา..” จะเห็นว่าในสมัยสุโขทัยพร้อมด้วยพระเถรานุเถระผู้แตกฉานในพระไตรปิฎก มีวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัด นำเลื่อมใสศรัทธา พระสงฆ์จึงเป็นผู้ที่มีสถานภาพพิเศษและเป็นที่เคารพยกย่องของคนในสังคม

จากหลักฐานในจารึกสมัยสุโขทัยพบว่าพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย แบ่งออกได้หลายฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายคามวาสี¹ ฝ่ายอรัญวาสี² และฝ่ายพระรูป³ ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 บรรทัดที่ 11 -23 กล่าวถึงพระเถระ 3 ฝ่ายที่เข้าร่วมประชุมระงับอธิกรณ์ ในปี พ.ศ. 1949 ว่า

“เบื้องสงฆ์ทั้งหลายหนคามวาสี อันมีประธานคือสังฆราชญาณรุจิรมหาเถร กับไตรปิฎกมหาเถร พุทธวงศ์เถรมหาอาริพงศเถร บัญญาคันธิก บาลวรเทพ บาราหุล บัญญาวิลาส เบื้องพระรูปไชรัธมรังสี มหาเถร สุโพธานันทมหาเถรกับภิกษุบริษัททั้งหลายเบื้องอรัญญวาสีไชรั สุมงคลมหาเถร เขมมงคลมหาเถร ธรรมโฆสมหาเถร ญาณคัมภีร์มหาเถร สมณเทพมหาเถร พุทธวิลาสมหาเถร สุริยามหาเถร รามรังสีมหาเถร ธรรมเสนาบดีมหาเถร ปัญญาธิกมหาเถร สุพรรณสยามมหาเถร ญาณวิลมมหาเถร อานนทมมหาเถร อรรถญาณมหาเถร ธรรมกิตติเถรกับภิกษุบริษัททั้งหลาย ชุมกันในกระลาอุบสถอันอยู่ในทะเลวาง จิงระงับอธิกรณ์อันท่านทั้งสองหากใส่นั้นแล้วแล”

¹ ฝ่ายคามวาสี คือ พระสงฆ์ที่มีอยู่เดิมในกรุงสุโขทัยซึ่งพำนักอยู่ในวัดใกล้บ้านหรือตัวเมืองนิยมศึกษาพระปริยัติธรรม

² ฝ่ายอรัญวาสี คือ พระสงฆ์ที่เป็นนักปฏิบัติที่นิยมพำนักอยู่ในวัดที่ห่างไกลจากตัวเมือง นิยมบำเพ็ญวิปัสสนาแสวงหาความสงบ

³ พระสงฆ์คณะนี้ไม่ปรากฏหลักฐานอย่างแน่ชัดว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร แต่ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร (2531: 15-16) มีความเห็นว่าพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยมี 3 นิกายดังที่ปรากฏในจารึกข้างต้น หนึ่งในนั้น คือ ฝ่ายพระรูป เหตุที่เชื่อว่าฝ่ายพระรูปเป็นนิกายในศาสนาพุทธ เพราะมาร่วมพิธีและร่วมรู้เห็นตัดสินคดีพร้อมกับสองนิกายแรก นอกจากนี้ยังตั้งข้อสงสัยว่าพระรูปจะเป็นนิกายมหายานหรือไม่ และมาจากจีนหรืออย่างไร คือ นับถือพระรูปโพธิสัตว์ต่าง ๆ จากจารึกหลักที่ 106 หรือ สท. 18 จารึกวัดช้างล้อม พ.ศ. 1927 กล่าวว่า “บวชด้วยพระรูป” บวชด้วยพระภูจินซึ่งมีผ้ามีรูปพระพุทธเจ้า

ในการปกครองของคณะสงฆ์แต่ละฝ่ายแยกการปกครองเป็นอิสระจากกัน โดยมีพระสังฆราช เป็น “สังฆปริณายก” หรือประมุขของคณะสงฆ์เป็นตำแหน่งสูงสุดของการปกครองคณะสงฆ์ มีสิทธิ และหน้าที่ในการปกครองดูแลคณะสงฆ์ของตน ตลอดจนสามารถตัดสินอธิกรณ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการปกครองพระสงฆ์ในหัวเมืองสำคัญต่าง ๆ โดยพระมหากษัตริย์จะทรงแต่งตั้งพระสังฆราชประจำหัวเมือง ในสมัยสุโขทัยจึงมีพระสังฆราชหลายพระองค์ นอกจากนี้พระมหากษัตริย์จะทรงเป็นผู้พระราชทานสมณศักดิ์และแต่งตั้งพระสังฆราช ในสมัยสุโขทัยน่าสังเกตว่าตำแหน่งพระสังฆราชแต่ละฝ่ายเรียกชื่อแตกต่างกัน **พระสังฆราชฝ่ายคามวาสี** เรียกว่า “สังฆราช” หรือ “พระมหาเถรสังฆราช” อาทิ สมเด็จพระมหาเถรสังฆราชรัตนวงศาจารย์ **พระสังฆราชฝ่ายอรัญวาสี** เรียกว่า “มหาสามีหรือมหาสวามี” นำหน้าหรือต่อท้ายชื่อ/ราชทินนาม อาทิ สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลัγκαทีปมหาสามี ส่วนลำดับการปกครองรองลงไป คือ ปู่ครู (พระครู) และเจ้าอาวาส

การตั้งสมณศักดิ์ในสมัยสุโขทัยเข้าใจว่ามีที่มา 2 ประการ ได้แก่ **สมณศักดิ์เทียบกบยศของพราหมณ์**⁴ พระมหากษัตริย์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและทรงพระราชดำริเห็นสมควรจะต้องยกย่องสังฆนายกให้มียศศักดิ์จึงเอายศของพราหมณ์มาเทียบตั้งสังฆนายกเป็นสังฆราช⁵ และปู่ครูตามลำดับ **สมณศักดิ์ตามแบบลังกา** ซึ่งได้รับอิทธิพลจากลังกาในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) มีสมณศักดิ์ 2 ชั้น ชั้นสูงเรียกว่า “มหาสามี หรือมหาสวามี” ชั้นรองลงมา เรียกว่า “สวามี หรือสามี”

นอกจากสมณศักดิ์และตำแหน่งที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งแล้ว ในสมัยสุโขทัยยังยึดหลักการปกครองตามพระวินัยบัญญัติ กล่าวคือ ยึดหลักความเคารพเชื่อฟังพระเถระผู้มีอาวุโส หรือมีอายุพรรษามาก มีความรู้มากให้เป็นผู้นำในหมู่สงฆ์ ดังนั้นในสมัยสุโขทัยจึงพบคำบอกลำดับชั้นของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับความอาวุโสและอายุพรรษาอยู่เป็นจำนวนมาก ได้แก่ นิสัยมุตก์ เถร มหาเถร ดังที่สมเด็จพระกษัตริย์ราชานุกาภาพ (2466: 5) ได้ทรงสันนิษฐานไว้ว่า

“มหาเถระและเถระที่กล่าวในจารึกพ่อขุนรามคำแหงนั้นเห็นจะเป็นแต่ความหมายว่า พระภิกษุซึ่งมีอายุพรรษาและทรงคุณธรรมในทางพระศาสนาเป็นมหาเถระและเถระตามพระวินัยบัญญัติ มิใช่เป็นสมณศักดิ์ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้ง”

⁴ ยศของพราหมณ์ คือ พระราชาครู และพระครู

⁵ เหตุที่ไม่เรียกพระสังฆราชว่าพระราชครูนั้น เนื่องมาจากพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้สอนพระธรรมวินัยฝ่ายพระศาสนาไม่ได้รับราชการเหมือนกับพราหมณ์ สังฆนายกมีหน้าที่บังคับบัญชาว่ากล่าวพระภิกษุ จึงเรียกว่า “สังฆราช” (สมเด็จพระกษัตริย์ราชานุกาภาพ, 2466: 6)

อนึ่ง เมื่อพระสงฆ์มีความรับผิดชอบหรือหน้าที่การงานในทางพระพุทธศาสนาจึงอาจได้รับการแต่งตั้งหรือมีคำบอกตำแหน่งซึ่งระบุหน้าที่การงานเหล่านั้นด้วย เช่น หน้าที่ในการปกครองวัดจะมีคำบอกตำแหน่งว่า “เจ้าวัด” หน้าที่ในการเป็นครูหรืออาจารย์จะมีคำบอกตำแหน่งว่า “บา” หรือ “ครูบา” หน้าที่ในการเป็นประธานในการบวชจะมีคำบอกตำแหน่งว่า “อุปัชฌาย์”

จะสังเกตเห็นว่าการปกครองคณะสงฆ์สมัยสุโขทัยนั้นต่างไปจากการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน กล่าวคือ ปัจจุบันมีพระสงฆ์ 2 นิกาย ได้แก่ มหานิกาย และธรรมยุติกนิกาย ทั้งสองนิกายมี “สมเด็จพระสังฆราช” เป็นผู้ปกครองสูงสุด ทรงดำรงตำแหน่งในฐานะ “สกลมหาสังฆปริณายก” อันหมายถึง สมเด็จพระสังฆราชผู้เป็นประมุขแห่งคณะสงฆ์ทั้งปวง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ระบบสมณศักดิ์และตำแหน่งมีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนและซับซ้อนกว่าสมัยสุโขทัย ที่เห็นได้ชัดเจนว่าแตกต่างไปจากปัจจุบัน คือ สมณศักดิ์ที่ได้รับอิทธิพลจากลังกานั้นสูญไปแล้วในปัจจุบัน ส่งผลให้คำซึ่งอ้างถึงสมณศักดิ์เหล่านั้นสูญไปจากภาษาด้วย จะสังเกตได้ว่าสังคมและวัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อการใช้ภาษา หากความคิดเกี่ยวกับเรื่องนั้นสูญไป คำซึ่งสื่อความคิดนั้นก็สูญไปด้วย หรือมีคำที่มีความหมายเหมือนกันใช้ หากเวลาเปลี่ยนไปคำหนึ่งเป็นที่นิยมใช้ อีกคำหนึ่งที่ไม่เป็นที่นิยมก็จะสูญไปจากภาษา สมณศักดิ์หรือตำแหน่งของพระสงฆ์เหล่านี้ถือเป็นการอ้างถึงประเภทหนึ่งที่สะท้อนวัฒนธรรมการใช้ภาษา

คำอ้างถึงพระสงฆ์นับว่าเป็นคำที่ปรากฏอยู่ในจารึกสมัยสุโขทัยเป็นจำนวนมาก เพื่อให้ครอบคลุมคำในลักษณะต่าง ๆ ที่ใช้อ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย ในงานวิจัยนี้จึงนิยามคำหรือกลุ่มคำเหล่านี้ว่า “คำอ้างถึงพระสงฆ์” (reference term for Buddhist monks) หมายถึง คำหรือกลุ่มคำที่ใช้อ้างถึง หรือกล่าวถึงผู้ที่เป็นพระสงฆ์ในเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งอาจปรากฏในรูปคำสรรพนามบุรุษที่ 1, 2 หรือ 3 หรือค่านามที่ทำหน้าที่อย่างคำสรรพนาม เช่น คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม คำบอกตำแหน่ง คำบอกสมณศักดิ์ ผู้วิจัยพบหลักฐานการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 1835 ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 และ ด้านที่ 3 ดังนี้

(1) “มีพิหารอันราม มีปุครู นีสยมุต มีเธร มีมหาเธร เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้มีไรรุฎิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเธรสังฆราช.”

(สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 26-29)

(2) “วันเดือนเต็ม เดือนข้างแสดวัน ฝูงปุครู เธร มหาเธร ขึ้นนั่งเหนือชานหินสุดธรรมแก่อุบาสกฝูงท่วยจำศีล”

(สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 13-16)

นอกจากนี้ยังพบการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์เรื่อยมาปรากฏหลักฐานในจารึกต่าง ๆ โดยใช้
รูปภาษาอย่างหลากหลาย ตัวอย่างเช่น

(3) คักราช 1283 ปีฉลู จึงให้ไปอยู่เข็ญมหาสามีสังฆราช มีศิลาจารและรู้พระปฏิภนไตร __ นัก
ผู้มหาสามี อันอยู่ใน __ ลังกาทวีป อันมีศิลาจารตั้งฝูงกษิณาครพ ชั่วก่อนแต่นครพัน

(อ.ย. 1 จารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 1 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 19-24)

(4) พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี นั้นผู้เชื่อผ __ นกัดี บ่มีเคียดตอบ ขลานติไมตรีรู้ปราณีอิน
คู่สัตว์ทั้งหลาย โปรสสราย บให้ล้ม บให้ตายลักอันรู้บุญรู้คุณท่านเสี้ยมมรรยาทอาจสังวร
ตน สั่งสอนคนทั้งหลายให้รู้ละอาย รู้กลัวบาปกลัวผิดต่อผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่ครูอุบายทยายมิตร
สหายทั้งหลาย

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 49-52)

(5) แต่ท่านเป็นกุมารได้ __ ข้าว จึงจักเข้ามาบวชในศาสนาพระพุทธเป็นเจ้าได้แปดพรรษา
เจ้าไทย นั้น ก็สวดเรียนธรรมพระวิภูคตริย __ มีอยู่ถึงทศวัสการจาร __ นั้นทรงน __ มี
เจ้าเถรสังฆธรรมธรรวารัตนาจารย์ อัน __ กรวมธาตุพรอ __ โลกทั้งหลายให้รู้

(สท. 13 จารึกวัดกำแพงงาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 6-14)

ผู้วิจัยเห็นว่าคำหรือกลุ่มคำที่นำมาอ้างถึงพระสงฆ์นั้นมีความน่าสนใจ 2 ประการ ประการแรก
คือ มีรูปภาษาแตกต่างกันและมีชนิดของคำที่หลากหลาย อ้างถึงบุคคลเดียวกัน คือ พระสงฆ์ ซึ่งอาจ
เป็นทั้งคำบุรุษสรรพนาม หรือเป็นคำชนิดอื่นที่ทำหน้าที่อย่างคำบุรุษสรรพนาม เช่น คำนามสามัญ
คำบอกตำแหน่ง คำบอกสมณศักดิ์ ฯลฯ เช่น

“มหาสามี” ในจารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 1 เป็นคำบอกสมณศักดิ์ตำแหน่ง
พระสังฆราช อ้างถึงพระสังฆราชสมัยสุโขทัยพระองค์หนึ่งนามว่า “พระสุนนมมหาสามีสังฆราช”
พระสังฆราชสมัยสุโขทัย

“พระมหาเถร” ในจารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์
อ้างอิง “พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี” พระสังฆราชสมัยสุโขทัย

“อุบายทยาย” ในจารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 เป็นคำนามสามัญ หมายถึง พระอุปัชฌาย์

“เจ้าไทย” ในจารึกวัดกำแพงงาม ด้านที่ 1 เป็นคำนามสามัญ ใช้เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3
หมายถึง พระสงฆ์ ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าอ้างถึงพระสงฆ์รูปใด

“เจ้าเถร” ในจารึกวัดกำแพงงาม ด้านที่ 1 เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์
อ้างอิง “เจ้าเถรสังฆธรรมธรรวารัตนาจารย์”

อีกประการหนึ่ง นอกจากความหลากหลายของคำที่นำมาใช้อ้างถึงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยไทยแล้ว ผู้วิจัยพบว่าคำที่นำมาใช้อ้างถึงพระสงฆ์ในจารึกสมัยสุโขทัยนั้นมีความน่าสนใจอย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับคำในปัจจุบัน เพราะมีที่ใช้แตกต่างกัน และคำอ้างถึงพระสงฆ์หลายคำมีความเปลี่ยนแปลงในแง่ข้ามสมัยโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางภาษาที่สำคัญด้านคำศัพท์และความหมาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(6) “พระปิฎกไตรอาจเบรียน ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายให้ มุด เป็นเถรมหาเถรอัน ใน หลาย ประการ
หนักหนา”

(กพ. 1 จารึกนครชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 74-75)

จากตัวอย่างที่ (6) คำว่า “มุด” เป็นคำบอกลำดับชั้น อ้างถึงพระสงฆ์ สันนิษฐานว่าตัดคำมาจากคำว่า “นิสัยมุดก์” เนื่องจากพบคำว่า “นิสัยมุดก์” ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงด้วย หมายถึงพระภิกษุที่มีพรรษา 5 พรรษา ตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันไม่ปรากฏใช้ ศัพท์คำนี้จึงสูญไปจากภาษาแล้ว

(7) “เบื้องตะวันอกเมืองสุโขทัยนี้ มีพีหาร มีปุครู มีทะเลหลวง มีป่าหมากป่าพลู มีไรมีนามีถิ่น
ถาน”

(สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 33-34)

จากตัวอย่างที่ (7) คำว่า “ปุครู” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ ตำแหน่งสังฆนายกครองลงมาจกสังฆราชมีที่มาจากยศของพราหมณ์ (สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ, 2466: 10) เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน “ปุครู” เป็นคำที่ปรากฏใช้เฉพาะสมัยสุโขทัยเท่านั้น แต่ไม่ปรากฏใช้ในปัจจุบัน ศัพท์คำนี้จึงสูญไปจากภาษาแล้ว

(8) “ศาสนาได้ 1965 ปี 5 เดือน พระเป็นเจ้านี้ ข้าพระผู้ชื่อนายทิตไส หากกระทำด้วยศรัทธา
ปรารถนาโพธิสมภารอันดี มีลูกหญิงผู้หนึ่งชื่อนางทองแก้ว ไว้เป็นข้าแต่งถึงจันทน์ พระเจ้า
ให้สืบพงศาไป”

(กท. องค์ที่ 15 จารึกฐานพระพุทธรูปนายทิตไส ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1)

ตัวอย่างที่ (8) คำว่า “พระเจ้า” เป็นคำนามสามัญ ในสมัยสุโขทัยมีความหมาย ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระพุทธรูป เช่น พระเจ้า 5 พระองค์ พระเจ้าพันตน และใช้หมายถึงพระสงฆ์ด้วย เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันอาจพิจารณาได้ 2 บริบท คือ ความหมายในบริบทของพระสงฆ์ไม่พบคำว่า “พระเจ้า” ที่ใช้อ้างถึงพระสงฆ์แล้ว หากพิจารณาในบริบททั่วไปคำนี้ยังคงใช้อยู่แต่ปรากฏใช้อย่างจำกัดในบางศาสนาที่ใช้อ้างถึงศาสดาบางศาสนา ความหมายจึงย้ายที่

(9) “ด้วยปู่พระยาและฝูงนักปราชญ์ทั้งหลายมีต้นว่านายสวรสปริชญาและบาทรรคมไตรโลกน
ราชามาตย์ไซร์ ขุนสุคนธรสรราชมนตรีนายเพ็ญพยุวราชคาสน์ เบื้องสงฆ์ทั้งหลายหน
คามวาสี อันมีประธานคือสังฆราชญาณรุจิมาเถร”

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-13)

ตัวอย่างที่ (9) คำว่า “สังฆราช” เป็นคำบอกตำแหน่งของสมเด็จพระสังฆราช ปัจจุบันยัง
ปรากฏใช้อยู่ หากพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางความหมายพบว่า พระสังฆราชในสมัยสุโขทัย
หมายถึง พระสังฆราชหลายพระองค์ ส่วนในปัจจุบัน หมายถึง พระสังฆราชเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น
เป็น “สกลมหาสังฆปริณายก” คือ ประมุขของพระสงฆ์ทั่วทั้งมณฑล และไม่มีสังฆราชพระองค์อื่น
จึงมีความหมายแคบเข้า จะเห็นว่าคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์นั้นบางคำมีใช้เฉพาะในสมัยสุโขทัยเท่านั้น แต่ไม่
พบใช้ในปัจจุบันหรือเกิดการสูญศัพท์ หรือบางคำในสมัยสุโขทัยกับปัจจุบันปรากฏใช้คำคำเดียวกันแต่
ความหมายเปลี่ยนไป จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ

จากการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมาพบว่าถึงแม้จะมีการศึกษาคำอ้างอิงถึงเป็นจำนวนมาก แต่ก็ยัง
ไม่มีการศึกษาคำอ้างอิงที่เป็นคำอ้างอิงพระสงฆ์อย่างครอบคลุมและลึกซึ้งมาก่อน นอกจากนี้
การศึกษาคำอ้างอิงส่วนใหญ่เป็นการศึกษากลุ่มข้อมูลภาษาปัจจุบันมากกว่ากลุ่มข้อมูลภาษาข้ามสมัย
และงานวิจัยส่วนใหญ่ต่างก็ใช้แนวความคิดภาษาศาสตร์สังคมเป็นกรอบในการวิเคราะห์ เช่น งานของ
Angkab Palakornkul (1972) กุลธิดา กลิ่นเฟื่อง (2544) ปัทมา เหมือนสมัย (2557) แต่งานวิจัยนี้
จะเปลี่ยนไปใช้วิธีการศึกษาภาษาเชิงประวัติหรือการเปลี่ยนแปลงของภาษาซึ่งจะทำให้เห็นลักษณะ
การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์และทำให้เห็นรูปภาพหรือ
ชนิดของคำที่นำมาใช้เป็นคำอ้างอิงพระสงฆ์ด้วย

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่างานที่ศึกษาข้อมูลสมัยสุโขทัยจะมีผู้ศึกษาถ้อยคำที่มีลักษณะเป็น
คำอ้างอิงพระสงฆ์อยู่บ้างแต่ก็ไม่ได้พิจารณาในกรอบแนวคิดเรื่องคำอ้างอิงและการเปลี่ยนแปลงของ
ภาษา เช่น ในงานของชวณพิศ อิฐรัตน์ (2518) กล่าวถึง “คำสรรพนามและคำนำหน้าชื่อแสดง
สมณศักดิ์” วันทนีย์ ม่วงบุญ (2532) กล่าวถึง “คำสมณนาม นามนักบวชและผู้ถือศีล” ดวงใจ สุขอึ้ง
(2548) กล่าวถึง “คำแสดงสมณศักดิ์” และพรทิพย์ เฉิดฉินนภา (2549) กล่าวถึง “คำนามสามัญที่ใช้
เรียกบุคคล” อีกทั้งยังไม่มีผู้ใดศึกษาการเปลี่ยนแปลงของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยเมื่อเปรียบเทียบกับ
ปัจจุบันว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย
เปรียบเทียบกับปัจจุบันโดยใช้แนวคิดคำอ้างอิงในภาษาไทยและแนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษา

เพื่อศึกษาว่าคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยปรากฏคำอ้างถึงคำใดบ้าง คำอ้างถึงที่ใช้ นั้นมีชนิดใดบ้าง คำเหล่านั้นมีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายอย่างไรอันจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาเชิงประวัติและภาษาที่เกี่ยวข้องกับสถาบันสงฆ์ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาชนิดของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย

1.2.2 เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

1.3.1 คำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยมีการใช้คำหลากหลายชนิด เช่น คำบุรุษสรรพนาม คำนามสามัญ คำบอกตำแหน่ง คำบอกสมณศักดิ์

1.3.2 คำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยมีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ศึกษาคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยที่ปรากฏในจารึกสมัยสุโขทัยเท่านั้น อายุอยู่ในช่วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-21 โดยข้อมูลจากจารึกสมัยสุโขทัยที่นำมาศึกษานี้เป็นข้อมูลจารึกที่ผู้เชี่ยวชาญการอ่านจารึกได้ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบันและตีพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือหรือเผยแพร่ทางเว็บไซต์แล้ว

1.4.2 ศึกษาและเก็บข้อมูลจากจารึกสมัยสุโขทัยที่จารึกเป็นภาษาไทยเท่านั้น จำนวน 41 หลัก⁶ ซึ่งจากการสำรวจพบว่าจารึกที่เป็นภาษาไทยนั้นอาจจารึกด้วยอักษรไทย อักษรขอม⁷ หรืออักษรอื่น ๆ ก็ได้

⁶ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากจารึกทั้ง 41 หลัก ซึ่งเป็นที่แน่ชัดแล้วว่าปรากฏคำอ้างถึงพระสงฆ์

⁷ อักษรขอมที่ผู้วิจัยเก็บเป็นอักษรขอม ภาษาไทย เนื่องจากเป็นอักษรที่มีความสำคัญและใช้บันทึกเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา

1.4.3 ศึกษาเฉพาะคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์เท่านั้น ไม่ศึกษาคำที่หมายถึงพระสงฆ์โดยตรง เช่น พระ พระสงฆ์ ภิกษุ พระสังฆเจ้า⁸ สังฆ ฯลฯ หรือคำที่หมายถึงนักบวชอื่น ๆ เช่น ภิกษุณี สามเณร สามเณรี บรรพชิต ดาบส ฯลฯ

1.4.4 ศึกษาคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ไทยที่ปรากฏในสมัยสุโขทัยโดยเปรียบเทียบคำอ้างอิงในสมัยสุโขทัยกับปัจจุบัน ส่วนคำอ้างอิงที่ไม่ปรากฏในสมัยสุโขทัย แต่ปรากฏในสมัยปัจจุบัน (การเพิ่มศัพท์) ไม่อยู่ในขอบเขตของงานวิจัยนี้ แต่อาจนำมาอธิบายเพิ่มเติมก็ได้

1.4.5 ไม่ศึกษาราชทินนาม ชื่อ/ฉายาของพระสงฆ์ คำนามวิสามัญ ส่วนขยายที่เป็นชื่อเฉพาะ เนื่องจากไม่สามารถนำมาวิเคราะห์ในเชิงการเปลี่ยนแปลงของภาษาได้

1.4.6 ไม่เก็บความถี่ในการปรากฏของคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์

1.5 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยแบ่งเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ สมัยและประเภทของข้อมูล รายชื่อเอกสารและแหล่งข้อมูล และเกณฑ์ในการเก็บข้อมูล

1.5.1 สมัยในการศึกษา

คำว่า “สมัยสุโขทัย” ที่ผู้วิจัยเลือกศึกษานั้นเป็นช่วงสมัยที่ไม่มีปัญหาในการจำกัดความนัก เพราะสามารถอาศัยช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์เป็นตัวกำหนดช่วงสมัยได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม สมัยสุโขทัยนี้ก็อาจมีความคาบเกี่ยวกับอาณาจักรอยุธยา ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “สมัยสุโขทัย” และ “จารึกสมัยสุโขทัย” ดังนี้

“สมัยสุโขทัย” หมายถึง ช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 1792-1981 เป็นช่วงเวลาที่ปกครองโดยกษัตริย์แห่งราชวงศ์พระร่วงซึ่งคาบเกี่ยวกับอาณาจักรอยุธยา เนื่องจากในปี พ.ศ. 1893 อาณาจักรสุโขทัยเสื่อมอำนาจและตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรอยุธยา แต่ก็ยังปกครองโดยกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงจนกระทั่งสิ้นราชวงศ์ในปี พ.ศ. 1981

“จารึกสมัยสุโขทัย” หมายถึง จารึกที่สร้างในสมัยสุโขทัยปรากฏอยู่ในช่วงเวลาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 หรือ พ.ศ. 1835 คือ จารึกพ่อขุนรามคำแหงอันเป็นจารึกหลักแรก จนถึง

⁸ คำเหล่านี้จากข้อมูลภาษาสมัยสุโขทัยอาจพบว่าสามารถตีความได้ว่าเป็นคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ ผู้วิจัยอาจนำมาเป็นข้อสังเกตหรืออธิบายในส่วนอภิปรายผลก็ได้

พุทธศตวรรษที่ 21 เนื่องจากถึงแม้ว่าอาณาจักรสุโขทัยจะสิ้นสุดลงแต่อักษรสุโขทัยและอิทธิพลด้านอักษรศาสตร์ของสุโขทัยยังคงมีจนถึงพุทธศตวรรษที่ 21 และจารึกบางหลักมิได้ระบุอายุไว้อย่างชัดเจน จึงจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญในการอ่านจารึกสันนิษฐานไว้ ดังนั้นการให้นิยามจารึกสมัยสุโขทัยนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นจารึกที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19-21

อนึ่ง งานวิจัยนี้ยังเป็นการศึกษาคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน เพื่อแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของคำอ้างอิงพระสงฆ์ในปัจจุบันด้วย จึงให้คำจำกัดความคำว่า “ปัจจุบัน” หมายถึง ช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2490 – 2560

1.5.2 ประเภทของเอกสาร

จากการสำรวจเอกสารในเบื้องต้นพบว่า ประเภทเอกสารในสมัยสุโขทัยมีค่อนข้างจำกัด เนื่องจากเอกสารหลงเหลืออยู่มีจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในสมัยอื่น ๆ ทำให้ผู้วิจัยจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากเอกสารทั้งหมด ทั้งนี้จะพบว่าเอกสารในสมัยสุโขทัยนั้นส่วนใหญ่เป็นเอกสารประเภทศิลาจารึก จารึกต่าง ๆ และไตรภูมิพระร่วง แต่ในที่นี้ผู้วิจัยไม่เก็บข้อมูลจากไตรภูมิพระร่วง

1.5.3 รายชื่อเอกสารที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

งานวิจัยนี้ศึกษาคำอ้างอิงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัย ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้สำรวจเอกสารพบจารึกสมัยสุโขทัยทั้งสิ้น 73 หลัก⁹ แต่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากจารึกเพียง 41 หลัก เพราะเป็นที่แน่ชัดแล้วว่าปรากฏคำอ้างอิงพระสงฆ์ ข้อมูลจากจารึกทั้งหมดนี้เป็นจารึกภาษาไทย ซึ่งบันทึกด้วยอักษรไทยสุโขทัย และอักษรขอมสุโขทัย ปรากฏศักราชในช่วงพุทธศักราช 1835 - 2092 เรียงอายุของจารึกตามปีพุทธศักราชที่ปรากฏในจารึกและผู้เชี่ยวชาญสันนิษฐานไว้ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 รายชื่อจารึกสมัยสุโขทัยที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

ลำดับ	ทะเบียนจารึก/ชื่อจารึก	อักษร	ปี พ.ศ.	จำนวนด้าน/ บรรทัด
1	สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง	ไทยสุโขทัย	1835	4/127
2	สท. 2 จารึกวัดศรีชุม	ไทยสุโขทัย	1890-1922	2/212

⁹ อ้างอิงในหนังสือประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย (2548) จำนวน 73 หลัก แต่ข้อมูลในฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทยของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2549) ปรากฏทั้งสิ้น 121 รายการ เนื่องจากแยกข้อมูลจารึกภาพชาดกวัดศรีชุม

ลำดับ	ทะเบียนจารึก/ชื่อจารึก	อักษร	ปี พ.ศ.	จำนวนด้าน/ บรรทัด
3	กท. 1 จารึกนครชุม	ไทยสุโขทัย	1900	2/136
4	อย. 1 จารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 1	ไทยสุโขทัย	1904	4/105
5	สท. 5 จารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 2	ไทยสุโขทัย	1904	4/95
6	ลพ. 38 จารึกวัดพระยืน	ไทยสุโขทัย	1913	2/81
7	พร. 2 จารึกแสดงผลกรรมนำสู่นิพพาน	ไทยสุโขทัย	1914-1940	1/20
8	สท. 52 จารึกลานทองสมเด็จพระมหาเถรจุฑามุณี	ไทยสุโขทัย	1919	1/4
9	กท. 30 จารึกป่านางคำเยย	ไทยสุโขทัย	1922	2/57
10	สท. 18 จารึกวัดช้างล้อม	ไทยสุโขทัย	1927	3/120
11	สท. 15 จารึกปูชนียจิตขุนจวด	ไทยสุโขทัย	1935	3/96
12	พล. 3 จารึกประวัติการทำสังคายนาและรายนาม พระสงฆ์	ไทยสุโขทัย	1935	3/109
13	สท. 27/1 จารึกเซตพน	ไทยสุโขทัย	1935-1947	1/20
14	สท. 17 จารึกกฎหมายลักษณะโจร	ไทยสุโขทัย	1940	2/99
15	สท. 26 จารึกวัดอโศการาม	ไทยสุโขทัย	1942	2/98
16	สท. 37 จารึกวัดหินตั้ง	ไทยสุโขทัย	1942	1/36
17	สท. 10 จารึกสองแคว	ขอมสุโขทัย	1947	2/68
18	สท. 16 จารึกวัดตาเถรชิงหน่ง	ขอมสุโขทัย	1947	1/17
19	สท. 6 จารึกวัดป่าแดง (แผ่นที่ 1)	ขอมสุโขทัย	1949	1/34
20	สท. 7 จารึกวัดป่าแดง (แผ่นที่ 2)	ขอมสุโขทัย	1949	1/15
21	สท. 8 จารึกวัดป่าแดง (แผ่นที่ 3)	ขอมสุโขทัย	1949	1/38
22	สท. 66 จารึกวัดพญาดำ	ขอมสุโขทัย	1949	1/3
23	สท. 25 จารึกวัดสรศักดิ์	ไทยสุโขทัย	1955-1960	1/35
24	สท. 13 จารึกวัดกำแพงงาม	ขอมสุโขทัย	1955-2079	2/48
25	กท. 5 จารึกลานเงินเสด็จพ่อพระยาสอย	ไทยสุโขทัย	1963	2/14
26	กท. องค์ที่ 15 จารึกฐานพระพุทธรูปนายทิตไส	ไทยสุโขทัย	1965	1/1
27	กท. 236 จารึกพระยาศรียศราช วัดหงส์รัตนารามฯ	ไทยสุโขทัย	1966	1/3
28	กท. 56 จารึกพระพุทธรูปกาสมเด็จพระครูจุฬา มุณีศรีสังฆราช	ขอมสุโขทัย	1990	1/6

ลำดับ	ทะเบียนจารึก/ชื่อจารึก	อักษร	ปี พ.ศ.	จำนวนด้าน/ บรรทัด
29	สท. 54 จารึกเจ้าวัดบริวารภิกษุ	ไทยสุโขทัย	1999-2005	1/6
30	สท. 59 จารึกวัดบูรพาราม	ไทยสุโขทัย	พุทธศตวรรษที่ 20	2/115
31	กท. องค์ที่ 26 จารึกฐานพระพุทธรูปแม่ศรีมหาดา	ไทยสุโขทัย	พุทธศตวรรษที่ 20	1/3
32	นน. 1 จารึกคำปู้สบล	ไทยสุโขทัย	พุทธศตวรรษที่ 20	2/36
33	สท. 14 จารึกเจดีย์น้อย	ไทยสุโขทัย	พุทธศตวรรษที่ 20-21	2/57
34	สท. 76 จารึกเถรธรรมไตรโลกย์	ไทยสุโขทัย	2012	1/7
35	พจ. 2 จารึกวัดตำหนัก	ขอมสุโขทัย	2023	1/10
36	สท. 75 จารึกญาณทัสสี	ไทยสุโขทัย	2033	1/14
37	สท. 43 จารึกเจ้าธรรมรังสี	ขอมสุโขทัย	2057	2/34
38	สท. 12 จารึกวัดพระเสด็จ	ขอมสุโขทัย	2068	4/117
39	สท. 28 จารึกนายศรีโยธากอกบวช	ขอมสุโขทัย	2071	2/77
40	สท. 11 จารึกวัดเขมา	ไทยสุโขทัย	2079	2/59
41	พล. 2 จารึกพระธรรมกาย	ขอมสุโขทัย	2092	1/9

1.5.4 แหล่งข้อมูล

จารึกสมัยสุโขทัยนั้นมีการตีพิมพ์เป็นหนังสือประชุมจารึกหลายเล่ม ในที่นี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูล 2 แหล่ง ดังต่อไปนี้

- (1) เอกสารประเภทหนังสือ เก็บข้อมูลจากหนังสือที่มีการตีพิมพ์แล้วเท่านั้น ได้แก่ หนังสือประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสมัยสุโขทัย
- (2) เว็บไซต์ที่เผยแพร่ฐานข้อมูลออนไลน์ ได้แก่ ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทยเป็นฐานข้อมูลที่รวบรวมจารึกทั้งหมดที่พบในประเทศไทย จัดทำโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) <http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/index.php>

1.5.5 เกณฑ์การเก็บข้อมูล

1.5.5.1 เก็บข้อมูลจากจารึกสมัยสุโขทัยจำนวน 41 หลักที่พบคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ เนื่องจากเป็นสมัยที่มีข้อมูลจำกัด เอกสารที่หลงเหลืออยู่นั้นมีจำนวนน้อย ข้อมูลส่วนใหญ่ได้มาจากจารึก ซึ่งมีผู้เชี่ยวชาญในการอ่านจารึกได้ถ่ายทอดมาเป็นคำอ่านในภาษาปัจจุบันแล้ว

1.5.5.2 เก็บคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ไทยที่ปรากฏในเอกสารทั้งที่เป็นคำและกลุ่มคำ แต่หากคำอ้างอิงนั้นมีส่วนประกอบที่เป็นชื่อ/ราชทินนาม ส่วนขยาย¹⁰ ที่เป็นชื่อเฉพาะ จะไม่เก็บมาศึกษาและวิเคราะห์ในเชิงการเปลี่ยนแปลงของคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ เช่น

- (1) พระเจ้าแม่ศรีมหาตดา ขอปรารถนาเป็นผู้ชายชั่วหน้า จงข้าได้เป็นศิษย์ตนพระศรีอารีย์โพธิสัตว์เจ้า แต่ทานข้าทั้งผองแห่งพระองค์เจ้าอยู่หัวทั้งสองกับแม่พระพิลกลแม่ศรีให้เป็นข้าถือจันทน์**พระเจ้า** สันเบ็ย 44,500

(กท. องค์กรที่ 26 จารึกฐานพระพุทธรูปแม่ศรีมหาตดา ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-3)

คำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ในตัวอย่างที่ (1) คือ “พระเจ้า” เป็นคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์คำเดียว ไม่มีส่วนประกอบอื่นตามมา ถือเป็นคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ 1 คำ

- (2) เขาจึงเอาน้ำมาล้างตีนพระมหาสามี สู้เอาน้ำกิน ชุดเอาดินที่**มหาสามีศรีศรัทธาราชจุฬามณี**เหยียบที่โดยอดินที่นั่น

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 73-75)

คำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ในตัวอย่างที่ (2) คือ “มหาสามีศรีศรัทธาราชจุฬามณี” เป็นกลุ่มคำใช้อ้างถึงพระสงฆ์ มีส่วนประกอบ 2 หน่วย คือ มหาสามี + ศรีศรัทธาราชจุฬามณี ถือว่าเป็นคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ 1 คำ ผู้วิจัยเก็บเฉพาะคำว่า “มหาสามี” ส่วนคำว่า “ศรีศรัทธาราชจุฬามณี” เป็นราชทินนามไม่เก็บมาศึกษา เพราะไม่สามารถอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของคำและความหมายได้

1.5.5.3 เก็บคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ที่อาจปรากฏอยู่ตำแหน่งส่วนหน้าหรือส่วนหลังของชื่อ/ราชทินนาม แต่ไม่เก็บส่วนขยาย/ราชทินนามของคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ เช่น

- (3) มีหลานพ่อขุนผาเมืองผู้หนึ่งชื่อ**สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาทิปมหาสามีเป็นเจ้า พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี** หลานพ่อขุนผาเมืองนั้นผู้หลวมมักกระทำบุญกระทำกรรมมักโอยทานทุกเมื่อ ปคิดแค้น

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 41-43)

¹⁰ “ส่วนขยาย” ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ส่วนประกอบในคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ที่ไม่ใช่คำนามสามัญ คำบุรุษสรรพนาม คำบอกสมณศักดิ์ คำบอกตำแหน่ง คำนำหน้าชื่อ เช่น วัดพันทาบ ฯลฯ เนื่องจากส่วนขยายเหล่านี้ไม่สามารถอธิบายในเชิงการเปลี่ยนแปลงของภาษาได้

ในตัวอย่างที่ (3) คำอ้างถึงพระสงฆ์มี 2 คำ คำแรก คือ “สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาทีปมหาสามีเป็นเจ้า” และคำที่สอง คือ “พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี”

คำแรกมีส่วนประกอบ 3 หน่วย คือ สมเด็จพระมหาเถร + ศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาทีป + มหาสามีเป็นเจ้า เก็บมาศึกษาเฉพาะคำว่า “สมเด็จพระมหาเถร” และ “มหาสามีเป็นเจ้า” ส่วนคำว่า “ศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาทีป” เป็นส่วนของราชทินนามจะไม่นำมาศึกษา

คำที่สอง มีส่วนประกอบ 2 หน่วย คือ พระมหาเถร + ศรีศรัทธาราชจุฬามณี เก็บมาศึกษาเฉพาะคำว่า “พระมหาเถร” ส่วนคำว่า “ศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาทีป” เป็นส่วนของราชทินนามจะไม่นำมาศึกษา

1.6 วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชนิดของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย และการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน มีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1.6.1 สํารวจและรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง

- 1) ศึกษาและรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับคำอ้างถึงในภาษาไทย
- 2) ศึกษาและรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษา
- 3) ศึกษาและรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับจารึกสมัยสุโขทัย การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย และการปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

- 4) สํารวจคำอ้างถึงพระสงฆ์ในจารึกสมัยสุโขทัยจากประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสมัยสุโขทัย และฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทยของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

1.6.2 เก็บและรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยจากเอกสารประเภทจารึกเท่านั้น ซึ่งเป็นจารึกสมัยสุโขทัยที่ตีพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือหรือเว็บไซต์ฐานข้อมูลต่าง ๆ แล้ว โดยเก็บคำอ้างถึงพระสงฆ์ที่เป็นทั้งคำและกลุ่มคำ รวมทั้งเก็บข้อมูลจากจารึกที่ปรากฏคำอ้างถึงพระสงฆ์เท่านั้น

1.6.3 การคัดเลือกข้อมูล

ผู้วิจัยคัดเลือกข้อมูลที่เป็นคำหรือกลุ่มคำที่ใช้อ้างอิงพระสงฆ์ทั้งที่เป็นคำบุรุษสรรพนาม และ คำนามที่ใช้ทำหน้าที่อย่างคำบุรุษสรรพนาม เช่น คำนามสามัญ คำบอกตำแหน่ง คำบอกสมณศักดิ์ แต่ไม่ศึกษาราชทินนาม ชื่อ/ฉายาของพระสงฆ์ คำนามวิสามัญ ส่วนขยายที่เป็นชื่อเฉพาะ เนื่องจากไม่สามารถนำมาวิเคราะห์และอธิบายการเปลี่ยนแปลงของภาษาได้ ผู้วิจัยคัดเลือกข้อมูลตามเกณฑ์ การเก็บข้อมูล

1.6.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

- 1) เก็บรวบรวมคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยในลักษณะคลังคำ เพื่อแสดงให้เห็นว่าในสมัย สุโขทัยพบคำอ้างอิงพระสงฆ์คำใดบ้าง
- 2) วิเคราะห์คำอ้างอิงพระสงฆ์ที่เก็บรวบรวมมาและจัดเป็นหมวดหมู่ตามชนิดของคำ เพื่อให้ทราบชนิดของคำที่ใช้เป็นคำอ้างอิงในสมัยสุโขทัยตามเกณฑ์หน้าที่และเกณฑ์ตำแหน่งการ ปรากฏ (ดูผลการวิเคราะห์ในบทที่ 3)
- 3) วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับ ปัจจุบัน ทั้งการเปลี่ยนแปลงของคำศัพท์และความหมาย โดยผู้วิจัยนำคำอ้างอิงพระสงฆ์มาวิเคราะห์ การเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษา (ดูผลการวิเคราะห์ในบทที่ 4)

1.6.5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1.6.6 การเสนอผลการวิเคราะห์

นำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์เป็น 3 ส่วน ได้แก่ ชนิดของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทย สมัยสุโขทัยในบทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทย สมัยสุโขทัยเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันในบทที่ 4 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ในบทที่ 5 ตามลำดับ

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.7.1 ทำให้เข้าใจชนิดของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย
- 1.7.2 ทำให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทย สมัยสุโขทัยเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน
- 1.7.3 เป็นแนวทางในการศึกษาภาษาเชิงประวัติ และภาษาที่เกี่ยวข้องกับสถาบันสงฆ์

1.8 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.8.1 คำอ้างอิงพระสงฆ์ (reference term for Buddhist monks) หมายถึง คำหรือกลุ่มคำที่ใช้อ้างอิง หรือกล่าวถึงผู้ที่เป็นพระสงฆ์ในเรื่องราวต่าง ๆ คำอ้างอิงพระสงฆ์ที่เวลานี้อาจปรากฏในรูปคำสรรพนามบุรุษที่ 1, 2 หรือสรรพนามบุรุษที่ 3 หรือคำนามต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่อย่างคำบุรุษสรรพนาม เช่น คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม คำบอกตำแหน่ง คำบอกสมณศักดิ์ แต่ไม่รวมถึงชื่อและราชทินนาม การละ ซึ่งหมายถึงการไม่ปรากฏรูปภาษา (๐) หรือเรียกว่าสรรพนามที่ไม่ปรากฏรูป (zero pronouns)

1.8.2 พระสงฆ์ไทย หมายถึง พระสงฆ์ในประเทศไทย

1.8.3 คำนามสามัญ หมายถึง คำที่หมายถึงสิ่งต่าง ๆ โดยทั่วไป (นววรรณ พันธเมธา, 2558: 6) ในที่นี้คือ คำนามที่ใช้กับพระสงฆ์

1.8.4 คำบุรุษสรรพนาม หมายถึง คำที่ใช้แทนคำนาม แบ่งเป็นคำที่ใช้แทนตัวผู้พูดหรือสรรพนามบุรุษที่ 1 คำที่ใช้แทนผู้ฟัง หรือคำสรรพนามบุรุษที่ 2 และคำที่ใช้แทนผู้ที่ถูกกล่าวถึงหรืออ้างอิง หรือคำสรรพนามบุรุษที่ 3 ที่ใช้กับพระสงฆ์

1.8.5 คำบอกลำดับชั้น หมายถึง คำที่ระบุลำดับชั้นของพระสงฆ์ว่ามีความสำคัญระดับใดซึ่งเป็นคำบอกลำดับชั้นตามพระวินัยบัญญัติ หรือเป็นคำบอกลำดับชั้นอื่น ๆ เช่น เถร มหาเถร มหาเถร เป็นเจ้า

1.8.6 คำบอกสมณศักดิ์ หมายถึง ยศของพระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทาน มีหลายชั้น คำบอกสมณศักดิ์นี้อาจปรากฏอยู่ตามลำพังหรือปรากฏร่วมกับชื่อหรือราชทินนามพระสงฆ์ก็ได้ เช่น ปู่ครู สมเด็จพระมหาสามีมหาสวามี

1.8.7 คำบอกตำแหน่ง หมายถึง คำที่ระบุฐานะหรือหน้าที่การงานที่พระสงฆ์รับผิดชอบในทางพระพุทธศาสนา เช่น ด้านการปกครอง การศึกษา หรือการบำรุงวัดวาอาราม เช่น สังฆราช บา ครูบา

1.8.8 ราชทินนาม หมายถึง ชื่อพระราชทานที่ตั้งกำกับยศหรือสมณศักดิ์แต่พระสงฆ์ เช่น สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนีศรีรัตนลังกาทิป สมเด็จพระมหาเถรเป็นคำบอกสมณศักดิ์ ศรีศรัทธาราชจุฬามุนีศรีรัตนลังกาทิปเป็นราชทินนาม

1.9 สัญลักษณ์และอักษรย่อที่ใช้ในงานวิจัย

1.9.1	.....	หมายถึง	ส่วนของข้อความที่ถูกละบางส่วน
1.9.2	___	หมายถึง	คำจารึกกลบเลือนจนอ่านไม่ได้ หรือขาดหายไป
1.9.3	+	หมายถึง	ส่วนประกอบของคำ
1.9.4	/	หมายถึง	หรือ
1.9.5	=	หมายถึง	หมายถึง
1.9.6	น.	หมายถึง	คำนาม
1.9.7	ก.	หมายถึง	คำกริยา
1.9.8	ส.	หมายถึง	คำสรรพนาม
1.9.9	(ไบ)	หมายถึง	คำโบราณหรือโบราณคดีศัพท์
1.9.10	(ราชา)	หมายถึง	คำราชาศัพท์
1.9.11	(ถิ่น)	หมายถึง	ภาษาถิ่น
1.9.12	(ส.)	หมายถึง	ภาษาสันสกฤต
1.9.13	(ป.)	หมายถึง	ภาษาบาลี
1.9.14	(ข.)	หมายถึง	ภาษาเขมร
1.9.15	(จ.)	หมายถึง	ภาษาจีน
1.9.16	กท.	หมายถึง	กรุงเทพมหานคร
1.9.17	กพ.	หมายถึง	จังหวัดกำแพงเพชร
1.9.18	นน.	หมายถึง	จังหวัดน่าน
1.9.19	พจ.	หมายถึง	จังหวัดพิจิตร
1.9.20	พร.	หมายถึง	จังหวัดแพร่
1.9.21	พล.	หมายถึง	จังหวัดพิษณุโลก
1.9.22	ลพ.	หมายถึง	จังหวัดลำพูน
1.9.23	สท.	หมายถึง	จังหวัดสุโขทัย
1.9.24	อย.	หมายถึง	จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

1.10 ข้อตกลงเบื้องต้น

1.10.1 จารึกสมัยสุโขทัย หมายถึง จารึกที่สร้างในสมัยสุโขทัยปรากฏอยู่ในช่วงเวลาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 หรือ พ.ศ. 1835 คือ จารึกพ่อขุนรามคำแหงอันเป็นจารึกหลักแรกจนถึงพุทธศตวรรษที่ 21 เนื่องจากถึงแม้ว่าอาณาจักรสุโขทัยจะสิ้นสุดลงแต่อักษรสุโขทัยและอิทธิพลด้านอักษรศาสตร์ของสุโขทัยยังคงมีจนถึงพุทธศตวรรษที่ 21 และจารึกบางหลักมิได้ระบุนามผู้สร้างชัดเจนจึงจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลที่เกี่ยวข้องหาญการอ่านจารึกสันนิษฐานไว้ ดังนั้นการให้นิยามจารึกสมัยสุโขทัยนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นจารึกที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19-21

1.10.2 ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากจารึกสมัยสุโขทัยที่จารึกเป็นภาษาไทยด้วยตัวอักษรไทยสุโขทัย อักษรขอมสุโขทัย อย่างไรก็ตามอาจพบว่ามีจารึกบางหลักอาจมีภาษาอื่นแทรกอยู่ก็ได้ เช่น จารึกตาเถร ชิงหนัง จารึกวัดบูรพาราม ปรากฏภาษาบาลีปนกับภาษาไทย ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเฉพาะส่วนที่จารึกด้วยภาษาไทยเท่านั้น

1.10.3 งานวิจัยนี้ไม่ใช่งานวิจัยที่ศึกษาอักษรและอักษรวิธีในจารึก รวมทั้งไม่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านอักษรวิธีด้วย

1.10.4 ข้อสันนิษฐานที่เกี่ยวกับความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ ที่มาของคำ และข้อสันนิษฐานอื่น ๆ ที่ปรากฏในงานวิจัยนี้เป็นการสันนิษฐานจากข้อมูล หลักฐานต่าง ๆ ทั้งหลักฐานชั้นปฐมภูมิและหลักฐานชั้นทุติยภูมิที่หามาได้ หากในอนาคตมีหลักฐานอื่นมาสนับสนุนหรือโต้แย้งข้อสันนิษฐานเหล่านี้ก็อาจเปลี่ยนแปลงได้

1.10.5 การกำหนดจารึกว่าจารึกใดเป็นจารึกสมัยสุโขทัยนั้นผู้วิจัยใช้เกณฑ์พิจารณาจากปีที่จารึก เนื้อหาสาระ ชื่อกษัตริย์ และพื้นที่ที่พบจารึก รวมทั้งที่ผู้เกี่ยวข้องหาญการอ่านจารึกได้สันนิษฐานไว้ในหนังสือประชุมจารึกภาคต่าง ๆ ด้วย ในที่นี้ผู้วิจัยยึดตามประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัยเป็นหลัก เนื่องจากเป็นหนังสือประชุมจารึกที่มีการปรับปรุงแก้ไขฉบับล่าสุด

1.10.6 การบอกที่มาของจารึกจะแสดงที่มาโดยเรียงลำดับดังนี้ (1) ทะเบียนจารึก (2) ชื่อจารึก (3) ด้าน (4) บรรทัด เช่น สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 10 หมายความว่า ข้อมูลนี้ได้มาจากทะเบียนจารึก จังหวัดสุโขทัย 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 10

1.10.7 ชื่อและทะเบียนของจารึกที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้อ้างอิงตามประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย และฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทยของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

1.10.8 การให้ความหมายของคำอ้างถึงจะอธิบายความหมายตามที่ปรากฏในประชุมจารึกต่าง ๆ และศัพทานุกรมจารึก ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทยของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ซึ่งผู้เชี่ยวชาญได้อธิบายไว้ ส่วนความหมายในปัจจุบันจะยึดความหมายจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เป็นหลัก

1.10.9 ข้อจำกัดของงานวิจัยนี้ คือ ความไม่สมบูรณ์ของจารึกในสมัยสุโขทัยที่ถูกรื้อค้นพบ จารึกบางหลักข้อความขาดหายไปจำนวนมากจึงอาจทำให้คำอ้างถึงพระสงฆ์บางคำขาดหายไปบ้าง แต่ไม่ส่งผลกระทบต่อการศึกษา

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิทยานิพนธ์ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้อง 6 หัวข้อ ได้แก่ 1) แนวคิดเกี่ยวกับคำอ้างอิงในภาษาไทย 2) แนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษา 3) จารึกสมัยสุโขทัย 4) การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย 5) การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน 6) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับคำอ้างอิงในภาษาไทย เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับภาษาและจารึกสมัยสุโขทัย ดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับคำอ้างอิง (terms of reference) ในภาษาไทย

เนื่องจากคำอ้างอิงพระสงฆ์เป็นคำที่ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานไว้ว่ามีชนิดของคำที่หลากหลาย เพื่อให้ครอบคลุมคำที่จะศึกษา ผู้วิจัยจึงอาศัยแนวคิดเรื่องคำบุรุษสรรพนามและคำอ้างอิง เพื่อช่วยในการนิยามขอบเขตของคำอ้างอิงพระสงฆ์ในการศึกษาครั้งนี้

2.1.1 นิยามของคำอ้างอิง

ตามแนวคิดการอ้างอิง¹¹ แบ่งการอ้างอิงออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ การอ้างอิงบุรุษ (personal reference)¹² การอ้างอิงสิ่งที่ชี้เฉพาะ (demonstratives reference)¹³ และการอ้างอิงโดยการเปรียบเทียบ (comparative reference) ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะทบทวนเฉพาะการอ้างอิงบุคคลหรือการอ้างอิงบุรุษ (personal reference) เท่านั้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้โดยตรง เพราะคำอ้างอิงพระสงฆ์ถือเป็นคำอ้างอิงบุคคลหรือบุรุษประเภทหนึ่ง

คำอ้างอิงบุคคลหรือคำอ้างอิงบุรุษที่คุ้นเคยเป็นอย่างดี คือ คำบุรุษสรรพนาม มีนักภาษาและนักภาษาศาสตร์ให้คำจำกัดความไว้ ดังต่อไปนี้

¹¹ Halliday, M. & Hasan, R. (1976)

¹² เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การอ้างอิงบุคคล” (personal reference)

¹³ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การอ้างอิงด้วยการบ่งชี้” (demonstratives reference)

พระยาอุปกิตศิลปสาร (2538) ได้จำแนกหมวดคำตามแนวไวยากรณ์ดั้งเดิมไว้ทั้งสิ้น 7 ชนิดโดยกล่าวถึงคำชนิดหนึ่ง คือ คำสรรพนาม หมายถึง คำแทนชื่อ ทำหน้าที่ในการใช้แทนคำนาม แบ่งออกเป็น 6 ประเภท คำที่ทำหน้าที่เป็นคำที่ใช้อ้างถึงบุคคลในการสนทนา เรียกว่า **“บุรุษสรรพนาม”** หมายถึง คำสรรพนามที่ใช้แทนชื่อในการพูดจากัน จำแนกออกเป็น 3 ประเภท คือ

- (1) สรรพนามบุรุษที่ 1 คือ คำที่ใช้อ้างถึงตัวผู้พูด เช่น ข้า กู ฉันทัน ผม ฯลฯ
- (2) สรรพนามบุรุษที่ 2 คือ คำที่ใช้อ้างถึงตัวผู้ฟัง เช่น เจ้า เอ็ง มึง สู้ ฯลฯ
- (3) สรรพนามบุรุษที่ 3 คือ คำที่ใช้อ้างถึงคน สัตว์ สิ่งของที่กล่าวถึง เช่น เขา มัน ท่าน ฯลฯ

นววรรณ พันธุเมธา (2558) ได้ประยุกต์แนวความคิดของไวยากรณ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกันและกล่าวถึง คำบุรุษสรรพนามในภาษาไทยสอดคล้องกับพระยาอุปกิตศิลปสาร (2538) แต่ใช้คำเรียกต่างออกไปว่า **“คำบอกบุรุษ”** หมายถึง คำที่ใช้แทนคำนามในการสนทนา บุคคล หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องในการสนทนา ประกอบไปด้วยผู้พูด ผู้ฟัง และผู้ถูกกล่าวถึงหรือสิ่งที่ถูกกล่าวถึง ในการสนทนาผู้พูดอาจใช้คำนามให้หมายถึงบุคคลหรือสิ่งที่เกี่ยวข้อง ทั้ง 3 ประเภทนี้ เช่น **“ลูกไม่รู้จักเขาหรอกค่ะ คุณแม่”**, **“หนูจะไปไหน”**, **“น้อยคงจะยังไม่รู้เรื่องนี้”** คำว่า **“ลูก” “หนู” และ “น้อย”** ต่างเป็นคำนามใช้หมายถึง ผู้พูด ผู้ฟัง และผู้ที่ถูกกล่าวถึงตามลำดับ ในบางกรณีผู้พูดไม่ใช้คำนามเหล่านี้เรียกบุคคลหรือสิ่งที่เกี่ยวข้องในการสนทนา แต่ใช้คำอีกชนิดหนึ่งเรียกว่า **“คำบอกบุรุษ”** แบ่งออกเป็น 3 ประเภท เช่นเดียวกับพระยาอุปกิตศิลปสาร (2538) ดังนี้

- (1) คำบอกบุรุษที่ 1 หมายถึง คำที่ใช้เรียกหรืออ้างถึงผู้พูด เช่น ฉันทัน ข้าพเจ้า ผม เรียม ฯลฯ
- (2) คำบอกบุรุษที่ 2 หมายถึง คำที่ใช้เรียกหรืออ้างถึงผู้ฟัง เช่น เจ้า แก ท่าน เธอ ฯลฯ
- (3) คำบอกบุรุษที่ 3 หมายถึง คำที่ใช้เรียกผู้ที่ถูกกล่าวถึงหรือสิ่งที่อ้างถึง เช่น แก เขา ฯลฯ

Angkab Palakornkul (1972: 34 - 45) เรียกว่า **“pronominal” (หน่วยสรรพนาม)** หมายถึง คำหรือกลุ่มคำที่ใช้แทนผู้พูด ผู้ที่พูดด้วย และผู้ที่ถูกอ้างถึงในการสนทนา แบ่งเป็น 3 บุรุษ สอดคล้องกับพระยาอุปกิตศิลปสาร (2538) และนววรรณ พันธุเมธา (2558) แต่ต่างออกไป เนื่องจาก คำสรรพนามตามคำจำกัดความของ Angkab Palakornkul (1972) ยังรวมไปถึงคำนามอื่น ๆ ที่สามารถนำมาใช้ทำหน้าที่เหมือนคำสรรพนาม กล่าวคือ ใช้แทนผู้พูด ผู้ที่พูดด้วย และผู้ที่ถูกกล่าวถึงอีกด้วย เช่นเดียวกับ **Wipha Channawangsa (1986)** ได้กล่าวถึงสรรพนามในภาษาไทยไว้ใกล้เคียง

กับ Angkab Palakornkul (1972) ซึ่งก็หมายรวมถึงคำนามสามัญประเภทต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในฐานะคำสรรพนามด้วยเช่นกัน เรียกว่า “**คำนามที่ทำหน้าที่เหมือนสรรพนาม**” (pronominally used nouns)

จากคำจำกัดความข้างต้นจะเห็นว่านักภาษาศาสตร์กลุ่มนี้ได้ให้คำจำกัดความของคำอ้างถึงสอดคล้องกัน แต่ใช้คำเรียกแตกต่างกันและไม่ได้เรียกว่า “คำอ้างถึง” โดยตรง สรุปได้ว่าพระยาอุปกิตศิลปสาร (2538) เรียกว่า “คำบุรุษสรรพนาม” นววรรณ พันธุมธธา (2558) เรียกว่า “คำบอกบุรุษ” Angkab Palakornkul (1972) เรียกว่า “Pronominal” (หน่วยสรรพนาม) และ Wipha Channawangsa (1986) เรียกว่า “คำสรรพนาม” เนื่องจากคำเหล่านี้ต่างก็เป็นคำที่ใช้อ้างถึงผู้ที่เกี่ยวข้องหรือบุคคลในการสนทนาเช่นกัน จะเห็นได้ว่าคำสรรพนามบุรุษที่ 1, 2 และ 3 ใช้อ้างถึงพระสงฆ์ได้ ดังนั้น ในงานวิจัยนี้คำอ้างถึงพระสงฆ์จำนวนหนึ่งจึงเป็นคำบุรุษสรรพนาม

นอกจากนี้ นักภาษาศาสตร์อีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า “**คำอ้างถึง**” (term of reference) ได้แก่ **ณัฐพร พานโพธิ์ทอง (2552: 61-63)** กล่าวถึง “คำอ้างถึง” ไว้ในหนังสือบรรทัดฐานภาษาไทย เล่ม 4 วัฒนธรรมการใช้ภาษา เรื่องคำที่ต้องแต่งให้เป็นราชาศัพท์ โดยได้ให้คำจำกัดความของคำอ้างถึงไว้ว่า

“คำอ้างถึง” หมายถึง คำที่ใช้ในการเอ่ยถึงบุคคลซึ่งประกอบไปด้วยชื่อของบุคคล ยศ ตำแหน่ง และอาจรวมหน้าที่ที่ปฏิบัติด้วย ในภาษาไทยคำเหล่านี้ใช้เป็นคำอ้างถึงและใช้อย่างคำบุรุษสรรพนามด้วย”

เมื่อต้องการกล่าวถึงหรือพูดถึงผู้ที่มีสถานภาพสูงโดยเฉพาะในการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์จึงใช้คำบอกตำแหน่งหรือคำแสดงอิสริยยศ เช่น เมื่อจะอ้างถึงพระมหากษัตริย์อย่างเป็นทางการโดยเฉพาะในเอกสารที่เป็นทางการจะใช้พระบรมนามาภิไธยอย่างเต็มตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “**พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตร**” หรือกล่าวถึงบรมนามาภิไธยอย่างกลางว่า “**พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช**” หรือเมื่ออ้างถึงอย่างสังเขปจะใช้ว่า “**พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช**” และเมื่อราษฎรทั่วไปจะกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ให้ใช้คำอ้างถึงว่า “**พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**” หากออกพระนามด้วยวาจาอย่างไม่เป็นทางการใช้ว่า “**พระเจ้าอยู่หัว**” หรือ “**ในหลวง**”

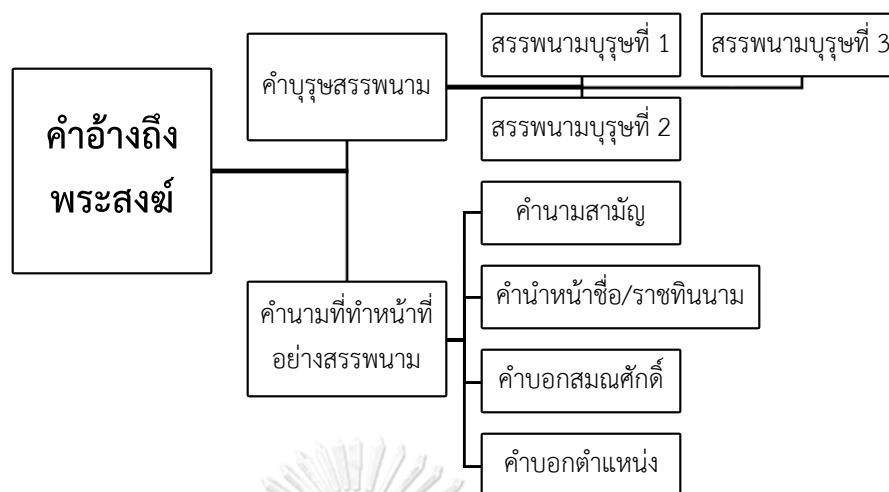
อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2552: 120-121) ได้กล่าวถึงการอ้างอิง (reference) ซึ่งพอจะประมวลคำจำกัดความของ “คำอ้างอิง” ได้ว่าหมายถึง คำหรือวลีที่ใช้เพื่อการอ้างอิงคำหรือวลีที่มาข้างหน้า เช่น

- (1) “หมูนี้นี้คุณสมชายลางานบ่อย ผมสงสัยว่าแกคงมีปัญหาเรื่องสุขภาพ”
- (2) “นิตกับต้อยไม่ค่อยลงรอยกันเลย ไม่น่าเชื่อว่าทั้งสองคนเคยเป็นเพื่อนรักกันมาก่อนสมัยเรียนหนังสือที่โรงเรียน”
- (3) “ฉันซื้อขนมถั่วแปบให้น้องกิน น้องไม่กินบอกว่าไม่ชอบขนมแบบนี้”

คำว่า “แก” ในตัวอย่างที่ (1) อ้างถึง “สมชาย” คำว่า “ทั้งสองคน” ในตัวอย่างที่ (2) อ้างถึง “นิตกับต้อย” และคำว่า “ขนมแบบนี้” ในตัวอย่างที่ (3) อ้างถึง “ขนมถั่วแปบ”

กิตตินาถ เรขาลิลา (2559: 16-21) กล่าวว่า “คำอ้างอิง” (term of reference) เป็นคำที่นักภาษาศาสตร์สังเคราะห์ขึ้นกับวัจนปฏิบัติศาสตร์และปริจเฉทวิเคราะห์นิยมใช้โดยมีส่วนบุคคลคล้ายคลึงกับหน่วย สรรพนามเพราะเป็นคำที่ทำหน้าที่อย่างเดียวกัน คือ ใช้อ้างอิงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการอ้างอิงตนเอง อ้างถึงผู้พูดหรืออ้างอิงบุคคลอื่น คำอ้างอิงอาจเป็นทั้งคำบุรุษสรรพนาม หรือคำนามอื่นที่นำมาใช้เช่นเดียวกับคำบุรุษสรรพนาม เช่น คำเรียกญาติ คำแสดงอาชีพ ชื่อเฉพาะ รวมทั้งการละรูปสรรพนามหรือที่เรียกว่า “การใช้สรรพนามศูนย์” (zero pronouns) ซึ่งกิตตินาถ เรขาลิลา (2559: 20) ได้สรุปความหมายของคำอ้างอิงไว้อย่างน่าสนใจว่าทั้งสรรพนาม หน่วยสรรพนาม และคำอ้างอิงมีหน้าที่ในการอ้างอิงบุคคลใดบุคคลหนึ่งเหมือนกัน แต่มีลักษณะที่แตกต่างกัน คือ คำอ้างอิงเป็นคำที่ใช้ได้ในความหมายกว้างที่สุดโดยครอบคลุมทั้งสรรพนาม หน่วยสรรพนาม และคำอื่นที่ทำหน้าที่อ้างอิง เช่น คำนำหน้า รวมทั้งหน่วยอื่น ๆ เช่น สรรพนามศูนย์ หรือลักษณนาม ดังนั้นคำอ้างอิงมักจัดเป็นหมวดคำเปิด เพราะมีสมาชิกได้ไม่จำกัด

เมื่อประมวลแนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคำอ้างอิงในภาษาไทยแล้วผู้วิจัยตัดสินใจใช้คำว่า “คำอ้างอิงพระสงฆ์” ในการศึกษาครั้งนี้ เนื่องจากครอบคลุมคำในลักษณะต่าง ๆ ที่จะศึกษาทั้งคำบุรุษสรรพนามและคำนามอื่น ๆ ที่พระสงฆ์ใช้อ้างอิงตนเอง คำที่ผู้พูดใช้เรียกผู้ฟังที่เป็นพระสงฆ์ และคำที่ผู้พูดใช้อ้างอิงหรือกล่าวถึงพระสงฆ์ ทั้งหมดนี้สามารถนิยามคำอ้างอิงพระสงฆ์ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 นิยามและขอบเขตของคำอ้างถึงพระสงฆ์ในงานวิจัย

2.1.2 ชนิดของคำอ้างถึง

จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่าคำอ้างถึงจัดเป็นหมวดคำเปิด เพราะมีสมาชิกได้ไม่จำกัด (กิตตินาถ เรขาลิลา, 2559: 19) ทำให้เกิดชนิดของคำอ้างถึงจำนวนมาก คำอ้างถึงอาจเป็นทั้งคำบุรุษสรรพนามหรือคำนามอื่นที่นำมาใช้เช่นเดียวกับคำบุรุษสรรพนาม เช่น คำเรียกญาติ คำแสดงอาชีพ ชื่อเฉพาะ คำนำหน้า ซึ่งสอดคล้องกับที่มีผู้ศึกษาไว้ดังต่อไปนี้

พระยาอุปกิตศิลปสาร (2538) จำแนก “คำบุรุษสรรพนาม” และ นววรรณ พันธุเมธา (2558) จำแนก “คำบอกบุรุษ” ออกเป็น 3 บุรุษดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

Angkab Palakornkul (1972: 34 - 45) ได้ศึกษาเรื่อง “A Socio-linguistic Study of Pronominal Strategy in Spoken Bangkok Thai” ซึ่งได้จำแนก “หน่วยสรรพนาม” ในภาษาไทยซึ่งใช้อ้างถึงบุคคลหรือผู้ที่สนทนา แบ่งออกเป็น 11 ชนิด ดังนี้

- (1) คำบุรุษสรรพนาม (personal pronouns proper) หมายถึง คำที่ทำหน้าที่เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1, 2 และ 3 เช่น คำว่า “คุณ” ในประโยคที่ว่า “คุณจะไปหรือเปล่า” “คุณ” ในที่นี้ คือ ผู้ที่กำลังสนทนาด้วย เป็นบุรุษที่ 2
- (2) คำเรียกญาติ (kin terms) เช่น พ่อ แม่ พี่ น้อง ลุง ป้า น้า อา

- (3) คำเรียกญาติที่ใช้กับผู้ที่ไม่ใช่ญาติ (pseudo kin terms) หมายถึง การใช้คำเรียกญาติกับบุคคลอื่น เช่น เรียก “แม่ค้า” ว่า “ป้า”
- (4) คำเรียกตามบุคคลอื่น (tekononymy terms) หมายถึง การใช้คำเรียกที่ไม่ตรงตามความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง
- (5) ชื่อบุคคล (personal names) เช่น ชื่อจริง และชื่อเล่น
- (6) คำเรียกอาชีพ (occupation terms) เช่น หมอ ครู อาจารย์
- (7) คำเรียกเพื่อน (friendship terms) เช่น สหาย เกลอส เพื่อน
- (8) คำที่มาจากภาษาอื่น (foreign loan words) เช่น เจ๊ ยู
- (9) คำที่ใช้พูดกับพระสงฆ์และพูดโดยพระสงฆ์ (special vocabulary speaking to and by monks) เช่น พระเดชพระคุณ พระคุณเจ้า หลวงพี่ อาตมา
- (10) คำนำหน้ายศ/ตำแหน่ง (title) เช่น ท่านรัฐมนตรี คุณ¹⁴ คุณหญิง นายอำเภอ
- (11) คำหรือวลีที่อ้างถึงคู่สมรส (words and phrases specially employed to refer to spouse) เช่น สามี เรียกภรรยาว่า “แม่บ้าน” ในขณะที่ตนกำลังสนทนากับผู้อื่น

Wipha Channawangsa (1986) ได้กล่าวถึงชนิดของคำอ้างถึงไว้ในส่วนที่ว่าด้วยเรื่อง “การอ้างถึงด้วยสรรพนาม” ซึ่งแบ่งชนิดของคำอ้างถึงเป็น 4 ชนิด ได้แก่

(1) บุรุษสรรพนาม (personal pronouns) แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ สรรพนามบุรุษที่ 1 สรรพนามบุรุษที่ 2 และสรรพนามบุรุษที่ 3 ตัวอย่างเช่น “ในเรื่องนี้ ฉันไม่สู้จะเดือดร้อน เขากับ ฉันจะเป็นมิตรกันมาแต่ไหนแต่ไร” จากตัวอย่าง “เขา” อ้างถึง “ลุง” และ “ฉัน” อ้างถึง “ฉัน”

(2) คำนามที่ทำหน้าที่เหมือนสรรพนาม (pronominally used nouns) ใช้อ้างถึงผู้พูด ผู้ฟังหรือผู้ที่ถูกกล่าวถึง แบ่งออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่

(2.1) คำเรียกญาติ (kinship terms) คือ คำเรียกญาติพี่น้องหรือผู้ที่ไม่ใช่ญาติเพื่อแสดงความสนิทสนม เช่น พ่อ แม่ พี่ โดยทั่วไปจะใช้เป็นคำสรรพนามระหว่างเครือญาติ เพื่อแสดงความใกล้ชิดสนิทสนม นอกจากนี้ยังใช้คำเหล่านี้กับผู้ที่ไม่ใช่ญาติก็ได้ เพื่อใช้อ้างถึงผู้พูด ผู้ฟังหรือผู้ที่ถูกกล่าวถึง

¹⁴ คำว่า “คุณ” คงจะเป็นคำนำหน้าสตรีที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าซึ่งยังมีได้สมรสจะใช้คำนำหน้าว่า “คุณ”

(2.2) ชื่อเฉพาะบุคคล (personal names) คือ ชื่อต้น ชื่อย่อ หรือชื่อเล่น ที่ผู้พูดใช้อ้างถึงตนเอง หรืออ้างถึงผู้อื่นมักใช้ระหว่างคู่สนทนาที่เป็นเพื่อนใกล้ชิดและมีความสัมพันธ์กัน เช่น “ฮัลโหล สาว ใช้ไหม” จากตัวอย่าง “สาว” เป็นชื่อเฉพาะบุคคล อ้างถึงผู้ฟัง

(2.3) คำแสดงมิตรภาพ (friendship terms) คือ รูปภาษาที่ใช้อ้างถึงความสัมพันธ์ ได้แก่ คำว่า เพื่อน, เพื่อนฝูง และเกลอ

(2.4) ชื่ออาชีพ (occupation terms) คือ การใช้ชื่ออาชีพเป็นคำสรรพนาม ได้แก่ คำว่า ครู หมอ, แม่ค้า, และอาจารย์

(2.5) คำบอกตำแหน่ง (title terms) หมายถึง คำที่แสดงสถานภาพ ยศ หรือตำแหน่งของบุคคลที่อ้างถึงนั้น ซึ่งจะใช้สรรพนามบุรุษที่ 2 หรือสรรพนามบุรุษที่ 3 เพื่อแสดงความเคารพและความแตกต่างกัน เช่น ผู้อำนวยการ, หัวหน้า, กำนัน

(3) สรรพนามที่ไม่ปรากฏรูป หรือสุญญสรรพนาม (zero pronouns) คือ การไม่ปรากฏรูปสรรพนามที่ใช้อ้างถึง ในภาษาไทยมักจะไม่มีปรากฏรูปของคำสรรพนามโดยเฉพาะในภาษาพูด และสามารถที่จะละคำสรรพนามได้ แม้จะเป็นการกล่าวถึงครั้งแรก ถ้าบริบทนั้นมีความชัดเจนว่าผู้พูดหมายถึงสิ่งใด เช่น “ฉันว่า (๑) จะเขียนจดหมายถึงพ่อส่นหลายเวลามาแล้ว” จากตัวอย่าง (๑) เป็นสุญญสรรพนามอ้างถึง “ฉัน”

(4) คำแสดงความเป็นเจ้าของ (possessive pronouns and possessive determiner) คือ การเติมคำว่า “ของ” เข้าไปหน้าคำสรรพนามอ้างถึงความเป็นเจ้าของ เช่น “ของเขา” “ของฉัน”

สมทรง บุรุษพัฒน์ (2537) แบ่งรูปภาษาที่ใช้แสดงการอ้างถึงออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

(1) บุรุษสรรพนาม (personal pronouns) ประกอบไปด้วย การอ้างอิงบุรุษที่ 1 การอ้างอิงบุรุษที่ 2 การอ้างอิงบุรุษที่ 3

(2) คำที่ใช้เหมือนคำสรรพนาม (pro forms) ได้แก่ คำเครือญาติ เช่น พี่ ป้า น้า อา ชื่อเฉพาะ เช่น แดง คำชี้แสดงตำแหน่งหรือฐานะ เช่น ผู้อำนวยการ หัวหน้า ผู้พัน ชื่อแสดงอาชีพ เช่น อาจารย์ หมอ

(3) สรรพนามแสดงความเป็นเจ้าของ (possessive pronouns) ได้แก่ คำว่า “ของฉัน”

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2552: 120-121) ได้กล่าวถึงกลวิธีในการอ้างถึงในภาษาไทยโดยใช้คำในลักษณะต่าง ๆ 8 ชนิด ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้มี 3 ชนิด ได้แก่

- (1) นามวลีเติม หมายถึง การใช้นามวลีซ้ำรูปนามวลีเติม เพื่ออ้างถึงข้อความที่มาข้างหน้า เช่น “สมชายยกมือไหว้ครู แล้วก็พูดกับครูว่า ผมเอาการบ้านมาส่งครับ”
- (2) บุรุษสรรพนาม หมายถึง คำที่ใช้อ้างถึงคน สัตว์ สิ่งของที่เป็นผู้พูดเอง (บุรุษที่หนึ่ง) ผู้ที่เราพูดด้วย(บุรุษที่สอง) หรือผู้ที่เราพูดถึง (บุรุษที่สาม) เช่น “สถานการณ์ของสายฟ้าอยู่ในชั้นจันทรอก เขาจะตอบคำถามนักข่าวอย่างไร” “นุชนาถรู้สุดดีขึ้น หล่อนสวมเสื้อคลุมแล้วออกมายืนที่หน้าต่าง”
- (3) คำแทนที่ หมายถึง คำที่ใช้แทนคำหรือข้อความอื่นใช้แทนนามวลี กริยาวลี หรือประโยคที่มาข้างหน้า เช่น “ศศิธรลุกขึ้นทันทีหลังวางหูโทรศัพท์ หญิงสาววิ่งลงบันได แล้วขับรถออกไปอย่างรวดเร็ว”

กัลยา ติงศภักดิ์ และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2531) ได้ศึกษาเรื่อง “การใช้คำเรียกขานในภาษาไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์” ซึ่งได้จำแนกส่วนประกอบของคำเรียกขาน¹⁵ ไว้ 6 ประเภทดังต่อไปนี้

- (1) ชื่อ ประกอบไปด้วย ชื่อจริงและชื่อเล่น รวมทั้งราชทินนาม เช่น สมศักดิ์ ตึก น้อย
- (2) คำเรียกญาติ (kin term) หมายถึง คำที่แสดงความสัมพันธ์โดยเชื้อสาย หรือโดยการแต่งงานที่ผู้พูดใช้เรียกผู้ฟังที่เป็นญาติจริง หรือผู้อื่นที่ไม่ใช่ญาติแต่ผู้พูดเปรียบเทียบว่าเหมือนญาติ
- (3) ยศ (title) หมายถึง เครื่องกำหนดฐานะ หรือชั้นของบุคคล เช่น จ่า คุณหญิง พระยา
- (4) อาชีพ/ตำแหน่ง อาชีพ หมายถึง คำเรียกขานที่ระบุอาชีพของผู้ฟัง เช่น หมอ ส่วนตำแหน่ง หมายถึง ฐานะหรือหน้าที่การงาน เช่น นายอำเภอ
- (5) วลีแสดงความรู้สึก หมายถึง วลีที่แสดงความรู้สึกพิเศษต่อผู้ฟัง เช่น สุดที่รัก ที่รัก ยอดรักของพี่

¹⁵ คำเรียกขานถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของคำอ้างถึง เนื่องจากคำเรียกขานมีลักษณะร่วมกับคำอ้างถึงและสรรพนามบุรุษที่ 2 ซึ่งต่างก็เป็นคำที่ผู้พูดใช้อ้างถึงผู้ที่สนทนาด้วย

- (6) คำสรรพนาม/คำนำหน้า คำสรรพนาม หมายถึง คำที่ผู้พูดใช้เรียกผู้ฟัง เช่น ท่าน คุณ ได้
 เहां ไอ้ นี้ ส่วนคำนำหน้า หมายถึง คำที่ปรากฏนำหน้าคำเรียกขานประเภทอื่น ซึ่งเป็นคำ
 ระบุเพศ หรือสถานภาพของผู้ฟังว่าสูงกว่าหรือต่ำกว่าผู้พูด เช่น อี คุณ นาง

จากการศึกษาลักษณะของคำที่นำมาใช้เป็นคำอ้างอิงในภาษาไทยแสดงให้เห็นว่าในภาษาไทย
 มีคำที่ใช้อ้างอิงถึงบุคคลหรือผู้ที่เกี่ยวข้องในการสนทนาหลายลักษณะ สามารถสรุปรวมได้เป็น 3
 ลักษณะใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

- (1) คำบุรุษสรรพนาม
- (2) คำนามสามัญประเภทต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่อย่างคำบุรุษสรรพนาม
- (3) การละคำอ้างอิง หรือสุญญสรรพนาม หรือสรรพนามไร้รูป¹⁶

ดังนั้น ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจึงใช้คำว่า “**คำอ้างอิงพระสงฆ์**” (reference term for Buddhist monks) อันหมายถึง คำหรือกลุ่มคำที่ใช้อ้างอิง หรือกล่าวถึงผู้ที่เป็นพระสงฆ์ใน
 การสนทนา หรือในเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งอาจปรากฏในรูปคำสรรพนามบุรุษที่ 1, 2 หรือ 3 หรือคำนามที่
 ทำหน้าที่อย่างคำสรรพนาม เช่น คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม คำบอกตำแหน่ง คำบอกสมณศักดิ์ แต่
 ไม่รวมถึงการละ ซึ่งหมายถึงการไม่ปรากฏรูปภาษา (๐) หรือเรียกว่าสรรพนามที่ไม่ปรากฏรูป (zero
 pronouns) โดยประยุกต์จากแนวความคิดของนักภาษาศาสตร์ข้างต้น เพื่อให้ครอบคลุมถึงคำนาม
 ในลักษณะอื่น ๆ ที่นำมาใช้เหมือนคำสรรพนามด้วย

2.2 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษา

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของภาษาในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์
 และความหมาย ซึ่งมีนักภาษาและนักภาษาศาสตร์แบ่งออกเป็นลักษณะต่าง ๆ หลายลักษณะ ดังนี้

ในหนังสือนิรุกติศาสตร์ของ พระยาอนุমানราชธน (2515: 284-319) เรียก
 การเปลี่ยนแปลงความหมายว่า “การกลายความหมาย” มี 3 ลักษณะดังต่อไปนี้

¹⁶ เนื่องจากในงานวิจัยนี้ต้องการศึกษาภาษาที่เป็นคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย จึงไม่ศึกษาการละคำอ้างอิงหรือ
 สุญญสรรพนาม

- (1) ความหมายแคบเข้า หมายถึง การที่ผู้ใช้ภาษานำคำที่มีความหมายรวมหลายชนิดไปใช้กับชนิดใดชนิดหนึ่งอย่างเฉพาะเจาะจง
- (2) ความหมายกว้างออก หมายถึง การที่ผู้ใช้ภาษานำคำที่มีความหมายเฉพาะอย่างไปใช้หมายถึงสิ่งอื่นที่มีลักษณะบางอย่างคล้ายกัน ทำให้ความหมายขยายขอบเขตออกไป
- (3) ความหมายย้ายที่ หมายถึง คำที่มีความหมายเปลี่ยนแปลงไปจากความหมายเดิมมีความหมายเป็นอีกอย่างหนึ่ง

นอกจากการกลายความหมายดังกล่าวข้างต้นแล้ว พระยาอนูมานราชชน (2515: 299) ยังกล่าวถึงการกลายความหมายในอีกมิติหนึ่ง ได้แก่

- (1) ความหมายในทางที่ดี (elevation of words) หมายถึง การยกให้สูงขึ้นของคำ เช่น คำว่า มีกิริยา, วาสนา, มารยาท, สกฤต คำเหล่านี้มีความหมายกลาง ๆ หากนำไปใช้อยู่บ่อย ๆ ในทางที่ดี คำเหล่านี้ก็มีกลิ่นอายไปในทางที่ดี
- (2) ความหมายในทางเลว (generation of words) หมายถึง ความตกต่ำของคำ เช่น วิบาก, กรรม, เคราะห์, เปรต, แจ็ก

ธวัช ปุณโณธก (2553: 51-120) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของภาษาโดยเรียกว่า “การเปลี่ยนแปลงคำศัพท์และความหมาย” สรุปลงว่าคำที่ใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวันย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ คำบางคำไม่นิยมพูดจากันในสมัยต่อมาก็เลิกใช้กลายเป็นศัพท์สูญ หรือมีคำใหม่มาใช้แทนความหมายได้ดีกว่ากลายเป็นการเพิ่มศัพท์ **ลึกลับ**

การเปลี่ยนแปลงคำศัพท์ คือ การสูญศัพท์ แบ่งออกเป็น 3 ชนิด ได้แก่ (1) ศัพท์สูญโดยสิ้นเชิง หมายถึง คำศัพท์โบราณที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกและไตรภูมิพระร่วงซึ่งปัจจุบันไม่มีผู้พูดผู้ใดเขียนและเข้าใจคำศัพท์เหล่านั้น หรือมีในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานที่ยืนยันไว้ว่า (โบ) หมายถึง คำศัพท์โบราณ (2) ศัพท์สูญพอสันนิษฐานคำได้ หมายถึง คำศัพท์ที่เคยใช้อยู่ในสมัยโบราณ ปัจจุบันภาษามาตรฐานเลิกใช้แล้ว แต่ปรากฏอยู่ในภาษาถิ่น (3) ศัพท์สูญไปบางส่วน หมายถึง คำโบราณที่ใช้อยู่ในสมัยสุโขทัยนั้นเป็นคำอิสระมีความหมายเฉพาะ แต่ปัจจุบันไม่ใช่เป็นคำอิสระพบแต่ในคำประสม คำศัพท์ที่ใช้อยู่ในสมัยสุโขทัยนั้นสูญไป คงเหลือเป็นส่วนหนึ่งของคำประสม

การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำ แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำศัพท์โดยสิ้นเชิง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความหมายต่างจากเดิมมากจนไม่มีคำ

เดิมเหลืออยู่ (2) การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำศัพท์บางส่วน หมายถึง การเพิ่มความหมาย ความหมายแคบเข้า ความหมายที่เคยใช้สมัยโบราณกับความหมายปัจจุบันแต่ต่างกัน แต่ยังมี ความเกี่ยวเนื่องกันหรือความหมายใหม่ยังคงรักษาความหมายเดิมไว้บางส่วน

สุริยา รัตนกุล (2555: 255-263) เรียกการเปลี่ยนแปลงความหมายว่า “ผลของการเปลี่ยนแปลงความหมาย” แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

- (1) ความหมายแคบเข้า (restriction of meaning) เป็นผลของการเปลี่ยนแปลงความหมาย ชนิดที่พบได้มากที่สุด เช่น คำว่า “เนื้อ” มีความหมายถึง “ส่วนของร่างกายคน และสัตว์ ที่อยู่ถัดหนังเข้าไปเป็นเนื้อของสัตว์ชนิดใดก็ได้” เมื่อพูดถึงแกงเนื้อหรือเนื้อผัดเผ็ดจะไม่มีใครเข้าใจว่าเป็นเนื้อของหมูหรือไก่ จะเข้าใจความหมายที่แคบเข้าตรงกันว่าหมายถึง “เนื้อวัวหรือเนื้อควายที่ใช้เป็นอาหาร”
- (2) ความหมายกว้างออก (extension of meaning) เป็นผลการเปลี่ยนแปลงความหมาย ที่มีใช้มากแต่พบได้น้อยกว่าแบบความหมายแคบเข้า เช่น คำว่า “เถื่อน” เดิมแปลว่า “ป่า, ห่างไกลจากที่อยู่ของคน” ต่อมาความหมายกว้างออกเป็นไม่ถูกต้องตามกฎหมาย เช่น เหล้าเถื่อน หมอเถื่อน หวยเถื่อน
- (3) ความหมายเลวลง (pejorative development) การที่คำในภาษามีความหมายเลวลง นั้นเป็นเพราะมนุษย์ชอบนำคำที่มีความหมายดีกว่า นำพียงพอใจกว่ามาแทนที่คำที่มีความหมายเลวลง (euphemism) ทำให้เมื่อใช้ไปเป็นระยะเวลาานาน คำที่มีความหมายดีนั้น กลายเป็นมีความหมายเลวลง
- (4) ความหมายดีขึ้น (ameliorative development) การที่คำในภาษามีความหมายดีขึ้น พบอยู่บ้าง เช่น คำว่า “หน้ามน” คนเราธรรมดาแล้วก็หน้ามนทั้งนั้น ไม่มีใครหน้าเหลี่ยม เป็นมุม แต่ระยะหลังเมื่อกล่าวว่า “หน้ามน” แปลว่า งดงามน่ารัก

ดุฎฐิพร ขำนิโรศานต์ (2558: 48-74) กล่าวถึง “การเปลี่ยนแปลงด้านศัพท์และการเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย” สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ (lexical item change) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงคำ ถ้อยคำ สำนวน คำที่เปลี่ยนแปลงอาจเป็นคำเดี่ยว คำประสม หรือคำซ้อน แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การสูญศัพท์ และการเพิ่มศัพท์ ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะการสูญศัพท์

การสูญเสียศัพท์ หมายถึง การที่คำหรือถ้อยคำสำนวนจะสูญเสียไปจากภาษานั้น เนื่องจากความคิดที่เกี่ยวกับเรื่องนั้นสูญเสียไป คำซึ่งสื่อความคิดนั้นก็สูญเสียไปด้วย หรือคำต้องห้าม เมื่อเป็นคำต้องห้าม คำเหล่านั้นก็จะไม่มีผู้ใช้และสูญเสียไปในที่สุด รวมทั้งศัพท์อาจสูญเสียไปจากภาษาเพราะการสร้างคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันมาก คำหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยมมากกว่าจะคงอยู่ต่อไป ส่วนคำที่ไม่เป็นที่นิยมก็จะสูญเสียไปจากภาษา

คุณศัพท์ไม่ได้แบ่งลักษณะของการสูญเสียศัพท์ไว้อย่างชัดเจน แต่กล่าวถึงลักษณะของการสูญเสียศัพท์บางประการที่น่าสนใจไว้ ดังนี้

- (1) การสูญเสียไปจากภาษากรุงเทพฯ ซึ่งเป็นภาษาราชการ แต่อาจพบใช้อยู่ในภาษาถิ่น เช่น คำ “จมูก” ไม่มีใช้ในภาษากรุงเทพฯ แต่ยังมีใช้อยู่ในภาษาถิ่นอีสาน
- (2) คำบางคำไม่มีใช้เป็นการเดียวในปัจจุบัน เช่น ท่า, เยียน, โจม คำเดียวเหล่านี้ถือว่าสูญเสียไปจากภาษาแล้ว ปัจจุบันพบอยู่ในคำซ้อน เช่น คอยท่า, เยี่ยมเยียน, จูโจม
- (3) คำซ้อนบางคำไม่มีใช้ในปัจจุบัน เช่น ยำกล้วย, ยุคหน่วง, เคียดโกรธ แต่ปัจจุบันอาจใช้เป็นคำเดียวหรือใช้เป็นคำซ้อนรูปอื่น เช่น ยำเกรง, กล้วย, หน่วงเหนี่ยว, โกรธ
- (4) คำซ้อนบางคำไม่มีใช้ในปัจจุบัน เช่น ถึงแก่กรรมตาย, ช่องโอกาส ปัจจุบันใช้แยกส่วนประกอบของคำเป็นคำเดียว เช่น ถึงแก่กรรม, ตาย, (ได้) ช่อง – โอกาส

ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย (semantic change) แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

- (1) ความหมายแคบเข้า หมายถึง คำซึ่งสมัยหนึ่งเคยมีความหมายกว้าง ต่อมาเปลี่ยนไปมีความหมายเฉพาะเจาะจงขึ้น หรือคำซึ่งเคยมีหลายความหมาย ต่อมาเปลี่ยนไปมีความหมายน้อยลง หรือคำซึ่งเคยปรากฏในบริบทกว้าง ต่อมาเปลี่ยนไปปรากฏในบริบทที่แคบกว่าเดิม เช่น นิสิตสมัยก่อนมีความหมายว่า “ศิษย์ที่เล่าเรียนในสำนัก” ปัจจุบันมีความหมายเฉพาะคือ “ผู้ที่ศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาบางแห่ง”

- (2) ความหมายกว้างออก หมายถึง คำซึ่งสมัยหนึ่งเคยมีความหมายเฉพาะเจาะจง ต่อมาเปลี่ยนไปมีความหมายกว้าง หรือคำซึ่งสมัยหนึ่งมีความหมายเดียว ต่อมาเปลี่ยนไปมีความหมายมากขึ้น หรือคำซึ่งสมัยหนึ่งปรากฏในบริบทแคบ ต่อมาเปลี่ยนไปปรากฏในบริบทที่กว้างกว่าเดิม เช่น ดีมีความหมายว่า “ลักษณะที่พึงประสงค์” ปัจจุบันก็ยังใช้ในความหมายนี้อยู่และมีความหมายเพิ่มขึ้นเป็นความหมายต่ำลงหรือตรงกันข้ามว่า “ไม่ดี, ไม่พึงประสงค์” เช่น อวดดี, ตัวดี, เจอดี

(3) ความหมายย้ายที่ หมายถึง คำซึ่งสมัยหนึ่งเคยมีความหมายอย่างหนึ่ง ต่อมาเปลี่ยนไปมีความหมายอย่างอื่น เช่น ภัย เดิมมีความหมายว่า “ความกลัว” อาจใช้เป็นคำซ้อนว่า “ภัยความกลัว” ปัจจุบัน ภัย มีความหมายย้ายที่เป็น “อันตราย”

สมทรง บุรุษพัฒน์ (2560: 73-106) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของภาษาไว้ในหัวข้อ “การเปลี่ยนแปลงคำ วากยสัมพันธ์ และความหมาย” สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงคำ (lexical change) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับความหมายของคำ การใช้คำหรือการที่คนต่างรุ่นกันเปลี่ยนไปใช้คำอื่น (generational shift) ทำให้เกิดการเพิ่มคำ การสูญเสียคำหรือการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำ

ด้านการเปลี่ยนแปลงความหมาย (semantic change) แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

- (1) ความหมายกว้างออก (broadening) เช่น เสื่อ เดิมหมายถึงเฉพาะสัตว์ แต่นำมาใช้กับคนร้าย
- (2) ความหมายแคบเข้า (narrowing) เช่น บ้าน ในอดีตหมายถึง หมู่บ้าน แต่ปัจจุบันหมายถึงบ้านเดี่ยว
- (3) ความหมายเปลี่ยน (meaning shifts) เช่น แพ้ เดิมหมายถึง ชนะ แต่ปัจจุบันมีความหมายตรงข้าม

นักภาษาศาสตร์ต่างกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงไว้สอดคล้องกัน แต่เรียกชื่อต่างกัน และแบ่งลักษณะของการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดซับซ้อนแตกต่างกัน ดังสรุปได้ตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษาที่นักภาษาและภาษาศาสตร์ได้เสนอไว้

นักภาษา และนักภาษาศาสตร์	การเปลี่ยนแปลงของภาษา	
	ชื่อเรียกการ เปลี่ยนแปลงของ ภาษา	ประกอบด้วย
พระยาอนุমানราชธน (2515)	การกลาย ความหมาย	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความหมายแคบเข้า 2. ความหมายกว้างออก 3. ความหมายย้ายที่ 4. ความหมายในทางที่ดี (elevation of words) 5. ความหมายในทางเลว (generation of words)

นักภาษา และนักภาษาศาสตร์	การเปลี่ยนแปลงของภาษา	
	ชื่อเรียกการ เปลี่ยนแปลงของ ภาษา	ประกอบด้วย
ธวัช ปุณโณธก (2553)	การเปลี่ยนแปลง คำศัพท์ และความหมาย	การเปลี่ยนแปลงคำศัพท์ <ol style="list-style-type: none"> 1. สูญศัพท์โดยสิ้นเชิง 2. สูญศัพท์พอสันนิษฐานคำได้ 3. สูญศัพท์ไปบางส่วน การเปลี่ยนแปลงความหมาย <ol style="list-style-type: none"> 1. การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำศัพท์โดยสิ้นเชิง 2. การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำศัพท์บางส่วน
สุริยา รัตนกุล (2555)	การเปลี่ยนแปลง ความหมายของคำ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความหมายแคบเข้า (restriction of meaning) 2. ความหมายกว้างออก (extension of meaning) 3. ความหมายเลวลง (pejorative development) 4. ความหมายดีขึ้น (ameliorative development)
ดุขสิทธิ์ ขำนิโรศานต์ (2558)	การเปลี่ยนแปลง ด้านศัพท์และการ เปลี่ยนแปลงด้าน ความหมาย	การเปลี่ยนแปลงด้านศัพท์ (lexical item change) <ol style="list-style-type: none"> 1. การสูญศัพท์ 2. การเพิ่มศัพท์ การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย (semantic change) <ol style="list-style-type: none"> 1. ความหมายแคบเข้า 2. ความหมายกว้างออก 3. ความหมายย้ายที่
สมทรง บุรุษพัฒน์ (2560)	การเปลี่ยนแปลงคำ วากยสัมพันธ์ และความหมาย	การเปลี่ยนแปลงคำ (lexical change) <ol style="list-style-type: none"> 1. การเพิ่มคำใหม่ 2. การสูญเสียคำ การเปลี่ยนแปลงความหมาย (semantic change) <ol style="list-style-type: none"> 1. ความหมายกว้างออก (broadening) 2. ความหมายแคบเข้า (narrowing) 3. ความหมายเปลี่ยน (meaning shifts)

จากการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางภาษาที่เกี่ยวข้องกับคำศัพท์และความหมายของนักภาษาศาสตร์หลายท่านต่างกล่าวไว้อย่างสอดคล้องกัน แต่อาจแตกต่างกันในรายละเอียดและประเภทของการเปลี่ยนแปลงของคำศัพท์และความหมาย ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยประมวลสรุปการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายได้ ดังนี้

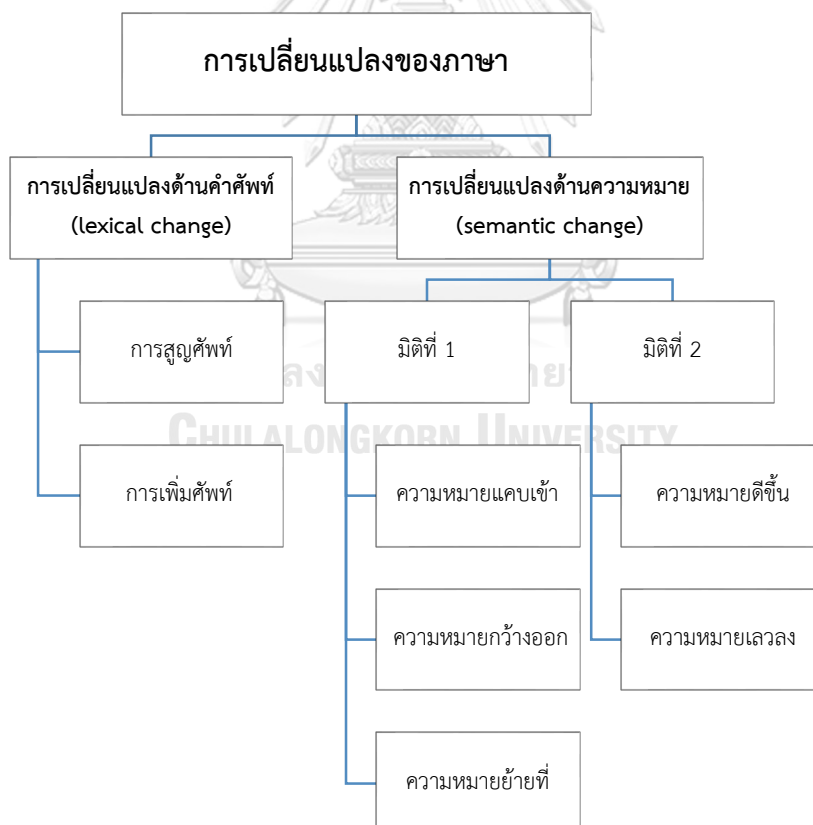
(1) การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ (lexical change) ประกอบด้วยการสูญศัพท์ และการเพิ่มศัพท์

(2) การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย (semantic change) พิจารณาได้ 2 มิติ

มิติที่ 1 ความหมายแคบเข้า ความหมายกว้างออก และความหมายย้ายที่

มิติที่ 2 ความหมายดีขึ้น และความหมายเลวลง

แผนภาพที่ 2 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษา

2.3 จารึกสมัยสุโขทัย

2.3.1 การตีพิมพ์และเผยแพร่

จารึกสุโขทัยเป็นเอกสารที่มีคุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภาษาและวรรณกรรม บรรดาหลักฐานต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย จารึกจัดว่าเป็นข้อมูลที่สำคัญที่สุด (มณฑลเชียร ผาทอง, 2537: 11) เพราะเป็นหลักฐานที่บันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ซึ่งจารึกสมัยสุโขทัยนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้รวบรวมและศึกษาเป็นท่านแรก ต่อมารัชกาลที่ 5 ก็ได้รวบรวมศิลาจารึกสุโขทัยมาเก็บรักษาไว้ที่กรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ยังมีผู้ศึกษาและเป็นผู้เชี่ยวชาญในการอ่านศิลาจารึก เช่น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร เป็นอาทิ

จารึกสมัยสุโขทัยที่ค้นพบในประเทศไทยถูกตีพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือประชุมจารึกหลายเล่ม ปรากฏจารึกสมัยสุโขทัยที่เคยตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว ดังนี้

หนังสือประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย ปรากฏศิลาจารึกสมัยสุโขทัย จำนวน 15 หลักซึ่งกล่าวถึงประวัติย่อ คำจารึก คำอ่านที่ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบันแล้ว คำอธิบายศัพท์ และภาพประกอบ มีผู้นิยมนำไปอ้างอิงเป็นหลักฐานทั้งทางประวัติศาสตร์ พุทธศาสนา ภาษาและวรรณกรรม หลังจากนั้นก็มีหนังสือประชุมศิลาจารึกออกมาอีกหลายเล่ม เนื่องจากรัฐบาลเล็งเห็นความสำคัญของศิลาจารึกที่พบในประเทศไทย จึงมีการจัดพิมพ์เผยแพร่เอกสารเหล่านี้เพิ่มขึ้นอีก (อนันต์ ทรงวิทยา, 2524: 5)

หนังสือประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลางของประเทศไทย พิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2508 มีศิลาจารึกจำนวน 55 หลัก ซึ่งเป็นจารึกสมัยสุโขทัย จำนวน 10 หลัก ได้แก่ จารึกหลักที่ 37 จารึกบนฐานประพุทธรูป จารึกหลักที่ 38 ศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจร จารึกหลักที่ 40 ศิลาจารึกเจดีย์น้อย จารึกหลักที่ 44 ศิลาจารึกวัดสองคอบ จารึกหลักที่ 45 ศิลาจารึกภาษาไทย จ.ศ. 754 จารึกหลักที่ 46 ศิลาจารึกวัดตาเถรชิงหนิง จารึกหลักที่ 49 ศิลาจารึกวัดสรศักดิ์ จารึกหลักที่ 62 ศิลาจารึกวัดพระยืน จารึกหลักที่ 64 และ 67 ศิลาจารึกวัดช้างค้ำ

หนังสือประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 4 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลางของประเทศไทย พิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2513 จารึกจำนวน 46 หลัก เป็นจารึกสมัยสุโขทัยจำนวน 10 หลัก ได้แก่ จารึกหลักที่ 90 จารึกบนฐานพระพุทธรูป จารึกหลักที่ 93 ศิลาจารึกวัดโสกการาม จารึกหลักที่ 94 จารึกลานทองคำ จารึกหลักที่ 95 ศิลาจารึกวัดหินตั้ง จารึกหลักที่ 98 ศิลาจารึกวัดพระเชตุพน จารึกหลักที่ 102 ศิลาจารึกภูเขาไกรลาส (วัดตระพังช้างเผือก) จารึกหลักที่ 104 ศิลาจารึกวัดพระธาตุศรีจอมทอง จารึกหลักที่ 106 ศิลาจารึกวัดช้างล้อม จารึกหลักที่ 107 ศิลาจารึกวัดบางสนุก จารึกหลักที่ 108 ศิลาจารึกวัดตำหนัก

หนังสือประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสมัยสุโขทัย พิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2548 ประกอบด้วยจารึกทั้งหมด 71 หลัก เป็นจารึกสุโขทัยที่เคยตีพิมพ์เผยแพร่มาแล้ว 63 หลัก และเป็นจารึกสุโขทัยที่พบใหม่ ตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือประชุมจารึก ภาคที่ 8 เป็นครั้งแรก จำนวน 8 หลัก ได้แก่ หลักที่ 319 จารึกเจดีย์พิหาร หลักที่ 320 จารึกวัดพญาคำ หลักที่ 321, 322 จารึกเขาพิโทน หลักที่ 323 จารึกเถรธรรมไตรโลกย์ หลักที่ 324 จารึกญาณทัสสี หลักที่ 325 จารึกธรรมศรียศ หลักที่ 326 จารึกปลายรอยพระพุทธรูปบาทศิลา วัดเชิงคีรี และหลักที่ 327 จารึกวัดเสนาหินราษฎร์บำรุง

ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทยของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) เป็นฐานข้อมูลออนไลน์รวบรวมจารึกต่าง ๆ ที่พบในประเทศไทย เผยแพร่ทางเว็บไซต์ <http://www.sac.or.th> โดยปรากฏจารึกสมัยสุโขทัยทั้งสิ้น 121 รายการ จากข้อมูลชุดคำค้น “จารึกสมัยสุโขทัย”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย CHULALONGKORN UNIVERSITY

2.3.2 อักษรที่ใช้ในจารึกสมัยสุโขทัย

อักษรที่ปรากฏในจารึกที่พบสมัยสุโขทัย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-21 นั้นแบ่งออกเป็น 3 ชนิด ดังนี้

(1) อักษรไทยสุโขทัย จารึกหลักแรกที่ใช้อักษรไทยในการบันทึก คือ จารึกพ่อขุนรามคำแหง หลังจากนั้นเป็นจารึกที่บันทึกด้วยอักษรไทยหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหง เช่น จารึกนครชุม, จารึกเขากบ, จารึกช้างล้อม

(2) อักษรขอมสุโขทัย หลักฐานการใช้อักษรขอมในการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ครั้งแรก คือ จารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร ในปี พ.ศ. 1904 หลังจากนั้น เช่น จารึกวัดป่าแดง, จารึกนายศรีโยธาทอง

(3) อักษรธรรมล้านนา ปรากฏหลักฐานการใช้อยู่ในจารึกลานทองสมเด็จพะระมหาเถร จุฬามุณี พ.ศ. 1919 และจารึกเจ้าวัดบริพัตรภิกษุ แต่ปะปนด้วยอักษรไทยสุโขทัย

นอกจากนี้ยังมีจารึกบางหลักที่บันทึกด้วยอักษรหลายชนิดปะปนกัน ได้แก่ อักษรไทยสุโขทัย - ขอมสุโขทัย เช่น จารึกพ่อขุนรามพล จารึกป่าค่านางเเีย อักษรขอมสุโขทัย - ไทยสุโขทัย เช่น จารึกสองแคว จารึกตาเถรชิงหน่ง

2.3.3 ภาษาที่ใช้ในจารึกสมัยสุโขทัย

ภาษาที่ปรากฏในจารึกสุโขทัยนั้นพบว่า บางจารึกก็บันทึกด้วยภาษาเดียว แต่บางจารึกก็บันทึกด้วยภาษาหลากหลายภาษาปะปนกัน เช่น จารึกวัดโสกการาม จารึกด้วยภาษาไทย และภาษาบาลี ซึ่งจากการสำรวจอาจแบ่งภาษาที่ใช้ในจารึกสมัยสุโขทัยได้ 4 ภาษา ดังนี้

- (1) ภาษาไทย จารึกที่บันทึกด้วยภาษาไทย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ภาษาไทย อักษรไทย เช่น จารึกนครชุม, จารึกวัดช้างล้อม และภาษาไทย อักษรขอม เช่น จารึกวัดป่าแดง, จารึกพระธรรมกาย
- (2) ภาษาบาลี จารึกสมัยสุโขทัยที่บันทึกด้วยภาษาบาลีมีทั้งที่เป็นภาษาบาลีทั้งหมด และภาษาบาลีผสมกับภาษาอื่น ๆ เช่น จารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาบาลี, จารึกนายศรีโยธาทองบวช
- (3) ภาษาเขมร จารึกสมัยสุโขทัยที่บันทึกเป็นภาษาเขมรปรากฏเพียงหลักเดียว คือ จารึกวัดป่ามะม่วง
- (4) ภาษาสันสกฤต จารึกที่บันทึกด้วยภาษาสันสกฤต คือ จารึกคาถาป้องกันอสูรนิบาต และปะปนอยู่ในจารึกวัดเจติยน์้อย

2.4 การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย

การปกครองคณะสงฆ์นั้นเริ่มมาตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์ชีพอยู่ พระองค์ทรงปกครองคณะสงฆ์โดยยึดหลักธรรมาธิปไตย ทรงมีฐานะเป็นธรรมราชา หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานพระองค์ได้มอบพระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทนพระองค์ โดยยึดหลักธรรมาธิปไตยหรือความถูกต้องเป็นสำคัญ สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ของไทยเดิมใช้หลักพระวินัยบัญญัติ คือ อาศัยหลักความเคารพเชื่อฟังพระเถระผู้มีอายุพรรษามาก มีความรู้มากให้เป็นผู้นำในหมู่สงฆ์

2.4.1 ประวัติพระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย

หลักฐานจากจารึก ดำนาน โบราณสถาน แสดงให้เห็นว่าในสมัยสุโขทัยพระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับนับถือจากพระมหากษัตริย์และประชาชนในฐานะศาสนาประจำชาติแล้วซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท โดยมีที่มาจาก 2 เส้นทาง ได้แก่

(1) พระพุทธศาสนาปางวางศ์ที่ได้รับมาจากลังกาผ่านทางนครศรีธรรมราช ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้อาราธนาพระสังฆราชและพระสงฆ์จากเมืองนครศรีธรรมราชมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุโขทัยซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาปางวางศ์

(2) พระพุทธศาสนาปางวางศ์ที่ได้รับมาจากลังกาผ่านทางนครพน เมืองนครพนเป็นศูนย์กลางความเจริญทางพระพุทธศาสนาจึงมีพระสงฆ์ไทย 2 รูป ไปเล่าเรียนพระไตรปิฎกที่สำนักพระอุทุมพรบุปผามหาสวามีในเมืองนครพน ได้แก่ พระสมุณะ และพระอโนมทัสสี และมีพระสงฆ์อีก 8 รูปไปบวชแปลงเป็นพระสงฆ์อริยวาสีด้วย ได้แก่ พระอานนท์ พระสุชาตะ พระพุทธสาคร พระเขมะ พระปิยะทัสสี พระสุวัณณคีรี พระเวสสุภ และพระสัทธาติสสะ โดยพระอุทุมพรบุปผามหาสวามีได้มอบหมายให้พระอโนมทัสสี และพระสมุณะเป็นพระอุปัชฌาย์ และสามารถบวชกุลบุตรในฝ่ายอริยวาสี พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) จึงได้อาราธนา “พระมหาสามีสังฆราช” (เข้าใจว่าคือพระสมุณะเถระ) จากเมืองนครพนมาจำพรรษาอยู่ที่วัดป่ามะม่วง และเผยแผ่พระพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ในการบวชของพระองค์ด้วย

2.4.2 การปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย

ความน่าสนใจประการหนึ่งเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัย ประเสริฐ ฐ นคร (2531: 15-16) กล่าวว่าปรากฏพระสงฆ์ 3 ฝ่ายในสมัยสุโขทัย สอดคล้องกับหลักฐานในจารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 11-23 ว่า

“เบื้องสงฆ์ทั้งหลายหนคามวาสี อันมีประธานคือสังฆราชญาณรุจิมาเถระกับไตรปิฎกมหาเถระ พุทธวงศ์เถระ มหาอาริยวงศ์เถระ ญาณคณิก บาสวาทเทพ บาราหุล ญาณวิลาส เบื้องพระรูปไชรัธมรังสี มหาเถระ สุโพธานันทมหาเถระกับภิกษุบริษัททั้งหลายเบื้องอริยวาสีไชรั สุมงคลมหาเถระ เขมมงคลมหาเถระ ธรรมโฆสมมหาเถระ ญาณคัมภีร์มหาเถระ สมณเทพมหาเถระ พุทธวิลาสมหาเถระ สุริยามมหาเถระ รามรังสี มหาเถระ ธรรมเสนาบดีมหาเถระ ปัญญาธิกมหาเถระ สุพรรณลยามมหาเถระ ญาณวิสมมหาเถระ อานันทมหาเถระ

อรรถญาณมหาเถร ธรรมกิตติเถรกับภิกษุบริษัททั้งหลาย ชุมนั้นในกระลาอุโบสถอันอยู่ในทะเลฉาง จึงระงับอธิกรณ์อันท่านทั้งสอง หากใสนั้นแล้วแล”

พระสงฆ์ 3 ฝ่ายในพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย ได้แก่ (1) ฝ่ายคามวาสี คือ พระสงฆ์ที่มีอยู่เดิมในกรุงสุโขทัยซึ่งพำนักอยู่ในวัดใกล้บ้านหรือตัวเมืองนิยมศึกษาพระปริยัติธรรมหรือพระไตรปิฎกเป็นฝ่ายคณฤชระ เรียกว่า “คณคามวาสี” หรือ “คณะฝ่ายขวา” (2) ฝ่ายอรัญวาสี คือ พระสงฆ์ที่เป็นนักปฏิบัติที่นิยมพำนักอยู่ในวัดที่ห่างไกลจากตัวเมือง นิยมบำเพ็ญวิปัสสนาแสวงหาความสงบเป็นฝ่ายวิปัสสนาธุระ คณะนี้จึงเรียกว่า “คณะอรัญวาสี” หรือเรียกว่า “คณะฝ่ายซ้าย” และ (3) ฝ่ายพระรูป คณะนี้ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร แต่ประเสริฐ ณ นคร (2531) ตั้งข้อสังเกตว่าจะเป็นพระสงฆ์มหานิกายหรือไม่ เนื่องจากนับถือพระรูปโพธิสัตว์ต่าง ๆ จากจารึกหลักที่ 106 หรือ สท. 18 จารึกวัดช้างล้อม พ.ศ. 1927 กล่าวว่า “บวชด้วยพระรูป” บวชาด้วยพระบฏฉิน ซึ่งมีผ้ามีรูปพระพุทธรูปเจ้า

คณะสงฆ์ ทั้ง 3 ฝ่ายนี้ได้เข้าร่วมทำพิธีและตัดสินอธิกรณ์ร่วมกันในวัดป่าแดง ในการปกครองคณะสงฆ์ทั้งสามฝ่ายแยกการปกครองเป็นอิสระจากกัน แต่ละคณะมีผู้ปกครองสูงสุดเรียกว่า “พระสังฆราช” นอกจากนี้ยังมีการปกครองคณะสงฆ์ในหัวเมืองสำคัญต่าง ๆ พระมหากษัตริย์จะทรงแต่งตั้งพระสังฆราชประจำหัวเมือง ดังนั้นจะเห็นว่าในสมัยสุโขทัยจึงมีพระสังฆราชหลายพระองค์ ส่วนลำดับการปกครองรองลงไป คือ ปุศุ (พระครู) และเจ้าอาวาส

2.4.3 สมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย

ราชบัณฑิตยสถาน (2542) ให้ความหมายของสมณศักดิ์ว่า “น. ยศพระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานมีหลายชั้น แต่ละชั้นมีพัตยศเป็นเครื่องกำหนด”

พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2533) ให้ความหมายของสมณศักดิ์ว่า “ฐานันดรที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งถวายเฉพาะพระสงฆ์เทียบได้กับลำดับตำแหน่งยศบรรดาศักดิ์ที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานแก่ขุนนาง”

พระธรรมกิตติวงศ์ (2551) ให้ความหมายของสมณศักดิ์ว่า “ศักดิ์ หรือยศของพระภิกษุสงฆ์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเป็นเครื่องลัการะแต่พระภิกษุผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ

ประกอบคุณความดีแก่ชาติบ้านเมืองและแก่พระศาสนา โดยรับภารกิจต่าง ๆ ในพระศาสนา เช่น ด้านการปกครอง ด้านการศึกษา และด้านการบำรุงรักษาวัดวาอาราม”

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสมณศักดิ์ในสมัยสุโขทัยไม่ได้มีหลักเกณฑ์หรือรายละเอียดที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนอย่างในปัจจุบัน แต่ก็สันนิษฐานได้ว่าการตั้งสมณศักดิ์มานานแล้ว พบหลักฐานเก่าแก่ที่สุด คือ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง จารึกไว้ว่ากรุงสุโขทัยนั้นมีสังฆราช มีปุครู มีมหาเถระและเถระในตำนานคณะสงฆ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2466) สันนิษฐานว่าสังฆราชเห็นจะเป็นตำแหน่งสังฆนายกชั้นสูงสุด ส่วนปุครูเป็นตำแหน่งสังฆนายกรองลงมาจากสังฆราช และมหาเถระกับเถระนั้นเห็นจะหมายความว่าพระภิกษุที่มีอายุพรรษามากและทรงคุณธรรมจึงเป็นคำที่ใช้เรียกตามพระวินัยบัญญัติ

ต่อมาสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ส่งผลทำให้เกิดการตั้งราชทินนามสมณศักดิ์ตามแบบของลังกาซึ่งลังกามีประเพณีการตั้งราชทินนามและสมณศักดิ์มาก่อน เดิมมี 2 ชั้น คือ ชั้นสูง เรียกว่า “มหาสวามี” และ ชั้นรอง เรียกว่า “สวามี” เช่น ตั้งพระโสมคัลลนนะเถระให้มีนามว่า “พระสิริสังฆโพธิสวามี” ตั้งพระมหาสิวลีเถระว่า “พระติโลกคุรุสวามี” เมื่อสุโขทัยรับแบบแผนการตั้งสมณศักดิ์มาจากลังกาจึงมีคำลงท้ายตำแหน่งสังฆราชว่า “มหาสวามี” (มหาสวามี) หรือ “สวามี” (สวามี)

2.5 การปกครองคณะสงฆ์และสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

การจัดโครงสร้างการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 การตราพระราชบัญญัติฉบับนี้เกิดจากความต้องการของรัฐบาลในสมัยนั้นซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีมีความเห็นว่า

“โดยที่การจัดดำเนินกิจการคณะสงฆ์ มิใช่เป็นกิจการอันแบ่งแยกอำนาจดำเนินการด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการถ่วงดุลอำนาจเช่นที่เป็นอยู่ตามกฎหมายในปัจจุบัน และโดยระบบเช่นว่านั้นเป็นผลบั่นทอนประสิทธิภาพแห่งการดำเนินกิจการจึงสมควรแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่ให้สมเด็จพระสังฆราชองค์สกลมหาสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา”

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้กำหนดอำนาจการบังคับบัญชาให้สมเด็จพระสังฆราช เป็น “สกลมหาสังฆปริณายก” และกำหนดให้มีมหาเถรสมาคม โดยมีสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้

- (1) **อำนาจสูงสุดในการบังคับบัญชาคณะสงฆ์เป็นของสมเด็จพระสังฆราช** ผู้ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ใน 2 ตำแหน่ง คือ โดยตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก หรือประมุขสงฆ์ไทย และโดยตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคม ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ร่วมกับมหาเถรสมาคม
- (2) **มหาเถรสมาคม¹⁷** ประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานโดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง พระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่เกิน 12 รูปเป็นกรรมการอยู่ในตำแหน่งคราวละ 2 ปี มีอำนาจหน้าที่ในฐานะที่ปฏิบัติหน้าที่สังฆสภา มีอำนาจทั้งฝ่ายนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการ ได้แก่ ตรากฎมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับมหาเถรสมาคม จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์แต่งตั้งและถอดถอนผู้ปกครองสงฆ์ ฯลฯ
- (3) **การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค** กำหนดตำแหน่งพระสังฆาธิการหรือผู้ปกครองสงฆ์ตามลำดับชั้น ได้แก่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

นอกจากนี้แม้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 จะไม่ได้กล่าวถึงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ทั้ง 4 ไร่ แต่กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ 4 พ.ศ. 2506 ข้อ 6 ได้เพิ่มตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่เข้ามาในองค์กรการปกครองคณะสงฆ์ มีอำนาจปกครองบังคับบัญชาเจ้าคณะภาค แบ่งออกเป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายมหานิกาย และเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายธรรมยุติ มีอำนาจบังคับบัญชาสูงสุดในคณะสงฆ์แต่ละนิกาย เจ้าคณะใหญ่ประกอบไปด้วย เจ้าคณะใหญ่หนกลาง เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก เจ้าคณะใหญ่หนใต้ เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุต ดังแผนภาพต่อไปนี้

¹⁷ ปัจจุบัน (พ.ศ. 2561) กำลังมีการแก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยแก้ไขอำนาจในการแต่งตั้งกรรมการมหาเถรสมาคมให้พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการแต่งตั้ง สถาปนา และถอดถอนสมณศักดิ์ของพระภิกษุในคณะสงฆ์ และแต่งตั้งกรรมการมหาเถรสมาคมโดยเป็นไปตามพระราชอัธยาศัยที่จะทรงแต่งตั้งจากสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ หรือพระภิกษุซึ่งมีพรรษาและจริยวัตรในพระธรรมวินัยที่เหมาะสมแก่การปกครองคณะสงฆ์

แผนภาพที่ 3 โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

ด้านสมณศักดิ์พระสงฆ์ไทยในปัจจุบันมีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนและเป็นระบบ โดยมีพัตยศเป็นเครื่องกำหนด แบ่งออกเป็น 2 ประเภทได้แก่ (1) **สมณศักดิ์เกี่ยวกับความรู้** สมณศักดิ์ประเภทนี้ทรงตั้งถวายพระภิกษุที่สอบได้เปรียญธรรมตั้งแต่ 3 - 9 ประโยค เรียกว่า “ทรงตั้งเปรียญ” (2) **สมณศักดิ์เกี่ยวกับผลงาน** แบ่งออกเป็น 2 ประเภทย่อย ได้แก่ พระครูสัญญาบัตร¹⁸ และพระราชาคณะ¹⁹ จะเห็นว่าเมื่อระบบการปกครองคณะสงฆ์ต่างไปจากเดิมย่อมทำให้คำที่ใช้อ้างถึงพระสงฆ์แต่ละสมัยต่างกันด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทสังคมและวัฒนธรรมในขณะนั้น

¹⁸ พระครูสัญญาบัตร แบ่งเป็นพระครูชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก และชั้นพิเศษ

¹⁹ พระราชาคณะแบ่งออกเป็น 6 ชั้น ได้แก่ (1) พระราชาคณะชั้นสามัญ (2) พระราชาคณะชั้นราช (3) พระราชาคณะชั้นเทพ (4) พระราชาคณะชั้นธรรม (5) พระราชาคณะชั้นที่ริฎบฏ (รองสมเด็จพระราชาคณะ) และ (6) พระราชาคณะชั้นสุพรรณบัฏ (สมเด็จพระราชาคณะ)

2.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.6.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับคำอ้างอิงในภาษาไทย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคำอ้างอิงในภาษาไทยนี้จะรวมไปถึงคำบุรุษสรรพนามที่ใช้เป็นคำอ้างอิงและคำเรียกขานที่ใช้ในฐานะคำอ้างอิงบุรุษที่ 2 ซึ่งอ้างอิงผู้ฟัง ผู้วิจัยจะทบทวนงานเหล่านี้เพื่อให้เห็นประเด็นและแนวคิดสำคัญของแต่ละงาน ดังต่อไปนี้

2.6.1.1 การศึกษาคำอ้างอิงเชิงประวัติ

การศึกษาคำอ้างอิงเชิงประวัติส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับคำบุรุษสรรพนาม ได้แก่ งานของ **ชวนพิศ อิฐรัตน์ (2518)** มุ่งศึกษาในเชิงเปรียบเทียบการใช้คำและสำนวนสมัยสุโขทัยกับปัจจุบัน **วรภรณ์ แสงสด (2531)** มุ่งศึกษาพัฒนาการของคำบุรุษสรรพนามตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และ **มิชัย เอี่ยมจินดา (2534)** มุ่งศึกษาวิวัฒนาการของระบบคำบุรุษสรรพนามตั้งแต่สมัยสุโขทัย - ปัจจุบัน

ชวนพิศ อิฐรัตน์ (2518) ศึกษาเรื่อง “การใช้คำและสำนวนสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับภาษาในสมัยปัจจุบัน” ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าภาษาในระยะ 700 ปีที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการใช้คำ โดยเฉพาะคำบางหมวด เช่น คำลักษณนาม คำสรรพนาม คำนำหน้าชื่อ มีวิธีการใช้ต่างจากปัจจุบัน ชวนพิศได้ศึกษาหมวดคำสรรพนาม และการใช้คำสรรพนามในสมัยสุโขทัยว่ามีทั้งสรรพนามบุรุษที่ 1 สรรพนามบุรุษที่ 2 และสรรพนามบุรุษที่ 3 และพบว่าในบางกรณีคำนามหรือคำนำหน้านามอาจทำหน้าที่เป็นสรรพนามได้ เช่น “จึงไปรับพระมหาเถรเป็นเจ้า อัญเชิญแล้วมาในพระพิหารโอยทานวนทั้งกุฎสถานอवासแก่พระมหาเถรเป็นเจ้านั้นแล้ว จึงบำเรอแก่พระมหาเถรเป็นเจ้า และผู้สงฆ์ทั้งหลายด้วยจตุปัจจัยอันควรดี” จะเห็นว่าคำนามหรือคำนำหน้านามเหล่านี้อ้างอิงพระสงฆ์ ทำหน้าที่เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 อ้างถึงพระมหาเถรเป็นเจ้าองค์หนึ่ง

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงหมวดคำนำหน้าชื่อที่แสดงสมณศักดิ์ เช่น “สารนี้พระบรมครูดีโลกติลกิตรัตนสีลคนธนาวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้ามีพุทธภูมิก ดังนี้..” “จึงมหาสัทธาบุญญมามีครุฑาจะใครสร้างอาราม” “เจ้าธรรมรังสีภิกขุสร้างพระผนวชเถิงลู 22 พรรษา” ผู้วิจัยเห็นว่างานของชวนพิศมิได้ศึกษาคำอ้างอิงพระสงฆ์โดยตรงถึงแม้จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับคำบุรุษสรรพนามและคำนำหน้าชื่อที่แสดงสมณศักดิ์ก็ตาม

งานเชิงประวัติอีกเรื่องหนึ่งของ วราภรณ์ แสงสด (2531) ศึกษาเรื่อง “บุรุษสรรพนามในภาษาไทย: การศึกษาเชิงประวัติ” ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 4-7 ผลการศึกษาพบคำบุรุษสรรพนาม ที่ใช้กับพระสงฆ์ด้วย ได้แก่ บุรุษสรรพนาม “เจ้าคุณ” พบใช้ในสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ 4-7 เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 เอกพจน์ใช้เรียกพระภิกษุชั้นราชาคณะ บุรุษสรรพนาม “ใต้เท้า” พบใช้ในสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ 4-7 เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 เอกพจน์ที่ผู้น้อยใช้เรียกผู้ใหญ่ตั้งในกรณีพระลู่กวัดเรียกเจ้าอาวาส และบุรุษสรรพนาม “พระคุณเจ้า” พบใช้ในสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ 1-3 และ 4-7 เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 เอกพจน์ ฆราวาสใช้เรียกพระภิกษุผู้ใหญ่ด้วยความเคารพนับถือ

นอกจากนี้วราภรณ์ยังกล่าวถึงสถานภาพของบุคคลด้วยว่าพระพุทเจ้า พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ และพระภิกษุจะมีคำบุรุษสรรพนามใช้เป็นพิเศษโดยเฉพาะพระภิกษุ แต่ในสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏข้อมูลการใช้สรรพนามที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ เริ่มพบในสมัยอยุธยา คือ บุรุษสรรพนาม “อาตมภาพ” และ “โยม”

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ 1-3 พบสรรพนาม บุรุษที่ 1 ที่พระภิกษุใช้แทนตนเอง เมื่อพูดกับฆราวาส ได้แก่ “รูป” “อาตมภาพ” และ “อาตมาภาพ” คำสรรพนามบุรุษที่ 2 ที่ฆราวาสใช้เรียกพระภิกษุ ได้แก่ “พระคุณเจ้า” บุรุษสรรพนาม

ในสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 4-7 พบบุรุษสรรพนาม บุรุษที่ 1 ที่พระภิกษุใช้แทนตนเอง เมื่อพูดกับฆราวาส ได้แก่ “รูป” “อาตมภาพ” และ “อาตมาภาพ” คำบุรุษสรรพนามบุรุษที่ 2 ที่ฆราวาสใช้เรียกพระภิกษุมี 2 คำ ได้แก่ “พระคุณเจ้า” และ “เจ้าคุณ” บุรุษสรรพนาม

บุรุษสรรพนามที่น่าสนใจอีกคำหนึ่ง คือ “เจ้า” วราภรณ์ให้คำอธิบายว่าใช้ในภาษาถิ่นเหนือเป็นบุรุษสรรพนามที่ 2 แทนชื่อ เป็นคำกลาง ๆ และภาษาถิ่นอีสานเป็นบุรุษที่ 2 เช่น “เจ้ามาจ๊กมือแล้ว” (คุณมาก็วันแล้ว) และยังมีใช้ในภาษาถิ่นใต้ (ยะลา ปัตตานี) เป็นบุรุษสรรพนามที่ใช้เรียกพระสงฆ์ที่ยังไม่เคยมีภรรยามาก่อน ส่วนในจังหวัดสงขลาและสุราษฎร์ธานีใช้เรียกพระภิกษุที่สึกจากพระหรือเรียกพระที่กำลังบวชก็ได้ ผู้วิจัยเห็นว่าวราภรณ์มุ่งศึกษาคำบุรุษสรรพนามในภาษาไทยซึ่งครอบคลุมคำบุรุษสรรพนามที่หลากหลายทั้งสรรพนามที่ใช้แก่พระมหากษัตริย์ บุคคลชั้นสูง พระสงฆ์ และบุคคลทั่วไป อย่างไรก็ตามจากข้อมูลที่วราภรณ์ศึกษาไม่พบคำบุรุษสรรพนามที่ใช้แก่พระสงฆ์ในสมัยสุโขทัย และไม่ได้ศึกษาในกรอบแนวคิดคำอ้างถึง

มีชัย เอี่ยมจินดา (2534) สนใจศึกษาเกี่ยวกับ “วิวัฒนาการของระบบคำบุรุษสรรพนาม ตั้งแต่สมัยสุโขทัย - ปัจจุบัน” ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าระบบบุรุษสรรพนามตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบันมีบุรุษสรรพนามที่เป็นคำเดี่ยวและคำประสม ให้ความสำคัญกับเรื่องบุรุษและพจน์ แต่ในสมัยปัจจุบันเรื่องพจน์ไม่ใช่เรื่องสำคัญ ด้านบุรุษสรรพนามที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ที่ปรากฏในงานวิจัยมีเพียง 1 คำ ได้แก่ สรรพนาม “กู” ในจารึกวัดเขมา เป็นคำที่เจ้าเทพรัฐใช้ในการอธิษฐานความปรารถนาในโลกหน้า

2.6.1.2 การศึกษาคำอ้างอิงเฉพาะสมัย

การศึกษาคำอ้างอิงเฉพาะสมัยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม **กลุ่มแรก คือ การศึกษาคำอ้างอิงเฉพาะสมัยเก่า** ศึกษาจากข้อมูลเอกสารสมัยเก่า ได้แก่ อนุรักษ์กรณ รอดทรัพย์ (2554) มุ่งศึกษาคำอ้างอิงบุคคลสมัยรัตนโกสินทร์ วิยะดา ตานี (2544) มุ่งศึกษาคำอ้างอิงเฉพาะสมัยสุโขทัย พรศิริ ตันติจิตจารุ (2548) มุ่งศึกษาคำอ้างอิงสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัชกาลที่ 1 ศิขรินทร์ แสงเพชร และวรวรรณ ศรียาภัย (2559) มุ่งศึกษาหน่วยสรรพนามในกฎหมายตราสามดวง **กลุ่มที่สอง คือ การศึกษาคำอ้างอิงเฉพาะสมัยปัจจุบัน** ศึกษาจากข้อมูลภาษาปัจจุบัน โดยใช้กรอบแนวคิดภาษาศาสตร์สังคมซึ่งส่วนใหญ่เป็นการศึกษาคำบุรุษสรรพนามและคำเรียกขาน ได้แก่ งานของ Angkab Palakornkul (1972) ดวงกมล ศิลเกษักกุล (2553) กุลธิดา กลิ่นเฟื่อง (2544) ปัทมา เหมือนสมัย (2557) กัลยา ดิงศภักดิ์ และอมรา ประสิทธิรัฐสินธุ์ (2531) พระมหาณัฐพล โฟโพบ (2545) อนุรักษ์กรณ รอดทรัพย์ (2550) และ (2551) บันเทิง บุตรเทศ (2551) ดังนี้

งานที่ศึกษาคำอ้างอิงเฉพาะสมัยเก่าโดยใช้แนวคิดภาษาศาสตร์สังคม คือ งานของ **อนุรักษ์กรณ รอดทรัพย์ (2554)** สนใจศึกษาเรื่อง “คำอ้างอิงบุคคลในพระราชสำนักสยามจากการศึกษาจดหมายเหตุรายวันในสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ” โดยศึกษาจากเอกสารที่เป็นภาษาเขียนร้อยแก้ว

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นโครงสร้างของคำอ้างอิงบุคคลในพระราชสำนักสยาม มี 4 โครงสร้าง ได้แก่ คำอ้างอิงบุคคลประเภทที่มีโครงสร้างหน่วยเดียว, 2 หน่วย, 3 หน่วย และตั้งแต่ 4 หน่วยขึ้นไป ขณะที่ส่วนประกอบคำอ้างอิงบุคคลมี 6 ส่วนประกอบ คือ ชื่อ คำเรียกญาติ คำเรียกอาชีพ ยศและ/หรือฐานันดร คำนำหน้าและ/หรือสรรพนาม และส่วนขยาย ส่วนรูปแบบคำอ้างอิงบุคคลปรากฏรูปแบบย่อยตามลักษณะโครงสร้างหน่วยเดียว 2 หน่วย 3 หน่วย หรือตั้งแต่ 4 หน่วยขึ้นไป นอกจากนี้

ผลการศึกษายังพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศกับ ผู้ถูกอ้างถึงนั้น ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ อายุ และเพศของผู้ถูกอ้างถึงมีผลต่อการใช้คำอ้างถึงของพระองค์

นอกจากนี้ เนื่องจากการอ้างถึงเป็นกลวิธีหนึ่งในการเชื่อมโยงความ จึงพบงานที่ศึกษา การเชื่อมโยงความซึ่งได้กล่าวถึงคำอ้างถึงในฐานะที่เป็นกลวิธีหนึ่งของการเชื่อมโยงความ ดังนั้นจึงพบ งานวิจัยที่ศึกษาคำอ้างถึงเฉพาะสมัยเก่า โดยใช้แนวคิดการเชื่อมโยงความหรือสัมพันธ์สาร ได้แก่

งานของ **วิยะดา ตานี (2544)** ศึกษาเกี่ยวกับ “การเชื่อมโยงความในจารึกสุโขทัย” โดยใช้ แนวความคิดของ Halliday, M. & Hasan, R. (1976) Wipha Chanawangsa (1986) และชลธิชา บำรุงรักษ์ (2539) ข้อมูลที่นำมาศึกษา ได้แก่ คำอ่านศิลาจารึกสุโขทัยจำนวน 50 หลัก

ผลการศึกษาพบการเชื่อมโยงความโดยการอ้างถึง 2 ลักษณะ คือ การอ้างถึงหน่วยนาม และการอ้างถึงข้อความ การอ้างถึงหน่วยนามที่ปรากฏในภาษาระดับข้อความในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยมี ทั้งหมด 2 ประเภท คือ การอ้างถึงหน่วยนามด้วยสรรพนาม การอ้างถึงหน่วยนามด้วยคำชี้เฉพาะ การอ้างถึงหน่วยนามด้วยสรรพนามยังสามารถแบ่งได้ 2 ประเภทคือ (1) การอ้างถึงหน่วยนามด้วย สรรพนาม โดยหน่วยนามที่ถูกอ้างถึงอาจปรากฏในบริบทภาษาหรือไม่ปรากฏในบริบทภาษาก็ได้ เช่น กู ข้า ตุเรา ท่าน พระองค์ท่าน มัน (2) การอ้างถึงหน่วยนามด้วยคำนามที่ใช้เป็นสรรพนาม ประกอบด้วยการอ้างถึงหน่วยนามด้วยคำเรียกตำแหน่ง การอ้างถึงหน่วยนามด้วยคำลักษณนาม การอ้างถึงหน่วยนามด้วยคำจำนวนนับ และการอ้างถึงหน่วยนามด้วยสุญญรูป

อีกงานหนึ่ง คือ งานของ **พรศิริ ตันติจิตจารุ (2548)** ศึกษาเรื่อง “การเชื่อมโยงความใน หมายรับสั่งสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัชกาลที่ 1” ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าในหมายรับสั่งสมัย กรุงธนบุรีและสมัยรัชกาลที่ 1 พบการอ้างถึงแบบไม่ปรากฏรูปในหมายรับสั่ง คือ อ้างถึง พระมหากษัตริย์เพียงรูปภาษาเดียวเท่านั้น เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากหมายรับสั่งออกโดยรับสั่งของ พระมหากษัตริย์ จึงสามารถเข้าใจได้ตรงกันว่ารูปภาษานั้นอ้างถึงพระมหากษัตริย์ ถึงแม้ไม่ปรากฏรูป นำมาก่อน การเชื่อมโยงความโดยการอ้างถึงที่พบในหมายรับสั่ง พบการอ้างถึงในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

(1) การอ้างถึงด้วยการใช้คำสรรพนาม เช่น คำว่า “ข้าพระพุทธเจ้า” เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 คำว่า “เกล้าฯ” เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3 (2) การอ้างถึงโดยการใช้คำนามแทนคำสรรพนาม เช่น คำว่า “กรม” เป็นการใช้นามแทนคำสรรพนาม อ้างถึงกรมอาสา (3) ชื่อเฉพาะ ชื่อเฉพาะตำแหน่ง ใช้แทนคำสรรพนาม เช่น คำว่า “พระเจ้าอยู่หัว” เป็นตำแหน่ง ใช้แทนสรรพนาม อ้างถึงพระเจ้าตากสิน

(4) คำเรียกญาติ คือ คำแสดงความสัมพันธ์ เช่น คำว่า “มารดาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ” เป็นคำเรียกญาติ อ้างถึงมารดาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ (5) การอ้างถึงด้วยการใช้รูปย่อของคำนาม เช่น คำว่า “พระแก้ว” เป็นรูปย่อ อ้างถึงพระแก้วมรกต (6) การอ้างถึงด้วยรูปศุูนย์ เป็นการอ้างถึงนามวลีที่กล่าวถึงไปแล้ว หรือกำลังจะกล่าวถึงด้วยการไม่ปรากฏรูปนามวลีนั้น ๆ แต่สามารถตีความหมายได้จากบริบท

ศิขรินทร์ แสงเพชร และวรวรรณ ศรียาภัย (2559) ศึกษาเรื่อง “หน่วยสรรพนามที่ใช้เชื่อมโยงความโดยการอ้างถึงในกฎหมายตราสามดวง” แสดงให้เห็นการใช้หน่วยสรรพนามแสดงการอ้างถึง 2 ลักษณะ คือ (1) บุรุษสรรพนาม เช่น มัน, ผู้ใด และ (2) หน่วยนามที่ทำหน้าที่เหมือนสรรพนาม ได้แก่ หน่วยเรียกชื่อเฉพาะ เช่น นายบุญศรี, อำแดงป้อม, บาเรียน หน่วยเรียกตำแหน่ง เช่น สมเด็จ, เจ้ากรมปลัด, โหราจารย์²⁰ หน่วยเรียกญาติ เช่น บิดา, เมียกลางเมือง, ภรรยาหลวง

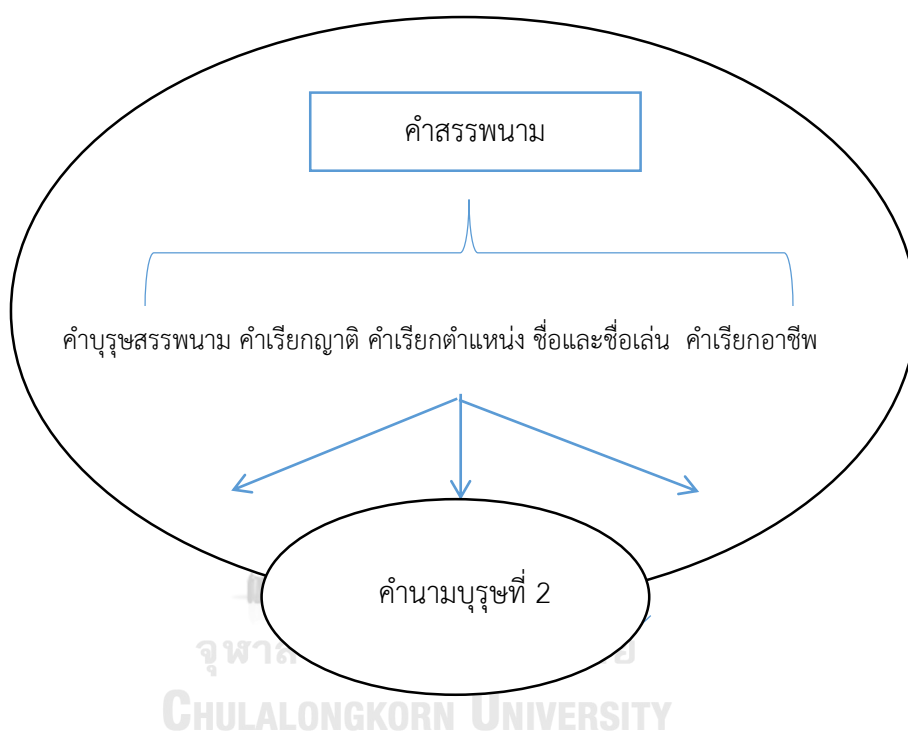
นอกจากงานที่ศึกษาเกี่ยวกับคำอ้างถึงเฉพาะสมัยเก่าแล้วยังพบงานที่ศึกษาคำอ้างถึงเฉพาะสมัยปัจจุบัน ที่ศึกษาข้อมูลภาษาปัจจุบันโดยใช้แนวคิดภาษาศาสตร์สังคมมาวิเคราะห์ดังในงานของ **Angkab Palakornkul (1972)** ศึกษาเกี่ยวกับหน่วยสรรพนามในภาษาไทย หรือ “A Sociolinguistic study of pronominal strategy in spoken Bangkok Thai” พบว่าการใช้คำสรรพนามในภาษาไทยนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสังคม ในงานวิจัยนี้ยังกล่าวถึงสรรพนามที่พูดโดยพระสงฆ์และที่ใช้พูดกับพระสงฆ์ด้วย ซึ่งเป็นคำยืมจากภาษาบาลี-สันสกฤต และภาษาเขมร ตัวอย่างในการพูดหรืออ้างถึงสมเด็จพระสังฆราชซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดของสงฆ์ต้องใช้ราชาศัพท์ เช่น เกล้ากระหม่ กระหม่ ฝ่าพระบาท ฝ่าบาท และหากเป็นพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งสูงก็ต้องใช้คำลดหลั่นกันไป เช่น คำแสดงสมณศักดิ์ พระเดชพระคุณ หลวงพี่ ใต้เท้า คำที่พระสงฆ์ใช้แทนตนเอง เช่น อาตมาภาพ อาตมา คำที่พระสงฆ์พูดกับฆราวาส เช่น มหาบพิตร บพิตร โยม

ดวงกมล ศิลเกษ์กุล (2553) ศึกษาเกี่ยวกับ “การใช้คำนามบุรุษที่ 2 ในฐานะคำสรรพนามในภาษาญี่ปุ่นของผู้เรียนชาวไทย” โดยทั่วไปแล้วชาวญี่ปุ่นมีแนวโน้มที่จะละการใช้คำบุรุษสรรพนามในการสื่อสาร เนื่องจากชาวญี่ปุ่นมีแนวคิดที่ว่า การจะเลือกใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 หรือ 2 จะพิจารณาจากตัวผู้ฟังเป็นหลัก ในกรณีที่อีกฝ่ายมีฐานะสูงกว่า หรือเมื่อพบกันครั้งแรก เพื่อไม่ให้เป็นการเสียมารยาท ชาวญี่ปุ่นจึงมักหลีกเลี่ยงคำบุรุษสรรพนาม แต่จะใช้คำเรียกความสนใจของอีกฝ่ายแทน เช่น เอ่อ

²⁰ ผู้วิจัยสะกดตามต้นฉบับ

(amou) ขอโทษ (sumimasen) แต่ในสถานการณ์ที่จำเป็นต้องใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 2 เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวญี่ปุ่นมีการใช้คำนามบุรุษที่ 2 ที่มีความหลากหลาย เช่น ชื่อ คำบุรุษสรรพนาม คำเรียกญาติ เป็นต้น

จากการศึกษาดังกล่าว ดวงกลมให้คำนิยามของคำนามบุรุษที่ 2 หมายถึง คำนามที่ใช้แทนบุรุษที่ 2 หรือผู้ฟัง ซึ่งหมายรวมคำต่าง ๆ หลายลักษณะด้วยกันทั้งคำบุรุษสรรพนาม คำเรียกญาติ ชื่อและชื่อเล่น คำเรียกอาชีพ คำเรียกตำแหน่ง ดั้งแผนภาพแสดงขอบเขตของคำนามบุรุษที่ 2 ไว้ดังนี้

แผนภาพที่ 4 นิยามของ “คำนามบุรุษที่ 2” ในงานวิจัยของดวงกลม ศิลเกสซ์กุล
(ดวงกลม ศิลเกสซ์กุล, 2553: 8)

จากผลการวิจัยพบว่า การใช้คำนามบุรุษที่ 2 ของผู้เรียนชาวไทยในสถานการณ์พูดคุยกับคนรู้จักที่สนิท อายุมากกว่าผู้เรียนชาวไทยจะมีการใช้ชื่ออย่างเดียว และในสถานการณ์คนรู้จักที่ไม่สนิท อายุมากกว่าผู้เรียนชาวไทยจะมีการใช้นามสกุลอย่างเดียว ในกรณีคนรู้จักทั้งที่สนิท และไม่สนิทในช่วงอายุเท่ากัน ผู้เรียนชาวไทยเพศหญิงมีการใช้ชื่อเฉพาะในรูปแบบนามสกุลอย่างเดียว คล้ายกับที่ชาวญี่ปุ่นเพศชายใช้ ในขณะที่ชาวญี่ปุ่นเพศหญิงไม่นิยมใช้รูปแบบนี้

กุลธิดา กลิ่นเฟื่อง (2544) มุ่งศึกษา “การใช้คำอ้างอิงบุรุษที่ 1 และคำลงท้ายในภาษาไทย” โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างผู้ชาย 66 คน และผู้หญิง 66 คน จากข้อมูลการสนทนาแบบไม่เป็นทางการ คำอ้างอิงบุรุษที่ 1 ที่ใช้ในงานของกุลธิดานั้นใช้แทนคำว่า “สรรพนามบุรุษที่ 1” และเพื่อให้ครอบคลุม คำนามอื่น ๆ ที่นำมาใช้เหมือนคำสรรพนาม เช่น คำเรียกญาติ ชื่อเล่น ชื่ออาชีพ ฯลฯ ด้วย

ผลการวิจัยพบว่าผู้พูดเพศชายจะใช้คำอ้างอิงบุรุษที่ 1 จำนวน 8 รูปแบบ โดยใช้การละ (๑) มากที่สุด (ร้อยละ 50.57) รองลงมาคือใช้คำว่า “ผม” การใช้คำอ้างอิงบุรุษที่ 1 ของเพศชายนั้น หากใช้กับคู่สนทนาที่มีความสนิทสนมกันจะใช้ชื่อเล่น คำเรียกญาติ การใช้คำว่า “กู” , “ฉัน” การใช้ชื่ออาชีพและการละ (๑) ส่วนคู่สนทนาที่ไม่มีความสนิทสนมกันจะใช้คำว่า “ผม”

ส่วนผู้พูดเพศหญิงใช้คำอ้างอิงจำนวน 11 รูปแบบ โดยใช้การละ (๑) มากที่สุดเช่นกัน (ร้อยละ 54.78) รองลงมาคือ ใช้คำว่า “ดิฉัน” การใช้คำอ้างอิงบุรุษที่ 1 ของเพศหญิงนั้นหากใช้กับคู่สนทนาที่มีความสนิทสนมกันจะใช้คำว่า “ฉัน” “เขา” การใช้ชื่อเล่น การใช้คำว่า “เรา” “กู” “หนู” และ การใช้ชื่ออาชีพ ส่วนคู่สนทนาที่ไม่มีความสนิทสนมกันเป็นส่วนใหญ่จะใช้คำว่า “ดิฉัน” “นี่” และถ้า คู่สนทนาทั้งที่สนิทและไม่สนิทกันจะใช้คำเรียกญาติ และการละ (๑)

ปีพมา เหมือนสมัย (2557) ศึกษาเรื่อง “คำอ้างอิงบุรุษในภาษาไทยในการอ้างอิงและพูดคุยกับสัตว์เลี้ยง” เพื่อศึกษารูปแบบและความถี่ของคำอ้างอิงบุรุษในการอ้างอิงและพูดคุยกับสัตว์เลี้ยง โดยศึกษาสัตว์เลี้ยง 5 ชนิด คือ สุนัข ปลา นก แมว และกระต่าย ผลการศึกษาพบว่า คำอ้างอิงที่ใช้ในการอ้างอิงและพูดคุยกับสัตว์เลี้ยงทั้ง 3 บุรุษ มีหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ (1) การละคำอ้างอิงบุรุษ คือ การกล่าวแต่เนื้อความที่ต้องการสื่อสารโดยไม่ใช้คำใด ๆ อ้างอิงตัวเอง หรือสัตว์เลี้ยงที่สนทนาด้วย หรือสัตว์เลี้ยงที่ถูกกล่าวถึง (2) คำสรรพนาม/คำนำหน้า เช่น มัน เธอ เจ้า แก ตัวเอง (3) คำบอกสัมพันธ์ เช่น พ่อ แม่ ลูก ลุง ลูกชาย ลูกสาว (4) ชื่อ เช่น แนน แบนค์ ลัคกี้ โรซ่า แฟนต้า ตูบ อ้วน ต่าง (5) คำเรียกชนิดของสิ่งมีชีวิต เช่น สัตว์ สุนัข ปลา นก เหมียว ขุนทอง หงส์หยก มังกร หมอสี (6) คำแสดงความรู้สึก เช่น ที่รัก หุนหัว สุดหล่อ คนสวย คนดี เด็กดี (7) คำแสดงความเป็นเจ้าของ เช่น ของผม ของฉัน ของเรา ของพี่ (8) คำชี้เฉพาะ เช่น ตัวนี้ ตัวนั้น ตัวโน้น นี้ นั่น ผลการวิจัยเหล่านี้สะท้อนค่านิยมการยกย่องสัตว์เลี้ยงว่าเปรียบเสมือนลูกซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่พบว่าคนไทยนิยมมีลูกกันน้อยลง

กัลยา ดิงศภักดิ์ และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2531) ได้เริ่มต้นศึกษาเกี่ยวกับคำเรียกขาน “เรื่องการใช้คำเรียกขานในภาษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์” จากบทสนทนาในนวนิยายและเรื่องสั้น จำนวน 157 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า คำเรียกขานในภาษาไทยมีส่วนประกอบ 2 ส่วน คือ ส่วนที่ต้องมี และส่วนที่ตามมาจะมีหรือไม่มีก็ได้ ส่วนหลังนี้ได้แก่คำลงท้าย เช่น ค่ะ และส่วนที่ต้องมีนั้นจะเป็นคำ ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ได้แก่ คำเรียกญาติ คำนำหน้า ยศ ตำแหน่ง/ตำแหน่ง ชื่อ และวลีแสดงความรู้สึก ซึ่งคำเรียกขานที่ใช้เรียกมากที่สุด 3 ประเภท ได้แก่ ชื่อ คำนำหน้า + ชื่อ และคำนำหน้า การใช้คำทั้ง 3 นี้ถูกกำหนดโดยความเคารพและความสนิทสนมของผู้พูดกับผู้ฟัง ในส่วนของการเปลี่ยนแปลงของคำเรียกขานในสมัยรัตนโกสินทร์นี้พบว่า คำเรียกขานที่ผู้ใหญ่ใช้กับผู้น้อยมีความเปลี่ยนแปลงน้อยมาก แต่คำเรียกขานที่ผู้น้อยใช้กับผู้ใหญ่มีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปในทำนองที่แสดงความเท่าเทียมกับผู้ใหญ่มากขึ้นตั้งแต่สมัยประชาธิปไตย (พ.ศ. 2475) เป็นต้นมา และในกลุ่มคนที่เท่ากัน การใช้คำเรียกขานมีแนวโน้มแสดงความสนิทสนมมากขึ้น

อนึ่ง กัลยา ดิงศภักดิ์ และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2531) ได้กล่าวถึงข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับคำเรียกขานที่มีลักษณะคล้ายกับคำอ้างอิง (term of reference) ไว้อย่างน่าสนใจว่า

“อาจมีผู้นำคำเรียกขานไปปนกับคำอ้างอิง (term of reference) ซึ่งหมายถึงทั้งคำที่ผู้พูดใช้เพื่อระบุบุคคลที่ตนกำลังพูดถึงทั้งที่เป็นทางการ เช่น ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอก.. และไม่เป็นทางการ เช่น “นายก” เป็นต้น รูปแบบต่าง ๆ ที่ได้แสดงไว้ในรายงานนี้เป็นรูปแบบของคำเรียกขานเท่านั้นไม่ได้เป็นรูปแบบของคำอ้างอิง อาจสังเกตได้ว่าคำอ้างอิงมีส่วนประกอบและรูปแบบที่แตกต่างไปจากคำเรียกขาน คุณสมบัติที่น่าสังเกตอย่างยิ่งของคำอ้างอิง คือ อาจประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ มากกว่าและยาวกว่าคำเรียกขาน เช่น รองศาสตราจารย์ ดร. คุณหญิง สมศรี ร้อยเอก ศาสตราจารย์ ดร. ม.ร.ว. สมชาย เป็นต้น ซึ่งการเรียงส่วนประกอบมากและยาวเช่นนี้ไม่พบใช้ในคำเรียกขานเลย คำเรียกขานมักมีขีดจำกัด โดยเลือกและเรียงส่วนประกอบ ..2 หรือ 3 ส่วน เช่น อาจารย์สมชาย คุณป้าสมศรี เป็นต้น”

คำอ้างอิงที่เป็นคำเรียกขานพระสงฆ์พบว่าผู้ศึกษาไว้เช่นกัน ได้แก่ พระมหาณัฐพล โฟไฟ (2545) ศึกษาเรื่อง “คำเรียกขานในพระพุทธศาสนา กรณีจังหวัดมหาสารคาม” ผลการศึกษารูปได้ว่า ลักษณะคำเรียกขานจำแนกเป็น 3 ลักษณะ คือ นักบวชเรียกขานนักบวช นักบวชเรียกขานฆราวาส และฆราวาสเรียกขานนักบวช โดยลักษณะของคำเรียกขานที่ปรากฏใช้มีคำเรียกขานทั่วไป ยศ/ราชทินนาม/ตำแหน่ง/อาชีพ เรียกขานตามความสัมพันธ์ ส่วนประกอบของคำเรียกขานจำแนกได้

5 กลุ่ม คือ คำเรียกขานที่มีส่วนประกอบเดียว 2 ส่วน 3 ส่วน 4 ส่วน และ 5 ส่วน ส่วนประกอบของคำเรียกขานที่ปรากฏนั้นเป็นคำนามหรือสรรพนามหรือวิเศษณ์ที่มีส่วนประกอบด้วยหน่วยคำหลัก หน่วยคำขยาย หน่วยคำอิสระร่วมกันเป็นคำเรียกขาน ในการเรียกขานจะใช้คำเรียกขานแตกต่างกันออกไปโดยมีปัจจัยทางสังคมที่สัมพันธ์กับคำเรียกขานมี 5 ปัจจัยเป็นตัวกำหนด คือ เพศ อายุ โอกาส ลักษณะเฉพาะ และค่านิยม

ณรงค์กรณ รอดทรัพย์ (2550) และ (2551) ได้ศึกษา “คำเรียกขานของพระสงฆ์ไทย” และ “คำเรียกขานในแวดวงพระพุทธศาสนาเถรวาท” โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาโครงสร้าง ส่วนประกอบ และรูปแบบคำเรียกขานของพระสงฆ์ที่ใช้เรียกขานฆราวาส หรือพระสงฆ์ด้วยกัน และคำเรียกขานของฆราวาสที่ใช้เรียกพระสงฆ์ รวมทั้งปัจจัยทางสังคม ได้แก่ อายุ อายุพรรษา เพศ สถานภาพ และความสนิทสนมที่มีผลต่อการใช้คำเรียกขานของพระสงฆ์ และฆราวาส

ผลการศึกษาพบว่า โครงสร้างคำเรียกขานของพระสงฆ์ตามลักษณะทางกายภาพ พบว่ามีจำนวน 4 โครงสร้าง ได้แก่ คำเรียกขานประเภทที่มีโครงสร้างหน่วยเดียว, 2 หน่วย, 3 หน่วย และ 4 หน่วย ส่วนโครงสร้างคำเรียกขานของฆราวาสมีจำนวน 3 โครงสร้าง ได้แก่ คำเรียกขานประเภทที่มีโครงสร้างหน่วยเดียว, 2 หน่วย และ 3 หน่วย ด้านส่วนประกอบคำเรียกขานจำแนกได้ 2 ประเภท คือ ส่วนประกอบคำเรียกขานของพระสงฆ์ และส่วนประกอบคำเรียกขานของฆราวาส ทั้งนี้ ส่วนประกอบคำเรียกขานของพระสงฆ์ยังจำแนกได้อีก 2 ประเภท คือ ส่วนประกอบคำเรียกขานของพระสงฆ์ที่ใช้เรียกฆราวาส และส่วนประกอบคำเรียกขานของพระสงฆ์ที่ใช้เรียกพระสงฆ์ด้วยกัน ส่วนประกอบคำเรียกขานของพระสงฆ์ทั้งสองประเภทที่ปรากฏเหมือนกันมี 5 ประเภท ขณะที่ส่วนประกอบคำเรียกขานของฆราวาสที่ใช้เรียกพระสงฆ์ก็ปรากฏ 5 ประเภทเช่นกัน ส่วนรูปแบบคำเรียกขานจำแนกได้ 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบคำเรียกขานของพระสงฆ์ใช้เรียกฆราวาส รูปแบบคำเรียกขานของพระสงฆ์ใช้เรียกพระสงฆ์ด้วยกัน และรูปแบบคำเรียกขานของฆราวาสใช้เรียกพระสงฆ์ รูปแบบคำเรียกขานทั้ง 3 รูปแบบปรากฏรูปแบบย่อยตามลักษณะโครงสร้างหน่วยเดียว 2 หน่วย 3 หน่วย หรือ 4 หน่วย ผลการศึกษายังพบว่าอายุ อายุพรรษา เพศ สถานภาพและความสนิทสนมมีผลต่อการใช้คำเรียกขานของพระสงฆ์ไทย

การศึกษาข้างต้นคล้ายคลึงกับงานของ **บันเทิง บุตรเทศ (2551)** ศึกษาเรื่อง “การใช้คำเรียกขานของพระสงฆ์และฆราวาสในเขตอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี” โดยมีมุ่งศึกษาการใช้

คำเรียกขานของพระสงฆ์ในเขตอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ใช้ข้อมูลจากบทสนทนา ร่วมกับการสัมภาษณ์จากพระสงฆ์จำนวน 30 รูป และฆราวาส 30 คน ผลการศึกษาพบว่า ส่วนประกอบของคำเรียกขานนั้นจำแนกได้ 2 ประเภท คือ ส่วนประกอบคำเรียกขานของพระสงฆ์ ส่วนประกอบคำเรียกของฆราวาส สำหรับส่วนประกอบของคำเรียกขานพระสงฆ์ยังจำแนกได้อีก 2 ประเภท คือ ส่วนประกอบคำเรียกขานของพระสงฆ์ใช้เรียกฆราวาส และส่วนประกอบคำเรียกขานของพระสงฆ์ใช้เรียกพระสงฆ์ด้วยกัน ด้านรูปแบบคำเรียกขาน จำแนกได้ 3 ประเภท ได้แก่ รูปแบบคำเรียกขานของพระสงฆ์ใช้เรียกฆราวาส รูปแบบคำเรียกขานของพระสงฆ์ใช้เรียกพระสงฆ์ด้วยกัน และรูปแบบคำเรียกขานของฆราวาสใช้เรียกพระสงฆ์ นอกจากนี้ปัจจัยทางสังคมที่สัมพันธ์กับการใช้คำเรียกขานพบว่า เพศ อายุ สถานภาพ มีผลต่อการใช้คำเรียกขานพระสงฆ์ในเขตอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

2.6.1.3 การศึกษาคำอ้างอิงในทางวรรณคดี

งานด้านวรรณคดีก็นำแนวความคิดอ้างอิงไปใช้ศึกษาด้วยดังในงานของ **วรวรรณ ศรียาภย์ (2553)** ได้เขียนบทความเกี่ยวกับ “นามวลีเรียกญาติที่ใช้อ้างอิงตัวแสดงบทบาทในวรรณคดีร้อยกรองไทย” เพื่อค้นหาโครงสร้างของหน่วยนามวลีเรียกญาติที่ใช้อ้างอิงตัวแสดงบทบาทในวรรณคดีร้อยกรองไทย โดยใช้วรรณคดีร้อยกรองไทย 4 เรื่อง ได้แก่ ลิลิตพระลอ สมุทรโฆษคำฉันท์ ลิลิตเพชรมงกุฎ และเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน โดยประยุกต์แนวความคิดและทฤษฎีเรื่องการอ้างอิง (reference) มาใช้วิเคราะห์เพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะของภาษาวรรณคดีไทยที่มีลักษณะการประพันธ์เป็นร้อยกรอง ผลการศึกษาพบว่า สามารถจำแนกนามวลีเรียกญาติตามลักษณะการใช้ได้ 4 ลักษณะ คือ นามวลีเรียกญาติเดี่ยว นามวลีเรียกญาติที่มีหน่วยขยาย นามวลีเรียกญาติที่มีคำนำหน้า นามวลีเรียกญาติที่มีคำนำหน้าและหน่วยขยาย

ชนกพร อังศุวิริยะ (2559) ศึกษาเกี่ยวกับ “การอ้างอิงที่ปรากฏในหนังสือหลักราชการ สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” โดยใช้แนวความคิดอ้างอิง (reference) ในการเชื่อมโยงความ และการอ้างอิงหรือเท้าความ (allusion) แบบภาพพจน์ (figure of speech) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรม วรรณคดีที่เป็นที่รู้จัก คำพังเพย สุภาษิต สำนวน หรือนิทาน ผลการศึกษาพบลักษณะการอ้างอิงที่น่าสนใจที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ คือ การอ้างอิงบุคคลแบบไม่ระบุ หมายถึง การอ้างอิง

บุคคลโดยไม่ระบุตัวบุคคลที่แน่ชัด เป็นการกล่าวอ้างถึงคนทั่ว ๆ ไป เช่น ใคร ๆ , คนบางจำพวก, ผู้อื่น, เขา, คนทั่วไป, บางคน การอ้างถึงบุคคลแบบระบุและไม่ระบุ เช่น ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่า คนต่างชาติ, ครูทหาร, คนไทย, ไทยเรา, ฝรั่งเศส

ตารางที่ 3 สรุปภาพรวมการศึกษาเกี่ยวกับคำอ้างถึงในภาษาไทย

งานวิจัย	กลุ่มข้อมูลที่ศึกษา	ลักษณะของคำที่ศึกษา	กรอบแนวคิด / ทฤษฎี
ชวนพิศ อัฐรัตน์ (2518)	การศึกษาเชิงประวัติ	คำสรรพนาม, คำนำหน้าชื่อ	การศึกษาเชิงประวัติ
วราภรณ์ แสงสด (2531)		บุรุษสรรพนาม	การศึกษาเชิงประวัติ
มิชัย เอี่ยมจินดา (2534)		บุรุษสรรพนาม	การศึกษาเชิงประวัติ
ณรงค์กรรณ รอดทรัพย์ (2554)	การศึกษาเฉพาะสมัย (สมัยรัตนโกสินทร์)	คำอ้างถึงบุคคล	ภาษาศาสตร์สังคม คำอ้างถึง
วิยะดา ตानी (2544)	การศึกษาเฉพาะสมัย (สมัยสุโขทัย)	คำอ้างถึง	การเชื่อมโยงความ
พรศิริ ดันติจิตจากรู (2548)	การศึกษาเฉพาะสมัย (สมัยธนบุรี-รัชกาลที่ 1)	คำอ้างถึง	การเชื่อมโยงความ
ศิขรินทร์ แสงเพชร และวรวรรณ ศรียาภัย (2559)	การศึกษาเฉพาะสมัย (รัชกาลที่ 1)	หน่วยสรรพนาม	การเชื่อมโยงความ
Angkab Palakornkul (1972)	การศึกษาเฉพาะสมัย (ภาษาปัจจุบัน)	บุรุษสรรพนาม	ภาษาศาสตร์สังคม
ดวงกมล ศิลเภัสกุล (2553)	การศึกษาเฉพาะสมัย (ภาษาปัจจุบัน)	คำนามบุรุษที่ 2 ในฐานะคำสรรพนาม	ภาษาศาสตร์สังคม
กุลธิดา กลิ่นเฟื่อง (2544)	การศึกษาเฉพาะสมัย (ภาษาปัจจุบัน)	คำอ้างถึงบุรุษที่ 1	ภาษาศาสตร์สังคม
ปัทมา เหมือนสมัย (2557)	การศึกษาเฉพาะสมัย (ภาษาปัจจุบัน)	คำอ้างถึงบุรุษ	คำอ้างถึง

งานวิจัย	กลุ่มข้อมูลที่ศึกษา	ลักษณะของคำที่ศึกษา	กรอบแนวคิด / ทฤษฎี
กัลยา ติงศภัทัย และ อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2531)	การศึกษาเฉพาะสมัย (ภาษาปัจจุบัน)	คำเรียกขาน	ภาษาศาสตร์สังคม
พระมหาณัฐพล โฟไฟ (2545)	การศึกษาเฉพาะสมัย (ภาษาปัจจุบัน/ภาษา ถิ่น)	คำเรียกขานในพระพุทธศาสนา	ภาษาศาสตร์สังคม
ณรงค์กรรณ รอดทรัพย์ (2550) และ (2551)	การศึกษาเฉพาะสมัย (ภาษาปัจจุบัน)	คำเรียกขานของพระสงฆ์ไทย	ภาษาศาสตร์สังคม
บันเทิง บุตรเทศ (2551)	การศึกษาเฉพาะสมัย (ภาษาปัจจุบัน)	คำเรียกขานของพระสงฆ์และ ฆราวาส	ภาษาศาสตร์สังคม
วรวรรณ ศรียาภัย (2553)	การศึกษาเฉพาะสมัย (วรรณคดีไทย)	นามวลีเรียกญาติ	แนวคิดการอ้างอิง
ชนกพร อังศุวิริยะ (2559)	การศึกษาเฉพาะสมัย (วรรณคดี)	คำอ้างอิงบุคคลแบบระบุ และไม่ ระบุ	แนวคิดการอ้างอิงใน การเชื่อมโยงความ

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวกับคำอ้างอิงในภาษาไทยสรุปได้ว่างานวิจัยที่เกี่ยวกับคำอ้างอิง
บุรุษในภาษาไทยมีจำนวนมาก ทั้งงานที่ศึกษาเกี่ยวกับบุรุษสรรพนาม คำเรียกขานและคำอ้างอิง
ข้อมูลทางภาษาที่งานวิจัยแต่ละเรื่องนำมาศึกษานั้นแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มแรก ศึกษาข้อมูลภาษาต่างสมัยหรือการศึกษาเชิงประวัติ ได้แก่ งานวิจัยของชวนพิศ
อิฐรัตน์ (2518) วราภรณ์ แสงสด (2531) และมีชัย เอี่ยมจินดา (2534)

กลุ่มที่สอง ศึกษาจากข้อมูลสมัยเดียวหรือเฉพาะสมัย ได้แก่ งานวิจัยของ Angkab
Palakornkul (1972) ดวงกมล ศิลเกษัชกุล (2553) กุลธิดา กลิ่นเฟื่อง (2544) ปัทมา เหมือนสมัย
(2557) กัลยา ติงศภัทัย และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2531) พระมหาณัฐพล โฟไฟ (2545) ณรงค์กรรณ
รอดทรัพย์ (2550) และ (2551) บันเทิง บุตรเทศ (2551) ที่ศึกษาจากข้อมูลภาษาปัจจุบัน

ส่วนงานของณรงค์กรรณ รอดทรัพย์ (2554) วิยะดา ตานี (2544) พรศิริ ตันติจิตจารุ (2548)
ศิขรินทร์ แสงเพชร และวรวรรณ ศรียาภัย (2559) ศึกษาจากข้อมูลสมัยเก่าสมัยเดียว

นอกจากนี้ยังมี การศึกษาคำอั่งถึงที่ศึกษาในงานวรรณคดี ได้แก่ งานของวรวรรณ ศรียาภัย (2553) ชนกพร อังศุวิริยะ (2559) งานวิจัยที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ถึงแม้จะเป็นงานที่ศึกษาคำอั่งถึง ในภาษาไทยก็จริง แต่ทุกงานก็เน้นศึกษาเฉพาะคำอั่งถึงบุคคลทั่วไปมากกว่าจะเน้นศึกษาบุคคล ที่เป็นพระสงฆ์ซึ่งเป็นกลุ่มเฉพาะ ส่วนงานที่ศึกษาเฉพาะสมัยนั้นก็มักจะใช้แนวความคิดภาษาศาสตร์ สังคมในการอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมกับการใช้คำบุรุษสรรพนามและคำอั่งถึง

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับคำอั่งถึงทำให้ผู้วิจัยเห็นช่องว่างในการวิจัย เนื่องจาก จะเห็นว่างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคำอั่งถึงในภาษาไทยที่เกี่ยวกับการอั่งถึงบุคคลมีจำนวนมาก แต่งาน ที่ศึกษาคำอั่งถึงพระสงฆ์ซึ่งเป็นกลุ่มสังคมเฉพาะนั้นมีอยู่อย่างจำกัดและทั้งหมดก็เป็นงานที่ศึกษา ข้อมูลภาษาปัจจุบันเท่านั้น งานที่ศึกษาคำอั่งถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยยังไม่ครอบคลุมและลึกซึ้ง จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษา

2.6.2 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับภาษาและจารึกสมัยสุโขทัย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาษาและจารึกสมัยสุโขทัยนั้นพบว่ามีการศึกษาอย่างกว้างขวาง เช่น งานของ พรทิพย์ เฉิดฉินนภา (2549) ศึกษาภาษาในภาพรวมโดยสนใจศึกษาลักษณะสำคัญของ ภาษาไทยสมัยสุโขทัย ทั้งระดับคำ วลี ประโยค และสำนวน งานของอนันต์ ทรงวิทยา (2524) ศึกษา ลักษณะอักษรและอักษรวิธีในจารึกสมัยสุโขทัย งานของวันทนี ม่วงบุญ (2532) ศึกษาคำยืมใน จารึกสุโขทัยทั้งคำยืมภาษาบาลี สันสกฤต เขมร และมอญที่ใช้ในภาษาไทยสมัยสุโขทัย งานของจุไรรัตน์ ลักษณะศิริ (2530) ศึกษาการสร้างคำในภาษาไทยสมัยสุโขทัย งานของวาสนา แสงสิทธิ์ (2528) ศึกษาคำไวยากรณ์และลักษณะโครงสร้างประโยคในจารึกสมัยสุโขทัย งานของวิยะดา ตานี (2544) ศึกษาการเชื่อมโยงความในจารึกสุโขทัย

จากการศึกษาข้างต้นผู้วิจัยพบว่า มีการศึกษาเกี่ยวกับจารึกสมัยสุโขทัยอย่างกว้างขวาง และ ยังพบว่ามีผู้ศึกษาเกี่ยวกับถ้อยคำที่มีลักษณะเป็นคำอั่งถึงพระสงฆ์อยู่บ้าง แต่ก็ไม่เรียกว่า “คำอั่งถึง พระสงฆ์” และไม่ได้วิเคราะห์ในกรอบแนวคิดของคำอั่งถึง ดังต่อไปนี้

ชวนพิศ อิฐรัตน์ (2518) ศึกษาเรื่อง “การใช้คำและสำนวนสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับภาษา ในสมัยปัจจุบัน” พบคำบุรุษสรรพนาม และคำนำหน้านามที่ทำหน้าที่เป็นสรรพนามที่ใช้แก่พระสงฆ์ คือ พระมหาเถรเป็นเจ้า คำนำหน้าชื่อที่แสดงสมณศักดิ์ เช่น สมเด็จพระมหาเถร พระบรมครู มหาเถร มหา บา ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

สุภาพรณ ฌ บางช้าง (2518) ศึกษาเกี่ยวกับ “พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยจากจารึก” พงศาวดาร ตำนานต่าง ๆ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก เนื่องจากมีพระเถระที่มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกและมีวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดน่าเลื่อมใสศรัทธา พระพุทธรูปในสมัยสุโขทัยแสดงให้เห็นถึงการทำนุบำรุงพระพุทธรูปทั้งการสร้างวัด การถวายที่ดินแก่ผู้คน การถวายสิ่งของเครื่องใช้แก่พระสงฆ์ การประดิษฐานพระธาตุและปลุกต้นศรีมหาโพธิ์ การสร้างพระพุทธรูป การสร้างพระพุทธรูป การรวบรวมพระไตรปิฎก

งานของสุภาพรณแสดงให้เห็นอีกว่าพระสงฆ์มีส่วนสำคัญทางศาสนาซึ่งปรากฏเรื่องราวของพระสงฆ์ในจารึกต่าง ๆ จำนวนมาก เช่น ศิลาจารึกหลักที่ 6 สรรเสริญพระยาสิทธิเมธเสด็จออกผนวช จารึกหลักที่ 12 สรรเสริญพระสุเมธังกรสังฆราชาเป็นผู้ประกอบด้วยศีลดียิ่ง จารึกหลักที่ 62 กล่าวถึงวัตรปฏิบัติของพระมหาสุมนเถร นอกจากนี้ยังกล่าวถึง “**ตำแหน่งและสมณศักดิ์ในสมัยสุโขทัย**” ที่น่าสังเกตอยู่หลายคำ ได้แก่ ปุ่ครู พระมหาสังฆราชา มหาสามี หรือมหาสวามี พระมหาสังฆราชา ซึ่งพระสังฆราชาในสมัยสุโขทัยเท่าที่ปรากฏมี 7 พระองค์ คำว่า “เจ้าอาวาส” เป็นตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ที่สำคัญ ปรากฏชื่อ/นาม 10 รูป จะเห็นว่างานของสุภาพรณเป็นงานที่น่าสนใจ เพราะมุ่งศึกษาภาพรวมของพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัย แต่ก็ไม่ได้ศึกษาคำอ้างถึงพระสงฆ์โดยตรง

วราภรณ์ แสงสด (2531) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ “บุรุษสรรพนามในภาษาไทย: การศึกษาเชิงประวัติ” ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 4-7 ผลการศึกษาของวราภรณ์พบคำบุรุษสรรพนามที่น่าสนใจจำนวนมาก แต่จากข้อมูลไม่พบคำบุรุษสรรพนามที่ใช้แก่พระสงฆ์สมัยสุโขทัย ผู้วิจัยเข้าใจว่าอาจมีข้อจำกัดเกี่ยวกับเอกสารที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

วันทนี ม่วงบุญ (2532) ศึกษาเกี่ยวกับ “คำยืมในจารึกสุโขทัย” ทั้งคำยืมภาษาบาลีสันสกฤต เขมร และมอญที่ใช้ในภาษาไทยสมัยสุโขทัย จากการศึกษาพบว่าคำยืมที่มาจากภาษาสันสกฤตและบาลีนำมาใช้ในภาษาไทยสมัยสุโขทัยมากที่สุด รองลงมาเป็นคำภาษาเขมร และภาษามอญ คำยืมภาษาสันสกฤตและบาลีที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ไทยนั้น วันทนีได้กล่าวถึงหมวดคำชนิดหนึ่ง คือ “**สมณะนาม**”²¹ เช่น กลยาณ ญาณคมภีรมหาเถร เถรเทวเมาลี ธีรชานาม เทพรูจี

²¹ ผู้วิจัยสะกดตามต้นฉบับของวันทนี ม่วงบุญ (2532)

ธมมรสี ปรมครุติโลกติกรตณศีลคามวนวาสีธรม พุทรวส ผู้วิจัยเห็นว่าคำสมณะนามเหล่านี้จัดเป็นส่วนหนึ่งของราชทินนามหรือนามของพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยซึ่งมีความน่าสนใจ เนื่องจากในสมัยสุโขทัยมักปรากฏร่วมกับคำบอกสมณศักดิ์ ด้านคำที่มาจากภาษาเขมรปรากฏคำนำหน้าพระนามพระมหากษัตริย์ เจ้านาย และพระสงฆ์ที่ดำรงสมณศักดิ์สูง คือ คำว่า “สเด็จพระ” (สมเด็จพระ) จะเห็นว่างานของวันนี้น่าจะศึกษาราชทินนามของพระสงฆ์ ต่างจากสิ่งที่ผู้วิจัยจะศึกษาซึ่งครอบคลุมคำอ้างถึงพระสงฆ์หลายชนิดแต่ไม่ศึกษาราชทินนามและชื่อเฉพาะ

อีกงานหนึ่งที่น่าสนใจ แต่เป็นงานทางประวัติศาสตร์ คือ งานของ ดวงใจ สุขอึ้ง (2548) ศึกษาการปกครองคณะสงฆ์กับพัฒนาการสมณศักดิ์และพัฒนาศักดิ์ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน ดวงใจกล่าวถึงสมณศักดิ์ของสงฆ์ไทยว่ามีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยก่อนลัทธิลังกาวงศ์จะรุ่งเรือง ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้รับลัทธิลังกาวงศ์พร้อมกับรูปแบบแต่งตั้งสมณศักดิ์โดยนำมาพัฒนาปรับใช้ให้เข้ากับยศของพราหมณ์ เพื่อเทียบสมณศักดิ์แต่พระสงฆ์ คือ พระสังฆราช ปู่ครู การปกครองคณะสงฆ์สมัยสุโขทัยทำให้มีพระสังฆราชหลายพระองค์ตามหัวเมืองใหญ่ เช่น ศรีสัชชาลัย สองแคว สระหลวง จะมีสังฆราชองค์หนึ่งเป็นสังฆปริณายกในเมืองนั้น และมีปู่ครูเป็นตำแหน่งสังฆนายกกรองลงมาจากสังฆราช เมืองใหญ่มีปู่ครูหลายพระองค์เช่นเดียวกัน หากเป็นเมืองเล็กสังฆปริณายกมีสมณศักดิ์เป็นเพียงปู่ครู

ดวงใจได้กล่าวถึงคำที่ใช้กล่าวถึงพระสงฆ์ด้วย เช่น คำว่า “พระมหาเถรานุเถระ” หมายถึงพระเถระผู้ใหญ่ผู้น้อย ปรากฏในศิลาจารึกวัดศรีชุมหลักที่ 2 คำที่ใช้กล่าวเรียกพระสงฆ์ เช่น คำว่า เจ้าไทย หรือเจ้าไท เจ้าเถร ครูบา ชีบา เจ้ากู ฯลฯ ในจารึกวัดกำแพงงาม พ.ศ. 1893 เป็นคำนำหน้าราชทินนามของพระสงฆ์ซึ่งเป็นคำแสดงถึงลำดับชั้นหรือสมณศักดิ์ เช่น พระสังฆนายก มหาสังฆราชา มหา บัณชิต สมเด็จพระสังฆราช นอกจากนี้ยังกล่าวถึงพระนามพระสังฆราชสมัยสุโขทัย 9 พระองค์

งานของดวงใจไม่ใช่งานด้านภาษาแต่เป็นงานที่ศึกษาด้านประวัติศาสตร์ น่าสังเกตว่าเอกสารที่ใช้เป็นหลักฐานอาจมีข้อสังเกตบางประการ ตัวอย่างเช่น สมัยของจารึกที่นำมาอ้างอิง เช่น จารึกวัดป่าใหม่จัดว่าอยู่ในสมัยสุโขทัย แต่ผู้วิจัยพบว่าเป็นจารึกล้านนาที่ร่วมสมัยกับจารึกสุโขทัย หรือการยกตัวอย่างคำที่ใช้เกี่ยวกับพระสงฆ์คำว่า “พระครูเจ้า” กล่าวว่าพบในสมัยสุโขทัย แต่ในสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏที่มา แต่ผู้วิจัยพบคำนี้ในจารึกล้านนา

พรทิพย์ เฉิดฉินนภา (2549) ศึกษาเกี่ยวกับ “ลักษณะสำคัญของภาษาไทยสมัยสุโขทัย” ทั้งระดับคำ วลี ประโยค และสำนวนพบว่า คำหลักในภาษาไทยสมัยสุโขทัยที่เป็นคำนามสามัญ พบ “**คำนามสามัญที่ใช้เรียกบุคคลเกี่ยวกับศาสนา**” เช่น โปธิสัตว์ ปู่ครู เถร มหาเถร อุบาสก สังฆราช ปราชญ์ สังฆเถร ภิกษุสงฆ์ ผูกชี สมณะ พระเป็นเจ้า ภิกษุ พระเจ้า คำนามส่วนใหญ่จะเป็น คำศัพท์พื้นฐานที่ใช้ทั่วไปในชีวิตประจำวัน เช่น คำเรียกสิ่งของ และคำเรียกญาติ แต่ข้อที่น่าสังเกต คือ จะพบคำนามจำนวนมากที่เป็นคำศัพท์เกี่ยวกับศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคำศัพท์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ทั้งสิ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าโลกทัศน์ของคนในสมัยสุโขทัยเห็นว่าพระพุทธศาสนามีความสำคัญมาก ส่วนคำนามวิสามัญปรากฏคำนามวิสามัญที่เป็นชื่อชนชั้นสูง ชื่อบุคคลทั่วไป และชื่อสถานที่ จะเห็นว่าการของพรทิพย์มุ่งศึกษาลักษณะสำคัญของภาษาไทยสมัยสุโขทัยและชนิดของคำนามที่ใช้เรียกบุคคลเกี่ยวกับศาสนา ไม่ได้มุ่งศึกษาคำที่เกี่ยวกับพระสงฆ์เท่านั้น

ตารางที่ 4 สรุปภาพรวมงานวิจัยที่ศึกษาถ้อยคำที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย

งานวิจัย	หมวดคำ/ชื่อเรียก	ตัวอย่างคำ
ชวนพิศ อธิรัตน์ (2518)	คำนามที่ทำหน้าที่เป็นคำสรรพนาม คำนำหน้าชื่อแสดงสมณศักดิ์	พระมหาเถรเป็นเจ้า พระบรมครู มหา เจ้า สมเด็จพระ พระ บรมครู มหาสวามี
สุภาพพรรณ ณ บางช้าง (2518)	ตำแหน่งและสมณศักดิ์	พระมหาสังฆราช มหาสวามีหรือมหาสวามี พระมหาสังฆราชา
วราภรณ์ แสงสด (2531)	บุรุษสรรพนาม	ไม่ปรากฏคำบุรุษสรรพนามที่ใช้แก่ พระสงฆ์ในสมัยสุโขทัย
วันทนิย์ ม่วงบุญ (2532)	สมณะนาม	กल्याณเถร ญาณคมภิรมหาเถร เถรเทว เมาลี เทพฐจี ฐมรสิ ปรมครูติโลกติลก รัตนศีลคามวนวาสีธรรม พุทธรวิส
ดวงใจ สุขอึ้ง (2548)	คำแสดงสมณศักดิ์	พระสังฆนายก มหาสังฆราชา มหา บัณจิต สมเด็จพระสังฆราช
พรทิพย์ เฉิดฉินนภา (2549)	คำนามสามัญที่ใช้เรียกบุคคล	โปธิสัตว์ ปู่ครู เถร มหาเถร อุบาสก สังฆราช ปราชญ์ สังฆเถร ภิกษุสงฆ์ ผูกชี สมณะ พระเป็นเจ้า ภิกษุ พระเจ้า

จากการทบทวนวรรณกรรมทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นจะพบว่า มีการศึกษาเกี่ยวกับคำอ้อถึงในภาษาไทย ภาษาและจารึกสมัยสุโขทัยอย่างกว้างขวาง และพบว่ามีการศึกษาคำที่มีลักษณะเป็นคำอ้อถึงอยู่บ้าง แต่ไม่เรียกว่า “คำอ้อถึงพระสงฆ์” เช่น ชวนพิศ อิฐรัตน์ (2518) กล่าวถึง **“คำสรรพนามและคำนำหน้าชื่อแสดงสมณศักดิ์”** สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2518) กล่าวถึง **“ตำแหน่งและสมณศักดิ์”** วันทนี ม่วงบุญ (2532) กล่าวถึง **“สมณะนาม นามนักบวชและผู้ถือศีล”** ดวงใจ สุขอึ้ง (2548) กล่าวถึง **“คำแสดงสมณศักดิ์”** พรทิพย์ เฉิดฉินนภา (2549) กล่าวถึง **“คำนามสามัญที่ใช้เรียกบุคคล”**

ผู้วิจัยเห็นว่ายังไม่มีการวิจัยใดที่ศึกษาคำอ้อถึงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยอย่างครอบคลุมและลึกซึ้ง ทั้งในแง่ของชนิดของคำ และรูปภาษาที่ใช้อ้อถึงพระสงฆ์ รวมทั้งแนวคิดที่ใช้ในการศึกษายังไม่พบว่ามีผู้ศึกษาคำอ้อถึงพระสงฆ์โดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องคำอ้อถึงและการเปลี่ยนแปลงของภาษามาก่อน ตลอดจนไม่มีผู้ใดศึกษาความเปลี่ยนแปลงของคำอ้อถึงพระสงฆ์ไทยเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาคำอ้อถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับปัจจุบันโดยใช้แนวคิดคำอ้อถึงในภาษาไทยและแนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษา เพื่อศึกษาคำอ้อถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยปรากฏคำอ้อถึงคำใดบ้าง คำอ้อถึงที่ใช้ในชนิดใดบ้าง คำเหล่านั้นมีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายอย่างไร

บทที่ 3

ชนิดของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย

ในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์รูปภาษาที่ใช้อ้างอิงพระสงฆ์ หรือคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยที่ปรากฏใช้ในสมัยสุโขทัย เพื่อจำแนกชนิดของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยในสมัยสุโขทัยว่ามีการใช้คำชนิดใดบ้าง จากการศึกษาพบว่า ชนิดของคำอ้างอิงพระสงฆ์เป็นหน่วยหรือรูปภาษาที่หลากหลายสอดคล้องกับ กิตตินาถ เรขาลิลิต (2559: 19) ที่กล่าวว่า “คำอ้างอิงมักจัดเป็นหมวดคำเปิด เพราะมีสมาชิกได้ไม่จำกัด” ทำให้เกิดชนิดของคำอ้างอิงจำนวนมาก คำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยมีการใช้คำศัพท์ที่หลากหลาย อ้างอิงบุคคลเดียวกัน คือ พระสงฆ์ สามารถจำแนกชนิดของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยได้เป็น 5 ชนิด ได้แก่

1. คำนามสามัญ
2. คำบุรุษสรรพนาม
3. คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม
4. คำบอกลำดับชั้น
5. คำบอกตำแหน่ง

3.1 คำนามสามัญ²²

คำนามสามัญในงานวิจัยนี้ หมายถึง คำที่หมายถึงสิ่งต่าง ๆ โดยทั่วไป (นววรรณ พันธุมธา, 2558: 6) ในที่นี้คือ คำนามสามัญที่ใช้อ้างอิงพระสงฆ์ คำนามสามัญที่ว่านี้มักใช้อย่างคำแทนหรือคำบุรุษสรรพนาม ในสมัยสุโขทัยปรากฏคำนามสามัญที่ใช้อ้างอิงพระสงฆ์ 17 คำ ได้แก่คำต่อไปนี้

ขาวเจ้า

คำว่า “ขาวเจ้า” เป็นคำนามสามัญ ในศัพทานุกรมจารึก ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทยของ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2549) ให้ความหมายว่า “น. พระภิกษุ” ตัวอย่างเช่น

- (1) **ขาวเจ้า**ทั้งหลายอันมีศรัทธาแลได้กระทำการในเขตพินนี้ __ บามหาเถรธรรมรักจิตม __ พระญา บามหาเถรอรรด __ บามหาเถรญาณคำเกียร บารพ ธิล __ บาเถรญาณวัง บาเถรพุทธไสส บาเถร ธิ บามเถรมหานาม บาเถรอาย __ บาเถรอา __ ังส บาเถรอาทิริยพงส บาเถรธรรมเสนาบดี

(สท. 27/1 จารึกเขตพิน ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 2-5)

²² ผู้วิจัยเลือกใช้คำและนิยามศัพท์ของนววรรณ พันธุมธา (2558) เนื่องจากในงานวิจัยนี้ไม่ศึกษาคำนามวิสามัญ

ตัวอย่างที่ (1) คำว่า “ชาวเจ้า” อ้างถึงพระสงฆ์ ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงคณะสงฆ์ (ชาวเจ้า) คณะหนึ่งซึ่งได้ประชุมกันทำกิจของสงฆ์อย่างหนึ่ง แต่ไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นกิจอย่างใด เหตุที่ทำให้ทราบว่าเป็นคณะสงฆ์ เนื่องจากปรากฏรายนาม “บามหาเถร” และ “บาเถร” อยู่หลายรูป ซึ่งตรงกับ นามพระสงฆ์ในจารึกวัดป่าแดง อยู่ 2 รูป คือ *บามหาเถรญาณคัมภีร* ซึ่งตรงกับ “มหาเถรญาณ คัมภีร์” และ *บาเถรธรรมเสนาปติ* ซึ่งตรงกับ “มหาเถรธรรมเสนาปติ” ดังนั้น คำว่า “ชาวเจ้า ทั้งหลาย” จึงเป็นการอ้างถึงพระสงฆ์ที่มีรายนามดังปรากฏในจารึกซึ่งปรากฏนาม “บาเถร” และ “บามหาเถร” อยู่หลายรูป สอดคล้องกับประชุมจารึก ภาคที่ 8 (2548: 182) กล่าวว่า “เป็นเรื่องของ คณะสงฆ์ว่าได้นำศิลาหินมาในวัดเขตพน สุโขทัย และประชุมกันทำกิจการสงฆ์อย่างหนึ่ง”

ซี

คำว่า “ซี”²³ เป็นคำนามสามัญ ในงานวิจัยนี้พบว่า “ซี” เป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ แม้ใน สมัยสุโขทัยปรากฏอยู่ในจารึกหลายหลัก แต่มีเพียงในจารึกนครชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 40-43 เท่านั้น เมื่อพิจารณาตามบริบทภาษาแล้วปรากฏชัดเจนว่าเป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ ตัวอย่างเช่น

- (2) อันยังมีสักขาบทอันหนักหนาหามิได้เลย แต่นั้นเมื่อหน้าได้พันปีโสต²⁴ อันว่าฝูงซีจักทรงผ้าจีวรหามิได้ เลย เทำยังมีผ้าเหลืองน้อยหนึ่งเหน็บในหู แล้วจักศาสนาพระเป็นเจ้า

(กพ. 1 จารึกนครชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 40-43)

ตัวอย่างที่ (2) คำว่า “ซี” อ้างถึงพระสงฆ์ ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงสักขาบทข้อหนึ่ง²⁵ ในหลักธรรม “ปัญจอันตรายาน” เมื่อถึงเวลาได้พันปี อันว่าเหล่าพระภิกษุสงฆ์ที่ครองสมณเพศใน พระพุทธศาสนานั้นจะมีจำนวนลดลง เรียกว่า “การเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ” อันเป็นเหตุให้

²³ ผู้วิจัยพบว่าในสมัยสุโขทัย คำว่า “ซี” ปรากฏใช้อ้างถึงนักบวชโดยทั่วไปด้วย เช่น ซีผ้าขาว ผ้าขาว ซีบาพระอุปัชฌายจารย์

²⁴ เทม มีเต็ม, ยอร์ช เซเดส์ : โสต หมายถึง ว. แล, หนึ่ง, เดียว, อีกประการหนึ่ง, อีกส่วนหนึ่ง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁵ ผู้วิจัยค้นพบว่าสักขาบทหรือหลักธรรมนั้นเรียกว่า “ลึงคอันตรายาน” เป็นหนึ่งในความเชื่อเรื่องปัญจอันตรายานใน สมัยสุโขทัย เนื้อหาในจารึกนครชุมตั้งแต่บรรทัดที่ 15- 63 เป็นการกล่าวถึงลึงคอันตรายาน หรือ เรียกว่า “ปัญจอันตรายาน” ซึ่งเป็น คติความเชื่อที่ปรากฏในสังคมไทยในสมัยสุโขทัย ปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎก²⁵ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และตำราทาง พระพุทธศาสนา ได้แก่ หนังสือมิลินทปัญหา หนังสือสังคิตยวงศ์ หนังสือปฐมโพธิกถา (เกรียงไกร สุททมน, 2553) และตำนาน มูลศาสนา มี 5 ประการ ได้แก่ (1) ปริยัตอันตรายาน คือ การเสื่อมสูญแห่งพระปริยัติ (2) ปฏิปัตตอันตรายาน คือ การเสื่อมสูญแห่งการ ปฏิบัติ (3) ปฎิวเออันตรายาน คือ การเสื่อมสูญแห่งการตรัสรู้มรรคและผล (4) ธาตุอันตรายาน คือ การเสื่อมสูญแห่งพระบรมธาตุ และ (5) ลึงคอันตรายาน การเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ หรือ เครื่องหมายแสดงเพศว่าภิกษุมิผ้ากาสาวพัสตร์ที่ครองอยู่สูญสิ้นไป ซึ่งเป็น คำเตือนใจให้สัตบุรุษรีบเร่งกระทำบุญกุศลเมื่อพระพุทธศาสนายังดำรงอยู่

พระพุทธศาสนาเสื่อมสูญไปด้วย เมื่อพิจารณาตามบริบทภาษาข้างต้นแล้วปรากฏชัดเจนว่าเป็น คำอ้างอิงพระสงฆ์ ด้วยปรากฏร่วมกับคำว่า “จิวร” และ “ผ้าเหลือง”

เจ้ากู

คำว่า “เจ้ากู” เป็นคำนามสามัญ ในสมัยสุโขทัยปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ ในคัมภีร์พุทธธรรม จารึก ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทยของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2549) ให้ความหมายว่า “น. คำที่ใช้เรียกพระสงฆ์ หรือพระภิกษุ” ตัวอย่างเช่น

- (3) เราจักไว้อาวาสธรรมารมณ²⁶ อันมี__แก่ผู้ใดควร เป็นฝูงภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย __นี้กว่าเจ้ากูมิได้เลย ท่านจึงว่าดังนี้ให้ไว้แก่__นี้__แกผ__สมกว่าทั้ง หลายแล __นี้ให้พ__แทนกูอยู่สี่ห้าหกวันกูอยู่นานบมิได้ จึงให้ไปบอกแก่มหาธรรมราชาผู้ปู่ถึงสุโขทัย

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 23-28)

- (4) เมื่อสั่งสการท่านมหาธรรมราชาผู้ปู่ จึงเอาผ้าสังฆาฏิ²⁷อันมหากัลยาณเถร__ดป่าเรา จึงให้พรแก่เรา ฉนั้นจึงเจ้ากู__นเยิงเหิง²⁸ อยู่กระทำศาสนาพระเจ้า เมื่อหน้าจุง__ธรรมารมณทั้งหลายนี้ไว้แก่เจ้ากู__สิบเอ็ดในปีนั้นแล

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 29-34)

ตัวอย่างที่ (3) คำว่า “เจ้ากู” ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นคำที่พระบรมครูตีโลกติลกตีรัตนศีลคันธ วณวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสามิเจ้า ซึ่งภายหลังได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะอรัญวาสีและ เจ้าอาวาสวัดกัลยาณาวาส และพระสังฆราช ใช้อ้างถึงพระมหากัลยาณเถร เจ้าอาวาสวัดกัลยาณาวาส (วัดป่าแดง) ผู้เป็นอาจารย์ เพื่อเล่าประวัติให้ทราบว่าครั้งท่านยังเป็นศิษย์ของพระมหากัลยาณเถร พระมหากัลยาณเถรอาพาธหนัก และทราบว่า จะต้องถึงแก่มรณภาพอย่างแน่นอน จึงให้พระภิกษุสงฆ์มาประชุมกันและถามที่ประชุมว่าพระเถระรูปใดสมควรจะรับตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดป่าแดงแทนได้ ซึ่งที่ประชุมได้อุปโลกน์ (แต่งตั้ง) พระบรมครูตีโลกติลกฯ ให้เป็นเจ้าอาวาสแทนพระมหากัลยาณเถร และการใช้คำว่า “เจ้ากู” ของพระบรมครู ตีโลกติลกฯ มีนัยของการแสดงความยกย่องผู้ที่ถูกกล่าวถึงด้วย

²⁶ น. อารมณที่ใจรู้, อารมณที่เกิดทางใจ. (ป. ธรรมารมณ) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

²⁷ น. ผ้าคลุมกันหนาวที่ภิกษุใช้ทาบนจิวร ตามปรกติใช้พับพาดบ่าซ้ายในพิธีสงฆ์. (ป.; ส. สังฆาฏิ) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

²⁸ ยอร์ช เซเดส์ : “เหิง” คือ นาน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (4) คำว่า “เจ้ากู” ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นคำที่พระมหากษัตริย์ราชที่ 1 เจ้าเมืองสุโขทัยใช้อ้างถึงพระบรมครูตีโลกติลกตีรัตนศีลคันธรวาสิธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเจ้า ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงภายหลังจากปลงศพพระมหากษัตริย์แล้ว พระมหากษัตริย์ราชที่ 1 ทรงแต่งตั้งให้ท่านเป็นเจ้าอวาสาสืบต่อจากพระมหากษัตริย์ และขอให้ท่านรับภาระธุระดูแลพระศาสนาต่อไป ซึ่งนอกจากพระบรมครูตีโลกติลกฯ จะได้เป็นเจ้าอวาสาวัดป่าแดงแล้ว ยังได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะอรัญวาสี รวมทั้งทรงดำรงตำแหน่งพระสังฆราชในสมัยสุโขทัยอีกด้วย โดยเป็นพระสังฆราชปกครองฝ่ายคณะอรัญวาสีหรือฝ่ายขวา แยกการปกครองเป็นอิสระจากฝ่ายคามวาสีหรือฝ่ายซ้าย

เจ้าไทย/เจ้าไท

คำว่า “เจ้าไทย” หรือ “เจ้าไท” เป็นคำนามสามัญ ในสมัยสุโขทัยมี 2 ความหมาย ในศัพทานุกรมจารึก ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทยของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2549) ให้ความหมายว่า “พระสงฆ์ หรือ เจ้านายชั้นผู้ใหญ่” ตัวอย่างเช่น

- (5) อำนาจพยาธิอาพาธอันตราย จงอย่าได้มีอายุยืนได้ฉิบสนปี²⁹ จงมีใจคำรบในพระศรีรัตนตรัยแก้วทั้งสามประการ เพราะเจ้าไทย จะเอาสัตว์ทั้งหลายเข้าสู่นิพพาน

(สท. 28 จารึกนายศรีโยธออกบวช ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 23-28)

- (6) ศักราชได้ 2057 ปีเจ็ดเดือน 22 วัน วันศุกร์ เดือนอ้าย ออกใหม่ 7 ค่ำ จอนักขัตร์พระฉอศก เจ้าไท เจ้าธรรมรังสีภิกษุ สร้างพระพนวชเถิง ลุ 22 พรรษา ท่านมีใจใสศรัทธา ทำรูปพระศาสดาจารย์บพิตร

(สท. 43 จารึกเจ้าธรรมรังสี ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 1-9)

ตัวอย่างที่ (5) คำว่า “เจ้าไทย” อ้างถึงพระสงฆ์โดยรวม ไม่เจาะจงพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในบริบทภาษาอ้างถึงพระสงฆ์ว่ามีหน้าที่ในการนำพาสัตว์โลกทั้งหลายเข้าสู่พระนิพพาน ส่วนตัวอย่างที่ (6) คำว่า “เจ้าไท” อ้างถึงพระสงฆ์ ในบริบทภาษาข้างต้น อ้างถึงเจ้าธรรมรังสีภิกษุ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นพระภิกษุชั้นผู้ใหญ่ เนื่องจากมีพรรษาอายุกาล 22 พรรษาแล้ว ท่านมีใจศรัทธาบริสุทธิ์สร้างพระพุทธรูปในปีที่บวชได้ 22 พรรษา

น่าสังเกตว่าข้อความในหนังสือตำนานมูลศาสนาของล้านนาแต่งขึ้นระหว่าง พ.ศ. 1999–2053 มีคำว่า “เจ้าไท” จำนวนมากอ้างถึงพระสงฆ์เช่นเดียวกันซึ่งเรื่องราวที่ปรากฏเป็นเรื่องเดียวกันกับในจารึกสมัยสุโขทัย ตัวอย่างเช่น “ครั้งนั้นยังมีมหาเถรเจ้า 2 ตน อันเป็นลูกชาวเมืองสุโขทัย ตน 1 ชื่อ

²⁹ ประสาร บุญประคอง : ฉิบสนปี = สองแสนปี (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

อโนมทัส³⁰ คน 1 ชื่อสุมนะ³¹ เจ้าไททั้ง 2 คนนี้เป็นลูกศิษย์มหาบรรพตะสังฆราชในเมืองสุโขทัย เจ้าไททั้ง 2 ลงไปเรียนเอาปฏิภักทั้ง 3 ในเมืองอโยธยาโพ้น” (กรมศิลปากร, 2519: 192)

เจ้าภิกษุ

คำว่า “เจ้าภิกษุ” เป็นคำนามสามัญ อ้างถึงพระสงฆ์โดยรวม ไม่เจาะจงภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ในสมัยสุโขทัยพบเพียงตัวอย่างเดียว ดังต่อไปนี้

(7) อยู่มาพระมหาเถร ๘ แต่งนาไว้กับพระมหาเจดีย์ 40 บาน(ดีไว้) นากับพระวิหาร 140 ...นาสงฆ์ 350 อยู่ไร่ซ้อน 400 บ้านละกันน้อย 80 ละกันหลวง 80 บ้านดง 20 เจ้าสามเณรห้าสัด³² เจ้าภิกษุสิบสัด

(สท. 25 จารึกวัดศรีศักดิ์ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 27-31)

ตัวอย่างที่ (7) คำว่า “เจ้าภิกษุ” อ้างถึงพระสงฆ์ ในบริบทภาษาข้างต้นมีเนื้อหาเกี่ยวกับการกล่าวนาไร่ไว้กับพระอาราม (วัดศรีศักดิ์) โดยพระมหาเถรธรรมไตรโลกย์ถวายนาไว้กับพระมหาเจดีย์ วิหาร หอพระเพื่อเป็นนาจ้งหันแต่พระภิกษุสงฆ์ ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง (2548: 81) กล่าวว่าการถวายทั้งหมดเป็นหน้าที่ของ แต่ละหมู่บ้านที่ได้กำหนดจำนวนนาไว้แล้วโดยเป็นนาจ้งหันสำหรับพระสงฆ์ 350 ไร่ บ้านไร่ซ้อน 400 ไร่ บ้านละกันน้อย 80 ไร่ บ้านละกันหลวง 80 ไร่ บ้านดง 20 ไร่ โดยข้าวที่ได้นี้ถวายแก่สามเณรจำนวนห้าสัด หรือเท่ากับ 100 ลิตร ถวายพระสงฆ์จำนวนสิบสัดหรือเท่ากับ 200 ลิตร³³

เจ้าสงฆ์

คำว่า “เจ้าสงฆ์” เป็นคำนามสามัญ อ้างถึงพระสงฆ์โดยรวม ไม่เจาะจงภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เช่นเดียวกับ คำว่า “เจ้าภิกษุ” ในสมัยสุโขทัยพบเพียงตัวอย่างเดียว ดังต่อไปนี้

³⁰ อโนมทัส คือ ชื่อเดิมของพระบรมครูตีโลกติลรัตนศีลคันธนาวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสาวิเป็นเจ้า พระสังฆราชสมัยสุโขทัย

³¹ สุมนะ คือ ชื่อเดิมของพระสุมนมหาสาวิสังฆราช พระสังฆราชสมัยสุโขทัย

³² น. ชื่อมาตราดวงโบราณ 25 ทะนาน เป็น 1 สัด มีอัตราเท่ากับ 1 ถัง หรือ 20 ลิตร. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

³³ สำหรับการกล่าวนาที่ดินนั้น ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง (2548: 82) กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่าการถวายไร่นาและสวนก็เพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตถวายพระสงฆ์และเป็นเครื่องบำรุงพระอาราม การถวายที่ดินประเภทนี้เรียกว่า “ที่กล่าวนา” หมายถึง ที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนาซึ่งนาที่ถวายวัดก็เพื่อให้เก็บเกี่ยวผลผลิตเป็นค่าภัตตาหารสำหรับพระสงฆ์ซึ่งมักจะระบุไว้ว่าเป็นนาจ้งหัน ดังข้อความตามจารึกวัดศรีศักดิ์ข้างต้น

- (8) เมื่อ³⁴ให้จีพอร์ ด้วยโสดอันหนึ่ง ใจศรัทธา จึงจักกระทำมหัจงหันอุกฤษฏ์³⁵หน้าท่านกับเจ้าสงฆ์ ทั้งหลายจึงอังกาส³⁶จ้งหัน ในสวนหมากนี้แล

(สท. 37 จารึกวัดหินตั้ง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 11-14)

ตัวอย่างที่ (8) คำว่า “เจ้าสงฆ์” อ้างถึงพระสงฆ์ ในบริบทภาษากล่าวถึงการบำเพ็ญกุศลใน พระพุทธศาสนาซึ่งมีอุบาสิกาคือชีและสามี ผู้มีศรัทธาถวายทานอันมีผ้าจีวรและจ้งหันแต่พระสงฆ์ ในสวนหมากนี้ ดังนั้นการอ้างถึงในที่นี้จึงเป็นการอ้างถึงพระสงฆ์ทั้งหลาย ไม่เจาะจงภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

เจ้าเหง้า

คำว่า “เจ้าเหง้า” เป็นคำนามสามัญ อ้างถึงพระสงฆ์ จากข้อมูลสมัยสุโขทัยผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นพระเถระผู้ใหญ่ พบเพียงแห่งเดียวในจารึกวัดตาเถรซึ่งหนึ่ง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 10 ดังต่อไปนี้

- (9) สมเด็จพระออก³⁷ ท่าน จึงจักให้มนต์ตนสมเด็จพระมหาศรีกิริติ เจ้าเหง้า พุทธางกูรอรุณพันลอก³⁸ ผู้จริยะจากสถานสฤระ คือพชรบุรีศรีกำแพงเพชร มาสร้างพระอารามอันอันคิมชื่อ ศรีพิจิตรกิริติ กัลยาราม

(สท. 16 จารึกวัดตาเถรซึ่งหนึ่ง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-12)

ตัวอย่างที่ (9) คำว่า “เจ้าเหง้า” อ้างถึงพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ในบริบทภาษาข้างต้นอ้างถึง สมเด็จพระมหาศรีกิริติฯ พระเถระผู้ใหญ่จากกำแพงเพชรซึ่งสมเด็จพระราชชนนีศรีธรรมราชมาดา พระราชมารดาของพระมหาธรรมราชาที่ 3 (ไสลือไทย) อาราธนามาสร้างพระอารามอันมีชื่อว่า “ศรีพิจิตรกิริติกัลยาราม” ซึ่งตั้งตามชื่อของพระมหาศรีกิริติฯ เมื่อสร้างแล้วเสร็จท่านได้อยู่จำพรรษา และยังดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดด้วย

นอกจากนี้น่าสนใจว่ายังพบในจารึกอื่นอีกแต่ปรากฏคำว่า “เหง้า” เพียงคำเดียว คือ ใน สท. 40 จารึกเจดีย์น้อย วัดพระมหาธาตุว่า “เหง้าพระมหาสวามีศรีสังฆราช” เมื่อพิจารณาจากคำที่ นำมาใช้อ้างถึงพระสงฆ์พบว่า “เหง้า” หมายถึง หน่อ, ต้นวงศ์, ต้นตระกูล “พุทธางกูร” หมายถึง หน่อพระพุทธเจ้า คือ ผู้ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าภายในภาคหน้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) “พันลอก”

³⁴ ประสาร บุญประคอง : เมื่อ = ข้าพเจ้า, ฉัน, ข้า (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

³⁵ อุกฤษฏ์ หมายถึง ว. สูงสุด. (ส. อุตกฤษฏ์; ป. อุกฤษฏ์) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

³⁶ อังกาส หมายถึง ก. ถวายอาหารพระ, เลี้ยงพระ. (ข.) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

³⁷ ฉ่า ทองคำวรรณ : แม่อก = โยมอุปฐากหญิง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

³⁸ ฉ่า ทองคำวรรณ : พันลอก = ภาษาขอมแปลว่า หน่อ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

หมายถึง หน่อ (ศุภนิรมานุษยวิทยาสิรินคร, 2548) คำทั้งหมดล้วนเป็นการใช้คำที่แสดงถึงความเป็น
หน่อพระพุทธเจ้า (หน่อพุทธานุกร) ซึ่งน่าสังเกตว่าทั้งคำว่า “เจ้าเหง้า” หรือ “เหง้า” ก็ดี เห็นจะ
หมายถึง พระเถระผู้ใหญ่ที่เป็นพระสังฆราชด้วย เนื่องจากพระมหาศรีภริตา นั้น เข้าใจกันว่าดำรง
ตำแหน่งพระสังฆราชของกำแพงเพชรด้วย

อีกประการหนึ่ง ผู้วิจัยมีความเห็นว่า คำว่า “เจ้าเหง้า” อาจมีความหมายว่าพระสงฆ์ที่เป็น
เชื้อพระวงศ์ด้วยก็ได้ เนื่องจากเป็นการยืมมโนทัศน์หรือยืมคำแบบแปล (calque, loan translation)
มาจากคำว่า “พุทธานุกร” (พุทธ + อังการ) หมายถึง หน่อพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์ นอกจากนี้
ผู้วิจัยตรวจสอบคำว่า “เจ้าเหง้า” ในสมัยสุโขทัยพบใช้ในไตรภูมิพระร่วงว่า “เจ้าเหง้าขุนทั้งหลาย”
อ้างถึงพระราชวงศ์หรือผู้มีเชื้อสายเจ้า ซึ่งก็สอดคล้องกับคำอ้างถึงกษัตริย์ในสมัยหลัง (สมัยอยุธยา)
ว่า “หน่อพุทธานุกร”

เจ้ามหาสัปบุรุษ

คำว่า “เจ้ามหาสัปบุรุษ” เป็นคำนามสามัญ “สัปบุรุษ” ตรงกับภาษาบาลีว่า “สปปุริส” และ
ในภาษาสันสกฤตว่า “สตปุรุษ” “สัปบุรุษ” หมายถึง “คนที่มีสัมมาทิฐิ คนดีน่านับถือ มีคุณธรรม
ประพุดอยู่ในศีลในธรรม” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ในที่นี้หมายถึง พระสงฆ์ ในสมัยสุโขทัยพบ
เพียงตัวอย่างเดียว ดังต่อไปนี้

- (10) ท่านจึงจักให้นิมนต์ตนสมเด็จพระมหาศรีภริตา เจ้าเหง้า พุทธานุกรตรุณพันลอกฝูงอริยะจากสถาน
สถิระ คือพชรบุรีศรีกำแพงเพชร มาสร้างพระอวาสาสนอันดีมีชื่อ ศรีพิจิตรภริตติกลยารามเป็นสนาม
เจ้ามหาสัปบุรุษทั้งหลาย จักถวายอัญชูล้อมนตนมัสการค่านับ

(สท. 16 จารึกวัดตาเถรชิงหนัง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-13)

ตัวอย่างที่ (10) คำว่า “เจ้ามหาสัปบุรุษ” อ้างถึงพระสงฆ์ ไม่ระบุเฉพาะเจาะจง ในบริบท
ภาษาข้างต้นกล่าวถึงเรื่องราวของสมเด็จพระราชชนนีศรีธรรมราชมาตา พระราชมารดาของพระมหา-
ธรรมราชาที่ 3 (ไสลือไทย) ท่านโปรดฯ ให้นิมนต์สมเด็จพระมหาศรีภริตาฯ พระเถระชั้นผู้ใหญ่จาก
กำแพงเพชรมาสร้างวัดตาเถรชิงหนัง (ศรีพิจิตรภริตติกลยาราม) เพื่อให้เป็นสถานที่จำพรรษาของ
พระสงฆ์ทั้งหลาย

เถรานูเถระ/เถรานูเถระ

คำว่า “เถรานูเถระ” หรือ “เถรานูเถระ” เป็นคำนามสามัญ มาจากคำว่า เถระ + อนุเถระ มีความหมายว่า “พระเถระผู้ใหญ่และพระผู้น้อย” เรียกอย่างเต็มว่า “พระเถรานูเถระ” เป็นการอ้างถึงพระเถระหรือพระผู้ใหญ่โดยรวมทั้งหมดที่มาชุมนุมกันในที่ใดที่หนึ่งเพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอาจปรากฏว่าในที่ชุมนุมนั้น มีทั้งพระเถระที่มีอาวุโสมากและมีอาวุโสรองลงมา แต่จะสังเกตได้ว่ามีคำว่า “เถระ” แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ที่มาชุมนุมนั้นล้วนเป็นพระสงฆ์ที่มีพรรษา 10 พรรษาขึ้นไป และมีพรรษารองลงมา ตัวอย่างเช่น

(11) แล้วจึงอัญเชิญมหาสามีสังฆราชด้วยเถรานูเถระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายขึ้นเมื่อถึงราชนเทียร

(อย. 1 จาริกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 1 ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 34-36)

(12) เมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชา เสดยพิราลัย³⁹ ไคลจากพรากเสีย พนมเข้าบวชในสำนักมหาเถรพุทธสาคร อันทันมร⁴⁰ไปด้วยเถรานูเถระทั้งหลาย ให้นุญไปแก่พ่อแม่พี่น้องพวกพ้องเผ่าพันธุ์

(สท. 18 จาริกวัดช้างล้อม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 20-25)

ตัวอย่างที่ (11) คำว่า “เถรานูเถระ” เป็นคำนามสามัญ อ้างถึงพระเถระผู้ใหญ่และพระผู้น้อย ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ทรงอาราธนาพระมหาสามีสังฆราช พร้อมด้วยพระเถระผู้ใหญ่ผู้น้อยจากนครพนมมาจำพรรษาที่วัดป่ามะม่วง

ตัวอย่างที่ (12) คำว่า “เถรานูเถระ” เป็นคำนามสามัญ อ้างถึงพระเถระผู้ใหญ่และพระผู้น้อย ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) เสด็จสวรรคตแล้ว พนมไสดำ⁴¹ ได้เข้าบวชในสำนักพระมหาเถรพุทธสาครอันพร้อมไปด้วยพระเถระผู้ใหญ่และพระผู้น้อยทั้งหลาย เพื่ออุทิศบุญกุศลไปให้แก่พ่อแม่ญาติพี่น้องทั้งหลาย

ธรรมกถิก

คำว่า “ธรรมกถิก” เป็นคำนามสามัญ ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “ธรมกถิก” ตรงกับภาษาบาลีว่า “ธมมกถิก” แปลว่า ผู้กล่าวสอนธรรม หรือพระที่เป็นนักเทศน์ผู้แสดงธรรม เรียกอย่างเต็มว่า “พระธรรมกถิก” ตัวอย่างเช่น

³⁹ ประสาร บุญประคอง : เสดยพิราลัย = สวรรคต, สิ้นพระชนม์ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁴⁰ ประสาร บุญประคอง : อันทันมร = พรังพร้อม (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁴¹ “พนมไสดำ” หรือพนมไสดำ สามิแม่มนเทศ เป็นขุนนางคนสำคัญของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ภายหลังจากพระมหาธรรมราชาที่ 1 สวรรคต ท่านได้ออกบวชถวายเป็นพระราชากุศลในสำนักมหาเถรพุทธสาคร

- (13) ท่านจึงลำดับปิฎกไตรถ้วณ⁴²สำหรับ⁴³กับ**ธรรมกถิก**สององค์ องค์หนึ่งชื่อเจ้าญาณวังสรราชบัณฑิต องค์หนึ่งชื่อเจ้าศรีวัง

(สท. 26 จารึกวัดโสกการาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 14-16)

ตัวอย่างที่ (13) คำว่า “ธรรมกถิก” เป็นคำนามสามัญ อ้างถึงพระสงฆ์ที่เป็นพระนักเทศน์ ในบริบทภาษาข้างต้นอ้างถึงพระสงฆ์ที่เป็นพระนักเทศน์ 2 รูป คือ เจ้าญาณวังส ผู้เป็นราชบัณฑิต และเจ้าศรีวัง ซึ่งสมเด็จพระราชเทพศรีจุฬาลักษณ์ พระอัครมเหสีในสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช มีพระราชศรัทธาจัดพระไตรปิฎกถวายแก่พระธรรมกถิกทั้งสองรูป

บรมครู

คำว่า “บรมครู” เป็นคำนามสามัญ อ้างถึงพระสังฆราช สะท้อนนัยของการยกย่องพระสงฆ์ ในฐานะครูในสมัยสุโขทัยพบใช้อ้างถึงเฉพาะพระบรมครูดีโลกดิลกดิรัตันศีลคันทวนวาสีธรรมกถิตติสังฆราชมหาสวามีเป็นเจ้า พระสังฆราชสมัยสุโขทัยเพียงพระองค์เดียว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (14) ภิกษุสงฆ์ผู้ใดหนอรัญญาวาสี แลกระทำบโชบ⁴⁴ธรรมไซร์ บางอำเพือ⁴⁵บรมครูเป็นเจ้า หากสำเร็จเอง เท่า อำเพือ **บรมครู**ปรญาปติ⁴⁶ อันใดไซร์ เรามิอาจละเมิด มิได้เลย

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 29-32)

ตัวอย่างที่ (14) คำว่า “บรมครู” อ้างถึงพระบรมครูดีโลกดิลกดิรัตันศีลคันทวนวาสีธรรมกถิตติสังฆราชมหาสวามีเป็นเจ้า พระสังฆราชสุโขทัย พ.ศ. 1949 เจ้าอวาสวัดป่าแดงและเจ้าคณะอรัญญาวาสี ซึ่งพระมหาธรรมราชาที่ 3 (ไสลือไทย) กษัตริย์ผู้ครองเมืองสุโขทัยมีพระบรมราชโองการโปรดฯ สถาปนาขึ้นเป็น “สังฆปริณายกสิทธิ” มีอำนาจสิทธิ์ขาดในคณะอรัญญาวาสี ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าว ว่าหากภิกษุผู้ใดในฝ่ายอรัญญาวาสีกระทำผิด พระบรมครูฯ สามารถตัดสินได้เอง และสิ่งใดที่พระบรมครูฯ บัญญัติหรือตัดสินอธิกรณ์ต่าง ๆ แล้ว กษัตริย์จะละเมิดมิได้เลยซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์

⁴² ว. ครอบ, เต็มจำนวนที่กำหนดไว้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

⁴³ น. ของหรือคนที่รวมกันเข้าได้ไม่ผิดหมู่ผิดพวกเป็นชุดเป็นวง เป็นต้น เช่น ไฟ 2 สำหรับ พระพิธีธรรม 1 สำหรับ มี 4 รูป นักสวดคฤหัสถ์ 1 สำหรับ มี 4 คน, ภาชนะเช่นถาดเป็นต้นใส่ถ้วยชามพร้อมบรรจอาหารคาวหรือหวานเป็นชุด เช่น สำหรับคาว สำหรับหวาน. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

⁴⁴ ยอร์ช เซเดส์ : “บโชบ” คือ ไม่ชอบ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁴⁵ ยอร์ช เซเดส์ : “บางอำเพือ” คือ บางสิ่งบางอย่าง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁴⁶ ยอร์ช เซเดส์ : “ปรญาปติ” คือ บัญญัติ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ยกอำนาจปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นอำนาจของพระสังฆราชแต่ละฝ่ายปกครองกันเอง (ประเสริฐ ฌ นคร, 2531: 16)

บรมครูเป็นเจ้า

คำว่า “บรมครูเป็นเจ้า” เป็นคำนามสามัญ อ้างถึงพระสงฆ์ เกิดจากการประสมคำว่า “บรมครู” กับส่วนขยาย “เป็นเจ้า” ใช้แก่พระสังฆราช แสดงให้เห็นถึงความยกย่องหรือแสดงเกียรติยศอย่าง ยิ่งใหญ่ ในสมัยสุโขทัยพบใช้เฉพาะพระบรมครูโลกดิลกไตรตันศีลคันธรวาสิธรรมกิตติสังฆราช มหาสวามีเป็นเจ้า พระสังฆราชสมัยสุโขทัยเพียงพระองค์เดียว ตัวอย่างเช่น

(15) ภิกษุสงฆ์ผู้ใดทอนอรัญญาสิ แลกระทำโทษธรรมไซ้ บางอำเพือ **บรมครูเป็นเจ้า** หากสำเร็จเอง
เท่า __ อำเพือ บรมครูปรญาปติ อันใดไซ้ เรามีอาจละเมิด __ มิได้เลย

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 29-32)

ตัวอย่างที่ (15) คำว่า “บรมครูเป็นเจ้า” อ้างถึงพระบรมครูโลกดิลกไตรตันศีลคันธรวาสิ ธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเป็นเจ้า พระสังฆราชสุโขทัย พ.ศ. 1949 เจ้าอาวาสวัดป่าแดงและเจ้า คณะอรัญญาสิ ในบริบทภาษา คำว่า “บรมครูเป็นเจ้า” อ้างถึงบุคคลคนเดียวกับคำว่า “บรมครู”

พระเจ้า

คำว่า “พระเจ้า” เป็นคำนามสามัญ ในสมัยสุโขทัยปรากฏใช้เป็นจำนวนมาก “พระเจ้า” เป็นคำหลายความหมาย (polyseme) กล่าวคือ ในสมัยสุโขทัย หมายถึง พระพุทธเจ้า หรือ พระพุทธรูปก็ได้ และยังหมายถึงพระสงฆ์ด้วย สอดคล้องกับพระธรรมกิตติวงศ์ (2551: 641) กล่าวว่า “พระเจ้า” เป็นคำที่ใช้เรียกพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์มาแต่โบราณ เช่น พระเจ้าพระสงฆ์⁴⁷ พระเจ้า 5 พระองค์ ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการปรากฏของคำว่า “พระเจ้า” ที่เป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ ตัวอย่างเช่น

(16) ศาสนาได้ 1965 ปี 5 เดือน พระเป็นเจ้านี้ ข้าพระผู้ชื่อนายทิตไส หากกระทำด้วยศรัทธาปรารถนา
โพธิสมภารอันดี มีลูกหญิงผู้หนึ่งชื่อนางทองแก้ว ไว้เป็นข้าแต่งถือจันทัน⁴⁸ **พระเจ้า**ให้สืบพงศาไป

(กท. องค์ที่ 15 จารึกฐานพระพุทธรูปนายทิตไส ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1)

⁴⁷ ผู้วิจัยพบว่าในภาษาไทยถิ่นอีสานก็พบคำว่า “พระเจ้า” ใช้ในความหมายว่า “พระสงฆ์” ซึ่งปรากฏใช้ในคำสอนว่า “พระเจ้าพระสงฆ์”

⁴⁸ ประสาร บุญประคอง : จันทัน = อาหารสำหรับภิกษุสงฆ์ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

- (17) พระเจ้าแม่ศรีมหาตมา ขอปรารภนาเป็นผู้ชายชั่วหน้า จงข้าได้เป็นศิษย์ตนพระศรีอารีย์โพธิสัตว์เจ้า แต่ทานข้าทั้งผอง⁴⁹ แห่งพระองค์เจ้าอยู่หัวทั้งสองกับแม่พระพิลกแลแม่ศรี ให้เป็นข้าถือจ้งหันพระเจ้า สิ้นเบี้ย 44,500

(กท. องค์ที่ 26 จารึกฐานพระพุทธรูปแม่ศรีมหาตมา ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-3)

ตัวอย่างที่ (16) คำว่า “พระเจ้า” อ้างถึงพระสงฆ์ ผู้วิจัยตีความจากค่านามที่ปรากฏร่วมกับ คำว่า “พระเจ้า” ได้แก่ คำว่า “จ้งหัน” ในศัพทานุกรมจารึก ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทยของ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2549) ให้ความหมายว่า “น. อาหารทุกชนิดสำหรับพระ (สมณโฆหาร)” ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า “น. ข้าว, อาหาร (ใช้แก่ พระสงฆ์)” ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวได้ว่าเมื่อปี พ.ศ. 1965 ข้าพระชื่อนายทิตไสมิใจศรัทธาปรารภนา โภธิสมภาร⁵⁰ จึงกลบนางทองแก้ว (ลูกสาว) ไว้เป็นข้าพระ มีหน้าที่ดูแลถวายอาหารแก่พระสงฆ์ สืบไป

ตัวอย่างที่ (17) คำว่า “พระเจ้า” อ้างถึงพระสงฆ์ ในบริบทภาษากล่าวถึงพระเจ้าแม่ศรีมหาตมา⁵¹ ปรารภนาเกิดเป็นผู้ชายในชาติหน้า เพื่อจักได้เป็นศิษย์ของพระศรีอารีย์ จึงถวายข้ารับใช้ของ พระเจ้าอยู่หัวกับแม่พระพิลกให้เป็นข้าพระดูแลจ้งหันพระสงฆ์ นำสังเกตว่าการกลบนาข้าพระใน ครั้งนี้เป็นการถวายขาดให้แก่วัดเพราะข้าพระที่ถวายนั้นมาจากการไถ่ถอนจากการเป็น “ข้ารับใช้” ซึ่ง แม่ศรีมหาตมาไถ่ถอนข้าทาสของพระเจ้าอยู่หัวเป็นเงิน 44,500 เบี้ย⁵² ดังข้อความที่ปรากฏในตอนท้าย

มหาเถรานุเถร / พระมหาเถรานุเถร

คำว่า “มหาเถรานุเถร/พระมหาเถรานุเถร” เป็นค่านามสามัญ อ้างถึงพระสงฆ์ มีความหมาย เช่นเดียวกับคำว่า “เถรานุเถร/เถรานุเถระ” ประกอบจากคำว่า มหาเถร + อนุเถร หมายถึง “พระเถระผู้ใหญ่และผู้น้อย” ตัวอย่างเช่น

⁴⁹ ประสาร บุญประคอง : “ทั้งผอง” คือ ทั้งปวง, ทั้งหมด (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁵⁰ โภธิสมภาร หมายถึง น. บุญบารมีของพระมหากษัตริย์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

⁵¹ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (2553: 219) อธิบายว่า “เจ้าแม่ศรีมหาตมา” มาจากคำว่า พระศรีธรรมราชมารดา แปลว่า มารดาของ พระศรีธรรมราชา ที่คาดว่าน่าจะหมายถึงนางษาพาพระราชนิโนในพระมหาทรรณราชาที่ 4 ด้านเฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี (2559: 100) กล่าวว่า “เจ้าแม่ ศรีมหาตมา” คือ สมเด็จพระราชชนนีศรีธรรมราชมาดา มหาคิลกรัตนราชนาถกรรโลง ผู้เป็นพระราชนิโนในพระมหาทรรณราชาที่ 3

⁵² 100 เบี้ย เป็น 1 อัฐ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

(18) พระศรีมหาโพธิ์ไว้คนแต่งเฝ้ารักษาหลายคร้วมีทั้งสวนหมากสวนพลูไร่นาการ __ พุกพรมทั้งหลาย เตือนดับเดือนเพ็ญ⁵³วันอุโบสถปวารณาแต่งให้อุปฐากรดกน้ำล้างดิน พระมหาเถรานุเถร ภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย

(สท. 2 จาริกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 12-14)

(19) ท่านพญาบังเกิดศรัทธา จึงให้อัญเชิญฝูงมหาเถรานุเถรทั้งหลายเข้าดูปาฏิหาริย์ __ อันควรงามตีเพิง⁵⁴ มีใจอัศจรรย์หนักหนาดังอัน

(ลพ. 38 จาริกวัดพระยืน ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 34-36)

ตัวอย่างที่ (18) คำว่า “พระมหาเถรานุเถร” เป็นคำนามสามัญ อ้างถึงพระสงฆ์โดยรวม หมายถึง พระเถระผู้ใหญ่และผู้เฒ่า ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงการแต่งคนเฝ้ารักษาต้นพระศรีมหาโพธิ์ สวนหมาก สวนพลู ฯลฯ และในวันพระแต่งคนคอยทำหน้าที่ล้างเท้าพระเถระทั้งหลาย

ตัวอย่างที่ (19) คำว่า “พระมหาเถรานุเถร” เป็นคำนามสามัญ อ้างถึงพระสงฆ์โดยรวม ในบริบทภาษากล่าวถึงพระเจ้ากือนาแห่งเชียงใหม่มีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงให้พระเถระทั้งหลายเข้าดูปาฏิหาริย์ของพระธาตุซึ่งบังเกิดรัศมีเป็นอัศจรรย์ (ศุภยมาบุญขัตติยาสิรินธร, 2549)

มหาสมณ

คำว่า “มหาสมณ” เป็นคำนามสามัญ อ้างถึงพระสงฆ์ เกิดจากการประสมคำนามระหว่าง “มหา” หมายถึง “ว. ใหญ่, ยิ่งใหญ่” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) กับ “สมณ-” หมายถึง “ผู้สงบ หมายถึงนักบวชทั่วไป แต่ในทางพระพุทธศาสนา ท่านให้ความหมายจำเพาะหมายถึงผู้ระงับบาป ได้แก่ พระอริยบุคคล” (พระพรหมคุณาภรณ์, 2546) สอดคล้องกับพระธรรมกิตติวงศ์ (2551: 989) “สมณ แปลว่า ผู้สงบ ผู้มีบาปสงบระงับแล้ว ใช้หมายถึงนักบวชในพระพุทธศาสนา คือ พระสงฆ์หมายรวมทั้งพระอริยบุคคลผู้สิ้นกิเลสแล้ว และปฏิบัติเพื่อความเป็นอริยบุคคล หากใช้ในความหมายทั่วไป หมายถึง ผู้สงบกาย วาจา ใจ มีความประพฤติเรียบร้อยสม่าเสมอ สรรวมระว่างกายวาจาใจมิให้คະนอง” ดังนั้น “มหาสมณ” ในที่นี้จึงหมายถึงพระสงฆ์ ในสมัยสุโขทัยใช้อ้างถึงพระสังฆราชา ตัวอย่างเช่น

⁵³ ยอร์ช เซเดส์ : “เดือนเพ็ญ” = ขึ้น 15 ค่ำ (ศุภยมาบุญขัตติยาสิรินธร, 2549)

⁵⁴ ฉ่ำ ทองคำวรรณ : เพิง = พิง (ศุภยมาบุญขัตติยาสิรินธร, 2549)

- (20) ทั้งขุนมัลลราช สี่คนมากระทำบูชาประดิษฐานทั้งสี่มากระลา⁵⁵อุโบสถ และสีมานั้น โสถ เที้ยรยอมฝูง⁵⁶ สงฆ์อันคงป_ปริชญา⁵⁷ ร อันมี_สังฆราชา_พระไตรปิฎกไตร อันได้_บวชแต่ใ_ฝูง**มหาสมณ**ลังกา ทวีป_น_มานั้น

(สท. 5 จารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 2 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 14-30)

ตัวอย่างที่ (20) คำว่า “มหาสมณ” ในที่นี้อ้างถึงพระสังฆราชสมัยสุโขทัย ในบริบทภาษา ไม่ปรากฏพระนาม แต่สันนิษฐานว่า “มหาสมณ” นั้นเข้าใจว่าเป็นการอ้างถึง “พระสุมนมหาสวามีสังฆราช” หรือ “พระสุมนเถร” เนื่องจากคำว่า “สมณ” กับ “สุมน” มีความใกล้เคียงกัน ประกอบกับจากข้อความในจารึกเป็นเรื่องราวที่พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) อาราธนาพระสุมนมหาสวามีสังฆราชพระองค์นี้มาจากนครพนม โดยเปรียบพระมหาสวามีว่าเป็นหนึ่งในฝูงพระสงฆ์ของลังกา ผู้รอบรู้พระไตรปิฎกอันดี และทรงสร้างวัดป่ามะม่วงให้เป็นที่ประทับ ด้วยวัตรปฏิบัติที่งดงาม เคร่งครัด นำเลื่อมใสตามแบบของภิกษุลังกาวงศ์ ท่านจึงได้เป็นพระอุปถัมภ์ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ในคราวที่เสด็จออกผนวช ในปี พ.ศ. 1904

มหาสมณเถร

คำว่า “มหาสมณเถร” เป็นคำนามสามัญ อ้างถึงพระสงฆ์ ในสมัยสุโขทัยใช้อ้างถึงเฉพาะพระสังฆราชเท่านั้น เช่นเดียวกับคำว่า “มหาสมณ” ที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ตัวอย่างเช่น

- (21) ธรรมราชาผู้ปู่ จึงให้ไปหามหาสมณเถร_มาสมมุขังนั้น **มหาสมณเถร** จักใคร่มา___นนหนึ่ง จักใคร่มานบมาเห็นเราบ้างเมื่อมาเถ_เอามาดูในวัดป่าแดงนี้แล เมื่อนบไหว้_y_แล้วให้ไปบูชาพระมหาธาตุเจ้าแล้วจึง___เข้าพรรษาในอวาสมุม่วงพันไร่

(สท. 7 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 2 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 3-8)

- (22) ในปีระกา คักราชได้ 731⁵⁸ **มหาสมณเถร**ไปเมื่อ เหนือ_สิ้นอายุส__

(สท. 7 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 2 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 14-15)

ตัวอย่างที่ (21) และตัวอย่างที่ (22) คำว่า “มหาสมณเถร” ทั้งสองบริบท อ้างถึงบุคคลคนเดียวกัน คือ พระสุมนเถร หรือพระสุมนมหาสวามีสังฆราชจากวัดป่ามะม่วง สอดคล้องกับคัมภีร์

⁵⁵ กระลา หมายถึง น. ที่, กอง, เช่น กระลาบังคลคนผจง (ดุชฎีสั่งเวย). (เทียบ ข. กุรพา). (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

⁵⁶ ยอร์ช เซเดส์ : “เที้ยรยอมฝูง” = ล้วนแล้วไปด้วยหมู่ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁵⁷ ยอร์ช เซเดส์ : “ปริชญา” = ปรีชา ความรู้รอบคอบ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁵⁸ ยอร์ช เซเดส์ : 731 เป็นจุลศักราช = พุทธศักราช 1912 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ชินกาลมาลีปกรณ์ (ประชุมจารึก ภาคที่ 8, 2548: 321) ในจารึกวัดป่าแดงนี้กล่าวถึงพระมหาธรรมราชาผู้ปู่ (พระมหาธรรมราชาที่ 1 ลีไทย) โปรดให้อารธนาพระสุมนเถระมาจำพรรษาที่วัดป่ามะม่วง เมื่อพระมหาสมณเถระมาถึงจึงได้มาไหว้ พระบรมครูดีโลกติลกฯ ที่วัดป่าแดง แล้วจึงบูชาพระมหาธาตุ หลังจากนั้นจึงเข้าจำพรรษาที่วัดป่ามะม่วง และในปี จ.ศ. 731 หรือ พ.ศ. 1912 กล่าวถึงการเดินทางไปเมืองเหนือ (ลำพูนและเชียงใหม่) ของพระสุมนเถระตามคำอารธนานิมนต์ของพระเจ้ากือนาแห่งเชียงใหม่

सानุศิษย์

คำว่า “सानุศิษย์” เป็นคำนามสามัญ อ้างถึงพระสงฆ์ กร่อนมาจากคำว่า “ศิษยานุศิษย์” ในภาษาสันสกฤต ตรงกับคำว่า “สิสฺसानุสิสฺส” ในภาษาบาลี หมายถึง น. ศิษย์น้อยใหญ่ ตัวอย่างเช่น (23) นายอินทสรศักดิ์เกิดโสมนัสยินดีหนักหนา จึงหากุฎีมาปลูก แล้วจึงให้นายสังฆการีทูลแก่พ่ออยู่หัวเจ้า ฐจิธ ประศาสน์⁵⁹ ฐให้นายสังฆการีไปนิมนต์พระมหาเถระเจ้าธ สบวันตีมาขึ้นกุฎี และसानุศิษย์ทั้งเจ็ดพระองค์นั้น อีกพระสงฆ์สบสังวาส⁶⁰

(สท. 25 จารึกวัดสรศักดิ์ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 12-14)

ตัวอย่างที่ (23) คำว่า “सानุศิษย์” อ้างถึงศิษย์ของมหาเถรธรรมไตรโลก (คจุนวาจารย์?) ญาณทัสสี ทั้ง 7 รูป ในบริบทภาษากล่าวถึงนายอินทสรศักดิ์เกิดความยินดี จึงไปหากุฎีมาปลูกถวาย แต่พระมหาเถรธรรมไตรโลก (คจุนวาจารย์?) ญาณทัสสี แล้วจึงให้นายสังฆการีทูลแก่พ่อเจ้าอยู่หัวท่านจึงมีคำสั่งให้นายสังฆการีไปนิมนต์พระมหาเถระมาจำพรรษาพร้อมด้วยลูกศิษย์ ในบริบทภาษาจึงเป็นการอ้างถึงศิษย์ของมหาเถรธรรมไตรโลก (คจุนวาจารย์?) ญาณทัสสี ทั้ง 7 รูปที่ติดตามมาจำพรรษาที่วัดสรศักดิ์ซึ่งนายอินทสรศักดิ์สร้างขึ้น แต่จากข้อความในจารึกไม่ปรากฏนามसानุศิษย์ทั้ง 7 รูป

3.2 คำบุรุษสรรพนาม

คำบุรุษสรรพนามในที่นี้ หมายถึง คำที่ใช้แทนคำนาม แบ่งเป็น 3 บุรุษ ได้แก่ คำที่ใช้แทนตัวผู้พูดหรือสรรพนามบุรุษที่ 1 คำที่ใช้แทนผู้ฟังหรือคำสรรพนามบุรุษที่ 2 และคำที่ใช้แทนผู้ที่ถูก

⁵⁹ ฉ่า ทองคำวรรณ : ประศาสน์ = สั้ง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁶⁰ ฉ่า ทองคำวรรณ : สบสังวาส = อยู่ร่วม เช่นพระสงฆ์ที่ไม่ต่างนิกายร่วมทำสังฆกรรมด้วยกันได้ เรียกว่า “สงฆ์สบสังวาส” (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

กล่าวถึงหรืออ้างถึงหรือคำสรรพนามบุรุษที่ 3 ที่ใช้กับพระสงฆ์ ในที่นี้คือการอ้างถึงพระสงฆ์ด้วย คำบุรุษสรรพนาม พบจำนวน 8 คำ

ด้วยข้อจำกัดของเอกสารประเภทจารึกซึ่งเป็นเอกสารที่ใช้บันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่มีการโต้ตอบกัน เนื้อหาหรือข้อความในจารึกส่วนใหญ่จึงเป็นการกล่าวถึงบุคคลที่ 3 ดังนั้นจากการศึกษาจึงพบว่ามีการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์ด้วยคำสรรพนามบุรุษที่ 3 มากกว่าบุรุษอื่น และพบการอ้างถึงด้วยการใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 1 จำนวน 2 คำเท่านั้น ส่วนคำสรรพนามบุรุษที่ 2 ไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ การอ้างถึงพระสงฆ์ด้วยคำบุรุษสรรพนาม แบ่งออกเป็น 2 ชนิดย่อย ดังต่อไปนี้

3.2.1 คำสรรพนามบุรุษที่ 1

คำสรรพนามบุรุษที่ 1 ในที่นี้ หมายถึง คำที่พระสงฆ์ใช้อ้างถึงตนเองในการเล่าเรื่องราวต่าง ๆ จากการเก็บข้อมูลคำอ้างถึงพระสงฆ์ที่ปรากฏในจารึกสมัยสุโขทัย พบการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์ที่เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 จำนวน 2 คำเท่านั้น ได้แก่ คำว่า “กู” และ คำว่า “เรา” ซึ่งผู้ที่เป็นพระสงฆ์ใช้แทนหรืออ้างถึงตนเอง มีรายละเอียดปรากฏดังต่อไปนี้

ก

คำว่า “กู” ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 เอกพจน์ เป็นคำที่ใช้ในบริบททั่วไปของภาษาไม่ถือว่าเป็นคำไม่สุภาพ ในที่นี้คือ คำที่พระสงฆ์ใช้แทนหรืออ้างถึงตนเอง จากข้อมูลในสมัยสุโขทัยพบการใช้ในกรณีต่อไปนี้ คือ กรณีผู้ใหญ่ใช้พูดกับผู้น้อยซึ่งผู้ใหญ่ผู้นั้นคือพระสงฆ์ ตัวอย่างเช่น

(24) ศักราชได้ 723⁶¹ ปีฉลู เราจึงได้ไปบนท่านเถิงสุโขทัย__กลอยท่านมีพยาธิมหากัลยาณเถร แลเราจึงคิด__ในวัดป่าแดงนี้ กลอยท่านเป็นพยาธิ__ภิกษุสงฆ์ด้วยฝูงชีผ้าขาวามวลกันแล้วดังนี้__ใจ__นักแลเราจักไว้อาวาสธรรมมณเฑียร อันมี__แก่ผู้ใดควรเป็น ฝูงภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย __นี้กว่าเจ้ากมุได้เลย ท่านจึงว่าดังนี้ให้ไว้แก่__นี้__แกม__สมกว่าทั้งหลายแล__นี้ให้พ__แทน__อยู่สี่ห้าห้าววัน__อยู่นานบมิได้ จึงให้ไปบอกแก่มหาธรรมราชาผู้เถิงสุโขทัย

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 19-28)

⁶¹ ยอร์ช เซเดส์ : “723” เป็นจุลศักราช = พุทธศักราช 1904 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (24) คำว่า “กู” เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 ในบริบทภาษาเป็นคำที่พระมหากัลยาณเถรใช้อ้างถึงตนเองว่าในขณะที่ท่านเป็นเจ้าของอวาสาวัตป่าแดง เมื่อ จ.ศ. 723 (พ.ศ. 1904) ซึ่งพระมหากัลยาณเถรอาพาธหนัก และทราบว่าจะต้องมรณภาพ จึงให้พระภิกษุสงฆ์มาประชุมกัน และกล่าวถามท่ามกลางหมู่สงฆ์ว่าเห็นควรให้พระเถระรูปใดรับตำแหน่งเป็นเจ้าอวาสาวัตป่าแดงแทนที่ประชุมได้เห็นชอบแต่งตั้งพระบรมครูติโลกติลกัตริตณคันทวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเจ้าเป็นเจ้าอวาสาแทน หลังจากนั้นท่านพระมหากัลยาณเถรก็ถึงแก่มรณภาพ

อีกกรณีหนึ่ง คำว่า “กู” เป็นคำที่พระสงฆ์ใช้แทนตนเองในการอธิษฐานหรือรำพึงกับตนเอง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(25) ส่วนกูไสรปรารถนาโพธิสมภาร เมื่อใดแลกูไปมิถึงแก่โพธิสมภาร แลกูเกิดมาในชาติใดๆ ก็ดี ขอผู้มีปรีชญา⁶²แลสมบัติเกิดมาแก่กูทุกๆ กำเนิด พยาธิก็อย่ามีแก่กู อันหนึ่งอันสงส์ อันกูได้บวชในศาสนา พระเจ้าก็ดี อันกูได้สร้างไว้ในศาสนาพระเจ้าดังนั้นก็ดี กูกลับบุญส่งไปแก่ครูอุปัชฌาย์⁶³ พ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่ญาติ แก่ท้าวแก่พระยา แก่เทพยดาทั้งหลายแลสัตว์อันไปตกนรกก็ดี อันได้เป็นเปรตไตรจฉานก็ดี จงได้ความสุขทุกๆ คน โพระ⁶⁴ผลอันสงส์อันกูได้สร้างในศาสนาพระเป็นเจ้าไว้ดังนี้//

(สท. 11 จารึกวัดเขมา ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 10-18)

ตัวอย่างที่ (25) คำว่า “กู” เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 ผู้พูดใช้รำพึงหรืออธิษฐาน ในบริบทภาษาเป็นคำที่เจ้าเทพูจซึ่งได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ใช้อ้างถึงตนเองในการอธิษฐานโดยปรารถนาจะเป็นพระมหากษัตริย์ หากไม่สามารถเป็นกษัตริย์ได้ก็ขอให้มีสติปัญญาและทรัพย์สมบัติ ปราศจากโรคภัย นอกจากนี้ยังได้แผ่บุญกุศลที่ได้เข้าบวชในพระพุทธศาสนาให้แก่ครูอุปัชฌาย์ พ่อแม่ญาติพี่น้อง เทวดาและสัตว์ทั้งหลายซึ่งได้ตกไปยังนรกก็ดี เกิดเป็นเปรตไตรจฉานก็ดี ขอจงให้มีความสุขทุก ๆ คน ด้วยผลอันสงส์ซึ่งได้สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา

⁶² ยอร์ช เซเดส์ : “ปรีชญา” = สติปัญญา (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁶³ ยอร์ช เซเดส์ : “อุปัชฌาย์” = อุปัชฌาย์ อ่านครั้งแรกคือ “อุบธญา” (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁶⁴ ยอร์ช เซเดส์ : “โพระ” = เพราะ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

เรา

คำว่า “เรา”⁶⁵ ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 เอกพจน์ เป็นคำที่พระสงฆ์ใช้แทนหรืออ้างถึงตนเอง ตัวอย่างเช่น

(26) เมื่อสังสารท่านมหาธรรมราชาผู้ปู่ จึงเอาผ้าสังฆาฏิอันมหากัลยาณเถระ ดบ่าเรา จึงให้พระแก่เราฉันนี้จูง เจ้ากู นเียงเหิง⁶⁶ อยู่กระทำศาสนาพระเจ้า เมื่อหน้าจูง ธรรมารมณทั้งหลายนี้ไว้แก่เจ้ากู สิบเอ็ดในปีนั้นแล

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 29-34)

(27) ภิกษุสงฆ์ผู้ใดหนอรัญญาวสี แลกระทำโศภธรรมไซ้ริ บางอำเพือ บรมครูเป็นเจ้า หากสำเร็จเองเท่า อำเพือ บรมครูปรญาปติ อันใดไซ้ริ เรามีอาจละเมิด มิได้เลย ถัดนั้นไซ้ริ เราและสงฆ์ทั้งหลาย ด้วยมหาธรรมราชาธิราชและศรีราชามาดาและปู่พระยาจิงปร นมงคงวิลาสมหาเถระ ไว้ในกัลยาณวนาวาสด้วยสุขบริโภคบริบูรณ์สิทธิทุกอันแล

(สท.8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 29-35)

ตัวอย่างที่ (26) คำว่า “เรา” เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 ในสมัยสุโขทัยเป็นคำแทนตัวผู้พูด ในบริบทภาษาข้างต้นเป็นคำที่พระบรมครูดีโลกดิลกดิรัตตันคันธวนาวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเจ้าเจ้าอวาสวัตป่าแดง เจ้าคณะอรัญญาวสี และพระสังฆราชสมัยสุโขทัย พ.ศ. 1949 ใช้อ้างถึงตนเองในการเล่าเรื่องราวและประวัติของท่านว่าภายหลังจากปลงศพพระมหากัลยาณเถระเสร็จสิ้นแล้วพระมหาธรรมราชาที่ 1 จึงนำผ้าสังฆาฏิของพระมหากัลยาณเถระพาดบ่าท่านแล้วอวยพรให้ท่านรับภาระดูแลพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

ตัวอย่างที่ (27) คำว่า “เรา” อ้างถึงพระบรมครูดีโลกดิลกดิรัตตันคันธวนาวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเจ้าเช่นเดียวกัน ในบริบทภาษากล่าวว่าพระมหาธรรมราชาที่ 3 เจ้าเมืองสุโขทัย มีพระราชโองการตั้งพระบรมครูสังฆราช คือ พระบรมครูดีโลกดิลกฯ ให้เป็นสังฆปริณายก ทั้งพระราชทานพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดที่จะระงับอธิกรณ์ต่าง ๆ ได้เองในคณะอรัญญาวสี เมื่อได้รับพระราชอำนาจดังกล่าวแล้ว พระบรมครูฯ จึงได้ตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถระเป็นเจ้าอวาสวัตกัลยาณวนาราม อีกครั้งหนึ่งด้วยความเรียบร้อย

⁶⁵ คำว่า “เรา” มีใช้เหมือนกับในภาษาปัจจุบัน และมีใช้ในภาษาถิ่นต่าง ๆ ด้วย เช่น ภาษาถิ่นเหนือ และอีสาน แต่ออกเสียงเป็น “เฮา” ในภาษาเหนือ “เฮา” ยังใช้สำหรับพระสงฆ์ สามเณร แทนชื่อตนเองเมื่อพูดกับฆราวาสได้เช่นเดียวกับอาตมา (ชวนพิศ อิฐรัตน์, 2518: 84) และผู้วิจัยพบว่าในภาษาถิ่นอีสาน “เฮา” เป็นคำที่พระสงฆ์ใช้อ้างถึงตนในการพูดกับพระสงฆ์ด้วยกันหรือพูดกับฆราวาส

⁶⁶ ยอร์ช เซเดส์ : “เหิง” คือ นาน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

3.2.2 คำสรรพนามบุรุษที่ 3

คำสรรพนามบุรุษที่ 3 ในที่นี้ หมายถึง คำที่ใช้กล่าวถึงพระสงฆ์ในเรื่องราวต่าง ๆ จากการเก็บข้อมูลพบว่า เนื้อหาจารึกส่วนใหญ่เป็นการกล่าวถึงบุคคลที่ 3 ทำให้พบคำอ้างถึงพระสงฆ์ที่เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3 มากกว่าบุรุษอื่น ซึ่งพบคำสรรพนามบุรุษที่ 3 ที่ใช้อ้างถึงพระสงฆ์จำนวน 4 คำ ได้แก่คำต่อไปนี้

กลอยท่าน

คำว่า “กลอยท่าน” เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3 อ้างถึงพระสงฆ์ ในสมัยสุโขทัยปรากฏคำว่า “กลอย” ในจารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 6 ประสาร บุญประคอง (2549) ให้ความหมายว่า “พระคุณ, พระคุณเจ้า” ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า “กลอยท่าน” เป็นคำซ้อนคำสรรพนามมีความหมายว่า พระคุณท่าน ตัวอย่างเช่น

(28) ศักราชได้ 723 ปีฉลู เราจึงได้ไปนบท่านถึงสุโขทัย กลอยท่านมีพยาธิมหากัลยาณเถร แลเราจึงคิด ในวัดป่าแดงนี้ กลอยท่านเป็นพยาธิต์ ภิษุสงฆ์ด้วยฝูงชีฟ้าขาวมามวลกันแล้วดังนี้

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 19-22)

ตัวอย่างที่ (28) คำว่า “กลอยท่าน” เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 มีความหมายว่า “พระคุณท่าน” อ้างถึง พระมหากัลยาณเถร เจ้าอาวาสวัดกัลยาณวนาวาส ในบริบทภาษาข้างต้นเป็นการเล่าเรื่องราวของพระบรมครูติโลกดิลกดิรัตตศีลคั่นธวัณวาสีมหาสวามีสังฆราชซึ่งเดินทางไปไหว้พระมหากัลยาณเถรถึงสุโขทัย ในปี จ.ศ. 723 (พ.ศ. 1904) พระมหากัลยาณเถรอาพาธหนัก จึงปรึกษาหารือกับคณะสงฆ์ทั้งหลาย

ท่าน

คำว่า “ท่าน” ในสมัยสุโขทัยเป็นได้ทั้งสรรพนามบุรุษที่ 2 และ 3 (ชวนพิศ อธิรัตน์, 2518: 87) ใช้แทนหรืออ้างถึงด้วยความเคารพยกย่อง ใช้ได้ทั่วไปโดยไม่จำกัดฐานะของผู้ที่อ้างถึง (ชวนพิศ อธิรัตน์, 2518 :90) จากข้อมูลการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยนั้น ผู้วิจัยพบว่า “ท่าน” ปรากฏใช้เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3 เท่านั้น ใช้แทนหรืออ้างถึงพระสงฆ์ด้วยความเคารพนับถือ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(29) แต่ท่านเอาอุปสมบท ในคามวาสี ศักราชได้ 705⁶⁷ ในปีมะแม เดือนหก ออกสิบเอ็ดค่ำ วันจันทร์⁶⁸

เมื่อท่านเอาอุปสมบทในอรัญวาสีไซร์ ศักราชได้ 719⁶⁹ ปีระกา เดือนหกออก หกค่ำ วันอังคาร
ท่านมาอยู่_____

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 3-7)

ตัวอย่างที่ (29) คำว่า “ท่าน” อ้างถึงพระบรมครูโลกดิลกดิรัตสันศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้า ในบริบทภาษากล่าวว่าตั้งแต่ท่านออกบวชครั้งแรกในคณะคามวาสี เมื่อปี พ.ศ. 1886⁷⁰ ต่อมาท่านอุปสมบทใหม่อีกครั้งในคณะอรัญวาสี ในปี พ.ศ. 1900⁷¹ และได้เป็นพระสังฆปริณายกและเจ้าคณะอรัญวาสี ในปี พ.ศ. 1949 (สินชัย กระบวนแสง, 2518: 126)

(30) ภิกษุบริษัททั้งหลาย ชุมกันในกระลาอุโบสถอันอยู่ในทะเลฉวาง จึงระงับอธิกรณ์⁷²อันท่านทั้งสอง หากใสนั้นแล้วแล

(สท.8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 22-23)

ตัวอย่างที่ (30) คำว่า “ท่าน” อ้างถึงพระเถระ 2 รูป ได้แก่ พระสารีบุตรมหาเถร และพุทธวังศมหาเถร ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระเถระทั้งหลายร่วมประชุมกัน เพื่อร่วมระงับอธิกรณ์จากกรณีการแต่งตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถรเป็นเจ้าอาวาสวัดกัลยาณวนาราม ครั้งที่ 1 ของพระบรมครูโลกดิลกดิรัตสันศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้า แต่พระเถระทั้งสองรูป คือ พระสารีบุตรมหาเถร และพุทธวังศมหาเถรไม่เห็นชอบด้วยจึงเกิดวิวาทาธิกรณ์⁷³ ขึ้นในหมู่สงฆ์ ทำให้พระมหาธรรมราชาที่ 3 มีพระราชโองการในที่ประชุมสงฆ์แต่งตั้งพระบรมครูสังฆราชให้มีอำนาจสิทธิ์ขาดที่จะระงับอธิกรณ์ต่าง ๆ ได้เอง ดังนั้นพระบรมครูฯ จึงใช้อำนาจดังกล่าวตั้งพระมงคลวิลาส

⁶⁷ ยอร์ช เซเดส์ : “705” เป็นจุลศักราช = พุทธศักราช 1886 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁶⁸ ยอร์ช เซเดส์ : “ปีมะแมเดือนหกออกสิบเอ็ดค่ำวันจันทร์” = ปีมะแม เดือน 6 ขึ้น 11 ค่ำวัน ตรงกับวันจันทร์ที่ 7 เมษายน พ.ศ. 1886 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁶⁹ ยอร์ช เซเดส์ : “719” เป็นจุลศักราช = พุทธศักราช 1900 ปีระกาเดือน 6 ขึ้น 6 ค่ำ เป็นวันอังคารตรงกับวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 1900 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁷⁰ “705” เป็นจุลศักราช = พุทธศักราช 1886 (สินชัย กระบวนแสง , 2518 :124 และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁷¹ “719” เป็นจุลศักราช = พุทธศักราช 1900 ปีระกาเดือน 6 ขึ้น 6 ค่ำ เป็นวันอังคารตรงกับวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 1900 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁷² อธิกรณ์ หมายถึง น. เหตุ, โทษ, คดี, เรื่องราว. (ป., ส.) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

⁷³ วิวาทาธิกรณ์ หมายถึง ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความวิวาท ความกล่าวต่างกัน การด่าทอ (โปรแกรมพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 6, 2546: 331)

มหาเถรเป็นเจ้าอาวาสวัดกัลยาณนารามเป็นครั้งที่ 2 โดยเรียบบร้อย ทำให้เหตุแห่งอธิกรณ์อันเกิดแต่ท่านทั้งสองนั้นเป็นอันสิ้นสุดลง

(31) แลกอปรด้วยศีลธรรม ม(ร)ยาทไว้ในกัลยาณว(นา)วาสนี้ ด้วยสุขบริโภค⁷⁴ ผิสิ้นท่านตนนั้นไซ้
ให้สังฆะทั้งหลาย กระทำดังกล่าวไว้แน่

(สท. 66 จารีกวัดพญาดำ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-3)

ตัวอย่างที่ (31) คำว่า “ท่าน” อ้างถึงพระมงคลวิลาสมหาเถร พระเถระท่านเดียวกันกับที่กล่าวถึงจารีกวัดป่าแดง และเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าเป็นเรื่องเดียวกันกับ สท. 8 จารีกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ว่าด้วยเรื่องพระบรมครูตีโลกติลกตีรัตนศีลคั่นชนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้าตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถรเป็นเจ้าอาวาสวัดกัลยาณนาราม ดังข้อความที่ว่า

“ถัดนั้นไซ้ เราแลพระสงฆ์ทั้งหลายพร้อมด้วยมหาธรรมราชาธิราชแลครีราชมาตาแลปู่พระยา
จึงปร มงคลวิลาสมหาเถระไว้ในกัลยาณว(นา)วาส ด้วยสุขบริโภค บริบูรณ์ลิตีทุกอันแล ◦ ผิสิ้นมงคล
วิลาสมหาเถรไซ้ ให้สงฆ์ทั้งหลายอยู่ในสวรรคการาม แลสงฆ์อันอยู่ในกัลยาณว(นา)วาสนี้สมุขตาด้วย”

(สท.8 จารีกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 32-37)

(ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารีกสุโขทัย, 2548: 19)

เนื้อความในจารีกวัดพญาดำนั้นมีความสอดคล้องกับจารีกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ผิสิ้นท่านตนนั้น หมายถึง หากสิ้นพระมงคลวิลาสมหาเถรไซ้ ดังนั้นในตัวอย่างที่ (31) คำว่า “ท่าน” จึงเป็นคำที่ใช้อ้างถึงพระมงคลวิลาสมหาเถร เจ้าอาวาสวัดกัลยาณนาราม⁷⁵

ท่านเป็นเจ้า

คำว่า “ท่านเป็นเจ้า” เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3 อ้างถึงพระสงฆ์ เกิดจาก คำว่า “ท่าน” ประสมกับส่วนขยาย “เป็นเจ้า”⁷⁶ พบเฉพาะในจารีกวัดพระยืนเพียงแห่งเดียว ใช้อ้างถึงพระสังฆราช ตัวอย่างเช่น

⁷⁴ “ด้วยสุขบริโภค” ใช้ในความหมายว่าเป็น “เจ้าอาวาส” ประโยคนี้มีใช้ในจารีกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 (ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารีกสุโขทัย, 2548: 17)

⁷⁵ บางแห่งว่าวัดกัลยาณนาราม แต่ตามข้อความในจารีกเขียนว่า “วัดกัลยาณนาราม”

⁷⁶ ส่วนขยาย “เป็นเจ้า” มักใช้แก่พระสังฆราช เช่น ท่านเป็นเจ้า มหาเถรเป็นเจ้า มหาสวามีเป็นเจ้า ฯลฯ

(32) ผู้ใดจักจมไปในจตุรบายนรกไซร์ ท่านยกออกบอกหนทางสวรรค์ด้วยอันว่าให้จำศีลกระทำเพียรภาวนา เมื่อท่านเป็นเจ้าของมานั้นในปีระกาเดือนเจียง⁷⁷วันศุกร์ วันท่านเป็นเจ้าของจักถึง วันนั้น ตนท่านพยาธรรมิกราชบริพาร ด้วยฝูงราชโยธามหาชนพลลูกเจ้าขุนลูกมนตรีทั้งหลาย ยายกัน⁷⁸ ให้ถือกระตังข้าวตอกดอกไม้ได้เทียบ ตีพาทย์ตั้งพินฆ้องกลองปี่สรไน⁷⁹ พิสนญชัย⁸⁰ ทะเทียด⁸¹กาหล แตรสังข์ฆ้อง กังสดาล มรทงศ์⁸² ดงเดียด⁸³ เสียงเลิศเสียงก้อง อีกทั้งคนร้องให้อ้อดาสะท้านทั่วทั้งนครทริภุญชัยแล

(ลพ. 38 จารีกวัดพระยืน ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 18-27)

(33) พอได้สองเช้า⁸⁴ ท่านเป็นเจ้าของให้ฉลองในสองปีนั้นสามคาบ ในกาลเมื่อฉลองนั้น ท่านพระยาศรรมิกราชและหากวัง⁸⁵แต่งกระยาทานอัสสบริสการ⁸⁶ทั้งหลาย มาถวายให้เป็นมหาทานทุกด้านแล

(ลพ. 38 จารีกวัดพระยืน ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 19-22)

ตัวอย่างที่ (32) และ (33) คำว่า “ท่านเป็นเจ้าของ” เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3 อ้างถึง “พระมหาสุมนเถระ” พระสังฆราชสมัยสุโขทัยและเจ้าอาวาสวัดพระยืนซึ่งพระเจ้ากือนาอาราธนาขึ้นไปเมืองเหนือ เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนาเมื่อปี พ.ศ. 1912 ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวว่าหากผู้ใดจักจมไปในนรกภูมิ ท่านจะบอกทางสวรรค์ว่าให้จำศีล บำเพ็ญภาวนา เมื่อท่านมาถึงพระเจ้ากือนาจัดการต้อนรับอย่างมโหฬาร และได้นิมนต์ท่านมาจำวัดอยู่ที่วัดพระยืนในเมืองทริภุญชัย เมื่อได้ 2 ปี มหาสุมนเถระก็ให้ฉลองและพระยาศรรมิกราชกระทำมหาทานถวายแต่ท่านเป็นเจ้าของ

⁷⁷ ฉ่า ทอคำวรรณ : เดือนเจียง = คือเดือนอ้ายของไทยฝ่ายเหนือ แต่ตรงกับเดือน 11 ของไทยฝ่ายใต้ เรื่องนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายไว้ในสมุดสำหรับสอบศักราชว่า “เดือนตามลัทธิ ไทยฝ่ายเหนือใช้ตรงกับลัทธิจีน เร็วกว่าเดือนจันทรคติตามลัทธิไทยฝ่ายใต้อยู่ 2 เดือน เป็นต้นว่าเดือน 8 เหนือ ต้องเข้าใจว่าเดือน 6 ตามจันทรคติอย่างข้างใต้” และในศิลาจารึกวัดพระสิงห์ จ. เชียงใหม่ จ.ศ. 1173 (พ.ศ. 2354) ว่า “ผลคุณมาส” (เดือน 4) คุกลปักษ์ปรมณี ก็ได้ไทยภาษาวาเดือน 6 เพราะฉะนั้น คำว่า “เดือนเจียง” ในที่นี้จึงตรงกับเดือน 11 ตามจันทรคติอย่างไทยฝ่ายใต้ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁷⁸ ฉ่า ทอคำวรรณ : ยายกัน = เรียงรายกัน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁷⁹ ฉ่า ทอคำวรรณ : ปี่สรไน = ปี่โฉน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁸⁰ ฉ่า ทอคำวรรณ : พิสนญชัย = คำว่า “พิสนญ” น่าจะเป็น ปี่เสนง หรือ เขนง ซึ่งขอมเรียกว่า แสnung ได้แก่ข้าวควายที่ใช้เป่า, ชัย เป็นคำประกอบ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁸¹ ฉ่า ทอคำวรรณ : ทะเทียด หรือสรเทียด = ตรงกับคำบาลีว่า “ทินทิม” แปลว่า กลองสองหน้า ใช้ตีด้วยไม้ข้างหนึ่ง และมือข้างหนึ่ง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁸² ฉ่า ทอคำวรรณ : มรทงศ์ = ตะโพน (สันส. – มฤทค, บาลี – มุทิงค) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁸³ ฉ่า ทอคำวรรณ : ดงเดียด = สนั่นดง หรือเครื่องดนตรีอย่างหนึ่ง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁸⁴ ฉ่า ทอคำวรรณ : เช้า = ปี (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁸⁵ ฉ่า ทอคำวรรณ : รัง = ทำ หรือ สร้าง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁸⁶ ฉ่า ทอคำวรรณ : อัสสบริสการ = อัฐบริหาร (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

๕

คำว่า “ธ” หมายถึง “ท่าน” เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 งานที่ศึกษาคำบุรุษสรรพนามในสมัยสุโขทัยต่างพบว่า “ธ” ใช้อ้างถึงพระมหากษัตริย์ ในงานวิจัยนี้ค้นพบว่า “ธ” ในสมัยสุโขทัยใช้อ้างถึงพระสงฆ์ด้วย มี ตัวอย่างเช่น

(34) พ่ออยู่หัวเจ้ามีพระศาสน์มาว่า ให้นายอินทสรศักดิ์แต่งที่จงดดีและหากฎีมาปลูกในนี้ และจะพระมหาเถรเจ้าธมาอยู่เอาพรรษาในนี้

(สท. 25 จารึกวัดสรศักดิ์ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 11-12)

(35) ท่านมีพระศาสน์ธว่าให้ชักป่าให้บรรจบนานั้นให้เป็นพันไร่ไว้กับอาราม อยู่มาพระมหาเถรธแตงนาไว้กับพระมหาเจดีย์ 40 บ้าน

(สท. 25 จารึกวัดสรศักดิ์ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 26-27)

ตัวอย่างที่ (34) และ (35) คำว่า “ธ” เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3 อ้างถึงบุคคลคนเดียวกัน คือพระมหาเถรเจ้า ในที่นี้คือ พระมหาเถรธรรมไตรโลก (คจุนวาทจารย์?) ญาณทัสสี เจ้าอาวาสวัดสรศักดิ์ พระเจ้าน้ำของพระเจ้าไสลือไท ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงพ่อเจ้าอยู่หัวมีคำสั่งให้นายอินทสรศักดิ์หาสถานที่และปลูกกุฏิเพื่อจะให้พระมหาเถรเจ้ามาจำพรรษาที่วัดสรศักดิ์แห่งนี้ พร้อมทั้งศิษยานุศิษย์ทั้ง 7 รูป หลังจากนั้นพ่อเจ้าอยู่หัวมีคำสั่งให้ถางป่าสร้างเป็นนาจำนวน 1,000 ไร่ พระมหาเถรจึงถวายนาเหล่านั้น เพื่อเป็นเครื่องทำนุบำรุงพุทธศาสนสถานโดยถวายนาไว้กับพระมหาเจดีย์ โดยให้เป็นหน้าที่ของแต่ละหมู่บ้าน (ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง, 2549: 81)

3.3 คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม⁸⁷

คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามในที่นี้ หมายถึง คำที่ใช้ นำหน้าชื่อ/ราชทินนามของพระสงฆ์ มักปรากฏร่วมกับชื่อ/ราชทินนาม จากการศึกษาพบจำนวน 3 คำ ได้แก่คำต่อไปนี้

กลอย

คำว่า “กลอย” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม ในข้อมูลภาษาสมัยสุโขทัยปรากฏใช้เป็นคำนำหน้านามแสดงความยกย่อง ประสาร บุญประคอง (2549) กล่าวว่า ถ้านำหน้านามของพระราชา

⁸⁷ คำว่า “คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม” ที่ปรากฏในงานวิจัยนี้ทั้งหมด หมายถึง คำอ้างถึงพระสงฆ์ที่ใช้นำหน้าชื่อหรือราชทินนาม

หรือเชื้อพระวงศ์ หมายถึง เสด็จ เช่น ในจารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 บรรทัดที่ 8 ถ้านำหน้านามของ สมณเพศ หมายถึง พระคุณ, พระคุณเจ้า, พระ, ท่าน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (36) **กลอย**สารีบุตรมหาเถรแลพุทรวังศมหาเถร ออกโจทนาใส่อธิกรณ์หนักหนา แลกกลอยเสด็จมหาธรรมราชาธิราชผู้หลานแลศรีธรรมราชาตามาคักด้วยปู่พระยาและฝูงนักปราชญ์ทั้งหลายมีต้นว่านายสวรปรัชญาและบารธรรมไตรโลกนราชามาตย์ไซ้...เบื้องสงฆ์ทั้งหลาย..จึงระงับอธิกรณ์อันท่านทั้งสอง หากใสนั้นแล้วแล

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 6-23)

ตัวอย่างที่ (36) คำว่า “กลอย” ปรากฏใช้นำหน้าสมณนาม เพื่อแสดงความยกย่อง อ้างถึง พระสารีบุตรมหาเถรและพุทรวังศมหาเถร ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงเหตุการณ์วิวาทาธิกรณ์⁸⁸ ซึ่งพระสารีบุตร มหาเถรและพุทรวังศมหาเถรไม่เห็นชอบในการแต่งตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถรเป็นเจ้าอาวาสวัดกัลยาณวนาวาสของพระบรมครูตีโลกติลกัตริ์ต้นศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามี เจ้าจนเป็นเหตุให้มีการประชุมทั้งฝ่ายสงฆ์ และฆราวาส เพื่อระงับวิวาทาธิกรณ์อันเกิดแต่ท่านทั้งสอง ดังนั้น “กลอย” จึงเป็นคำนำหน้าสมณนาม มีความหมายว่า “พระคุณเจ้าสารีบุตรมหาเถร หรือท่านสารีบุตรมหาเถร”

ตน

คำว่า “ตน” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม ปรากฏนำหน้าชื่อ/ราชทินนามของพระสงฆ์ ในข้อมูลทางภาษาศาสตร์ไทยที่มีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า “ท่าน” ตัวอย่างเช่น

- (37) ◦พระภุชงค์นั้น คือ**ตน**พระมหาสามีศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาทีปเป็นเจ้า คือตนพระราม พระนารายณ์เทพยยุติ⁸⁹ หากเที่ยวในสงสารภพอันโหด⁹⁰ เกิดไปมาแล

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 37-38)

⁸⁸ วิวาทาธิกรณ์ หมายถึง ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความทุ่มเถียง ความกล่าวต่างกัน ความกล่าวประการอื่น การพูดเพื่อความกลัดกลุ้มใจ ความหมายมั่นในเรื่องนั้นอันใดนี้เรียกว่า วิวาทาธิกรณ์ (พระไตรปิฎกเล่ม ที่ 6 พระวินัย เล่มที่ 6 จุลวรรค ภาคหนึ่ง) (โปรแกรมพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 6, 2546: 331)

⁸⁹ ยอร์ช เซเดส์ : “จยุติ” = เคลื่อน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

⁹⁰ ยอร์ช เซเดส์ : “อันโหด” = ท่องเที่ยว (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

(38) สมเด็จพระเอกาท่าน จึงจักให้นิมนต์ ตน สมเด็จพระมหาศรี กิริติเจ้าเหง้า พุทธางกูรครุณพันลอก ผู้ง
 อริยะจากสถานสถิระ คือพชรบุรีศรีกำแพงเพชร มาสร้างพระอวาสอนอันดีมีชื่อ ศรีพิจิตรกิริติ
 กัลยาราม

(สท. 16 จารึกวัดตาเถรชิงหนิง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-12)

ตัวอย่างที่ (37) คำว่า “ตน” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ อ้างถึงพระมหาสามีส
 ตรีศรีทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาทีปเป็นเจ้า ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวว่าเป็นพระกฤษณะนั้น คือ พระ
 มหาสามีสตรีศรีทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาทีปเป็นเจ้า เปรียบเสมือนพระรามพระนารายณ์มาจุติอัน
 เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ

ตัวอย่างที่ (38) คำว่า “ตน” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ อ้างถึงสมเด็จพระมหาศรีกิ
 ติฯพระเถระชั้นผู้ใหญ่จากเมืองกำแพงเพชรซึ่งสมเด็จพระเอก (สมเด็จพระราชชนนีศรีธรรมราชมาดา)
 นิมนต์มาสร้างอารามอันมีชื่อว่า “ศรีพิจิตรกิริติกัลยาราม”

เหง้า

คำว่า “เหง้า” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม ปราบภูหน้าชื่อ/ราชทินนามของพระสงฆ์
 ในสมัยสุโขทัยใช้แก่พระเถระผู้ใหญ่หรือพระสังฆราช พบเพียงแห่งเดียว คำว่า “เหง้า” มีความหมาย
 สัมพันธ์กับคำว่า “เจ้าเหง้า” แสดงความหมายว่าพระสงฆ์ผู้เป็นหน่อพระพุทธเจ้า ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(39) พระสัตย์ทั้งหลายตั้ง กล่าวมานี้ เราก้ให้แต่สมเด็จพระยา _____ ัดไตรบพิตรเป็นเจ้าแต่ เหง้า พระ
 มหาสวามีศรีสังฆราชพระ _____ คี อิกขุมนุมสงฆ์คามวาสี อรัญวาสีทั้งหลายเป็นทิพยญาณ⁹¹

(สท. 14 จารึกเจดีย์น้อย ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 13-16)

ตัวอย่างที่ (39) คำว่า “เหง้า” อ้างถึงข้อความที่ตามมาข้างหลัง ซึ่งมีบางส่วนที่ลบเลือน
 ขาดหายไป แต่จากการศึกษาประวัติ เข้าใจว่าอ้างถึงพระมหาสวามีศรีสังฆราช พระมหาเถรธรรมทัสสี
 ผู้เป็นสักขีพยานในการกระทำสัตย์สาบานระหว่างน้ำพระยาและหลานพระยา (ดวงใจ สุขอึ้ง, 2548: 56
 และสุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2518: 130)

⁹¹ ประสาร บุญประคอง : ทิพยพิชฌาน คือ ทิพยยาน หมายถึง พยานที่ศักดิ์สิทธิ์ (สุนัยมานุษยวิทยาสรินธร, 2549)

3.4 คำบอกลำดับชั้น

คำบอกลำดับชั้นในงานวิจัยนี้หมายรวมทั้งคำบอกลำดับชั้นและคำบอกสมณศักดิ์ซึ่งจากข้อมูลสมัยสุโขทัยพบว่าเป็นคำที่บอกลำดับชั้นของพระสงฆ์ว่ามีความสำคัญระดับใด ซึ่งอาจเป็นลำดับชั้นซึ่งได้รับพระราชทานแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์โดยตรง เรียกว่า “คำบอกสมณศักดิ์” หรือเป็นลำดับชั้นของพระสงฆ์ตามพระวินัยบัญญัติ หรือเป็นคำบอกลำดับชั้นอื่น ๆ ที่ได้รับยกย่อง เรียกว่า “คำบอกลำดับชั้น” จากข้อมูลภาษาสมัยสุโขทัยพบจำนวน 35 คำ แบ่งออกเป็น 2 ชนิดย่อยดังต่อไปนี้

3.4.1. คำบอกลำดับชั้น

คำบอกลำดับชั้น หมายถึง คำที่ระบุลำดับชั้นของพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยว่ามีความสำคัญระดับใดซึ่งเป็นคำบอกลำดับชั้นตามพระวินัยบัญญัติ หรือเป็นคำบอกลำดับชั้นอื่น ๆ ที่ไม่ได้รับแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ แต่เป็นคำที่แสดงลำดับชั้นในหมู่สงฆ์ หรือได้รับการยกย่องจากประชาชน

การปกครองคณะสงฆ์เดิมยังไม่มีกฎหมายปกครองโดยตรง แต่อำศัยหลักความเคารพเชื่อฟังพระเถระผู้มีอายุพรรษามาก มีความรู้มากให้เป็นผู้นำในหมู่สงฆ์สืบทอดกันมา ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าคำบอกลำดับชั้นมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เป็นเพียงคำที่บ่งบอกถึงลำดับชั้นของพระสงฆ์เท่านั้น ปรากฏในพระไตรปิฎก ในสมัยสุโขทัยพบในจารึกพ่อขุนรามคำแหง พ.ศ. 1835 และยังคงใช้เรื่อยมาตลอดสมัยสุโขทัย คำบอกลำดับชั้นในที่นี้ไม่ใช่สมณศักดิ์เป็นเพียงคำบอกลำดับชั้นที่เกี่ยวข้องกับความอาวุโส และอายุพรรษาเท่านั้น ได้แก่ นิสัยมุกต์ (มัชฌิมะ)⁹² เถร มหาเถร ผู้วิจัยถือว่าเป็นคำบอกลำดับชั้นตามพระวินัยบัญญัติ สอดคล้องดังที่ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (2466: 5) ทรงสันนิษฐานเกี่ยวกับคำบอกลำดับชั้นของพระสงฆ์ซึ่งมีที่มาจากพระวินัยบัญญัติว่า

“มหาเถรและเถรที่กล่าวในจารึกพ่อขุนรามคำแหงนั้นเห็นจะเป็นแต่ความหมายว่า พระภิกษุผู้มีอายุพรรษาและทรงคุณธรรมในทางพระศาสนาเป็นมหาเถรและเถรตามพระวินัยบัญญัติ มิใช่เป็นสมณศักดิ์ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้ง”

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2466: 5)

⁹² มัชฌิมะ หมายถึง ภิกษุผู้มีพรรษาครบ 5 แล้ว แต่ยังไม่ถึง 10 พรรษา (ต่ำกว่า 5 เป็นนวกะ, 10 พรรษาขึ้นไปเป็นเถระ) (พระพรหมคุณาภรณ์, 2546)

นอกจากนี้ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 25 พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ 17 ขุททกนิกาย ธรรมบท ในโปรแกรมพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2559: 113) ยังกล่าวถึงลำดับชั้นตามพระวินัยบัญญัติไว้ว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้อยู่ป่า 30 รูป ที่เห็นพระลกุณทกภทฺทียเถระรูปร่างเล็กเหมือนสามเณร ดังนี้)

[260] บุคคลไม่ชื่อว่า เป็นเถระ⁹³ เพียงเพราะมีผมหางอก

ผู้ที่แก่แต่วัยเท่านั้น เรียกว่า คนแก่เปล่า

[261] ส่วนผู้มีสีจจะ มีธรรม⁹⁴

มือหิงสา สัจญมะ และทมะ⁹⁵

กายมลทินได้แล้ว เป็นปราชญ์ ชื่อว่า เถระ

บทว่า เถระ ได้แก่ ผู้ถึงภาวะความมั่นคง คือประกอบด้วยคุณเครื่องกระทำความเป็นเถระภิกษุเหล่าใดย่อมนำสงฆ์ คือ เป็นหัวหน้าให้ภิกษุทั้งหลายประพฤติในสิกขา 3 เพราะเหตุานั้น พระเถระเหล่านั้น ชื่อว่า สังฆปริณายก (ผู้นำสงฆ์).

(พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม 4 หน้าที่ 67)

(โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559)

อย่างไรก็ตาม คำบอกลำดับชั้นนี้ถือเป็นคำนามสามัญประเภทหนึ่ง ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยแยกคำบอกลำดับชั้นออกมาเป็นคำอีกชนิดหนึ่ง เนื่องจากมีความสำคัญและมีนัยของการแสดงลำดับชั้นของพระสงฆ์มากกว่าจะเป็นคำนามสามัญซึ่งบอกความหมายถึงสิ่งต่าง ๆ โดยทั่วไป

จากการศึกษาพบว่า ในข้อมูลภาษาสมัยสุโขทัยคำบอกลำดับชั้น พบจำนวน 17 คำ อาจปรากฏได้หลายลักษณะ ผู้วิจัยจึงใช้เกณฑ์ตำแหน่งการปรากฏแบ่งชนิดของคำบอกลำดับชั้น ออกเป็น 3 ชนิดย่อย ได้แก่

⁹³ เถระ ในที่นี้หมายถึง ผู้มีคุณธรรมที่ทำให้เป็นผู้มั่นคง คือ รู้แจ้งอริยสัจ 4 เป็นต้น (โปรแกรมพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559)

⁹⁴ มีสีจจะ หมายถึง รู้แจ้งอริยสัจ 4 ประการ มีธรรม หมายถึง บรรลุโลกุตตรธรรม 9 ประการ (โปรแกรมพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559)

⁹⁵ อหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียน สัจญมะ หมายถึง ศีล ทมะ หมายถึงการสำรวมอินทรีย์ (โปรแกรมพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559)

- (1) คำบอกลำดับชั้นที่ปรากฏตามลำดับได้ เรียกว่า “คำบอกลำดับชั้น”
- (2) คำบอกลำดับชั้นที่ต้องปรากฏร่วมกับชื่อราชทินนามและปรากฏหน้าชื่อ/ราชทินนาม เรียกว่า “คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น”
- (3) คำบอกลำดับชั้นที่ต้องปรากฏร่วมกับชื่อราชทินนามและปรากฏท้ายชื่อ/ราชทินนาม เรียกว่า “คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น” มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.4.1.1 คำบอกลำดับชั้น

คำบอกลำดับชั้นในที่นี้ จากข้อมูลพบว่าคำบอกลำดับชั้นสามารถปรากฏตามลำดับได้ พบจำนวน 11 คำ ได้แก่คำต่อไปนี้

เถร⁹⁶

คำว่า “เถร” หรือ “เถระ” เป็นคำที่มาจากภาษาบาลี แปลว่า ผู้หลักผู้ใหญ่⁹⁷ ในที่นี้ หมายถึง พระชั้นผู้ใหญ่ ตามพระวินัยกำหนดว่าพระที่มีพรรษาตั้งแต่ 10 ขึ้นไป⁹⁸ เรียกว่า “พระเถระ” จะสังเกตได้ว่าคำว่า “เถร” ที่ปรากฏตามลำดับมักเป็นการอ้างถึงโดยรวม ไม่เจาะจงพระภิกษุตัวอย่างเช่น

- (40) มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม มีปุครุณิสัยมุตก⁹⁹ มีเถร มีมหาเถร

(สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 26-27)

ตัวอย่างที่ (40) คำว่า “เถร” หมายถึง พระผู้ใหญ่ เป็นคำบอกลำดับชั้นตามพระวินัยบัญญัติ ซึ่งพระวินัยกำหนดว่ามีพรรษาตั้งแต่ 10 ขึ้นไป นวกะ หมายถึง ภิกษุใหม่, ภิกษุมิพรรษายังไม่ครบ 5 มัชฌิมะ หรือนิสสัยมุตก หมายถึง ภิกษุผู้มีพรรษาครบ 5 แล้วแต่ยังไม่ถึง 10 พรรษา (พระพรหมคุณาภรณ์, 2546)

⁹⁶ คำว่า “เถร” อ่านว่า เถน หรือ เถระ มีความหมายต่างจากคำว่า “เถน” “เถร” แปลว่า พระเถระผู้ใหญ่ เถน แปลว่า โจรผู้ใหญ่ อาจมีสมณศักดิ์ของพระภิกษุบางตำแหน่งลงท้ายด้วยคำว่า เถร (ไม่ประวิสรรชนีย์) เช่น พระโพธิญาณเถร พระวิสุทธิสารเถร อ่านว่า “พระ-โพ-ธิ-ยาน-เถน” และ “พระ-วิ-สุ-ค-ท-ิ-สา-ระ-เถน” แต่หมายถึง พระเถระผู้ใหญ่ คำว่า เถร ถ้าเป็นคำที่ตั้งจะต้องสมรสกับคำอื่น ต้องอ่านลงท้ายว่า “เถ-ระ” เช่น มหาเถรสมาคม ต้องอ่านว่า “มะ-หา-เถ-ระ-สะ-มา-คม” ไม่อ่าน “มะ-หา-เถน-สะ-มา-คม” เป็นอันขาด ความหมายที่แท้จริงของ “เถร” แปลว่า ผู้มั่นคง เพราะคำนี้มาจาก “ถิร” หมายถึง ผู้มั่นคงในคุณธรรม (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2535: 112-113)

⁹⁷ สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2518: 131)

⁹⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (2546)

⁹⁹ ยอร์ช เซเดส์ : “นิสสัยมุต” = ตรงกับบาลีว่า นิสสยมุตตค แปลว่าผู้พ้นจากนิสสัย ได้แก่ พระภิกษุผู้ศึกษาอบรมดีแล้ว และมีพรรษา 5 และไม่ต้องถือนิสสัยจากอุปัชฌาย์อาจารย์ต่อไป (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงสภาพสังคมในสมัยสุโขทัยขณะนั้นว่ามีทั้งวิหารขนาดใหญ่ วิหารขนาดกลาง มีปูศรี มีพระนิตยมุตกั พระเถระ และพระมหาเถระ เป็นที่น่าสังเกตว่า “ปูศรี” เป็นสมณศักดิ์เทียบกับยศของพราหมณ์ อ้างถึงพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์เป็นพระสังฆนายก ส่วนนิตยมุตกั พระเถระ และพระมหาเถระ ล้วนเป็นคำบอกลำดับชั้นที่ได้รับการยกย่องตามพระวินัยบัญญัติ ซึ่ง “เถระ” อ้างถึงพระชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงคุณธรรมและอายุพรรษามาก

(41) พระปิฎกไตรอาจเบรียน¹⁰⁰ ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายให้ มุตเป็นเถรมหาเถระอัน ใ หลายประการหนักหนา

(กพ. 1 จาริกนครชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 74-75)

ตัวอย่างที่ (41) คำว่า “เถระ” อ้างถึงพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ ในบริบทภาษาเป็นการกล่าวถึงการศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกที่ทำให้พระภิกษุธรรมดาเป็นพระนิตยมุตกั จากพระนิตยมุตกัเป็นพระเถระ และจากพระเถระเป็นพระมหาเถระ ข้อมูลทางภาษาเป็นหลักฐานประจักษ์ชัดถึงลำดับชั้นของพระสงฆ์ตามพระวินัยบัญญัติ

ท่านเถรเจ้า

คำว่า “ท่านเถรเจ้า”¹⁰¹ เป็นคำบอกลำดับชั้น เกิดจาก คำว่า “ท่าน” เป็นคำแสดงความยกย่อง ประสมกับ คำว่า “เถรเจ้า” จากข้อมูลภาษาสมัยสุโขทัยเป็นคำยกย่องพระสงฆ์ที่มีพรรษา 10 พรรษาขึ้นไป ตัวอย่างเช่น

(42) เมื่อพระมหาธรรมราชาเข้าเมืองแล้ว เพื่อชื้อนา (84,120,000) สร้างเป็นสวน แลก่อหมาก กลอยให้ไว้แก่พระ จึงคนสำรวจไว้แก่พระมหาโพธิ์ สำรองกว่านั้นไว้ให้ถือจ้งหัน ท่านเถรเจ้าซึ่งขาดคนไสร้ มาแทน¹⁰²กุฎิ

(สท. 37 จาริกวัดหินตั้ง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 30-35)

ตัวอย่างที่ (42) คำว่า “ท่านเถรเจ้า” อ้างถึงพระสงฆ์ด้วยความเคารพยกย่อง ในบริบทภาษาไม่ปรากฏแน่ชัดว่าอ้างถึงพระเถระรูปใด เนื่องจากไม่ปรากฏนามพระสงฆ์ที่ถูกอ้างถึง แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าคงจะเป็นพระเถระที่มีอายุพรรษา 10 ขึ้นไป ในบริบทภาษากล่าวว่าเมื่อพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) เข้าเมืองแล้ว ได้ชื้อนาสร้างเป็นสวน และปลูกไม้ผลให้ไว้แก่พระสงฆ์ แต่งคนไว้ดูแลต้นพระศรีมหาโพธิ์ ถือจ้งหันท่านเถรเจ้าซึ่งขาดคนเฝ้ากุฎิ

¹⁰⁰ ยอร์ช เซเดส์ : “เบรียน” สอน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁰¹ ผู้วิจัยสังเกตว่าส่วนขยาย “-เจ้า” มักใช้แก่พระเถระที่เป็นเจ้าอาวาสขึ้นไป เช่น ท่านเถรเจ้า มหาเถรเจ้า

¹⁰² แทน หมายถึง ก. ใช้เข้าคู่กับคำอื่น ในคำว่า หวงแทน แทน แทน เฝ้าแทน. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

พระมหาเถร

คำว่า “พระมหาเถร” มาจากภาษาบาลี เป็นคำบอกลำดับชั้นตามพระวินัยบัญญัติ มีความหมายว่า พระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป ตัวอย่างเช่น

- (43) ท่านเสด็จมาสดับธรรมและมหาอุบาสิกาท่านนั้น จึง**พระมหาเถร**ขอनावั้กับอารามโดยศรัทธาบพิตร จึงพ่ออยู่หัวเจ้าธมีพระศาสน์ให้नावั้กับอาราม 400 ไร่ แม่เจ้าอยู่หัวไว้เนา 335 ไร่นี้เป็นนาแจก นายสรศักดิ์ขอป่าสร้างเป็นนา แก่พ่อเจ้าอยู่หัวในตำบลบ้านสุกพอมน้อย ท่านมีพระศาสน์ธว่าให้ชัก ป่าให้บรรจบนานั้นให้เป็นพันไร่ไว้กับพระอาราม

(สท. 25 จารึกวัดสรศักดิ์ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 23-27)

ตัวอย่างที่ (43) คำว่า “พระมหาเถร” อ้างถึงพระมหาเถรธรรมไตรโลก (คจุนวาคาร?)¹⁰³ ญาณทัสสี ในบริบทภาษากล่าวว่าท่านได้มาจำพรรษายังอารามที่นายอินทสรศักดิ์สร้างถวาย เมื่อเจ้าท่านออกญาธรรมราชาเดินทางมาพึ่งธรรมเทศนาท่านจึงขอनावั้กับพระอารามตามแต่ศรัทธา ซึ่งท่านออกญามหาธรรมราชาก็ได้ให้नावั้กับอาราม 400 ไร่ แม่เจ้าอยู่หัวอีก 335 ไร่ นายอินทศักดิ์จึงขอป่าสร้างเป็นนา ท่านออกญามหาธรรมราชาก็อนุญาตให้ทำป่ากับนาบรรจบกับเป็น 1,000 ไร่ แต่งฝากไว้กับพระอาราม

- (44) ด้วยพุทธฎีกาสมเด็จพระศรีสุริเยศจุฬาราชสังฆราชสังฆปริณายกดิถีรัตน มหาสวามีบรมราชา จารึกพระสุพรรณบัฏแต่**พระมหาเถร** นามว่า ปรียทัตตี ศรีสารีบุตร

(กท. 56 จารึกพระพุทฎีกาสมเด็จพระศรีสุริเยศจุฬาราช ด้านที่1 บรรทัดที่ 3-4)

ตัวอย่างที่ (44) คำว่า “พระมหาเถร” อ้างถึงพระมหาเถรปรียทัตตี ศรีสารีบุตร ในบริบทภาษาไม่ทราบรายละเอียดที่แน่ชัดนัก แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าคงเป็นการตั้งสมณศักดิ์และจารึกพระสุพรรณบัฏแต่พระมหาเถรปรียทัตตี ศรีสารีบุตร ซึ่งราชทินนาม หรือชื่อ “ปรียทัตตี” ยังปรากฏในตำนานมูลศาสนาว่าเป็นพระที่ได้ไปบวชใหม่ที่ลังกาในสำนักพระอุทุมพรบุพผามหาสวามีเจ้าด้วย แต่ไม่แน่ชัดว่าเป็นองค์เดียวกันหรือไม่

¹⁰³ ผู้วิจัยสะกดและเขียนตามต้นฉบับในจารึก ศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ สันนิษฐานว่า “ธรรมไตรโลกคจุนวาคาร” น่าจะเป็นธรรมไตรโลกสุนทรอาจารย์ หรือธรรมไตรโลกคุณวาคารย์ (ศุภย์มานุษยวิทยาสรินธร, 2549)

พระมหาเถรเจ้า

คำว่า “พระมหาเถรเจ้า” เป็นคำบอกลำดับชั้น เกิดจากการประสมคำระหว่างคำว่า “พระมหาเถร” หมายถึง พระเถระที่มีอายุพรรษา 20 ขึ้นไป กับส่วนขยาย “เจ้า” การเติมคำว่า “เจ้า” ต่อท้าย “มหาเถร” เป็นการแสดงความยกย่องสูงขึ้น สอดคล้องกับความหมายของ คำว่า “เจ้า” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 มักใช้เติมท้ายคำเรียกผู้ที่นับถือ เช่น พระพุทธเจ้า เทพเจ้า เมื่ออ้างถึงพระสงฆ์นอกจากคำบอกลำดับชั้นที่แสดงถึงระดับชั้นความอาวุโสทางพระวินัยบัญญัติแล้ว ยังเพิ่มคำว่า “เจ้า” ต่อท้ายเพื่อแสดงความเคารพยกย่อง จากข้อมูลทางภาษาผู้วิจัยพบว่า ส่วนขยาย “เจ้า” มักใช้ต่อท้ายคำอ้างพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสขึ้นไป ตัวอย่างเช่น

(45) ท่านจึงอัญเชิญ**พระมหาเถรเจ้า**ตนหนึ่ง อันเป็นศิษย์แห่งพระมหาพุทธสาคร มีนามกรชื่อสรภังคเถร อันเถาปร¹⁰⁴ด้วยศีลมรรยาทวัดปฏิบัติ มาเป็นประธานในโอสภารามนี้

(สท. 26 จารึกวัดโอสภาราม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 23-26)

ตัวอย่างที่ (45) คำว่า “พระมหาเถรเจ้า” อ้างถึงพระสรภังคเถร เจ้าอาวาสวัดโอสภาราม ผู้เป็นศิษย์แห่งพระมหาเถรพุทธสาคร ในบริบทภาษากล่าวถึงสมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ พระอัครมเหสีในสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชโปรดให้นิมนต์พระสรภังคเถร ผู้เป็นศิษย์ของพระมหาเถรพุทธสาครมาเป็นเจ้าอาวาสวัดโอสภารามในปี พ.ศ. 1943

(46) พ่ออยู่หัวเจ้าธรมีพระศาสน์มาว่า ให้นายอินทสรศักดิ์แต่งที่จงดแลหาฤกษ์มาปลูกในนี้ และให้**พระมหาเถรเจ้า**มาอยู่เอาพรรษาในนี้ นายอินทสรศักดิ์เกิดโสมนัสยินดีหนักหนา จึงหาฤกษ์มาปลูกแล้วจึงให้นายสังขการีไปทูลแก่พ่ออยู่หัวเจ้าธรมี จึงธรมีพระศาสน์ ให้นายสังขการีไปนิมนต์**พระมหาเถรเจ้า**ธรมีวันตีมาขึ้นกุฎี แลสานุศิษย์ทั้งเจ็ดพระองค์นั้นอีกพระสงฆ์สบสังวาส¹⁰⁵ อันมาถวายพระพรแก่**พระมหาเถรเจ้า**

(สท. 25 จารึกวัดสรศักดิ์ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 11-15)

ตัวอย่างที่ (46) คำว่า “พระมหาเถรเจ้า” อ้างถึงพระมหาเถรธรรมไตรโลก (คจุนวาทจารย์?) ญาณทัสสีในบริบทภาษากล่าวถึงนายอินทสรศักดิ์ได้ขอที่จากออกญาธรรมราชา เพื่อสร้างอารามให้พระมหาเถรอยู่จำพรรษาพร้อมกับศิษย์ทั้ง 7 รูป เมื่อสร้างเสร็จจึงให้นายสังขการีไปนิมนต์มาจำพรรษา และดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดสรศักดิ์ด้วยในปี พ.ศ. 1955

¹⁰⁴ ประสาร บุญประคอง : เถาปร = กอปร หมายถึง ประกอบ (ศุภย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁰⁵ ฉ่ำ ทองคำวรรณ : สบสังวาส = อยู่ร่วม เช่นพระสงฆ์ที่ไม่ต่างนิกายร่วมทำสังฆกรรมด้วยกันได้ เรียกว่า “สงฆ์สบสังวาส” (ศุภย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

พระมหาเถรเป็นเจ้า

คำว่า “พระมหาเถรเป็นเจ้า” เป็นคำบอกลำดับชั้น เกิดจากการประสมคำระหว่างคำว่า “พระมหาเถร” กับส่วนขยาย “เป็นเจ้า” เพื่อแสดงความยกย่องนับถือ จากข้อมูลทางภาษาผู้วิจัยพบว่ามักใช้ต่อท้ายคำอ้างถึงพระสังฆราช ตัวอย่างทั้งหมดต่อไปนี้เป็นตัวอย่งจากจารึกวัดพระยืนซึ่งคำว่า “พระมหาเถรเป็นเจ้า” อ้างถึงบุคคลคนเดียวกัน คือ พระมหาสุมนเถร พระสังฆราชสมัยสุโขทัย ฝายอรัญวาสีและเจ้าอาวาสวัดป่ามะม่วงซึ่งพระเจ้ากือนาแห่งเชียงใหม่โปรดอาราธนาให้ท่านไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังล้านนาในปี พ.ศ. 1912 และได้นิมนต์ท่านไปอยู่จำพรรษาที่วัดพระยืนในเมืองหริภุญชัย และเป็นเจ้าอาวาสวัดพระยืน ตัวอย่างเช่น

- (47) จึงให้เปอรารณานิมนต์พระมหาเถรเป็นเจ้าผู้หนึ่งชื่อมหาสุมนเถร อันอยู่ในนครสุโขทัย คาบ¹⁰⁶นั้นบมิได้มาแลพอย¹⁰⁷ จึงให้ไปบวบวงสรวงอาราธนาอัญเชิญพระมหาเถรเป็นเจ้าด้วยเคารพหนักหนาคาบหนึ่งโสตกาบนั้นท่านเป็นเจ้าจึงลีลามาด้วยศิษย์คนตล้นผู้ตียมอริยสงฆ์ทรงศีลาจาร อุกฤษฏ์หนักหนา

(ลพ. 38 จารึกวัดพระยืน ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 8-14)

ตัวอย่างที่ (47) ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงพระเจ้ากือนาโปรดให้นิมนต์พระมหาสุมนเถรในเมืองสุโขทัย ครั้งที่แล้วไม่ได้มา แล้วท่านจึงอาราธนานิมนต์อีกครั้งหนึ่ง พระมหาสุมนเถรจึงมาพร้อมด้วยพระสงฆ์ที่เป็นศิษย์ทรงศีลาจารวัตร

- (48) พระมหาเถรเป็นเจ้านั้นโสตก¹⁰⁸ ประกอบด้วยอิริยาบถอันดีมีอินทรีย์อันสันท¹⁰⁹ ทานอด¹¹⁰ญาณกรัตตัญญูตา กอปรด้วยปัญญาและศีลาจารบุญสมภาร รู้ฉลาดในโวหารอรรถธรรมทั้งหลาย รู้สั่งสอนคนเข้าในไตรสรณคมน์

(ลพ. 38 จารึกวัดพระยืน ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 14-18)

ในตัวอย่างที่ (48) ในบริบทภาษาข้างต้นเป็นการกล่าวสรรเสริญคุณของพระมหาสุมนเถรว่ามีอิริยาบถอันดี อินทรีย์อันสงบ เป็นผู้รู้กาลนาน มีอายุพรรษามาก (รัตตัญญู) ประกอบด้วยปัญญา ศีลาจารวัตรตรงดงาม รอบรู้ในโวหารธรรมทั้งหลาย และสั่งสอนคนให้ตั้งมั่นในพระรัตนตรัย

¹⁰⁶ ฉั่ว ทอคำวรรณ : คาบ = ครั้ง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁰⁷ ฉั่ว ทอคำวรรณ : พอย = พลอย, เลย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁰⁸ โสตก หมายถึง ว. แล, หนึ่ง, เดียว, อีกประการหนึ่ง, อีกส่วนหนึ่ง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁰⁹ ฉั่ว ทอคำวรรณ : สานต์ = สงบ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹¹⁰ ฉั่ว ทอคำวรรณ : ทานอด = อดทน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

พระมหาเถรสังฆราชา

คำว่า “พระมหาเถรสังฆราชา” เป็นคำบอกลำดับชั้น เกิดจากการประสมคำระหว่างคำว่า “พระมหาเถร” เป็นคำบอกลำดับชั้นตามพระวินัยบัญญัติ บอกความอาวุโส กับคำว่า “สังฆราชา” เป็นคำบอกตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ ดังนั้น คำว่า “พระมหาเถรสังฆราชา” จึงเป็นคำบอกลำดับชั้นอ้างอิงพระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งพระสังฆราช ตัวอย่างเช่น

(49) ป่านางคำ จึงให้ไปถามตริปองด้วยพระมหา__มหาสังฆราชาว่าชอบพอ แล้วจึงให้ไปถามมหาเถรชื่อเถร__ระมีชื่อเถรณี แล้วตนพระมหาเถรสังฆราชาจึงมา__พระท่านรัง¹¹¹ใช้ให้ชื้องัวช่างเขียนดาเบื่องซ้ายกอ__รฎกนี้ไซ้รั ทักฟังแต่ชัวมหาธรรมราชาอยู่ก่อน

(กท. 30 จารึกป่านางคำเยี้ย ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 18-22)

ตัวอย่างที่ (49) คำว่า “พระมหาเถรสังฆราชา” อ้างถึงพระสังฆราช ในบริบทภาษาข้างต้น กล่าวถึงป่านางคำเยี้ยได้บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาว่า ป่านางคำเยี้ยจึงให้ไปถามความคิดเห็นจากพระมหาเถรสังฆราชา เมื่อท่านเห็นชอบแล้วจึงไปถามมหาเถรองค์หนึ่งชื่อเถรณี พระมหาเถรสังฆราชาจึงให้ช่างเขียนดาเบื่องซ้าย.. ซึ่งพระมหาเถรสังฆราชาในข้อความข้างต้นไม่ปรากฏพระนามและไม่เป็นที่แน่ชัดว่าอ้างอิงถึงพระสังฆราชพระองค์ใด

มหาเถร

คำว่า “มหาเถร” มาจากภาษาบาลี เป็นคำบอกลำดับชั้นตามพระวินัยบัญญัติ หมายถึงพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(50) มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม มีปุครุณิสัยมุตก มีเถร มีมหาเถร

(สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 26-27)

ตัวอย่างที่ (50) เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า “มหาเถร” เป็นคำบอกลำดับชั้นที่เก่าแก่ในสมัยสุโขทัยพบครั้งแรกในจารึกพ่อขุนรามคำแหง ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาว่ามีพระวิหารขนาดใหญ่ วิหารขนาดกลาง มีพระสังฆนายก มีพระนิสัยมุตก มีพระเถระและมหาเถระ

¹¹¹ แสง มนวิฑูร : “รัง” หมายถึง แต่ง, สร้าง, ตั้ง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

(51) เป็นเจ้าวัดบริพัตรภิกษุได้ [สี่ปี] ปลาย นายฐิณาม นางเอต พิทย ป่า ลุง **มหาเถร** ฟีนางกองบุญหาก เป็นประธานทั้งพี่น้องนางอูด พ่อเจตเขาพ่อลูก หากเป็นทายก แลแต่บรรจุพระธาตุสามแห่งบลังร้าง แห่งหนึ่ง บลังเกตแห่งหนึ่ง นรินตะแห่งหนึ่ง

(สท. 54 จารึกเจ้าวัดบริพัตรภิกษุ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-6)

ตัวอย่างที่ (51) คำว่า “มหาเถร” หมายถึง พระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษา ขึ้นไป ในบริบทภาษาข้างต้นอ้างถึง พระมหาเถระองค์หนึ่ง ไม่ปรากฏนามในจารึก

มหาเถรเจ้า

คำว่า “มหาเถรเจ้า” เป็นคำบอกลำดับชั้น เกิดจากการประสมคำระหว่างคำว่า “มหาเถร” กับส่วนขยาย “เจ้า” ต่อท้ายเพื่อแสดงความยกย่อง ตัวอย่างเช่น

(52) **มหาเถรเจ้า**คนหนึ่งมีนามกรชื่อพระมหาอานนท์ ___ คันธรวาส ___ สวามีแต่ศรีสีขนาลัยมา ประดิธธา ___ นี้

(สท. 59 จารึกวัดบูรพาราม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 35-37)

ตัวอย่างที่ (52) คำว่า “มหาเถรเจ้า” อ้างถึงพระมหาอานนท์ ถึงแม้ข้อความส่วนที่เป็นราชทินนามบางส่วนขาดหายไป แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานได้ว่าพระมหาอานนท์รูปนี้คงจะดำรงตำแหน่งพระสังฆนายก เพราะปรากฏคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามว่า “สวามี” เป็นตำแหน่งพระสังฆนายก รองลงมาจากมหาสวามี

มหาเถรเป็นเจ้า

คำว่า “มหาเถรเป็นเจ้า” เป็นคำบอกลำดับชั้น เกิดจากการประสมคำระหว่างคำว่า “มหาเถร” กับส่วนขยาย “เป็นเจ้า” ต่อท้ายเพื่อแสดงความยกย่อง อ้างถึงพระสังฆราช ตัวอย่างเช่น

(53) **มหาเถรเป็นเจ้า**จึงตรี¹¹²ได้ด้วยกำลังปัญญา จัก ___ ธ ___ คนสัปรุขทั้งหลาย_พระเป็น_เถิงห้า_

(ลพ. 38 จารึกวัดพระยีน ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 38-40)

ตัวอย่างที่ (53) คำว่า “มหาเถรเป็นเจ้า” อ้างถึงพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป มักใช้แก่พระสังฆราช ในบริบทภาษาข้างต้นอ้างถึงพระมหาสุมนเถร พระสังฆราชสมัยสุโขทัย จึงคิดตรีกตรองด้วยกำลังปัญญาในเรื่องใดเรื่องหนึ่งในวัดพระยีนซึ่งอ่านไม่ได้ความแน่ชัด

¹¹² ตรี หมายถึง คิด, ตรีกตรอง. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

มหาเถรสังฆราช

คำว่า “มหาเถรสังฆราช” เป็นคำบอกลำดับชั้นอ้างอิงพระสังฆราช เกิดจากการประสมคำระหว่างคำว่า “มหาเถร” หมายถึง พระเถระที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป กับ “สังฆราช” เป็นคำบอกตำแหน่งอ้างอิงพระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ ตัวอย่างเช่น

(54) พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรหลวงกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา

(สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 28-31)

ตัวอย่างที่ (54) คำว่า “มหาเถรสังฆราช” อ้างอิงพระสังฆราชสมัยสุโขทัยที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป แต่ยากต่อการสันนิษฐานว่าอ้างอิงพระสังฆราชพระองค์ใดในสมัยพ่อขุนรามคำแหง เนื่องจากในจารึกไม่ปรากฏข้อมูลและพระนามอย่างชัดเจน ในบริบทภาษาทราบแต่เพียงว่าเป็นพระสังฆราชที่นิมนต์มาจากเมืองนครศรีธรรมราช และมีความรอบรู้ในพระไตรปิฎก

มุต / นิสัยมุตก

คำว่า “มุต” หรือ “นิสัยมุตก” เป็นคำบอกลำดับชั้นตามพระวินัยบัญญัติ ปรากฏใช้อ้างอิงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัย ตรงกับคำในภาษาบาลีว่า “นิสสัยมุตตก” หมายถึง ผู้พ้นจากนิสสัย ได้แก่ พระภิกษุผู้ศึกษาอบรมดีแล้ว มีพรรษา 5 พรรษาขึ้นไป และไม่ต้องถือนิสสัยจากอุปัชฌาย์อาจารย์อีกต่อไป ตัวอย่างเช่น

(55) มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม มีปู่ครูนิสัยมุตก มีเถระ มีมหาเถระ

(สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 26-27)

ตัวอย่างที่ (55) คำว่า “นิสัยมุตก” ตรงกับในภาษาบาลีว่า “นิสสัยมุตตก” หมายถึง ภิกษุผู้พ้นการถือนิสสัย¹¹³ในบริบทภาษากล่าวถึงสภาพสังคมไทยสมัยสุโขทัยว่า มีวิหารขนาดใหญ่ ขนาดกลาง มีพระสังฆนายก (ปู่ครู) มีพระนิสัยมุตก (พระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา 5 พรรษาขึ้นไป) พระเถระ (พระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา 10 พรรษาขึ้นไป) และพระมหาเถระ (พระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าในสมัยนั้นมีความเจริญทางพระพุทธศาสนาและพร้อมด้วยพระสงฆ์หลายระดับ

¹¹³ หมายถึง ภิกษุมีพรรษา 5 แล้ว มีความรู้ธรรมวินัยพอรักษาตัวได้แล้ว ไม่ต้องถือนิสสัยในอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ต่อไป (พระพรหมคุณาภรณ์, 2546)

(56) พระปิฎกไตรปิฎกเบรียน ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายให้ มุต เป็นเถรมหาเถรอัน ไ หลายประการหนักหนา

(กพ. 1 จาริกนครชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 74-75)

ตัวอย่างที่ (56) คำว่า “มุต” ผู้วิจัยสันนิษฐานตัดมาจากคำว่า “นีสัยมุตก” สิ่งที่ทำให้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นคำ “นีสัยมุตก” เนื่องจากในบริบทภาษากล่าวถึง พระไตรปิฎกอาจสอนให้พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายจากพระสงฆ์ทั่วไปเป็นพระนีสัยมุตก เป็นพระเถระ และพระมหาเถระ เมื่อพิจารณาจากข้อความบริบทภาษาข้างต้นทำให้เข้าใจลำดับชั้นของพระสงฆ์ตามพระวินัยบัญญัติ คือ นีสัยมุตก หมายถึง พระสงฆ์ที่มีพรรษา 5 พรรษาขึ้นไป พระเถระ หมายถึง พระสงฆ์ที่มีพรรษา 10 พรรษาขึ้นไป และพระมหาเถระ หมายถึง พระสงฆ์ที่มีพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป

3.4.1.2 คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น

คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้นในที่นี้ หมายถึง คำที่ใช้สำหรับนำหน้าชื่อหรือราชทินนามเพื่อแสดงลำดับชั้นของพระสงฆ์ ซึ่งปรากฏอยู่ส่วนหน้าสุดของชื่อ/ราชทินนาม พบจำนวน 9 คำ ได้แก่คำต่อไปนี้

เจ้า

คำว่า “เจ้า” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น จากข้อมูลไม่สามารถปรากฏตามลำพังได้ แต่ปรากฏอยู่ส่วนหน้าของชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ ชวนพิศ อิฐรัตน์ (2518: 122) กล่าวว่า คำว่า “เจ้า” เป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ทั่วไปสอดคล้องกับข้อมูลการปรากฏของคำอ้างถึงพระสงฆ์ ตัวอย่างเช่น

(57) เจ้าพรหมมโฆส สามคัมภีระ เจ้าพรหมสวร สามเสถียร เจ้ารามเกียรติ สามเพาญาคี _____

เจ้าญาณพง อ้ายพ _____ ญาตี _____ เจ้าพุธรังสี ญ่ียงญาตี

(พล. 3 จาริกประวัติการทำสังคายนาและรายนามพระสงฆ์ ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 8-12)

ตัวอย่างที่ (57) คำว่า “เจ้า” อ้างถึงพระสงฆ์ทั่วไป ได้แก่ เจ้าพรหมสวร เจ้ารามเกียรติ เจ้าญาณพง เจ้าพุธรังสี ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงประวัติการทำสังคายนาและรายนามพระสงฆ์ที่เข้าร่วมประชุมสังคายนา ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นพระสงฆ์ทั่วไป เนื่องจากไม่ปรากฏคำบอกลำดับชั้นหรือคำบอกสมณศักดิ์อื่นใด

(58) ท่านจึงลำดับปิฎกไตรถ้วนสำหรับกับธรรมกถีกสององค์ องค์หนึ่งชื่อเจ้าญาณวังสราชบัณฑิต องค์หนึ่งชื่อ

เจ้าศรีวัง

(สท. 26 จาริกวัดโสกการาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 15-16)

ตัวอย่างที่ (58) คำว่า “เจ้า” อ้างถึงพระสงฆ์ทั่วไป ในที่นี้ คือ เจ้าญาณวังส เจ้าศรีวัง และเจ้าสังขร ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวว่ามีสมเด็จพระราชาเทพศิรีจุฬาลักษณ์ได้จัดพระไตรปิฎกครบถ้วนสำหรับถวายแก่พระธรรมกถีกสององค์ คือ เจ้าญาณวังส และเจ้าศรีวัง

เจ้าเถร

คำว่า “เจ้าเถร” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น เกิดจากการประสมคำนามระหว่างคำว่า “เจ้า” กับ “เถร” เป็นคำบอกลำดับชั้นพระเถระที่มีความอาวุโส จากข้อมูลการปรากฏคำว่า “เจ้าเถร” ไม่สามารถปรากฏตามลำพังได้ ต้องปรากฏร่วมกับชื่อ/ราชทินนามและปรากฏอยู่หน้าสุดของชื่อ/ราชทินนามจึงจัดเป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม ตัวอย่างเช่น

(59) เจ้าไทยนั้น ก็สวดเรียนธรรมพระวิภูตรัย มีอยู่ถึงทศวัสการการ นั้นทรงมีเจ้าเถร สัทธรรม
ธรรารัตนาจารย์ อัน กรวม¹¹⁴ ธาตุพรอ โลกทั้งหลายให้รู้ _____

(สท. 13 จาริกวัดกำแพงงาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-14)

ตัวอย่างที่ (59) คำว่า “เจ้าเถร” ปรากฏนำหน้าชื่อราชทินนาม “สัทธรรมธรรารัตนาจารย์” อ้างถึง เจ้าเถร สัทธรรมธรรารัตนาจารย์ซึ่งคงจะเป็นพระเถระที่มีพรรษามากกว่า 10 พรรษาแล้ว ในบริบทภาษาข้างต้นไม่ปรากฏประวัติของท่านแต่อย่างใด ในบริบทภาษากล่าวถึง พระสงฆ์ที่เป็นเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ก็เรียนพระไตรปิฎก จนถึง 10 พรรษา ...มีเจ้าเถร สัทธรรมธรรารัตนาจารย์.. (ข้อความต่อจากนี้ไม่สามารถอ่านได้)

เถร

คำว่า “เถร” เป็นคำบอกลำดับชั้นสามารถปรากฏตามลำพัง และจากข้อมูลยังพบว่า “เถร” ยังปรากฏนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ด้วย จึงจัดให้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้นตามเกณฑ์ตำแหน่งในการปรากฏ ตัวอย่างเช่น

¹¹⁴ ประสาร บุญประคอง และ ประเสริฐ วัฒนคร : “กรวม” = ครอบ (ฉบับอ่านครั้งแรก อ่านเป็น กลอม แปลว่า สวม) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

(60) ป่านางคำเยียมใจศรัทธาหนักหนายศานาในพระเป็นเจ้า ทั้งภิกษุสงฆ์ทรงจันทน์แห่งท่านชื่อเถร
ธรรมวิสาร์

(กท. 30 จารึกป่านางคำเยียม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 31-32)

ตัวอย่างที่ (60) คำว่า “เถร” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น อ้างถึงเถรธรรม
วิสาร์ ในบริบทภาษาข้างต้นไม่ทราบประวัติความเป็นมาของท่าน ทราบแต่เพียงว่าป่านางคำเยียม
ศรัทธาในพระพุทธศาสนา และศรัทธาในพระเถระองค์หนึ่งชื่อว่า “เถรธรรมวิสาร์”

(61) ๑ซีสามตนแลตนให้ทองแลด่าลึง¹¹⁵ ๑ ผู้สองบาทก็มี ๑ ผู้บาทปลาย¹¹⁶ก็มี ๑ กระทำพระสัมฤทธิ์
อันหนึ่ง ๑ กับธงปะฎาก ด้วยธงเล็ก ให้บุญไปแก่เจ้าพรหมไชยฯ สารจารึกพนมไสคำฝัวแมนมเทศ
ประธานชื่อเถรเทพเมาลี ผากประเพณีญาติพงศาทั้งหลายไว้กับกุฎีพิหารสถานธรรม อาร(ย)ฝูงนี้

(สท. 18 จารึกวัดช้างล้อม ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 6-18)

ตัวอย่างที่ (61) คำว่า “เถร” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น อ้างถึงเถรเทพ
เมาลี ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงนักบวชสามตนให้ทองคำมาสร้างพระสัมฤทธิ์องค์หนึ่ง เพื่ออุทิศ
ส่วนกุศลให้แก่เจ้าพรหมไชย ซึ่งสารนี้พนมไสคำเป็นผู้จารึก โดยมีเถรเทพเมาลีเป็นประธานในการสร้าง
พระพุทธรูปสัมฤทธิ์องค์หนึ่งซึ่งพนมไสคำสร้างฝากไว้กับพระวิหารภายในวัด

ท่านเถร¹¹⁷

คำว่า “ท่านเถร” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น ไม่สามารถปรากฏตามลำดับ
ต้องปรากฏร่วมกับชื่อ/ราชทินนามโดยปรากฏหน้าสุดของชื่อ/ราชทินนาม อ้างถึงพระสงฆ์ผู้ใหญ่ที่มี
พรรษา 10 พรรษาขึ้นไป ส่วนคำว่า “ท่าน” เป็นคำที่ใช้ประกอบหน้าชื่อบรรดาศักดิ์หรือตำแหน่งแสดง
ความยกย่อง เช่น ท่านขุน ท่านอาจารย์ ท่านเจ้าอาวาส (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ดังตัวอย่าง

(62) เมื่อเขาพิมพ์พระ 18 ตน เมื่อกระทำมงคลหล่อพระไตรโลก เพื่อทั้งสองชื่อทองห้าร้อยเบี้ย ใส่หน้าพระเจ้า
เมื่อเข้าเบี้ย 5,000 ช่วยชื่อกุฎีแก่ท่านเถรสวร ตู¹¹⁸พ่อแม่ลูกได้แม่ครัวให้ถือนัจจังหันแก่ท่านเถรสวร

(สท. 37 จารึกวัดหินตั้ง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 6-9)

¹¹⁵ ประสาร บุญประคอง : แลตนให้ทองแลด่าลึง = ให้ทองคนละหนึ่งด่าลึง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹¹⁶ ประสาร บุญประคอง : บาทปลาย = บาทเศษ, บาทกว่า (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹¹⁷ ผู้วิจัยไม่จัดเป็นคำบุรุษสรรพนาม เนื่องจากไม่สามารถปรากฏตามลำดับได้ต้องปรากฏเป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม
และสาเหตุที่ไม่จัดให้เป็นคำนำหน้าชื่อราชทินนาม แต่จัดให้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น เนื่องจากปรากฏคำว่า “เถร”
ซึ่งเป็นคำบอกลำดับชั้น

¹¹⁸ ประสาร บุญประคอง : ตู = ข้า, ข้าพเจ้า (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (62) คำว่า “ท่านเถร” อ้างถึงท่านเถรสวรรค์ ไม่ปรากฏประวัติอย่างแน่ชัดแต่คงเป็นพระเถระที่มีอายุพรรษามากกว่า 10 พรรษาแล้ว ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงเรื่องราวของอุบาสิกาคือชีและสามีได้ร่วมกันบำเพ็ญกุศลโดยกัลปนาสิ่งของต่าง ๆ อาทิ ทอง 500 เบี้ย เพื่อปิดทองพระพุทธรูปบริจาคเงิน 5,000 เบี้ย ช่วยซื้อภูฏิวายแก่เถรสวรรค์ และได้กัลปนาแม่ครัวให้เป็นข้าถือจิ้งหรีดแทนท่านเถรสวรรค์ด้วย

ท่านมหาเถร¹¹⁹

คำว่า “ท่านมหาเถร” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น ไม่สามารถปรากฏตามลำพัง ต้องปรากฏร่วมกับชื่อ/ราชทินนาม โดยปรากฏหน้าสุดของชื่อ/ราชทินนาม อ้างถึงพระสงฆ์ที่มีพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(63) กลอยบูชาพระประทีปอันหนึ่ง 80,000 มีใจศรัทธา ชื่อทองมาพอก¹²⁰ กากเยื่อโสดแต่กระทำนั้น เวียงเท่า¹²¹ ดังอันแลฯ เอาท่านมหาเถรทรรกรรม พรตเป็นลูก แต่เป็นดาบสเทียน¹²²บำเรอมา เถิงเมื่อเป็นภิกษุ

(สท. 37 จารึกวัดหินตั้ง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 23-27)

ตัวอย่างที่ (63) คำว่า “ท่านมหาเถร” อ้างถึงมหาเถรทรรกรรมพรต ในบริบทภาษากล่าวถึงการบูชาพระประทีป ท่านมีใจศรัทธาชื่อทองมาปิด และเอาท่านมหาเถรทรรกรรมพรตเป็นลูก ตั้งแต่เป็นดาบสดูแลปรนนิบัติมาจวบจนเป็นพระภิกษุ

พระมหา

คำว่า “พระมหา” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้นของพระสงฆ์ ไม่สามารถปรากฏตามลำพังได้ จากข้อมูลการปรากฏ “พระมหา” อ้างถึง พระสงฆ์ที่เป็นมหาเถระ หรือพระชั้นผู้ใหญ่ ผู้วิจัยเห็นว่า “พระมหา” อาจจะเป็นการตัดคำมาจากคำว่า “พระมหาเถร” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(64) ท่านจึงอัญเชิญพระมหาเถรเจ้าตนหนึ่ง อันเป็นศิษย์แห่งพระมหาพุทธสาคร มีนามกรชื่อสรภังคเถร อันเคารพด้วยศีลมรรยาทวิคตปฏิบัติ มาเป็นประธานในอโศการามนี้ฯ

(สท. 26 จารึกวัดอโศการาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 23-27)

¹¹⁹ ผู้วิจัยจัดชนิดของคำเช่นเดียวกับคำว่า “ท่านเถร”

¹²⁰ ประสาร บุญประคอง : พอก = ปิด (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹²¹ ประสาร บุญประคอง : เวียงเท่า = เพียงเท่า (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹²² ประสาร บุญประคอง : เทียน = ย่อม (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (64) คำว่า “พระมหา” อ้างถึงพระมหาพุทธสาคร หรือ พระมหาเถรพุทธสาคร พระสงฆ์ชาวสุโขทัย นอกจากพบในจารึกวัดอโศการามแล้ว ยังพบการอ้างถึงพระมหาเถรพุทธสาคร ในจารึกวัดช้างล้อม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 21 - 25 ว่า “พนมเข้าบวชในสำนักมหาเถรพุทธสาคร อันทันมรไปด้วยเถรานุเถระทั้งหลาย ให้บุญไปแก่พ่อแม่พี่น้องพวกพ้องเผ่าพันธุ์” ซึ่งใช้คำอ้างถึงว่า “พระมหาเถร” ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึง สมเด็จพระราชาเทพศิรจุฬาลักษณ์ได้นิมนต์พระมหาเถรรูปหนึ่งมีนามว่า “สรภังคเถร” ผู้เป็นศิษย์ของพระมหาเถรพุทธสาคร มาเป็นเจ้าอาวาสวัดอโศการาม

(65) มหาเถรเจ้าคนหนึ่งมีนามกรชื่อ พระมหา อานนท์ _____ คณธรวาส _____ สวามี แต่ศรีสีชนาลัยมาประดิษฐาน นี้

(สท. 59 จารึกวัดบูรพาภิราม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 35-37)

ตัวอย่างที่ (65) คำว่า “พระมหา” อ้างถึง พระมหาอานนท์ จากข้อความในจารึกสันนิษฐานว่าพระมหาอานนท์น่าจะมีสมณศักดิ์เป็นสวามี หรือมหาสวามีด้วย นอกจากนี้ชื่อของพระมหาอานนท์ยังปรากฏในตำนานมูลศาสนาว่าได้ไปบวชใหม่ยังลังกาในสำนักแห่งอุทุมพรบุบผามหาสวามีเจ้าโดยได้พระสุมนเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อบวชแล้วจึงกลับมาจำพรรษาในวัดป่ามะม่วงแทนพระสุมนเถระ นามอานนท์ยังปรากฏในจารึกว่าป่าแดง คือ อานนทมหาเถร เป็นพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีเข้าร่วมประชุมระงับอธิกรณ์เหตุในการตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถรเป็นเจ้าอาวาสด้วย ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงพระมหาเถร อันนี้มีนามว่าพระมหาอานนท์มาจากเมืองศรีสีชนาลัย

พระมหาเถร กาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำว่า “พระมหาเถร” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น อ้างถึงพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป ตัวอย่างเช่น

(66) พระมหาเถรศรีศรีทธาราชจุฬามณีหลานพ่อขุนผาเมืองนั้นผู้หลวก¹²³ มักกระทำบุญกระทำกรรมมักโอยทานทุกเมื่อ บคิตคั่น¹²⁴

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 42-43)

ตัวอย่างที่ (66) คำว่า “พระมหาเถร” อ้างถึงพระมหาเถรศรีศรีทธาราชจุฬามณี ศรีรัตนลังกาที่ปมมหาสวามีเป็นเจ้า พระสังฆราชสมัยสุโขทัย สมัยพระยาเลอไทย หลานของพ่อขุนผาเมือง ในบริบท

¹²³ ยอร์ช เซเดส์ : “หลวก” = ฉลาดเฉลียว, หลักแหลม (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹²⁴ ยอร์ช เซเดส์ : “บคิตคั่น” = ไม่ติดขัด, ไม่ยาก (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ภาษาเป็นการกล่าวสรรเสริญพระมหาเถรศรีศรัทธาว่าเป็นหลานพ่อขุนผาเมือง ผู้ฉลาดหลักแหลม ใฝ่บุญใฝ่ธรรมมักกระทำทานเสมอ ไม่ขัดข้อง

(67) นายพันเทพรักษา แลนายพันสุริยามาตย์ แลอำแดงคำกอง แลอำแดงคำแก้ว แผล้วใจบาป ราบใจมัว พัวใจสาธุ อาจในสุจริต วิลาสิตศรัทธา ปลง¹²⁵ มหาคามบริเวณ แต่**พระมหาเถร**ราหุลเทพวันนวาสี ศรีวิริยประญา¹²⁶ ในอารามกานสอให้เป็นสังฆคารามแล//

(สท. 12 จารึกวัดพระเสด็จ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 4-11)

ตัวอย่างที่ (67) คำว่า “พระมหาเถร” อ้างถึงพระมหาเถรราหุลเทพวันนวาสี ศรีวิริยประญา พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี และเจ้าอาวาสวัดพระเสด็จ ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงนายพันเทพรักษา และนายพันสุริยามาตย์พร้อมด้วยภรรยาบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ โดยกัลปนาที่ดินเพื่อสร้างเป็นวัดในทาง พระพุทธศาสนา แต่พระมหาเถรราหุลเทพวันนวาสี ศรีวิริยประญา นำสังเกตว่าราชทินนามปรากฏ คำว่า “วันนวาสี” เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าเป็นพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี

มหา

คำว่า “มหา” มาจากภาษาบาลี แปลว่า ว. ใหญ่, ยิ่งใหญ่ เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม แสดงลำดับชั้น จากข้อมูลในสมัยสุโขทัยอ้างถึงพระสงฆ์ทั่วไป ตัวอย่างเช่น

(68) เมื่อนายพันเทพรักษา กัลปนาคือแก้วแลหล่อ น้ำทักษิณทกต่อหน้าพระสงฆ์ทั้งหลายหมายเป็นประธาน คือสมเด็จพระสังฆราชเจ้า แล**มหา**พรหมรัตน์ แล**มหา**วิลาส มหาเถรราหุลเทพวันนวาสี ___ ปรัชญา แล**มหา**ปรัชญาเทพอันอยู่ในอา ___ สัปบุรุษทั้งหลาย

(สท. 12 จารึกวัดพระเสด็จ ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 14-20)

ตัวอย่างที่ (68) คำว่า “มหา” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามของพระภิกษุหลายรูป ในบริบท ภาษาข้างต้นอ้างถึง มหาพรหมรัตน์ มหาวิลาส มหาปรัชญาเทพ ตามลำดับ ซึ่งร่วมเป็นคณะสงฆ์ใน การบำเพ็ญกุศลกัลปนาเข้าพระชื่อแก้วในวัดพระเสด็จของนายพันเทพรักษา นายพันสุริยามาตย์ ท่านเจ้าขุนหลวงมหาเพียรประญา โดยพระสงฆ์ทั้งหมดล้วนเป็นพระสงฆ์ทั่วไป ไม่มีสมณศักดิ์อื่นใด

(69) จึงนายไกรเชียรแลอำแดงศรีบัวทองเมีย นิมนต์**มหา**เทพภิกษุองค์หนึ่ง **มหา**จันทร์ภิกษุองค์หนึ่ง **มหา**มงคลภิกษุองค์หนึ่ง **มหา**นันทองค์หนึ่ง สี่พระองค์ อีกผ้าขาวบวรพัตรหนึ่งผ้าขาวสรวรันหนึ่ง เจ้าพันรด หนึ่ง แลสัปบุรุษทั้งหลาย นั่งในอุโบสถวัดพระเสด็จ

(สท. 12 จารึกวัดพระเสด็จ ด้านที่ 4 บรรทัดที่ 3-14)

¹²⁵ ยอร์ช เซเดส์ : “ปลง” = มอบ, พิจารณา (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹²⁶ ยอร์ช เซเดส์ : “ประญา” = ปัญญา (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (69) คำว่า “มหา” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามของพระภิกษุหลายรูป อ้างถึง มหาเทพ มหาจันทร์ มหามงคล มหานนท์ ตามลำดับ พระสงฆ์ที่กล่าวมานี้เป็นพระสงฆ์ทั่วไปไม่มี สมณศักดิ์อื่นใด ในบริบทข้างต้นกล่าวว่าเป็นนายไกรเชียง และภรรยา นิมนต์พระภิกษุ 4 รูป ได้แก่ มหาเทพ มหาจันทร์ มหามงคล และมหานนท์ พร้อมด้วยผ้าขาวบวรพัตร ผ้าขาวสรวรตัน เจ้าพันรด และสัปบุรุษทั้งหลาย นั่งในอุโบสถวัดพระเสด็จในการบำเพ็ญกุศล

มหาเถร

คำว่า “มหาเถร” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น อ้างถึงพระสงฆ์ที่มีอายุ พรรษา 20 พรรษาขึ้นไป นอกจากจะปรากฏตามลำดับเป็นคำบอกสมณศักดิ์แล้วยังพบว่าสามารถ ปรากฏนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม จึงจัดว่าเป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ ตัวอย่างเช่น

(70) สองพันสี่สิบห้าปีชวด¹²⁷ นักษัตร เดือน 11 แรม 5 ค่ำ วันเสาร์ ได้ฤกษ์กรณิฯ¹²⁸ **มหาเถร**สูงมงคลราช รุจิศรีพิเชียรปรีชญา อีกพระสงฆ์ 100 องค์ อีกอุบาสก อุบาสิกาทั้งหลายเป็นประธาน นายเพ็งแลแม่ ผามพระสารีริกธาตุ พระองค์ พระคำ 5 พระองค์ พระสัมฤทธิ์ 20 พระเงิน 43 พระองค์

(พจ. 2 จารึกวัดตำหนัก ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 3-7)

ตัวอย่างที่ (70) คำว่า “มหาเถร” อ้างถึงพระมหาเถรสูงมงคลราชรุจิศรีพิเชียรปรีชญา พระสงฆ์สุโขทัยฝ่ายอรัญวาสี ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวว่าเป็นปี พ.ศ. 2045 มหาเถรสูงมงคลราชรุจิศรี พิเชียรปรีชญา กับพระสงฆ์อีก 100 รูป และอุบาสก อุบาสิกา ร่วมเป็นประธานในการพิมพ์พระด้วย เนื้อต่าง ๆ เช่น เนื้อทองคำ เนื้อเงิน เป็นต้น นอกจากนี้ยังปรากฏนาม “สูงมงคลมหาเถร” ได้เข้าร่วม การประชุมระงับวิวาทาธิกรณในจารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้วย

(71) ศุภมัสดุ 1470¹²⁹ ศก วอกนักษัตร มาฆมาส เอกดิถีเกิด ศุกรวาร กาลเมื่อสถาปนาได้เชษฐ ฤกษ์¹³⁰ เพลอาชโยค¹³¹ แลพุทธศักราชได้ 2092 พระพรรษา **มหาเถร**ศรีพงศ์ชา¹³²ข้างลู¹³³อุบาสกทั้งหลาย ชาทายกมหาพรหมกุมารชาทายก

(พล. 2 จารึกพระธรรมกาย ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-4)

¹²⁷ ประสาร บุญประคอง : “ปีชวด” ตรงกับ พ.ศ. 2023 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹²⁸ ประสาร บุญประคอง : “ภรณี” เป็นชื่อนักษัตรที่ 2 คือ ดาวแม่ไก่ หรือดาวก้อนเส้า (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹²⁹ ฉั่ว ทองคำวรรณ : “มหาศักราช 1470” ตรงกับ พ.ศ. 2093 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹³⁰ ฉั่ว ทองคำวรรณ : “เชษฐฤกษ์” เป็นดาวฤกษ์ที่ 2 คือ ดาวข้างใหญ่ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹³¹ ฉั่ว ทองคำวรรณ : “เพลอาชโยค” คือ เวลาใกล้รุ่ง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹³² ฉั่ว ทองคำวรรณ : “ชา” คำเขมร คือ เป็น (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹³³ ฉั่ว ทองคำวรรณ : “ลู” คือ ฤกษ์ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (71) คำว่า “มหาเถร” อ้างถึงพระมหาเถรศรีพวงศ์ พระสงฆ์สุโขทัย ผู้เป็นช่างฉลุในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึง ปี พ.ศ. 2092 พระมหาเถรศรีพวงศ์ และอุบาสกทั้งหลายร่วมกันทำกิจอย่างหนึ่ง จากข้อความในจารึกไม่มีรายละเอียดมากนัก แต่เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับศาลาพระธรรมกายซึ่งเป็นบพที่เกี่ยวกับพุทธญาณและพุทธคุณที่เปรียบได้กับส่วนต่าง ๆ ของพระธรรมกาย ซึ่งข้อความที่จารึกศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณได้ตรวจสอบแล้วพบว่าสอดคล้องกับคัมภีร์พระธรรมกายาที (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

3.4.1.3 คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น

คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น หมายถึง คำบอกลำดับชั้นที่ปรากฏอยู่ในตำแหน่งท้ายชื่อ/ราชทินนามของพระสงฆ์ เพื่อแสดงลำดับชั้นของพระสงฆ์ที่แตกต่างกัน พบจำนวน 2 คำ ได้แก่คำต่อไปนี้

เถร

คำว่า “เถร” เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น อ้างถึงพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ที่มีอายุพรรษา 10 พรรษาขึ้นไป ตัวอย่างเช่น

(72) ท่านจึงอัญเชิญพระมหาเถรเจ้าตนหนึ่ง อันเป็นศิษย์แห่งพระมหาพุทธสาคร มีนามกรชื่อสรังคเถร อันเคารพด้วยศีลมรรยาทวัตรปฏิบัติ มาเป็นประธานในอโศการามนี้

(สท. 26 จารึกวัดอโศการาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 23-27)

ตัวอย่างที่ (72) คำว่า “เถร” เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้นตามพระวินัยบัญญัติว่าเป็นพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ที่มีอายุพรรษามากกว่า 10 ขึ้นไป อ้างถึงพระสรังคเถร ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวว่ามีสมเด็จพระราชาเทพศิรีจุฬาลักษณ์ได้นิมนต์พระมหาเถรระ นามว่า “สรังคเถร” ศิษย์ของพระมหาเถรพุทธสาคร ผู้มีศิลาจารึกตรงดงามมาเป็นเจ้าอาวาสวัดอโศการามแห่งนี้

(73) ใช้แต่สมเด็จพระราชาเทวีสร้างอโศการามอันเดยวันี้ ทั้งทักษิณาราม เสด็จแม่อยู่หัวก็สร้างแกมหาวันรัตนเถร แล้วท่านประดิษฐานาร้อยหนึ่งเป็นข้าวสิบเกวียน ไพร่สิบเรือนแต่งพญาบาลวัดนั้นทั้งลังการามก็แล้ว

(สท. 26 จารึกวัดอโศการาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 27-31)

ตัวอย่างที่ (73) คำว่า “เถร” เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น ในบริบทภาษาข้างต้นเป็นเรื่องราวเดียวกันในจารึกวัดโสกการามต่อเนื่องจากตัวอย่างที่ (72) ซึ่งบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระราชเทพศิรีจุฬาลักษณ์ พระอัครมเหสีใน สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชว่า ทรงสร้างวัดในพระพุทธศาสนาจำนวนมาก นอกจากวัดโสกการามแล้วยังทรงสร้างวัดทักษิณาราม ถวายแด่พระมหาวันรัตนเถร และกัลปนาที่นา 100 เป็นข้าวสิบเกวียน ข้าพระ 10 เรือนไว้แก่วัด รวมทั้งวัดลังการามด้วย ดังนั้น “เถร” ในตัวอย่างจึงเป็นคำอ้างถึงมหาวันรัตนเถร พระสงฆ์สมัญญ์ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดทักษิณาราม

มหาเถร

คำว่า “มหาเถร” เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น อ้างถึงพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป ตัวอย่างเช่น

(74) เมื่อสิ้นปฐมุตตรมหาเถรไชร์ เราไว้แก่ตัมหังกรมมหาเถรด้วยสุขบริโภค เมื่อสิ้นตัมหังกรมมหาเถรไชร์ เราไว้แก่เวสสฎุมมหาเถรด้วยสุขบริโภค เมื่อสิ้นเวสสฎุมมหาเถรไชร์ เราไว้แก่มงคลวิลาสมหาเถรด้วยสุขบริโภค แล้วแล้ ๓๐๓

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-6)

ตัวอย่างที่ (74) คำว่า “มหาเถร” เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น อ้างถึงปฐมุตตรมหาเถร ตัมหังกรมมหาเถร เวสสฎุมมหาเถร มงคลวิลาสมหาเถร ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวว่า ในปี พ.ศ. 1931 เมื่อสิ้นปฐมุตตรมหาเถร จึงมอบอาวาสให้ไว้แก่ตัมหังกรมมหาเถรเป็นเจ้าอาวาส เมื่อสิ้นตัมหังกรมมหาเถรจึงให้เวสสฎุมมหาเถรเป็นเจ้าอาวาส เมื่อสิ้นเวสสฎุมมหาเถรจึงให้มงคลวิลาสมหาเถรเป็นเจ้าอาวาส พระมหาเถรที่กล่าวชื่อมานี้สันนิษฐานว่าต่างเป็นพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษามากกว่า 20 พรรษา และพระมหาเถรทั้ง 3 ยังดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดป่าแดงตามลำดับอีกด้วย

(75) เบื้องสงฆ์ทั้งหลายหนคามวาสี อันมีประธานคือสังฆราชญาณรุจิมหาเถรกับไตรปิฎกมหาเถร พุทธวัจสเถร มหาอาริพงศเถร บาญาณคันธิก บาสวเทพ บาราหุล บาญาณวิลาส เบื้องพระรูปไชร์ธมรังสี มหาเถร สุโพธานันทมหาเถรกับภิกษุบริษัททั้งหลาย เบื้องอรัญญวาสีไชร์ สมุคคมหาเถร เขมมมงคล มหาเถร ธรรมโฆสมมหาเถร ญาณคัมภีร์มหาเถร สมณเทพมหาเถรพุทธวิลาสมหาเถร สุริยามมหาเถร รามรังสีมหาเถร ธรรมเสนาบดีมหาเถร ปัญญาธิกมหาเถร สุพรรณสยามมหาเถร ญาณวิสมมหาเถร อานนทมหาเถร อรรถญาณมหาเถร ธรรมกิตติเถรกับภิกษุบริษัททั้งหลาย ชุมกันในกะลาอุโบสถ

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 11-22)

ตัวอย่างที่ (75) คำว่า “มหาเถระ” เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น ในบริบทภาษาข้างต้นเป็นการเล่าเรื่องราวในการประชุมร่วมกันของคณะสงฆ์ เพื่อประชุมระงับอธิกรณ์ เหตุจากการตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถระเป็นเจ้าอาวาสวัดป่าแดงของพระบรมครูตีโลกติกติรัตนศีล คันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสามิเจ้าซึ่งเป็นเหตุวิวาทาทิกรณ์เนื่องจากพระเถระอีก 2 องค์ คือ พระสารีบุตรมหาเถระ และพระพุทธรังษมหาเถระไม่เห็นชอบด้วยจนเป็นเหตุวิวาทาทิกรณ์เกิดขึ้น ทำให้พระสงฆ์ 3 ฝ่ายต้องมาประชุมกัน ตามจารึกปรากฏว่ามีคณะสงฆ์ 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสี ฝ่ายพระรูป และฝ่ายอรัญวาสี ซึ่งพระสงฆ์ส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมประชุมทั้ง 3 ฝ่ายต่างมีความอาวุโสตามพระวินัยบัญญัติ นั่นคือ เป็น “มหาเถระ”

3.4.2 คำบอกสมณศักดิ์

คำว่า “สมณศักดิ์” เกิดจากคำว่า “สมณ” หมายถึง นักบวช ผู้สงบบาป กับ “ศักดิ์” หมายถึง กำลังอำนาจ ความสามารถ ฐานะ ดังนั้น “สมณศักดิ์” แปลตามรูปศัพท์ หมายถึง กำลังอำนาจ ความสามารถของพระภิกษุ นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของ “สมณศักดิ์” ไว้ดังนี้

พระธรรมกิตติวงศ์ (2551 : 996) ให้ความหมายว่า “สมณศักดิ์ หมายถึง ยศของพระสงฆ์ เป็นเครื่องราชสักการะที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานแก่พระสงฆ์ผู้ทรงคุณความดี บำเพ็ญประโยชน์ให้แก่พระศาสนา ประชาชน และประเทศชาติเป็นที่ประจักษ์ มีหลายชั้นหลายระดับ”

นววรรณ พันธเมธา (2559: 504) ให้ความหมายว่า “สมณศักดิ์ หมายถึง เครื่องหมายแสดงความสามารถของพระสงฆ์ มีหลายชั้น”

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงนิยามว่า คำบอกสมณศักดิ์ หมายถึง ยศของพระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทาน มีหลายชั้น คำบอกสมณศักดิ์นี้อาจปรากฏอยู่ตามลำพังหรือปรากฏร่วมกับชื่อหรือราชทินนามพระสงฆ์ก็ได้ คำบอกสมณศักดิ์ที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยที่พบหลักฐานอย่างชัดเจนพบครั้งแรกในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง เมื่อ พ.ศ. 1835 ส่วนแบบแผนในการตั้งสมณศักดิ์ในสมัยสุโขทัยนั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ามีที่มา 2 ประการ ดังนี้

1) สมณศักดิ์เทียบกับยศของพราหมณ์

สมณศักดิ์เทียบกับยศของพราหมณ์เป็นสมณศักดิ์ที่มีความเก่าแก่ พบในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง พ.ศ. 1835 ว่าพระนครสุโขทัยมีสังฆราช มีปุครู สันนิษฐานว่าพระมหากษัตริย์ต้องการ

ยกย่องพระสงฆ์ให้มียศศักดิ์จึงนำยศของพราหมณ์ คือ พระราชครู และพระครู มาเทียบตั้งสมณศักดิ์ สมณศักดิ์ชั้นสูงสุด เรียกว่า “สังฆราช” สมณศักดิ์ชั้นรองลงมาจากสังฆราช เรียกว่า “ปู่ครู” (ตรงกับที่เรียกว่า “พระครู” ทุกวันนี้) ส่วนเหตุใดจึงเรียกตำแหน่งสังฆนายกว่า “สังฆราช” และ “ปู่ครู” นั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (2466: 6) ทรงสันนิษฐานไว้อย่างน่าสนใจว่า

“ข้อนี้มิใช่คำที่ฟังจะสันนิษฐานได้ด้วยยศของพราหมณ์ ซึ่งปรากฏว่ามียศเป็นพระราชครู แลพระครู ในครั้งนั้นเห็นจะยังเรียกว่าปู่ครูอย่างศิลาจากฤกษ์ ด้วยพราหมณ์เป็นผู้สั่งสอนแบบแผนประเพณีข้างฝ่าย พระราชาอาณาจักร ตั้งแต่เมื่อครั้งขอมยังเป็นใหญ่ในประเทศนี้ เมื่อไทยได้มาปกครองสยามประเทศลงมาตั้ง ราชธานีที่พระนครสุโขทัย เชื่อได้ว่าคติพราหมณ์มีมั่นคงในที่นั้นมาแต่ก่อนแล้ว เมื่อมีพระภิกษุสงฆ์ในพระ พุทธศาสนามากขึ้น พระเจ้าแผ่นดินทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทรงพระราชดำริเห็นสมควรจะต้อง ยกย่องให้สังฆนายกมียศศักดิ์ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า คงจะเอายศของพราหมณ์มาเทียบตั้งสังฆนายกเป็นสังฆราช แลปู่ครูโดยอันดับกัน ตำแหน่งพระสังฆราชที่ไม่เรียกว่า พระราชครู จะเป็นเพราะเหตุที่พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้สอนแต่พระธรรมวินัยฝ่ายพระศาสนา ไม่ได้เป็นข้าราชการเหมือนกับพราหมณ์ สังฆนายกมีหน้าที่แต่ บังคับบัญชาว่ากล่าวพระภิกษุสงฆ์บริษัท จึงเรียกว่า สังฆราช”

2) สมณศักดิ์ตามแบบลังกา

สมณศักดิ์ตามแบบลังกาเป็นระบบสมณศักดิ์ซึ่งสุโขทัยรับมาในภายหลัง ปรากฏหลักฐานใน สมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) มีการรับประเพณีและการบวชจากลังกา ประกอบกับอิทธิพล พระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ จึงนำคำบอกสมณศักดิ์ของลังกามาใช้เทียบสมณศักดิ์ของไทย ได้แก่ มหาสามี (มหาสวามี) และสามิ (สวามี) สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (2466: 9-10) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับสมณศักดิ์แบบลังกาในหนังสือตำนานคณะสงฆ์ว่า

“ฝ่ายคติข้างลังกาเขาก็มีสมณศักดิ์เป็น 2 ชั้น ชั้นสูงเรียกว่ามหาสวามี ชั้นรองลงมาเรียกสวามี มิได้เรียกว่า สังฆราช แลปู่ครูอย่างในสยามประเทศ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า สมณศักดิ์อย่างลังกาก็ตรงกับใน สยามประเทศในสมัยเดียวกันนั้น เพราะมีพยานปรากฏในศิลาจากฤกษ์ของพระมหาธรรมราชา (ลิไทย) ซึ่งเป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าขุนรามคำแหง ได้เสวยราชย์ ณ กรุงสุโขทัยภายหลังพระเจ้าขุน รามคำแหงประมาณ 70 ปีเศษ ว่าเมื่อ พ.ศ. 1904 ได้โปรดให้ราชบุรุษไปอาราธนา “พระมหาสวามี สังฆราช” มาแต่ลังกาทวีป การที่ใช้ศัพท์มหาสวามีกับสังฆราชควบกันเช่นนี้ ทำให้เห็นว่าเทียบตำแหน่ง 2 ตำแหน่งนั้นตรงกัน”

นอกจากนี้ ที่มาของการตั้งสมณศักดิ์ของลังกาอ้างในหนังสือรามัญสมณวงศ์ (สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2466: 10) กล่าวถึงประเพณีการตั้งสมณศักดิ์และราชทินนามพระสงฆ์ว่า พระเจ้ารามาริบัติแห่งหงสาวดีมีพระราชประสงค์ที่จะรวมพระสงฆ์ในรามัญประเทศให้เป็นนิกายเดียวกัน จึงส่งพระเถระไปบวชแปลงที่ลังกา พระเจ้าภูเวกพาหุ พระเจ้ากรุงลังกาได้จัดการบวชแปลงให้ภิกษุเหล่านั้น และพระราชทานนามบัญญัติ เพื่อถวายเกียรติยศให้คงอยู่สืบไป โดยพระราชทานนามให้แก่พระโมคคัลลานะเถระว่า “พระสิริสังฆโพธิสามี” พระราชทานนามแก่พระสีวลีเถระว่า “พระติโลกคุรุสามี” จะเห็นว่าลังกามีประเพณีการตั้งสมณศักดิ์และราชทินนาม เมื่อสุโขทัยรับแบบแผนนี้มาจึงมีคำบอกสมณศักดิ์ “มหาสามี” (มหาสามี) หรือ “สามี” (สามี) ปรากฏอยู่ด้วย

อย่างไรก็ตาม คำบอกสมณศักดิ์นี้ถือเป็นคำนามสามัญประเภทหนึ่ง ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยแยกคำบอกสมณศักดิ์ออกมาเป็นคำอีกชนิดหนึ่ง เนื่องจากมีความสำคัญและมีนัยของการแสดงลำดับชั้นของพระสงฆ์มากกว่าจะเป็นคำนามสามัญซึ่งบอกความหมายถึงสิ่งต่าง ๆ โดยทั่วไป จากการศึกษาพบว่า ในข้อมูลภาษาสมัยสุโขทัยคำบอกสมณศักดิ์ พบจำนวน 18 คำ อาจปรากฏได้หลายลักษณะ ผู้วิจัยจึงใช้เกณฑ์ตำแหน่งการปรากฏแบ่งชนิดของคำบอกสมณศักดิ์ออกเป็น 3 ชนิดย่อย ได้แก่

- (1) คำบอกสมณศักดิ์ที่ปรากฏตามลำพังได้ เรียกว่า “คำบอกสมณศักดิ์”
- (2) คำบอกสมณศักดิ์ที่ต้องปรากฏร่วมกับชื่อราชทินนามและปรากฏหน้าชื่อ/ราชทินนาม เรียกว่า “คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์”
- (3) คำบอกสมณศักดิ์ที่ต้องปรากฏร่วมกับชื่อราชทินนามและปรากฏท้ายชื่อ/ราชทินนาม เรียกว่า “คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์”¹³⁴ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.4.2.1 คำบอกสมณศักดิ์

คำบอกสมณศักดิ์ในที่นี้ หมายถึง ยศของพระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทาน มีหลายชั้น คำในกลุ่มนี้เป็นคำที่ปรากฏตามลำพังได้โดยไม่ปรากฏร่วมกับชื่อ/ราชทินนาม พบ 11 คำ ดังต่อไปนี้

¹³⁴ คำลงท้ายแสดงสมณศักดิ์คล้ายคลึงกับคำลงท้ายพระนามเจ้านาย ในงานวิจัยของดุษฎี พลอยพลาย (2558: 54) ซึ่งกล่าวถึงคำลงท้ายพระนามเจ้านายไว้หลายประเภท เช่น คำลงท้ายพระนามภรรยาเจ้า ได้แก่ คำว่า พระบรมราชินีนาถ, พระวรราชเทวี เป็นต้น คำลงท้ายพระนามสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ได้แก่ คำว่า สยามมกุฎราชกุมาร คำลงท้ายพระนามสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ได้แก่ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

ปุครู¹³⁵

คำว่า “ปุครู” (ตรงกับคำว่า “พระครู” ในปัจจุบัน) เป็นคำบอกสมณศักดิ์ที่ได้รับอิทธิพลโดยเทียบกับยศพราหมณ์ ปรากฏใช้ครั้งแรกในสมัยสุโขทัย เป็นสมณศักดิ์ตำแหน่งพระสังฆนายก รองลงมาจากพระสังฆราช เนื่องจากในสมัยสุโขทัยนั้นมีสังฆราชมากกว่าหนึ่งพระองค์ พระสังฆราชตามหัวเมืองต่าง ๆ จึงมีสมณศักดิ์เป็นเพียง “ปุครู” ตัวอย่างเช่น

(76) พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรหลวงกว่าปุครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา

(สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 28-31)

(77) ในเมื่อนี้ว่าไซ้ จ้งให้รู้บุญธรรม __ สฎป เจตีย์ พระศรีมหาโพธิ __ แม่พิงน้ออย่าขาดสักเมื่อ ให้ยาปุครู __
น้องอย่าผู้เฒ่าผู้แก่ให้รู้ปรานีไพร่ฟ้า

(กพ. 1 จารึกนครชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 35-38)

ตัวอย่างที่ (76) และ (77) คำว่า “ปุครู” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ อ้างถึงพระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งพระสังฆนายก ในบริบทภาษากล่าวถึงพ่อขุนรามคำแหงถวายทานแก่มหาเถรสังฆราชที่นิมนต์มาจากนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นผู้รอบรู้ในพระไตรปิฎกกว่าปุครูในเมืองนี้ทุกคน และในบริบทภาษาตัวอย่างที่ (77) กล่าวว่าในเมืองนี้รู้บุญธรรม ให้ยาเกรงเคารพเพื่อฟังปุครู (พระสังฆนายก)

น่าสนใจว่า “ปุครู” เป็นสมณศักดิ์ที่มีความเก่าแก่มากที่สุดคำหนึ่ง พบครั้งแรกในจารึกพ่อขุนรามคำแหง สมเด็จพระยาติงยศราชานุภาพสันนิษฐานว่ามีที่มาจากยศของพราหมณ์โดยมียศเป็นพระราชครู และพระครู (ปุครู) ตามลำดับ เนื่องจากพราหมณ์เป็นผู้สั่งสอนแบบแผนประเพณีข้างฝ่ายพระราชอาณาจักร ตั้งแต่เมื่อครั้งขอมยังเป็นใหญ่ และเชื่อว่าคติพราหมณ์หยั่งรากลึกมั่นคงในแถบนี้มาก่อน เมื่อมีภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนามากขึ้น พระมหากษัตริย์ทรงเลื่อมใสพระพุทธศาสนา จึงมีพระราชดำริเห็นสมควรยกย่องให้สังฆนายกมียศศักดิ์ ดังนั้นจึงนำเอายศของพราหมณ์มาเทียบตั้งสังฆนายกเป็นสังฆราช และปุครูตามลำดับ แต่ก็ไม่เรียกพระสังฆราชว่าพระราชครู เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้สอนแต่พระธรรมวินัยฝ่ายศาสนจักร ไม่ได้รับราชการในราชสำนักเหมือนกับพราหมณ์ ส่วนในระยะหลังช่วงท้ายของสมัยสุโขทัยนั้นพบว่าสมณศักดิ์ปุครูนั้นค่อย ๆ สูญไปจากภาษา

¹³⁵ สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2518: 131) กล่าวว่า “ปุครู” เป็นสมณศักดิ์พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี ด้านสมเด็จพระยาติงยศราชานุภาพ (2466) ทรงอธิบายว่า “ปุครู” ตรงกับคำว่า “พระครูพราหมณ์” ผู้สั่งสอนแบบแผนประเพณีฝ่ายพระราชอาณาจักร ตั้งแต่ขอมยังเป็นใหญ่ในประเทศนี้ เป็นการเอายศของพราหมณ์มาเทียบตั้งสมณศักดิ์พระสงฆ์ในสมัยสุโขทัย จากข้อมูลภาษาปรากฏใช้เพียงในจารึกพ่อขุนรามคำแหง และจารึกนครชุมเท่านั้น

พระมหาสามี¹³⁶/พระมหาสวามี

คำว่า “พระมหาสามี” มาจากภาษาบาลี ตรงกับ “พระมหาสวามี” ในภาษาสันสกฤต เป็นคำบอกสมณศักดิ์ที่มีที่มาจากลังกาเป็นสมณศักดิ์ของพระสังฆราช ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(78) เขาจึงเอาน้ำมาล้างตีน**พระมหาสามี** สู้อือน้ำกิน ชุดเอาดินที่มหาสามีศรีศรัทธาราชาจุฬามณีเหยียบที่
โดยอดินที่นั่น ชุดเอาดินที่นั่นขันกันเข้าไปไหวบูชา

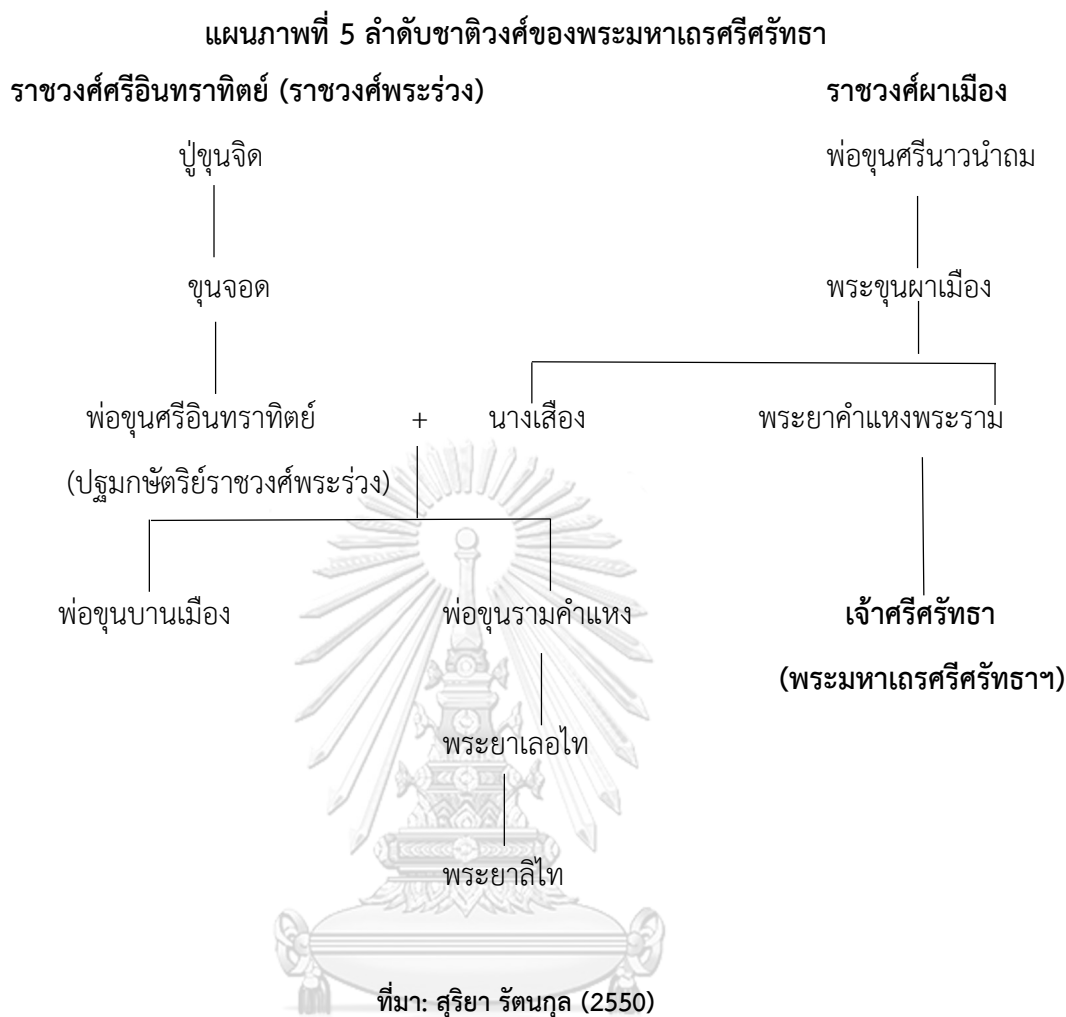
(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 73-75)

ตัวอย่างที่ (78) คำว่า “พระมหาสามี” อ้างถึงพระมหาเถรศรีศรัทธาราชาจุฬามณีศรีรัตนลังกาที่ปมมหาสามี พระองค์เป็นเจ้านายชั้นสูงของราชวงศ์ผาเมือง โอรสของพระยาคำแหงพระราม ออกผนวชเมื่อพระชนมายุ 31 พรรษา ในขณะที่ผนวชท่านธุดงค์ไปยังสถานที่ต่างๆ รวมทั้งลังกา ด้านศาสนกิจทรงบูรณะพระอารามหลายแห่ง และในด้านการปกครองคณะสงฆ์ทรงดำรงตำแหน่งพระสังฆราชตรงกับสมัยพระยาเลอไทย ส่วนพระนามที่ได้รับนั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าคงได้รับการตั้งสมณศักดิ์จากลังกาหรือได้รับคฤติการตั้งสมณศักดิ์จากลังกา และน่าสังเกตว่าเมื่อกษัตริย์ออกผนวชจะได้รับสถาปนาในชั้นยศมหาเถระหรือมหาสวามี (สันทนา ภิรมย์เกียรติ, 2545: 33)

อนึ่ง พระมหาเถรศรีศรัทธาราชาจุฬามณีฯ เป็นพระสงฆ์องค์หนึ่งที่ปรากฏคำอ้างถึงในจารึกอยู่จำนวนมากและหลากหลาย เช่น พระมหาสามี สมเด็จพระมหาเถร สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า สมเด็จพระมหาสามีพระมหาเถร มหาสามีเป็นเจ้า แผนภาพต่อไปนี้เป็นแผนภาพแสดงชาติวงศ์ของพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

¹³⁶ เหตุที่ไม่รวมคำนี้ไว้กับคำว่า “มหาสามี/มหาสวามี” เนื่องจาก “พระมหาสามี” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ที่อยู่ตามลำพังได้ แต่มหาสามี/มหาสวานั้นเป็นได้ทั้งคำบอกสมณศักดิ์และคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์

มหาสามี/ มหาสวามี

คำว่า “มหาสามี” มาจากภาษาบาลี ตรงกับ “มหาสวามี” ในภาษาสันสกฤต สุโขทัยรับแบบแผนการตั้งสมณศักดิ์มาจากลังกาซึ่งลังกามีสมณศักดิ์ 2 ชั้น ชั้นสูงเรียกว่า “มหาสวามี” ชั้นรองลงมาเรียกว่า “สวามี” มิได้เรียกว่าสังฆราช และปุครุ ที่มาของคำนี้มีที่มาจากพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) พระราชนัดดาของพ่อขุนรามคำแหงภายหลังเสวยราชย์ ประมาณ พ.ศ. 1904 ได้อาราธนา “พระมหาสวามีสังฆราช” มาแต่ลังกา น่าสนใจว่ามีการใช้คำศัพท์ “มหาสวามี” กับ “สังฆราช” ควบกัน แสดงให้เห็นว่าเทียบตำแหน่งทั้งสองนั้นตรงกัน ดังนั้น “มหาสามี” จึงเป็นสมณศักดิ์ของพระสังฆราช ตัวอย่างเช่น

(79) ศักราช 1283¹³⁷ ปีฉลู จึงให้ไปอัญเชิญมหาสามีสังฆราช มีศีลาจารและรู้พระปฏิภโตร __นักฟุ้งมหาสามี อันอยู่ใน __ลังกาทวีป อันมีศีลาจารตั้งอันฝูงกษิณาศรพ¹³⁸ ชั่ว¹³⁹ ก่อน แต้นครพัน __กฤพิหารในปาม่วงนี้

(อย. 1 จารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 1 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 19-25)

ตัวอย่างที่ (79) คำว่า “มหาสามี” อ้างถึงพระสุนนมมหาสามีสังฆราช พระสังฆราชสมัยสุโขทัย ซึ่งพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) อาราธนามาจำพรรษาที่วัดป่ามะม่วง ในบริบทภาษากล่าวว่าเมื่อปี พ.ศ. 1904 พระมหาธรรมราชาที่ 1 โปรดให้อัญเชิญพระสุนนมมหาสามีสังฆราช ผู้มีศีลและรอบรู้พระไตรปิฎกมาจากนครพันและจำพรรษาในวัดป่ามะม่วง ซึ่งอยู่ในหมู่พระสังฆราชลังกา อันมีศีลาจารวัตรตั้งหมู่พระอรหันต์แต่ก่อน มาจำพรรษาในวัดป่ามะม่วง

มหาสามีสังฆราช

คำว่า “มหาสามีสังฆราช” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ เกิดจากการประสมคำระหว่างคำว่า “มหาสามี” หมายถึง คำบอกสมณศักดิ์ตำแหน่งพระสังฆราชซึ่งมีที่มาจากลังกา (ดูคำว่า มหาสามี) กับคำว่า “สังฆราช” ซึ่งเป็นคำบอกตำแหน่งพระมหาเถระผู้ประมุขหรือราชาแห่งสงฆ์ การที่ภาษาในสมัยสุโขทัยนำคำ 2 คำนี้มาใช้ร่วมกันแสดงให้เห็นว่าเทียบเคียงว่าสมณศักดิ์ “มหาสามี” ตรงกันกับตำแหน่ง “สังฆราช” ซึ่งจะเห็นได้จากพระสังฆราชในสมัยสุโขทัยจึงมักมีคำว่า “มหาสามี” หรือ “มหาสามี” ซึ่งเป็นคำบอกสมณศักดิ์ นำหน้าหรือต่อท้ายราชทินนาม ดังนั้น “มหาสามีสังฆราช” จึงใช้อ้างถึงพระสังฆราช ตัวอย่างเช่น

(80) ศักราช 1283¹⁴⁰ ปีฉลู จึงให้ไปอัญเชิญมหาสามีสังฆราช มีศีลาจารและรู้พระปฏิภโตร __นักฟุ้งมหาสามี อันอยู่ใน __ลังกาทวีป อันมีศีลาจารตั้งอันฝูงกษิณาศรพ¹⁴¹ ชั่ว¹⁴² ก่อน แต้นครพัน __กฤพิหารในปาม่วงนี้

(อย. 1 จารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 1 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 19-25)

¹³⁷ ยอร์ช เซเดส์ : 1283 เป็นมหาศักราช = พุทธศักราช 1904 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹³⁸ ยอร์ช เซเดส์ : กษิณาศรพ = พระชีนาสพ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹³⁹ ยอร์ช เซเดส์ : ชั่ว = สมัย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁴⁰ ยอร์ช เซเดส์ : 1283 เป็นมหาศักราช = พุทธศักราช 1904 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁴¹ ยอร์ช เซเดส์ : กษิณาศรพ = พระชีนาสพ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁴² ยอร์ช เซเดส์ : ชั่ว = สมัย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

(81) พระยาศรีสุริยวงศ์รามมหาธรรมราชาธิราช __ หากสมათานศีลเป็นดาบส __ หน้าพระพุทธรูปทองอันประดิษฐานไว้เหนือราชมนเทียรอันตนแต่ง __ วันนั้นแล แล้วจึงอัญเชิญ**มหาสามีสั่งฆราวาส**ด้วยเถรานุเถระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายขึ้นเมื่อเถิงราชมนเทียร __ วจจึง __ บวชเป็นสามเณรที่นั่น

(อย. 1 จารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 1 ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 29-37)

ตัวอย่างที่ (80) และ (81) คำว่า “มหาสามีสั่งฆราวาส” อ้างถึงพระสุนนมมหาสามีสั่งฆราวาสซึ่งพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) อาราธนามาจากนครพินและสร้างป่ามะม่วงถวายเป็นที่ประทับในบริบทภาษากล่าวถึงการอัญเชิญพระสุนนมมหาสามีสั่งฆราวาสผู้มีศีลาจารวัตรตรงดงาม และรอบรู้พระไตรปิฎก ซึ่งท่านเป็นพระอุปชฌาย์ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ในการออกผนวชในครั้งนั้น

สมเด็จพระเจ้า

คำว่า “สมเด็จพระเจ้า” มาจากภาษาเขมร ใช้ประกอบยศบุคคลชั้นสูงสุด เช่น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระชนนี สมเด็จพระอัครมเหสี และจากข้อมูลสมัยสุโขทัยยังใช้อ้างถึงพระสงฆ์เป็นคำบอกสมณศักดิ์ ในที่นี้ใช้แก่พระสั่งฆราวาส ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(82) สมเด็จพระมหาเถรผู้ชื่อศรีศรีทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า _____ ไกลฝั่งน้ำมาวลิกคงคา¹⁴³ ในลงกาทวีป¹⁴⁴ นอกเมืองกำพโล¹⁴⁵ เถิง ย **สมเด็จพระ**หา _____ ที่นั่นก่อพระทันตธาตุดุสคนธเจติยมีสามอัน

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 5-7)

ตัวอย่างที่ (82) คำว่า “สมเด็จพระ” อ้างถึงสมเด็จพระมหาเถรศรีศรีทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า พระสั่งฆราวาสสมัยสุโขทัย ผู้เป็นหลานของพ่อขุนผาเมือง ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวว่า สมเด็จพระมหาเถรศรีศรีทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้าเดินทางไปยังลังกาและสมเด็จฯ ก่อพระทันตธาตุดุสคนธเจติย 3 องค์

¹⁴³ ยอร์ช เซเดส์ : “มาวลิกคงคา” = ลำน้ำในประเทศศรีลังกา ปัจจุบันชื่อว่ามหาเวลิกคงคา ไหลผ่านเมืองแคนดี (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁴⁴ ยอร์ช เซเดส์ : “ลงกาทวีป” = เกาะลังกา (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁴⁵ ยอร์ช เซเดส์ : “เมืองกำพโล” = เมืองหลวงลังกา คือ เมืองกัมโปลา พ.ศ. 1884 ไม่มีหลักฐานว่าพระเขี้ยวแก้วไปอยู่เมืองนี้เมื่อไรแต่ต้องหลังจากตั้งเมืองหลวงแล้ว คือไม่ก่อน พ.ศ. 1884 (นายสันต์ จิตรภาษา ให้คำอธิบายว่าเป็นชื่อเมืองหลวงลังกาโบราณปัจจุบันเรียก กัมโปลา) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

สมเด็จพระมหาเถร

คำว่า “สมเด็จพระมหาเถร” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ในสมัยสุโขทัย อ้างถึงพระสังฆราช พบเพียง 1 ตัวอย่างจากจารึกวัดศรีชุม อ้างถึงสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า พระสังฆราชสมัยสุโขทัย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (83) สมเด็จพระมหาเถรผู้ชื่อศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ป มหาสามีเป็นเจ้า ___ ไกลฝั่งน้ำมา
วลิกคงคาในลงกาทวีป นอกเมืองกำแพงไถเอิง¹⁴⁶ ย สมเด็จพระ ___ ที่นั่นก่อพระทันตราตุศุคนธเจดีย์มี
สามอัน

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 5-7)

ตัวอย่างที่ (83) คำว่า “สมเด็จพระมหาเถร” อ้างถึงสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า พระสังฆราชสมัยสุโขทัย ในบริบทกล่าวถึงประวัติของพระมหาเถรระว่าสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธา ได้เดินทางไปยังลังกา และได้ก่อพระทันตราตุศุคนธเจดีย์ 3 อัน

สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า

คำว่า “สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ในสมัยสุโขทัย อ้างถึงพระสังฆราช คำว่า “สมเด็จพระมหาเถร” เป็นคำอ้างถึงพระสังฆราช ส่วนขยาย “เป็นเจ้า” เป็นคำแสดงความยกย่อง ปรากฏใช้อ้างถึงเฉพาะพระสังฆราช ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (84) แม้นชื่อไม้กิงก็ตี แม้นชื่อ¹⁴⁷ กิ่งพระศรีมหาโพ ___ แม้นชื่ออี่ ___ ก็ตี แม้นชื่อ ___ สิริ พระศรีมหาโพธินคร
สิงหลนั้นก็ตี สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า เอมมาปลูกเหนือดิน จึงอธิษฐาน ฃิว่า ___ พระพุทธจริงจึง
ว่า¹⁴⁸ ไชรั จุงให้เป็น อย่าได้เที่ยวสักอัน

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 53-55)

ตัวอย่างที่ (84) คำว่า “สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า” อ้างถึงสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า พระสังฆราชสมัยสุโขทัย สันนิษฐานว่าดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชในช่วงรัชสมัยของพระยาเลอไทย ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงสมเด็จพระมหา

¹⁴⁶ ยอร์ช เซเดส์ : “เมืองกำแพงไถ” = เมืองหลวงลังกา คือ เมืองกัมโปไล พ.ศ. 1884 ไม่มีหลักฐานว่าพระเชี๋ยแก้วไปอยู่เมืองนี้เมื่อไรแต่ต้องหลังจากตั้งเมืองหลวงแล้ว คือ ไม่ก่อน พ.ศ. 1884 (นายสันต์ จิตรภาษา ให้คำอธิบายว่าเป็นชื่อเมืองหลวงลังกาโบราณปัจจุบันเรียก กัมโปลา) (ศุภย์มานุษยวิทยาสรินธร, 2549)

¹⁴⁷ ยอร์ช เซเดส์ : “แม้นชื่อ” = แม้วา (ศุภย์มานุษยวิทยาสรินธร, 2549)

¹⁴⁸ ยอร์ช เซเดส์ : “จึงว่า” = ดังว่า (ศุภย์มานุษยวิทยาสรินธร, 2549)

เถรศรีศรัทธาฯ พระสังฆราชสมัยสุโขทัยได้นำพันธุ์ไม้มงคลมาปลูก แม้แต่หน่อต้นกก หิง ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่นำมาจากลังกา ท่านก็เอามาปลูก พร้อมอธิษฐานว่าถ้าท่านจะได้เกิดเป็นพระพุทธเจ้าในภายหน้าจริงดังคำอธิษฐานแล้วไซ้ ขอให้ต้นไม้ที่ปลูกนั้นอย่าได้เหี่ยวเลย

สมเด็จพระมหาสามี

คำว่า “สมเด็จพระมหาสามี” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ อ้างถึงพระสังฆราช เกิดจากการประสมคำนาม ระหว่างคำว่า “สมเด็จพระ” เป็นยศศักดิ์อย่างสูงของเจ้านาย เพื่อแสดงความยกย่อง กับคำว่า “พระมหาสามี” เป็นสมณศักดิ์ของพระสังฆราช มีที่มาจากลังกา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(85) สมเด็จพระมหาสามี จากแต่สีหลมา เอาฝูง _____ แบทอิฐแต่ต่ำขึ้นไปกระทำพระเก้าท่านคั้นบริวารณด้วยศรัทธา ยังเอาพระศรีรัตนมหาธาตุสองลูก แต่สีหลมาประดิษฐานที่นั่นโสด¹⁴⁹ บมิกณณถึเลย

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 40-42)

ตัวอย่างที่ (85) คำว่า “สมเด็จพระมหาสามี” อ้างถึง สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า พระสังฆราชสมัยสุโขทัย ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึง สมเด็จพระมหาเถรฯ ผู้เดินทางไปประดิษฐานที่หลายสถานที่รวมทั้งลังกา เมื่อกลับจากลังกาจึงมาบูรณปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย และสร้างพระศรีรัตนมหาธาตุ

สมเด็จพระเสด็จพระมหาสามีเจ้า

คำว่า “เสด็จพระมหาสามีเจ้า” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ อ้างถึงพระสังฆราช เกิดจากการประสมคำระหว่างคำว่า “เสด็จ” เป็นคำเรียกเจ้านายหรือพระราชวงศ์ชั้นสูง กับคำว่า “พระมหาสามี” เป็นสมณศักดิ์ของพระสังฆราชซึ่งมีที่มาจากลังกา กับส่วนขยาย “เจ้า” เพื่อแสดงความยกย่อง ตัวอย่างเช่น

(86) แล้วท่านประดิษฐานาร้อยหนึ่งเป็นข้าสวสภิเษกวิญญไพริสภิเษกณแตงพยาบาลวัดนั้นทั้งลังการามก็ แล้วค่านับกับทั้งบูรพารามก็แล้วสัมฤทธิ์ทั้งศิวิสุทธาวาส ที่พ่อยุ่หัวเสด็จเสวยพระผนวชบวชกระทำกรรม ในท่งชัย¹⁵⁰ ก็เสด็จท่งที่เสนางที่เสด็จพระมหาสามีเจ้าท่านสถิต

(สท. 26 จารึกวัดโสกการาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 29-34)

¹⁴⁹ ยอร์ช เซเดส์ : “โสด” = อีกส่วนหนึ่ง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁵⁰ ประสาร บุญประคอง : ท่งชัย = พงษ์ชัย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (86) คำว่า “เสด็จพระมหาสวามีเจ้า” อ้างถึงพระสังฆราชในสมัยสุโขทัยแต่ไม่แน่ชัดว่าอ้างถึงพระสังฆราชพระองค์ใด ในบริบทภาษาข้างต้นเป็นเรื่องราวการกลับมาของพระราชาเทพศิริจุฬาลักษณ์ได้ถวายนา 100 ไร่คิดเป็นข้าวจำนวน 10 เกวียน ไพร่ 10 เรือน ไว้ให้แก่ทั้งวัดสังการามบูรพาราม ศิวีสุทธาวาสที่พ่อเจ้าอยู่หัวผนวช และสถานที่ที่พระสังฆราชท่านจำพรรษา

สมเด็จพระสังฆราช

คำว่า “สมเด็จพระสังฆราช” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ อ้างถึงพระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งประมุขแห่งคณะสงฆ์ ในสมัยสุโขทัยเห็นจะมีสังฆราชหลายพระองค์ต่างจากในปัจจุบันที่สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงฐานะเป็นสกลมหาสังฆปริณายก ตัวอย่างเช่น

(87) ขอสงฆ์แลอุบาสิกอุบาสิกา จงอนุโมทนา ด้วยกุศลบุญ สมเด็จพระสังฆราช ก้อนุโมทนาด้วยกุศลนั้นนาแล

(สท. 28 จาริกนายศรีโยธออกบวช ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 31-35)

ตัวอย่างที่ (87) คำว่า “สมเด็จพระสังฆราช” เป็นสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งพระสังฆราชในบริบทภาษาข้างต้นไม่แน่ชัดว่าอ้างถึงพระสังฆราชพระองค์ใด ทราบแต่เพียงว่าเป็นข้อความที่มหาสัทธาปุณฺเณอริชฐานขอความสำเร็จอันได้บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ เช่น สร้างอาราม ออกบวช สร้างพระพุทธรูป

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ณัฏฐมหาวิทยาลัย

คำว่า “ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า” เป็นคำบอกสมณศักดิ์อ้างถึงพระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งพระสังฆราช ปรากฏใช้ในจารึกเพียงหลักเดียวเท่านั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(88) เมื่อนายพันเทพรักษากัลปนาอีแก้วแลล่อน้ำทักษิโณทกต่อหน้าพระสงฆ์ทั้งหลายหมายเป็นประธาน คือสมเด็จพระสังฆราชเจ้า แลมหาพรหมรัตน์ แลมหาวิลาส มหาเถรราชูลเทพวันนวลี _____ ปรัชญา แลมหาปรัชญาเทพอันอยู่ในอา _____ สัปบุรุษทั้งหลาย

(สท. 12 จาริกวัดพระเสด็จ ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 14-20)

ตัวอย่างที่ (88) คำว่า “สมเด็จพระสังฆราชเจ้า” เป็นคำบอกสมณศักดิ์จากข้อความด้านที่ 2 บรรทัดที่ 8-11 ทำให้ทราบว่าอ้างถึงพระสังฆราชในสมัยสุโขทัย คือ สมเด็จพระสังฆราชจุฬามณีศรีสังฆปริณายก สรรพมตลกบรมเวธาจารย์บพิตร สุจริตจิตจางซึ่งได้รับอาราธนาเป็นประธานในการฉลองพระวิหารและบำเพ็ญกุศลของนายพันเทพรักษานายพันสุริยามาตย์พร้อมด้วยภรรยา และท่านเจ้า

ขุนหลวงมหาเพียรประญาสร้างขึ้น สำหรับปีที่ดำรงตำแหน่งพระสังฆราชสุโขทัยนั้นไม่ปรากฏอย่างแน่ชัด แต่สันนิษฐานว่าอยู่ในระหว่างราว ปี พ.ศ. 2052

3.4.2.2 คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์

คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ในที่นี้ หมายถึง คำที่ใช้สำหรับนำหน้าชื่อหรือราชทินนามเพื่อแสดงยศศักดิ์ทางฝ่ายสงฆ์ซึ่งปรากฏอยู่ส่วนหน้าสุดของชื่อ/ราชทินนามของพระสงฆ์ เหตุที่ผู้วิจัยจัดให้คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์อยู่ในชนิดย่อยของคำบอกสมณศักดิ์ ไม่รวมกับคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม เนื่องจากเดิมคำเหล่านี้เป็นคำบอกสมณศักดิ์ (ต่างจากคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามในข้อ 3.3 ที่ไม่ใช่คำบอกสมณศักดิ์ หรือบอกลำดับยศศักดิ์ฝ่ายสงฆ์แต่ประการใด) และเมื่อพิจารณาเกณฑ์ตำแหน่ง ในข้อมูลปรากฏว่าคำบอกสมณศักดิ์เหล่านี้สามารถปรากฏนำหน้าชื่อ/ราชทินนามได้ด้วย จึงจัดคำชนิดนี้ไว้ในประเภทย่อยของคำบอกสมณศักดิ์ พบจำนวน 8 คำ ได้แก่คำต่อไปนี้

พระบรมครู

คำว่า “พระบรมครู” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ อ้างถึงพระสังฆราช คำว่า “พระบรมครู” เป็นสมณศักดิ์ที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง ปรากฏใช้แก่พระบรมครูโลกดิลกฯ เพียงพระองค์เดียว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(89) สารนี้**พระบรมครู**โลกดิลกดิรัตนศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้า มีพุทธภูิกาดังนี้

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-3)

(90) เราตั้ง**พระบรมครู**โลกดิลกดิรัตนศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้าเป็นสังฆปริณายก
สิทธิแล

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 27-29)

ตัวอย่างที่ (89) และ (90) คำว่า “พระบรมครู” ใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ อ้างถึงพระบรมครูโลกดิลกดิรัตนศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้า พระสังฆราชสมัยสุโขทัย พ.ศ.1949 ในบริบทภาษากล่าวถึงจารึกวัดป่าแดงนี้พระบรมครูฯ เป็นผู้ทำสังฆขึ้น ส่วนตัวอย่างที่ (78) กล่าวถึงเหตุการณ์ในการตั้งพระบรมครูฯ ให้เป็นพระสังฆราช และมีอำนาจสิทธิขาดในฝ่ายอรัญวาสี หากภิกษุในฝ่ายอรัญวาสีกระทำผิด พระบรมครูฯ สามารถตัดสินอธิกรณ์เองได้

พระมหาสวามี/ พระมหาสามี

คำว่า “พระมหาสวามี” มาจากภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า “พระมหาสามี” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ปรากฏตามลำพังได้ และยังปรากฏเป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามด้วย อ้างถึงพระสังฆราช ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(91) พระสังฆราชทั้งหลายตั้ง กล่าวมานี้ เราก็ให้แต่สมเด็จพระเจ้าพระยา _____ ใต้บริพัตรเป็นเจ้าแต่แห่ง พระมหาสวามีศรีสังฆราชพระ _____ คี อิกขุมนุมสงฆ์คามวาสี อรัณวาสีทั้งหลายเป็นทิพพิชฌญาณ¹⁵¹

(สท. 14 จาริกเจดีย์น้อย ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 13-16)

ตัวอย่างที่ (91) คำว่า “พระมหาสวามี” ปรากฏนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์พระสังฆราช อ้างถึงพระมหาสวามีศรีสังฆราช พระมหาเถรธรรมทัสสี พระสังฆราชสมัยสุโขทัย ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงคำกล่าวทั้งหลายที่กล่าวมานี้ ให้แต่สมเด็จพระเจ้าพระยา โดยมีพระมหาสวามีศรีสังฆราช พระมหาเถรธรรมทัสสีและพระสงฆ์ฝ่ายคามวาสีเป็นสักขีพยานในการถวายคำสัตย์ต่อสมเด็จพระเจ้าพระยา

(92) พระกษัตริย์นั้น คือตน พระมหาสวามีศรีศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาทีปเป็นเจ้า คือตนพระรามพระนารายณ์ เทพจตุติ

(สท. 2 จาริกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 37-38)

ตัวอย่างที่ (92) คำว่า “พระมหาสามี” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์พระสังฆราช อ้างถึงสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวว่าพระกษัตริย์นั้นคือสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ เปรียบเสมือนพระรามพระนารายณ์มาจุติ

มหาสวามี/มหาสามี

คำว่า “มหาสวามี” หรือ “มหาสามี” เป็นคำบอกสมณศักดิ์อ้างถึงพระสังฆราช นอกจากปรากฏตามลำพังแล้ว ยังปรากฏนำหน้าชื่อราชทินนาม จึงจัดว่าเป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ ตัวอย่างเช่น

(93) เขาจึงเอาน้ำมาล้างตีนพระมหาสามี สู้เอาน้ำกิน ขุดเอาดินที่ มหาสามีศรีศรัทธาราชจุฬามณีเหยียบที่ โดยอดตีนที่นั้น ขุดเอาดินที่นั้นขันกันเข้าไปไหว้บูชา

(สท. 2 จาริกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 73-75)

¹⁵¹ “ทิพพิชฌญาณ” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ใช้ว่า “ทิพพยาน” หมายถึง (โบ) น. กลพยานประเภทหนึ่ง เป็นพยานที่เชื่อถือได้ เช่น ภิกษุผู้ทรงธรรม พราหมณ์อาจารย์ผู้ทรงศีลพรต นักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้ทรงธรรม ขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์, ในสามดวงเขียนเป็น ทิพญาณ หรือ ทิพพญาณ, ทิพพยาน ก็ว่า. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

ตัวอย่างที่ (93) คำว่า “มหาสามี” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ อ้างถึงพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลังกาที่ปมหาสามี พระสังฆราชสมัยสุโขทัย สมัยพระยาเลอไทย ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงความศรัทธาที่ผู้คนมีต่อพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีฯ ว่าบ้างก็เอาน้ำมาล้างเท้าท่านแล้วรองเอาน้ำนั้นไปกิน บ้างก็ขุดดินที่ท่านเหยียบแย่งกันเอาไปบูชา

(94) จึงมหาสัทธาไปไหว้มหาสามีศีลสาครให้ช่วยขอที่แด่มหาอุบาสกพระยาศรีไสยณรงค์สงคราม จึง

มหาสามีศีลสาคร กาว¹⁵² พุทธฎีกาไปถึงหมื่นนริน

(สท. 28 จาริกนายศรีโยธออกบวช ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 22-27)

ตัวอย่างที่ (94) คำว่า “มหาสามี” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ อ้างถึงมหาสามีศีลสาคร ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึง มหาสัทธาไปไหว้พระมหาสามีศีลสาครให้ช่วยของที่ดินจากพระยาศรีไสยณรงค์สงคราม พระมหาสามีศีลสาครจึงมีข้อความไปถึงหมื่นนริน

สมเด็จพระเจ้า

คำว่า “สมเด็จพระเจ้า” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ อ้างถึงพระสังฆราชซึ่งเดิมเป็นเชื้อพระวงศ์พบเพียง 1 ตัวอย่าง ดังนี้

(95) เมืองสุโขทัยที่นี้ท่าน ___ ว่าดังฤแลแม่ข้างต่อข้างสารตกน้ำมันแล ข้างสารตกน้ำมัน ___ หนีแม่แม่ข้าง ___ ดังฤแลข้างสารตกน้ำมันหนีตั้งอันเทียม¹⁵³ข้าง ___ เมื่อสมเด็จพระเจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณีซึ่งอาสา เมื่อเป็นพระหริระ ___ เทพเมื่อ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (สท. 2 จาริกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 73-75)

ตัวอย่างที่ (95) คำว่า “สมเด็จพระเจ้า” อ้างถึงพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี ศรีรัตนลังกาที่ปมหาสามี พระสังฆราชสมัยสุโขทัย เดิมท่านดำรงสถานะเป็น “เจ้าศรีศรัทธา” เชื้อพระวงศ์ราชวงศ์ผาเมือง หลานพ่อขุนผาเมือง โอรสของพระยาคำแหงพระราม ครั้งเป็นฆราวาสมีฝีมือในการสู้รบได้ชนช้างชนะหลายครั้ง รู้ศิลปศาสตร์หลายประการ ขณะอายุ 30 ปี มีบุตรแต่บุตรก็เสียชีวิต สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีจึงออกบวช ได้ไปปลุกต้นโพธิ์ สร้างพิหาร อาวาส และซ่อมแซมพระศรีรัตนมหาธาตุทั้งในและนอกประเทศ เช่น พม่า อินเดีย และลังกา (มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2554: 19)

¹⁵² ประสาร บุญประคอง : กาว = กล่าว (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁵³ ยอร์ช เซเดส์ : “เทียม” = เพราะ, เหตุ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

สมเด็จพระ/เสด็จพระ

คำว่า “สมเด็จพระ” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ อ้างถึงพระสังฆราช ตัวอย่างเช่น

(96) สมเด็จพระออกท่าน จึงจักให้นิมนต์ตน**สมเด็จพระ**มหาศรีภริตติ เจ้าแห่ง พุทธางกูรตรุณพันลอกผู้ อริยะจากสถานสเถระ คือพรบุรีศรีกำแพงเพชร มาสร้างพระอาวาสอาสน์อันดีมีชื่อ ศรีพิจิตรภริตติ กัลยาราม

(สท. 16 จารึกวัดตาเถรชิงหน้ดง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-12)

ตัวอย่างที่ (96) “สมเด็จพระ” อ้างถึงสมเด็จพระมหาศรีภริตติ พระเถระชั้นผู้ใหญ่ชาว กำแพงเพชร ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวว่าสมเด็จพระราชชนนีศรีธรรมราชมาดา ท่านโปรดให้นิมนต์ สมเด็จพระมหาศรีภริตติพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ผู้เป็นหน่อเนื้อพระพุทธเจ้า จากเมืองกำแพงเพชร มาสร้าง พระอารามอันมีชื่อว่า “ศรีพิจิตรภริตติกัลยาราม” นอกจากนี้ท่านยังได้เป็นเจ้าอาวาสวัดศรีพิจิตรภริตติ กัลยาราม (วัดตาเถรชิงหน้ดง) ด้วย

(97) ด้วยพุทธุฎก้า**สมเด็จพระ**ครุจุฬามุณีศรีสังฆราชสังฆปริณายกดิถรรตณ มหาสวามีบรมราชา จาริกพระ สุพรรณบัฏแต่พระมหาเถรนามว่าปริยทัตตี ศรีสารีบุตร

(กท. 56 จารึกพระพุทธุฎก้า**สมเด็จพระ**ครุจุฬามุณีศรีสังฆราช ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 3-4)

ตัวอย่างที่ (97) คำว่า “สมเด็จพระ” อ้างถึงสมเด็จพระครุจุฬามุณีศรีสังฆราชสังฆปริณายก ดิถรรตณ มหาสวามีบรมราชา พระสังฆราชสมัยสุโขทัย ในบริบทภาษาข้างต้นผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็น สุพรรณบัฏของ พระมหาเถรสารีบุตร มีข้อความว่าด้วยพุทธุฎก้า**สมเด็จพระ**ครุจุฬามุณีศรีสังฆราชสังฆ ปริณายกดิถรรตณมหาสวามีบรมราชาจาริกสุพรรณบัฏแต่พระมหาเถระ นามว่า “ปริยทัตตี ศรีสารีบุตร”

นอกจากนี้ มีตัวอย่างที่น่าสนใจเนื่องจากใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์โดยใช้คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม ว่า “เสด็จพระ” ซึ่งในประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าท่านดำรงตำแหน่งพระสังฆราช หรือไม่ แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าคงดำรงตำแหน่งพระสังฆราช เพราะคำว่า “สมเด็จพระ” หรือ “เสด็จ พระ” เป็นคำอ้างถึงที่ใช้อ้างถึงสมเด็จพระสังฆราชเท่านั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(98) เสด็จพ่อพระยาสอยเสวยราชย์ในบุรีศรีกำแพงเพชร เสด็จฤกษ์¹⁵⁴(บูรพคุณินักษัตร์) ได้ขึ้นราชาอาสน์ อภิรมย์ สมกอรปคลามาสู่ อยู่เสวยมโนรมย์สอดสมเสพย์ ควรเทพขุมสนุก ปลุกใจเดิน ตีน คลื่น ประดิรพ [ประ-]ดา ปยวาคารักย้า คำเรจนา คหคือนรบตีราชอาจหรรษาจิตใจแวง แกว่นสาธรรบวรเณ

¹⁵⁴ เທີม มีเต้ม และ ประเสริฐ ฐน นคร : “เสด็จฤกษ์” ไปถึงฤกษ์ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

__ ตัดใจบาปปราบ_สรรพสาครร์ด้วยกายมโนพีริตีใสสุทธิล้ำสุด¹⁵⁵ ซึ่ง**เสด็จพระ**มหามุนีรัตน
โมลีเป็นเจ้า จรเต้าคำไหน¹⁵⁶ บันดาลจิตใสศรีอติเรกอนเณจจินดา ตั้งใจศรัทธาอรบด้วย __ขึ้นใน
สุพรรณบัฏ ประดิษฐานอบพระรัตนธาตุเจ้าเหนือหลังเจ้าอันตระการอันเป็นสถานอันอนรร (ข) ____
เรือขาวใสสุทธะ

(กพ. 5 จารีกลานเงินเสด็จพ่อพระยาสอย ด้านที่1 บรรทัดที่ 2 – ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 3)

ตัวอย่างที่ (98) คำว่า “เสด็จพระ” อ้างถึงสมเด็จพระมหามุนีรัตนโมลีเป็นเจ้า ผู้วิจัย
สันนิษฐานว่าคงดำรงตำแหน่งพระสังฆราชในสมัยเสด็จพ่อพระยาสอยของกำแพงเพชร ในบริบท
ภาษาข้างต้นกล่าวถึงสมเด็จพระมหามุนีรัตนโมลีเป็นเจ้าประดิษฐานผอบพระรัตนธาตุไว้ในพระปรารค์
ของเมืองกำแพงเพชร คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม “สมเด็จพระ” ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นสมณศักดิ์ของ
พระสังฆราชเช่นเดียวกันกับหลักฐานในจารึกวัดตาเถรซึ่งหนึ่ง ปรากฏนามพระสังฆราชอีกองค์หนึ่งมี
คำนำหน้าว่า “สมเด็จพระ” เช่นกัน คือ สมเด็จพระมหาศรีภริตติ และปัจจุบันก็พบว่า “สมเด็จพระ”
ใช้นำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสังฆราช เช่น สมเด็จพระอริยวง-ศาสดญาณ หรือสมเด็จพระราชาคณะ
เช่น สมเด็จพระพุฒาจารย์ สมเด็จพระมหามุนีวงศ์ เป็นต้น

สมเด็จพระมหาเถร

คำว่า “สมเด็จพระมหาเถร” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์อ้างอิง
พระสังฆราช ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(99) ลานแห่งที่ชุมนุมพระมหาธาตุเป็นเจ้าอันใหญ่ทั้งหลายตรธานเป็นป่าเป็นดง**สมเด็จพระมหาเถรศรี**

ศรัทธาราชจุฬามณีเป็นเจ้าเอาตนเข้าไปเลิก¹⁵⁷ ไปก่อกระทำพระมหาธาตุหลวงคั่นพระมหาธาตุด้วยสูง
เกล้าลิบห้าวไม้เหนือพระธาตุหลวงไซ้

(สท. 2 จารีกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 18-21)

ตัวอย่างที่ (99) คำว่า “สมเด็จพระมหาเถร” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์
อ้างอิง สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า ในบริบทภาษากล่าวว่า
บางที่พระมหาธาตุทั้งหลายกลายเป็นป่าดง สมเด็จพระ ท่านก็ได้ก่อสร้างซ่อมแซมพระมหาธาตุสูง 95 วา

¹⁵⁵ เติม มีเติม และ ประเสริฐ ณ นคร : “ล้ำสุด” น้อม หรือ นอบน้อม มาจากคำเขมรว่า “ล อุด” (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁵⁶ เติม มีเติม และ ประเสริฐ ณ นคร : “จรเต้าคำไหน” กล่าวคำไดออกมา (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁵⁷ ยอร์ช เซเดส์ : “เลิก” = ยก (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

- (100) ศักราชได้ 738 โรงเรียนชัตร เติงหก แรมค้ำหนึ่งสุกรพาร ◦ สมเด็จพระมหาเถรจุฑามุณีปลูก พินหารนี้ได้เดินสืบท้าวัน บริบูรณ์แล้วเมื่อหน้า เดินสืบทแรมสี่ค้ำ พุทธการ กรรดิการิกส จึงปราดิสลา พระธาตุแลพระพุทธรูประติมาอันท่านกระทำด้วยเงิน ทอง เทียง กง ทั้งหลาย

(สท. 52 จาริกลานทองสมเด็จพระมหาเถรจุฑามุณี ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-3)

ตัวอย่างที่ (100) คำว่า “สมเด็จพระมหาเถร” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ อ้างถึง สมเด็จพระมหาเถรจุฑามุณี¹⁵⁸ ในบริบทภาษาข้างต้นระบุว่า สมเด็จพระมหาเถรจุฑามุณีได้ ปลูกสร้างวิหาร ประดิษฐานพระธาตุและพระพุทธรูประติมา

สมเด็จพระมหาเถรสังฆราช

คำว่า “สมเด็จพระมหาเถรสังฆราช” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์อ้างถึง พระสังฆราช ปรากฏข้อมูลการใช้เพียง 1 ตัวอย่างดังนี้

- (101) ผู้ใดใครโจทนาถามหาผู้ใหญ่ใส่ สารจารในจาริกนี้หากประดิษฐาไซร์ สมเด็จพระมหาเถร สังฆราชรัตนวงศาจารย์ พระมหาเถรธรรมเสนาบดีเบื้องเจ้าพระยาผู้หลาน

(สท. 15 จาริกปูชนจิตขุนจอต ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 32-36)

ตัวอย่างที่ (101) คำว่า “สมเด็จพระมหาเถรสังฆราช” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดง สมณศักดิ์ อ้างถึงสมเด็จพระมหาเถรสังฆราชรัตนวงศาจารย์ ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชใน ระหว่างปี พ.ศ.1935 อยู่วัดมหาธาตุ (ดวงใจ สุขอึ้ง, 2548: 55) ในบริบทภาษาข้างต้นเล่าว่าสมเด็จพระ มหาเถรสังฆราชรัตนวงศาจารย์ ทรงเป็นประธานในการทำสัตย์สาบานระหว่างสองปูหลานใน กรุงสุโขทัย คือ พระมหาธรรมราชาที่ 3 ไสยลือไทย ผู้มีศักดิ์เป็นหลาน กับพญาคำตันแห่งเมืองน่าน ผู้มีศักดิ์เป็นปู่

สมเด็จพระสังฆราช

คำว่า “สมเด็จพระสังฆราช” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ มาตั้งแต่ สมัยสุโขทัยแล้ว ตัวอย่างเช่น

¹⁵⁸ ในหนังสือ “กุ...ศรีศรีทธา” สมพงษ์ เขาวนแหลม (2530: 33) สันนิษฐานว่าสมเด็จพระมหาเถรจุฑามุณีน่าจะเป็นสมเด็จพระ มหาเถรศรีศรีทธา

- (102) นายพันเทพรักษา พันสุริยามาตย์ อารธนาพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายหมายถึงเป็นอาทิ คือ สมเด็จพระสังฆราช จุฑามณี ศรีสังฆปริณายก สรรพมตฺลภบรรมเวธจาจารย์บพิตร สุจริตจํานง จงธรรมสรรรคพัทฐสีมาอุโบสถ เสร็จสำเร็จสาธุ ในศักราช 1440

(สท. 12 จารึกวัดพระเสด็จ ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 4-14)

ตัวอย่างที่ (102) คำว่า “สมเด็จพระสังฆราช” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ อ่างถึง สมเด็จพระสังฆราชจุฑามณี ศรีสังฆปริณายก สรรพมตฺลภบรรมเวธจาจารย์บพิตร สุจริตจํานง ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงนายพันเทพรักษา พันสุริยามาตย์ ได้อารธนาพระสงฆ์ทั้งหลาย เป็นต้นว่าสมเด็จพระสังฆราชจุฑามณีฯ เป็นประธานในการบำเพ็ญกุศลฉลองวัดที่สร้างขึ้นโดยนายพันเทพรักษา นายพันสุริยามาตย์พร้อมด้วยภรรยา และท่านเจ้าขุนหลวงมหาเพียรประญา

3.4.2.3 คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์

คำลงท้ายแสดงชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ในที่นี้ หมายถึง คำบอกสมณศักดิ์ที่ปรากฏอยู่ในตำแหน่งท้ายชื่อ/ราชทินนามของพระสงฆ์ เพื่อแสดงยศศักดิ์ฝ่ายสงฆ์ที่มีลำดับแตกต่างกัน เดิมคำเหล่านี้เป็นคำบอกสมณศักดิ์ แต่ในข้อมูลภาษาพบว่าปรากฏท้ายชื่อ/ราชทินนาม ผู้วิจัยจึงจัดว่าเป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ พบจำนวน 3 คำ ได้แก่คำต่อไปนี้

มหาสวามีเจ้า

คำว่า “มหาสวามีเจ้า” เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ ปรากฏต่อท้ายชื่อ/ราชทินนาม อ่างถึงพระสังฆราชซึ่งสุโขทัยรับแบบอย่างการตั้งสมณศักดิ์มาจากลังกา ดังนั้นพระภิกษุที่ดำรงตำแหน่งพระสังฆราชในสมัยสุโขทัยจึงมักมีคำว่า “มหาสวามี” หรือ “มหาสวามีเจ้า” ต่อท้ายราชทินนาม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (103) สารนี้พระบรมครูดีโลกติลกตฺรรัตนศีลคณธรวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้า มีพุทธุฎกาทังนี้

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-3)

ตัวอย่างที่ (103) คำว่า “มหาสวามีเจ้า” เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ของพระสังฆราช อ่างถึงพระบรมครูดีโลกติลกตฺรรัตนศีลคณธรวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้า พระสังฆราชสมัยสุโขทัย

มหาสามีเป็นเจ้า

คำว่า “มหาสามีเป็นเจ้า” เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ ปรากฏต่อท้ายชื่อ/ราชทินนาม อ้างถึงพระสังฆราชมีที่มาจากลังกา ตัวอย่างเช่น

- (104) สมเด็จพระมหาเถรผู้ชื่อศรีศรีทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า ไกลฝั่งน้ำ
มาวสิกคงคา ในลงกาที่ปนอกเมืองกำพล เถิง ย สมเด็จพระ ที่นั่นก่อพระทันตธาตุศุคนธเจดีย์มี
สามอัน

(สท. 2 จาริกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 5-7)

- (105) มีหลานพ่อขุนผาเมืองผู้หนึ่งชื่อสมเด็จพระมหาเถรศรีศรีทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ป
มหาสามีเป็นเจ้า พระมหาเถรศรีศรีทธาราชจุฬามณีหลานพ่อขุนผาเมืองนั้นผู้หลวก มักกระทำ
บุญกระทำกรรมมักไยทานทุกเมื่อปคิดค้น

(สท. 2 จาริกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 41-43)

จากตัวอย่าง (104) และ (105) คำว่า “มหาสามีเป็นเจ้า” อ้างถึงสมเด็จพระมหาเถรศรีศรีทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า เนื้อหาในจาริกวัดศรีชุมนี้เป็นการเล่าประวัติและสรรเสริญสมเด็จพระมหาเถรศรีศรีทธาราฯ ซึ่งเป็นบุตรของพระยาคำแหงพระราม และเป็นหลานของพ่อขุนผาเมือง ในบริบทภาษาตัวอย่างที่ (104) กล่าวถึงการเดินทางไปลังกาและการก่อพระทันตธาตุเจดีย์ 3 อัน ส่วนตัวอย่างที่ (105) เป็นการสรรเสริญพระมหาเถรฯ เป็นผู้ที่มีปัญญาเฉียบแหลม มีนิสัยชอบกระทำบุญทานบารมีทุกเมื่อ

สามี/สวามี

คำว่า “สวามี” เป็นคำสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า “สามี” เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ อ้างถึงพระสังฆนายกซึ่งเป็นตำแหน่ง ชั้นรองลงมาจากพระสังฆราช เป็นสมณศักดิ์ชั้นสูงที่สุโขทัยรับแบบแผนการตั้งสมณศักดิ์มาจากลังกา พระสงฆ์ที่เป็นพระสังฆราชมักมีคำลงท้ายว่า “มหาสวามี” ส่วนพระสงฆ์ที่เป็นพระสังฆนายกมักจะมีคำลงท้ายว่า “สวามี” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (106) มหาเถรเจ้าตนหนึ่งมีนามกรชื่อพระมหาอานนท์ ___ คันธवास สวามี แต่ศรีสีขนาลัยมา
ประติสธา ___ นี้

(สท. 59 จาริกวัดบูรพาราม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 35-37)

ตัวอย่างที่ (106) คำว่า “สวามี” เป็นคำลงท้ายแสดงสมณศักดิ์ อย่างไรก็ตามข้อความในจารึกข้างต้นถึงแม้ข้อความจะขาดหายไปแต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า “สวามี” เป็นส่วนคำลงท้ายของชื่อ/

ราชทินนามอย่างแน่นอน ซึ่งอ้างถึงพระมหากษัตริย์ ในบริบทภาษากว่าถึงพระมหากษัตริย์ นามว่า พระมหากษัตริย์...คัณธรวาสี ตั้งแต่ศรีสัชนาลัยมาเป็นเจ้าอาวาสในวัดบูรพาราม

3.5 คำบอกตำแหน่ง

คำบอกตำแหน่งในที่นี้ หมายถึง คำที่ระบุฐานะหรือหน้าที่การงานที่พระสงฆ์รับผิดชอบ ในทางพระศาสนา เช่น ด้านการปกครอง การศึกษา หรือการบำรุงวัดวาอาราม เช่น สังฆราช บา ครู บา เป็นต้น คำบอกตำแหน่งในสมัยสุโขทัยพบจำนวน 13 คำ แบ่งตามเกณฑ์การปรากฏได้ 3 ชนิดย่อย ได้แก่ คำบอกตำแหน่งซึ่งสามารถปรากฏตามลำพังได้ คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง ปรากฏหน้าชื่อ/ราชทินนาม และคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง ปรากฏต่อท้ายชื่อ/ราชทินนาม รายละเอียดดังต่อไปนี้

3.5.1 คำบอกตำแหน่ง

คำบอกตำแหน่งในที่นี้ หมายถึง คำที่ระบุฐานะหรือหน้าที่การงานที่พระสงฆ์ รับผิดชอบในทางพระศาสนา คำบอกตำแหน่งชนิดนี้สามารถปรากฏตามลำพังได้ โดยไม่ต้องปรากฏ ร่วมกับชื่อ/ราชทินนาม จากการศึกษาข้อมูลการปรากฏคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยที่เป็นคำบอก ตำแหน่งมีจำนวน 9 คำ ปรากฏข้อมูลดังต่อไปนี้

ครูบา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำว่า “ครูบา”¹⁵⁹ เป็นคำบอกตำแหน่งว่าพระสงฆ์นั้นทำหน้าที่ในการสั่งสอนกุลบุตรที่มา ศึกษาเล่าเรียนในวัด เนื่องจากวัดในสมัยก่อนเป็นศูนย์รวมจิตใจและแหล่งรวมสรรพวิทยาการต่าง ๆ พระสงฆ์จึงทำหน้าที่เป็นครู ตัวอย่างเช่น

(107) เจ้าเถรสีทธรรมธารัตนาจารย์ อัน _กรวม¹⁶⁰ธาตุพรอ _โลกทั้งหลายให้รู้ _มีทั้งพระบาท

¹⁵⁹ คำว่า “บา” จากการศึกษาของชวนพิศ อัฐรัตน์ (2517: 123) ให้ความหมายว่า “บา คือ ตำแหน่งพระภิกษุผู้เป็นครูสอน พระบาลี” นอกจากนี้ยังกล่าวถึงคุณวิจิตรมาตราได้อธิบายว่า “ครูบา” ตัดมาจาก “ครูบาธิบาย” ซึ่งเพี้ยนมาจาก “อุปัชฌาย” ปัจจุบัน มักจะได้ยินคำว่า “ครูบา” ปรากฏร่วมกับคำอื่นว่า “ครูบาอาจารย์”

¹⁶⁰ ประสาร บุญประคอง และ ประเสริฐ วัฒน : “กรวม” = ครอบ (ฉบับอ่านครั้งแรก อ่านเป็น กลอม แปลว่า สวม) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ลักษณะ ใน _____ เป็นหิตประโยชน์แก่สงฆ์แล _____ ทำรูปและพระ _____ ลูกขุนมนตรี ครูบา _____ ทวยศรี
แลคนทั้งหลาย ใคร ผู้ใด มีใจศรัทธาแลจักมาบูชาบ้างไว้บนพระเจดีย์และพระบาทลักษณะนี้ไซ้
เมื่อจักถึงให้ช่วยเนื้อ¹⁶¹

(สท. 13 จารึกวัดกำแพงงาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 11-21)

ตัวอย่างที่ (107) คำว่า “ครูบา” ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าตัดคำมาจากคำว่า “ครูบาอาจารย์”
อ้างอิงตำแหน่งของพระสงฆ์ที่เป็นครูผู้สอนพระบาลี ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวว่าเจ้าเถรสังฆกรรม
ธารารัตนาจารย์ บูชาพระธาตุเจดีย์และพระบาทลักษณะ และในการการบูชาพระเจดีย์ธาตุและพระ
บาทลักษณะ จะต้องชำระล้างร่างกายให้สะอาดเสียก่อน

ครูอุบาทถาย/อุปัชฌาย์

คำว่า “ครูอุปัชฌาย์” ในสมัยสุโขทัยพบใช้ทั้ง 2 รูปศัพท์ ได้แก่ “ครูอุปัชฌาย์” (ครูอุปชฌาย) เป็นคำที่มาจากบาลี และ “ครูอุบาทถาย” (อุปารถาย) ซึ่งเป็นคำที่มาจากสันสกฤต เป็นคำบอกตำแหน่ง อ้างถึง พระเถระผู้เป็นประธานในการบวชกุลบุตรในทางพระพุทธศาสนา ในพระวินัยกำหนดว่า พระภิกษุตั้งแต่ชั้นพระเถระขึ้นไปจึงจะมีคุณสมบัติในการปกครองผู้อื่นได้ คือ เป็นพระอุปชฌายะ¹⁶² ตัวอย่างเช่น

(108) พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี นั้นผู้เชื่มนั้นก็ดี บ่มีเคียดตอบ ขสานติ¹⁶³ ไผ่ตรีรูปร่างอื่นใด
สัตว์ทั้งหลาย โปรสสราย¹⁶⁴ บ่ให้ล้ม บ่ให้ตาย สักอันรู้บุญรู้คุณท่านเสงี่ยมมรรยาทอาจสังวรตน สั่ง
สอนคนทั้งหลายให้รู้ ละอาย รู้กลัวบาปกลัวผิดต่อผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่ ครูอุบาทถาย มิตรสหายทั้งหลาย

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 49-52)

ตัวอย่างที่ (108) คำว่า “ครูอุบาทถาย” รูปศัพท์ภาษาสันสกฤต อ้างถึงพระเถระผู้เป็นประธานในการบวชกุลบุตรในทางพระพุทธศาสนา ในบริบทภาษาข้างต้นเป็นการกล่าวสรรเสริญพระมหาเถรศรีศรัทธาว่าท่านไม่โกรธตอบคนที่โกรธท่าน มีขันติ มีไมตรี ปราณีสงสารต่อสัตว์ทั้งหลาย ปลอดภัยไม่ทำให้ล้มเจ็บไม่ทำให้ตายเลยสักตัว รู้ระลึกบุญคุณที่มีผู้กระทำต่อท่าน สงบเสงี่ยมระมัดระวัง

¹⁶¹ ประสาร บุญประคอง และ ประเสริฐ ณ นคร : “ช่วยเนื้อ” = ช่วย แปลว่าล้าง ในความนี้อาจหมายถึง ล้างเนื้อตัว (ฉบับอ่านครั้งแรกอ่านเป็น ช่วยเนื้อ แปลว่า ช่วยเอื้อเฟื้อ) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁶² สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2518: 131)

¹⁶³ ยอร์ช เซเดส์ : “ขสานติ” = ขันติ, อดทน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁶⁴ ยอร์ช เซเดส์ : “โปรสสราย” = ปลอดภัย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตน สั่งสอนคนให้ละอายกลัวต่อบาป กลัวผิดที่จะทำต่อผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่ครูอุปัชฌาย์ มิตรสหาย ทั้งหลาย (สมพงค์ เขาวินแหลม, 2530 : 61)

- (109) อันหนึ่งอันสงส์ อันกูได้บวชในศาสนาพระเจ้ากัศิ อันกูได้สร้างไว้ในศาสนาพระเจ้าตั้งนี้กัศิ กู กัลปนาบุญส่งไปแก่ครูอุปัชฌาย์ พ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่ญาติ แก่ท้าวแก่พระยา แก่เทพยดาทั้งหลาย และสัตว์อันไปตกนรกกัศิ ดี อันได้เป็นเปรตดิรัจฉานกัศิ จึงได้ความสุขทุกๆ คน

(สท. 11 จารึกวัดเขมา ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 13-17)

ตัวอย่างที่ (109) คำว่า “ครูอุปัชฌาย์” รูปศัพท์ภาษาบาลี อ้างถึงพระเถระผู้เป็นประธานในการบวชกุลบุตรในทางพระพุทธศาสนา ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงเจ้าเทพวสุจิอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา และได้บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ อุทิศให้แก่ครูอุปัชฌาย์ พ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่ ญาติ มิตร เทวดา และสรรพสัตว์ทั้งหลาย

เจ้าวัด

คำว่า “เจ้าวัด” เป็นคำบอกตำแหน่ง อ้างถึงพระภิกษุที่มีตำแหน่งทางการปกครองสูงสุดภายในวัด ตรงกับ “เจ้าอาวาส” ในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น

- (110) เป็นเจ้าวัดบริหารภิกษุได้ [สี่ปี] ปลาย นายฉิ่งาม นางเอต พิฑูย ป้า ลุง มหาเถร พินางกองบุญ หากเป็นประธานทั้งพี่น้องนางอูด พ่อเจตเขาพ่อลูก หากเป็นทายก แลแต่บรรจพระธาตุสามแห่ง บลังรุ่งแห่งหนึ่ง บลังเกตแห่งหนึ่ง นิรันตะแห่งหนึ่ง

(สท. 54 จารึกเจ้าวัดบริหารภิกษุ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-6)

ตัวอย่างที่ (110) คำว่า “เจ้าวัด” อ้างถึงพระภิกษุที่ทำหน้าที่ปกครองและมีอำนาจสูงสุดภายในวัด หรือเจ้าอาวาส ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวว่าเมื่อท่านเจ้าอาวาส วัดบริหารภิกษุได้เป็นเจ้าอาวาสเป็นระยะเวลา 4 ปีเศษ นายฉิ่งามและคณะได้ร่วมกันบรรจพระธาตุ 3 แห่ง คือ บลังรุ่งแห่งหนึ่ง บลังเกตแห่งหนึ่ง นิรันตะแห่งหนึ่ง

มหาสังฆราช

คำว่า “มหาสังฆราช” เป็นคำบอกตำแหน่งภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ อ้างถึงประมุขแห่งคณะสงฆ์ ตัวอย่างเช่น

- (111) เมื่อแล้วออกพรรษา จึงกระทำมหาทานฉลองพระสัมฤทธิ์อันหล.....แล้วกระยาทาน¹⁶⁵คาบนั้นทองหมื่นหนึ่ง เงินหมื่นหนึ่ง เบี้ยสิบล้าน หมากสิบล้าน ผ้าจีวรสี่ร้อย บาตรสี่ร้อย หมอนนั่งสี่ร้อย หมอนนอนสี่ร้อย พุก¹⁶⁶ ___ เครื่องกระยาบูชามหาสังฆราช จักนับก็แลมิถ้วน แต่อันผู้งลูกบ้าน ลูก ___ มาช่วย¹⁶⁷ จักนับแลมิได้ แต่อันเครื่องกระทำบูชามหาสังฆราช จักนับก็แลมิถ้วน

(อย. 1 จารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 1 ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 8-22)

ตัวอย่างที่ (111) คำว่า “มหาสังฆราช” เป็นคำบอกตำแหน่งพระภิกษุที่เป็นประมุขของคณะสงฆ์ อ้างถึงพระสังฆราชที่พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) อาราธนามาจากลังกา ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวว่า เมื่อออกพรรษาจึงกระทำมหาทาน ฉลองพระสัมฤทธิ์ พร้อมเครื่องบูชาจำนวนมากถวายแด่พระสังฆราช

ราชบัณฑิต

คำว่า “ราชบัณฑิต” เป็นคำบอกตำแหน่ง อ้างถึงพระภิกษุผู้เป็นนักปราชญ์มีความรู้ทางภาษาบาลี ตัวอย่างเช่น

- (112) ชื่อบา ___ ไตรย ___ กับอาจารย์ผู้ทรงไตรปิฎก ___ สงฆ์ทรงธรรมอันใส ___ มงคล ___ ธรรม ___ วนวาสด้วยศีลวัตร ธรรม ___ ปรีติปราโมทย์ชื่อ อินทโฆรสราชบัณฑิต ท่านประติสถาพระเจดีย์ ___ นายภ ___ ผู้หนึ่ง ชื่อบาสารชตะ ผู้หนึ่งชื่อบาไปริยะ

(สท. 59 จารึกวัดบูรพาราม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 26-29)

ตัวอย่างที่ (112) คำว่า “ราชบัณฑิต” อ้างถึงพระอินทโฆสเถระ ผู้เป็นบัณฑิต ถึงแม้ข้อความที่เป็นภาษาไทยจะพบว่ามีความลบลบเนียนยากต่อการทำความเข้าใจ แต่ผู้วิจัยตีความจากข้อความในจารึกด้านที่ 2 ที่เป็นภาษาบาลีจึงทำให้พอเข้าใจเรื่องราวในจารึกว่า พระราชเทพศรีจุฬาลักษณ์ทรงสถาปนาพระอินทโฆสเถระให้ดำรงตำแหน่ง พระปาไลติตะ (ผู้สารถยพระบาลี) เนื่องจากมีนำเสียงไพเราะ (ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 428)

¹⁶⁵ ยอร์ช เซเดส์ : กระยาทาน = เครื่องถวาย สิ่งของถวาย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁶⁶ ยอร์ช เซเดส์ : พุก (คำเขมร) = พุก (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁶⁷ ยอร์ช เซเดส์ : ช่วย = ช่วย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

สังฆปริณายกสิทธิ

คำว่า “สังฆปริณายกสิทธิ” เป็นคำบอกตำแหน่ง อ้างถึงสมเด็จพระสังฆราชที่ดำรงฐานะทรงเป็นประมุขแห่งคณะสงฆ์และมีอำนาจสิทธิในการปกครองคณะสงฆ์อันเป็นสิทธิขาดจากฝ่ายอาณาจักรดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (113) เราตั้งพระบรมครูตีโลกติลกตีรัตนศีลคันธรวาสิธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้าเป็นสังฆปริณายกสิทธิ แล ภิกษุสงฆ์ผู้ใดทอนธรรมาวุธสิ แลกระทำบาปธรรมไมริ้ บางอำเพือ บรมครูเป็นเจ้าหากสำเร็จเองเท่า__

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 27-30)

ตัวอย่างที่ (113) คำว่า “สังฆปริณายกสิทธิ” อ้างถึงพระบรมครูตีโลกติลกตีรัตนศีลคันธรวาสิธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้า ในบริบทข้างต้นกล่าวว่า พระมหาธรรมราชาที่ 3 (ไสลือไทย) ทรงสถาปนาพระบรมครู ตีโลกติลกตีรัตนศีลคันธรวาสิธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้าขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช และมีสิทธิขาดในการปกครองคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมาวุธสิ ในปี พ.ศ. 1949 จำพรรษา ณ วัดป่าแดง และเป็นเจ้าคณะธรรมาวุธสิ

สังฆราช /สังฆราชา

คำว่า “สังฆราช หรือ สังฆราชา” เป็นคำบอกตำแหน่งพระภิกษุที่ทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ อ้างถึงประมุขแห่งคณะสงฆ์ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2457: 297-298) ทรงอธิบายว่าตำแหน่งสังฆราชมีขึ้นในประเทศไทยก่อน ในปี พ.ศ. 2296 ลังกาได้รับแบบจากไทยไป ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (114) โสต เตียรยอมฝูง¹⁶⁸สงฆ์อันคงป_ปริชญา_ร อันมี สังฆราชา พระปิฎกไตร อันได้_บวชแต่ใ_ฝูงมหาสมณลังกาทวีป_น_มานั้น

(สท. 5 จารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 2 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 18-30)

ตัวอย่างที่ (114) คำว่า “สังฆราชา” อ้างถึงพระมหาสุมนเถร พระสังฆราชสมัยสุโขทัยซึ่งอาราธนามาจำพรรษาที่วัดป่ามะม่วง ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงคณะสงฆ์ที่เดินทางมาพร้อมกับพระมหาสุมนเถรซึ่งล้วนแต่บวชตั้งแต่ในลังกามา

¹⁶⁸ ยอร์ช เซเดส์ : “เตียรยอมฝูง” = ล้วนแล้วไปด้วยหมู่ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

อาจารย์

คำว่า “อาจารย์” เป็นคำบอกตำแหน่ง ภาษาไทยนิยมใช้ตามรูปภาษาสันสกฤตว่า “อาจารย์” ตรงกับภาษาบาลีว่า “อาจริย” แผลตามศัพท์ว่า ผู้ประพติเอื้อเพื่อเกื้อกูลแก่ศิษย์ ผู้ยังศิษย์ให้ศึกษา มาแต่ต้น ฯลฯ อ้างถึงพระภิกษุที่เป็นครูสอนพระบาลีและมักได้คำนำหน้าชื่อว่า “บา” เช่น บาธรรม ไตรโลก บามหาเถรธรรมเสนาบดี เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(115) ศักราชเจ็ดร้อยสิบห้าขึ้น __ สายน __ ชื่อบา __ ไตรย __ กับ อาจารย์ผู้ทรงไตรปิฎก

(สท. 59 จารึกวัดบูรพาราม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 25-26)

ตัวอย่างที่ (115) คำว่า “อาจารย์” อ้างถึงบา...ไตรย เนื่องจากข้อความลบลื่อนมากจึงไม่สามารถทราบราชทินนามท่านอย่างชัดเจน ในบริบทข้างต้นกล่าวถึงเรื่องราวที่สมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ทรงสถาปนาพระเถระ อันมีชื่อว่า “บา...ไตรย” ผู้ทรงพระไตรปิฎกให้เป็นพระติปิฎกอาจารย์ นอกจากนี้อาจพบคำว่า “บา” และ “อาจารย์” ซ้อนกันเป็น “บาอาจารย์” หรือ “ครูบาอาจารย์”

อาจารย์เถ่าแก่

คำว่า “อาจารย์เถ่าแก่” เป็นคำบอกตำแหน่ง เกิดจากการประสมคำว่า “อาจารย์” กับส่วนขยาย “เถ่าแก่” เพื่อบอกความอาวุโสหรือมีอายุมาก อ้างถึงพระภิกษุที่เป็นครูสอนพระบาลีที่มีความอาวุโสหรืออายุมาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(116) พระมหาเถรเป็นเจ้ามาอยู่บ่มินานเท่าใด ท่านจึงรำพึง ไปมาพิจารณา __าสนี้ กับพระพุทธรูปยืนอันสถิตอยู่ด้านปลา __ ก นี้ อัน อาจารย์เถ่าแก่แต่ซั้วก่อนหากกระทำประ __ มหาเถรเป็นเจ้าจึงตรึได้ด้วยกำลัง ปัญญา จัก __ธ__ชน คนสัปปุรุษทั้งหลาย __พระเป็น __เถิงห้า

(ลพ. 38 จารึกวัดพระยืน ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 34-40)

ตัวอย่างที่ (116) คำว่า “อาจารย์เถ่าแก่” อ้างถึงพระภิกษุที่เป็นครูสอนพระบาลีที่มีความอาวุโสหรืออายุมาก ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึง พระมหาสุมนเถร พระสังฆราชสุโขทัยเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเมืองเหนือ ตามคำอาราธนาในมณฑลของพระเจ้ากือนาแห่งเชียงใหม่ ซึ่งโปรดให้พระมหาสุมนเถรจำพรรษา ณ วัดพระยืน พระมหาเถรอยู่ไม่นานนัก ท่านจึงใคร่ครวญรำพึงต่อหน้าพระพุทธรูป และรำลึกถึงครูอุปัชฌาย์อาจารย์สมัยก่อน

3.5.2 คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง

คำนำหน้าชื่อแสดงตำแหน่งในที่นี้ หมายถึง คำที่ปรากฏอยู่ส่วนหน้าสุดของชื่อ/ราชทินนาม เพื่อบอกหน้าที่การงานที่รับผิดชอบ พบจำนวน 5 คำ ได้แก่คำต่อไปนี้

บา

คำว่า “บา”¹⁶⁹ เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่งของพระสงฆ์ผู้มีความรู้ภาษาบาลี หรือผู้สอนพระบาลี ความหมายของคำว่า “บา” ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับที่มาของคำ 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก “บา” มาจากภาษาบาลี หมายถึง อาจารย์ผู้มีความรู้พระบาลี/พระไตรปิฎก หรือผู้สอนพระบาลี ปรากฏหลักฐานในจารึกวัดบูรพาราม ได้แก่ คำว่า บาไตร (ติปิฎกอาจารย์), บาไปริยะ (พระบาลีติเต), บาสารชตะ (พระธรรมกรรมกะ) คำว่า “บา” ที่นำหน้าชื่อ/ราชทินนามนี้ล้วนสื่อความหมายว่าอาจารย์ผู้ทรงรอบรู้พระไตรปิฎกหรือพระบาลี ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าในสมัยสุโขทัยใช้คำนำหน้าชื่อว่า “บา” ตรงกับ “มหา” ในปัจจุบัน นอกจากนี้ “บา” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามเฉพาะพระสงฆ์ฝ่ายคามวาสีซึ่งเกี่ยวข้องกับการเล่าเรียนพระบาลี

(117) กับอาจารย์ผู้ทรงไตรปิฎก __ สงฆ์ทรงธรรมอันใส __ มงคล __ ธรรม __ วนวาสด้วยศีลวัตร
ธรรม __ ปรีติปราโมทย์ชื่อ อินทโฆรสราชบัณฑิต ท่านประดิษฐาพระเจดีย์ __ นายภ __ ผู้หนึ่ง
ชื่อ บสารชตะ ผู้หนึ่งชื่อ บาไปริยะ __ บาตร __ แลวันแล __ จังหัน ย_ย_ อน __ ร้อยไร่เป็น
ข้าวห้าสิบก¹⁷⁰

CHULALONGKORN UNIVERSITY (สท. 59 จารึกวัดบูรพาราม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 26-31)

ตัวอย่างที่ (117) คำว่า “บา” เป็นคำนำหน้าแสดงตำแหน่งพระภิกษุผู้เป็นครูสอนพระบาลี อ่างถึงบาสารชตะ และบาไปริยะ ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงสมเด็จพระราชเทพศิรีจุฬาลักษณ์ ทรงสถาปนาพระเถระผู้ทรงพระไตรปิฎกให้เป็นพระติปิฎกอาจารย์ คือ พระเทวมงคล ให้เป็นบาไปริยะ หรือพระธรรมกรรมกะ (ผู้สาธยายธรรม) และพระอินทโฆส ผู้เป็นบัณฑิต เป็นบาไปริยะ หรือพระปาลีติเต (ผู้สาธยายพระบาลี) และได้พระราชทานที่นา 400 ไร่ เป็นข้าวห้าสิบกเวียน

¹⁶⁹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า “(ถิ่น-พายัพ) น.ครู อาจารย์” ส่วนชวนพิศ อิจูรัตน์ (2518: 123) กล่าวว่า “บา” เป็นตำแหน่งพระภิกษุผู้เป็นครูสอนพระบาลี มักจะมีคำนำหน้าว่า “บา”

¹⁷⁰ ห้าสิบก น่าจะเป็น “ห้าสิบกเวียน” (ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 418)

ประการที่สอง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า “บา” มาจากภาษาตระกูลมอญ – เขมร ผู้วิจัยลองตรวจสอบความหมายใน SEAlang Mon-Khmer Etymological Dictionary (The National Endowment for the Humanities, 2007) พบความหมายที่น่าสนใจว่าในภาษาเขมร (Khmeric Branch) “บา” หมายถึง คุณ (คำที่พ่อแม่พูดกับลูกชาย, ชายหนุ่ม หรือผู้ชายอายุน้อย) - baa you / your (parent speaking to son, to younger or lower-ranking male; esp. in poetry) ในภาษาขมุ (Khmuic Branch) “บา” หมายถึง คำยกย่องผู้ชาย, คุณ (คำแสดงความยกย่อง), คำนำหน้าชื่อชายหนุ่ม, คำนำหน้าชื่อผู้ชาย

*ba: male honorific (proto Pray-Pram)

*ba: you, honorific (proto Khmuic)

baa title of junior male (Mlabri)

ba: Mr., Master (T'in [Mal])

เมื่อพิจารณาความหมายพบว่า “บา” มีความหมายเกี่ยวข้องกับคำยกย่องเพศชาย ใช้เป็นคำนำหน้าชื่อแสดงความยกย่อง หรือสรรพนาม สอดคล้องกับเทิม มีเต็มในศัพทานุกรมจารึกของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (2549) ว่า “บา” เป็นคำนามใช้ประกอบคำนำหน้าชื่อผู้ชาย ในสมัยสุโขทัย ปรากฏใช้จำนวนมาก โดยเฉพาะใช้แก่พระสงฆ์ ตัวอย่างเช่น

- (118) ฝูงนักปราชญ์ทั้งหลายมีต้นว่านายสวรสปริชญาและบารธรรมไตรโลก หนราชามาตย์ไชรั ชุนสุคนธสรราชมนตรีนายเพนิพมูยราชศาสน์ เบื้องสงฆ์ทั้งหลายหนคามวาสี อันมีประธานคือสังฆราชาญาณรุจิมหาเถรกับไตรปิฎกมหาเถร พุทธวงศเถรมหาอาริงพงศเถร บาญาณคันธิก บาสวรสเทพ บาราหุล บาญาณวิลาส..

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-15)

ตัวอย่างที่ (118) คำว่า “บา” เป็นคำนำหน้าแสดงความยกย่อง และใช้แสดงตำแหน่งพระภิกษุผู้เป็นครูสอนพระบาลี อ่างถึง พระสงฆ์หลายรูปที่ปรากฏนามในจารึก ได้แก่ บาญาณคันธิก บาสวรสเทพ บาราหุล บาญาณวิลาส ซึ่งทั้งหมดเป็นพระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า คำว่า “บา” นั้นโดยส่วนมากจะพบเป็นคำนำหน้าชื่อแสดงตำแหน่งพระสงฆ์ในฝ่ายคามวาสี ไม่ค่อยปรากฏในฝ่ายอรัญวาสี¹⁷¹ เนื่องจาก “บา” มีความหมายว่าพระภิกษุผู้สอนพระบาลี ซึ่งพระสงฆ์คามวาสี

¹⁷¹ แต่ก็อาจพบว่าพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีก็มีคำว่า “บา” นำหน้าอยู่บ้าง เช่น บาเถรธรรมเสนาปดี บามหาเถรญาณคัมภีร์ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเดิมคงจะบวชในฝ่ายคามวาสีแล้วบวชใหม่ในฝ่ายอรัญวาสี หรือเป็นคนละคนกันกับ “มหาเถรธรรมเสนาปดี” กับ “ญาณคัมภีร์มหาเถร” แต่ในประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย (2548: 182) กล่าวว่าอาจเป็นไปได้ว่า บาเถรธรรมเสนาปดี ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็น มหาเถรธรรมเสนาปดีแล้ว ใน พ.ศ. 1949 ตามจารึกหลักที่ 9

เชี่ยวชาญในด้านคันถธุระและอยู่ตามอารามในบ้านเมือง ต่างจากพระสงฆ์ฝ่ายอริยวาสีที่เป็นผู้อยู่ป่า อันเป็นที่สงัด ซึ่งเล่าเรียนวิปัสสนาธุระ นอกจากนี้ความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า “น. ครู, อาจารย์”

อนึ่ง น่าสังเกตว่า “บา” หากเทียบกับภาษาบาลีควรมาจากคำว่า “ปา” แต่ยังไม่พบคำว่า “ปา” ในภาษาบาลีที่มีความหมายสำเร็จคำเดียว นอกจากพบในพยางค์แรกของคำ เช่น ปาเจอร์, ปาจริย (อาจารย์ของอาจารย์, อาจารย์แต่ปางก่อน) และอาจมีผู้นิยมลากเข้าความว่า “บา” ตัดมาจากคำว่า “บาเรียน” หมายถึง ผู้เล่าเรียน, ผู้รู้ธรรม, ผู้คงแก่เรียน, เปรี๊ยะ (ปญญโสภณิกขุ, ม.ป.ป.)

บาเธร

คำว่า “บาเธร” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง นอกจากคำนำหน้าชื่อ “บา” แล้วยังพบว่ามีการใช้คำอ้างถึง “บาเธร” นำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์อีกด้วย “บาเธร” เกิดจากการประสมคำระหว่างคำว่า “บา” กับ “เธร” บอกรายุพรรษาหรือความอาวุโส อ้างถึงพระสงฆ์รูปนั้นทำหน้าที่เป็นครูสอนพระบาลีและยังมีความอาวุโสมาก คือ มีพรรษามากกว่า 10 พรรษาแล้ว ดังตัวอย่างดังต่อไปนี้

- (119) ชาวเจ้าทั้งหลายอันมีศรัทธาแลได้กระทำการในเขตพณนี้ บามหาเธรธรรมรักจิตถม__พระญา
บามหาเธรอรรค__บามหาเธรญาณคำเกียร บา_รพ_ธศีล__บาเธรญาณวัง บาเธรพุทธโฆสบา
เธร_ชี บาเธรมหานาม บาเธรอายุ__บาเธรอา__ังส บาเธรอาทริยพงส บาเธรธรรมเสนาบดี
บาเธร__ชา บาเธรโสภณะ บาเธร__ บาเธรมหา__วังส บาเธรสรภง__
(สท. 27/1 จารึกเขตพณ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 2-6)

ตัวอย่างที่ (119) คำว่า “บาเธร” อ้างถึงพระสงฆ์หลายรูป เช่น บาเธรญาณวงศ์ บาเธรพุทธโฆส บาเธรมหานาม บาเธรอารยวงศ์ บาเธรศีลคัมภีร์ ฯลฯ จากข้อความในจารึกเป็นเรื่องราวของคณะสงฆ์ที่ได้ประชุมกันทำกิจของสงฆ์อย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ปรากฏแน่ชัดว่าเรื่องใด แต่ในจารึกปรากฏคำนำหน้าชื่อ “บาเธร” และ “บามหาเธร” นำหน้าชื่อพระสงฆ์จำนวนมากซึ่งมีการเอ่ยนามตรงกับจารึกวัดป่าแดงอยู่ 2 รูป คือ บามหาเธรญาณคัมภีร์ และ บาเธรธรรมเสนาบดี ซึ่งเป็นพระสงฆ์ฝ่ายอริยวาสี และอาจเป็นไปได้ว่า “บาเธรธรรมเสนาบดี” ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นมหาเธรธรรมเสนาบดีแล้วใน พ.ศ. 1949 ตามจารึกวัดป่าแดง

บามหาเถร

คำว่า “บามหาเถร” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง มีลักษณะเช่นเดียวกับ “บา” และ “บาเถร” ต่างกันที่คำที่มาประสมกันเป็นคำอ้างอิง คือ “มหาเถร” บอกความอาวุโสว่าเป็นพระที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป และทำหน้าที่เป็นครูสอนพระบาลีถือว่ามีตำแหน่งเดียวกันคือ “บา” แต่มีสมณศักดิ์ในทางพระวินัย คือ “มหาเถร” ตัวอย่างเช่น

(120) ชาวเจ้าทั้งหลายอันมีศรัทธาแลได้กระทำการในเขตพจนนี้ บามหาเถรธรรมรักจิตทม __ พระญา

บามหาเถรรรค บามหาเถรญาณคำเถียร

(สท. 27/1 จารึกเขตพจน ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 2-3)

ตัวอย่างที่ (120) คำว่า “บามหาเถร” อ้างถึงพระสงฆ์หลายรูป ได้แก่ บามหาเถรธรรมรักจิต บามหาเถรรรค บามหาเถรญาณคัมภีร์ ในบริบทภาษากล่าวถึงคณะสงฆ์กลุ่มหนึ่งได้ร่วมทำกิจของสงฆ์อย่างหนึ่ง โดยมีพระมหาเถรที่มีอาวุโสเข้าร่วม อาทิ บามหาเถรธรรมรักจิต บามหาเถรรรค บามหาเถรญาณคัมภีร์ เป็นต้น

มหาสังฆราชา

คำว่า “มหาสังฆราชา” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่งพระสังฆราชา หรือภิกษุผู้ทำหน้าที่เป็นประมุขคณะสงฆ์ด้วย อ้างถึงประมุขแห่งคณะสงฆ์ ตัวอย่างเช่น

(121) พนมไสดำเอาใจตั้งสบรรธา¹⁷²หรรษา¹⁷³ดิเรกอนกไมตรี ศรีสัถยะ เพื่อจักใคร่ข้ามจากสงสาร เมื่อเนียรพานที่มัน¹⁷⁴ อันพรรณาถึงศีลเพียรประหญา¹⁷⁵ มหาสังฆราชาสุกฤษ มาสั่งสอนสมเด็จมหาธรรมราชา มหาธรรมราชางอร¹⁷⁶ในศาสนาไมใจสบรรธาแก่ไตรสรนาถว่าบริสุทธิ์ จึงไปปล่ปละ¹⁷⁷ละราชสมบัตินิพพานทั้งหลายเสียแล้ว แล้ว¹⁷⁸ภยันตรายกลาย ออกบวชในสมุม่วง ได้เป็นภิกษุ

(สท. 18 จารึกวัดช้างล้อม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 6-15)

¹⁷² ประสาร บุญประคอง : สบรรธา = ศรัทธา (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁷³ ประสาร บุญประคอง : หรรษา = ยินดี (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁷⁴ ประสาร บุญประคอง : ที่มัน = ที่มุ่งหมาย, ที่หมายมัน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁷⁵ ประสาร บุญประคอง : ประหญา = ปัญญา (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁷⁶ ประสาร บุญประคอง : งอร = มีความเลื่อมใส (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁷⁷ ประสาร บุญประคอง : ไปปล่ปละ = ปล่อยปละ, สละ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁷⁸ ประสาร บุญประคอง : แล้ว = ปราศจาก (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (121) คำว่า “มหาสังฆราชา” อ้างถึงพระมหาสังฆราชาสุกกุล (สุกกุล) ผู้ทรงเป็นอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ซึ่งทรงศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงสละราชสมบัติแล้วเสด็จออกผนวชอีกครั้งในปี พ.ศ. 1927 (ดวงใจ สุขอึ้ง, 2548: 55) ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงพนมโศกได้ออกบวชในวัดป่ามะม่วง และบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา พระมหาสังฆราชาสุกกุลมาเทศนาสั่งสอน พระมหาธรรมราชามีความเลื่อมใสจึงออกบวชเป็นพระภิกษุ

สังฆราช/สังฆราชา

คำว่า “สังฆราช” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่งของสมเด็จพระสังฆราชซึ่งเป็นประมุขของคณะสงฆ์ ตัวอย่างเช่น

- (122) เบื้องสงฆ์ทั้งหลายหนคามาวาสี อันมีประธานคือสังฆราชญาณรุจิรมหาเถรกับไตรปิฎกมหาเถร พุทธวงศ์เถร มหาอาริพงศเถร

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 11-14)

ตัวอย่างที่ (122) คำว่า “สังฆราช” อ้างถึงสังฆราชญาณรุจิรมหาเถร เป็นสมเด็จพระสังฆราชสมัยสุโขทัย ประมุขฝ่ายคามวาสีในช่วงเวลาเดียวกับพระบรมครูตีโลกติลกตีรัตนศีลคันทวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเจ้า ประมุขฝ่ายอรัญวาสี

3.5.3 คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง

คำลงท้ายแสดงตำแหน่งในที่นี้ หมายถึง คำบอกตำแหน่งที่ปรากฏอยู่ในตำแหน่งท้ายชื่อ/ราชทินนามของพระสงฆ์ เพื่อแสดงหน้าที่การงานที่รับผิดชอบ พบจำนวน 1 คำ ได้แก่ คำดังต่อไปนี้

มหาสังฆราชา

คำว่า “มหาสังฆราชา” เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชดังตัวอย่าง

- (123) ป่านางคำเยียมใจศรัทธาหนัก __จักใคร่กระทำพระพิหารสถานพระพุทธรูปเจ้าจุง __ รงงาม ป่านางคำ จึงให้ไปถามตริปองด้วยพระมหา มหาสังฆราชาว่าชอบพอ

(กท. 30 จารึกป่านางคำเยียม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 16-19)

ตัวอย่างที่ (123) คำว่า “มหาสังฆราชา” เป็นคำลงท้ายแสดงตำแหน่ง อ้างถึง พระมหา...มหาสังฆราชาในบริบทภาษาข้างต้นข้อความลบลื่อนมากจึงไม่สามารถอ่านได้และไม่แน่ชัดว่าอ้างถึงพระสังฆราชพระองค์ใด

จากการศึกษาคำศัพท์ที่ใช้เป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย สรุปได้ว่าพบการปรากฏใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยทั้งสิ้น 74 คำ¹⁷⁹ แบ่งเป็น 4 ชนิด ดังนี้

(1) **คำนามสามัญ** จำนวน 17 คำ ได้แก่ ชาวเจ้า, ซี, เจ้ากู, เจ้าไทย/เจ้าไท, เจ้าภิกษุ, เจ้าสงฆ์, เจ้าเหง้า, เจ้ามหาสัปบุรุษ, เถรานูเถร/เถรานูเถระ, ธรรมกถึก, บรมครู, บรมครูเป็นเจ้า, พระเจ้า, มหาเถรานูเถร/พระมหาเถรานูเถร, มหาสมณ, มหาสมณเถร, สานุศิษย์

(2) **คำบุรุษสรรพนาม** จำนวน 6 คำ แบ่งออกเป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 จำนวน 2 คำ ได้แก่ กู และเรา คำสรรพนามบุรุษที่ 3 จำนวน 4 คำ ได้แก่ กลอยท่าน, ท่าน, ท่านเป็นเจ้า, ธ

(3) **คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม** จำนวน 3 คำ ได้แก่ คำว่า กลอย, ตน และเหง้า

(4) **คำบอกลำดับชั้น** จำนวน 35 คำ แบ่งออกเป็น 2 ชนิดย่อย คือ

(4.1) **คำบอกลำดับชั้น** จำนวน 17 คำ ได้แก่ คำว่า เจ้า, เจ้าเถร, เถร, ท่านเถร, ท่านเถรเจ้า, ท่านมหาเถร, พระมหา, พระมหาเถร, พระมหาเถรเจ้า, พระมหาเถรเป็นเจ้า, พระมหาเถรสังฆราชา, มหา, มหาเถร, มหาเถรเจ้า, มหาเถรเป็นเจ้า, มหาเถรสังฆราชา, มุด / นิสัยมุดก์

(4.1.1) คำบอกลำดับชั้น ได้แก่ คำว่า เถร, ท่านเถรเจ้า, พระมหาเถร, พระมหาเถรเจ้า, พระมหาเถรเป็นเจ้า, พระมหาเถรสังฆราชา, มหาเถร, มหาเถรเจ้า, มหาเถรเป็นเจ้า, มหาเถรสังฆราชา, มุด / นิสัยมุดก์

(4.1.2) คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น เจ้า, เจ้าเถร, เถร, ท่านเถร, ท่านมหาเถร, พระมหา, พระมหาเถร, มหา, มหาเถร

(4.1.3) คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น เถร, มหาเถร

(4.2) **คำบอกสมณศักดิ์** จำนวน 18 คำ ได้แก่ คำว่า ปู่ครู, พระบรมครู, พระมหาสามี/พระมหาสวามี, มหาสามี/มหาสวามี, มหาสวามีเจ้า, มหาสวามีเป็นเจ้า, มหาสามีสังฆราชา, สามี/สวามี, สมเด็จ, สมเด็จเจ้า, สมเด็จพระ, สมเด็จพระมหาเถร, สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า, สมเด็จพระ

¹⁷⁹ ไม่นับคำอ้างถึงพระสงฆ์ที่ปรากฏซ้ำ

มหาเถรสังฆราช, สมเด็จพระมหาสาามี, สมเด็จพระเสด็จพระมหาสวามีเจ้า, สมเด็จพระสังฆราช, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

(4.2.1) คำบอกสมณศักดิ์ ได้แก่ คำว่า ปู่ครู, พระมหาสวามี/พระมหาสาามี, มหาสวามี/มหาสาามี, มหาสาามีสังฆราช, สมเด็จพระ, สมเด็จพระมหาเถร, สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า, สมเด็จพระมหาสาามี, สมเด็จพระเสด็จพระมหาสวามีเจ้า, สมเด็จพระสังฆราช, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

(4.2.2) คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ ได้แก่ คำว่า พระบรมครู, พระมหาสาามี/พระมหาสวามี, มหาสาามี/มหาสวามี, สมเด็จพระเจ้า, สมเด็จพระ/เสด็จพระ, สมเด็จพระมหาเถร, สมเด็จพระมหาเถรสังฆราช, สมเด็จพระสังฆราช

(4.2.3) คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ ได้แก่ คำว่า มหาสวามีเจ้า, มหาสวามีเป็นเจ้า, สามี/สวามี

(5) คำบอกตำแหน่ง จำนวน 13 คำ ได้แก่ คำว่า ครูบา, ครูอุบาทถาย/ครูอุปัชฌาย์, เจ้าวัด, บา, บาเถร, บามหาเถร, มหาสังฆราช, มหาสังฆราชา, ราชบัณฑิต, สังฆปริณายกสิทธิ, สังฆราช/สังฆราชา, อาจารย์, อาจารย์เถ้าแก่

(5.1) คำบอกตำแหน่ง ได้แก่ คำว่า ครูบา, ครูอุบาทถาย/ครูอุปัชฌาย์, เจ้าวัด, มหาสังฆราช, ราชบัณฑิต, สังฆปริณายกสิทธิ, สังฆราช/สังฆราชา, อาจารย์, อาจารย์เถ้าแก่

(5.2) คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง ได้แก่ คำว่า บา, บาเถร, บามหาเถร, มหาสังฆราชา, สังฆราช /สังฆราชา

(5.3) คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง ได้แก่ คำว่า มหาสังฆราช ดังตารางแสดงชนิดของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยที่ปรากฏใช้ในสมัยสุโขทัย ดังต่อไปนี้

ลำดับ	คำอ้างถึงพระสงฆ์	ค่านามสามัญ	คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม	คำบุรุษ		คำบอกลำดับชั้น			คำบอกตำแหน่ง			
				สรพนาม	นาม	คำบอกลำดับชั้น		คำบอกสมณศักดิ์	คำบอกตำแหน่ง			
						สรพนามบุรุษที่ 1	สรพนามบุรุษที่ 3		คำบอกลำดับชั้น	คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้นลำดับชั้น	คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น	คำบอกตำแหน่ง
64	สมเด็จพระ/เสด็จพระ								✓			
65	สมเด็จพระมหาเถร							✓	✓			
66	สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า							✓				
67	สมเด็จพระมหาเถรสังฆราช								✓			
68	สมเด็จพระมหาสมณ							✓				
69	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า							✓				
70	สมเด็จพระสังฆราช							✓	✓			
71	สมเด็จพระสังฆราชเจ้า							✓				
72	แหง้า		✓									
73	อาจารย์										✓	
74	อาจารย์เถาแก่										✓	

ในบทนี้แสดงให้เห็นว่ามีการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์อย่างหลากหลายโดยใช้คำหลากหลายชนิด ได้แก่ ค่านามสามัญ คำบุรุษสรพนาม คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม คำบอกลำดับชั้น และคำบอกตำแหน่ง คำเหล่านี้ต่างเป็นคำที่อ้างถึงบุคคลเดียวกัน คือ พระสงฆ์ เมื่อวิเคราะห์รูปภาษาที่ใช้เป็นคำอ้างถึงทำให้เห็นการปรากฏของคำอ้างถึงว่ามีคำใดบ้าง ชนิดใดบ้างแล้ว ในบทต่อไปผู้วิจัยจะนำคำอ้างถึงพระสงฆ์แต่ละคำมาเปรียบเทียบกับคำอ้างถึงพระสงฆ์ในปัจจุบัน เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางความหมายของคำที่ใช้เป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่สองซึ่งจะทำให้ทราบ

และสะท้อนการเปลี่ยนแปลงของคำศัพท์และความหมายที่ใช้เป็นคำอ้างอิงในช่วงระยะเวลา 700 กว่าปีที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี

บทที่ 4

การเปลี่ยนแปลงของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน

ในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์และอธิบายการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันว่าในระยะเวลา 700 กว่าปี คำที่ใช้อ้างอิงพระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร โดยผู้วิจัยนำข้อมูลทางภาษาที่เป็นคำอ้างอิงพระสงฆ์ในบทที่ 3 มาวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดการเปลี่ยนแปลงของภาษามาอธิบายปรากฏการณ์ทางภาษา ซึ่งผู้วิจัยจะแบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรก คือ การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ และส่วนที่สอง คือ การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย

ในเบื้องต้นผู้วิจัยขอทำความเข้าใจว่าในการวิเคราะห์และอธิบายความหมายของคำศัพท์ที่ใช้เป็นคำอ้างอิงพระสงฆ์นั้น ผู้วิจัยได้อธิบายความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ ดังนี้

1) ความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย ผู้วิจัยยึดความหมายซึ่งผู้เชี่ยวชาญในการอ่านจารึกได้ให้ความหมายไว้แล้ว ซึ่งมีที่มาดังนี้

(1) ความหมายจากหนังสือประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย

(2) ความหมายจากศัพท์านุกรมจารึก ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทยของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

(3) ความหมายที่เคยมีผู้ให้คำนิยามมาแล้ว

2) ความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ผู้วิจัยยึดความหมายจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เป็นหลัก

ทั้งนี้ หากไม่ปรากฏที่มาของความหมายแสดงว่าความหมายนั้นเป็นการตีความของผู้วิจัยซึ่งตีความจากบริบททางภาษาและบริบทการใช้

ต่อไปนี้จะเป็นการอธิบายการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยตามลำดับ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1 การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ (lexical change)

จากการศึกษาคำศัพท์ที่ใช้เป็นคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยพบว่า คำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยมีการใช้คำศัพท์อย่างหลากหลาย และเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันยังพบว่าคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยมีการใช้คำศัพท์ที่แตกต่างไปจากปัจจุบันซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าคำเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์โดยเฉพาะการที่ศัพท์คำนั้นได้สูญไปจากภาษา เนื่องมาจากความคิดเกี่ยวกับเรื่องนั้นสูญไปหรือมีคำใหม่ที่มีความหมายเหมือนกันมาใช้แทนที่ เรียกว่า “การสูญศัพท์”

การที่ศัพท์สูญไปจากภาษานั้นในงานวิจัยนี้พบว่า ศัพท์บางคำได้สูญไปจากภาษาอย่างสิ้นเชิงคือไม่ปรากฏการใช้ในปัจจุบัน ในขณะที่ศัพท์บางคำถึงแม้ว่าจะสูญไปแล้วในบางบริบทแต่ก็ยังปรากฏใช้อยู่ในอีกบริบทหนึ่งเป็นการสูญศัพท์บางส่วน จึงอาจกล่าวได้ว่า ศัพท์ที่สูญไปนั้นมึระดับของการสูญศัพท์ โดยผู้วิจัยแบ่งการสูญศัพท์ออกเป็น 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

- 4.1.1 สูญศัพท์โดยสิ้นเชิง (complete lexical loss)
- 4.1.2 สูญศัพท์บางส่วน (partial lexical loss) แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะย่อย
  - 4.1.2.1 สูญศัพท์ในบริบทพระสงฆ์ แต่ยังปรากฏใช้ในบริบททั่วไป
  - 4.1.2.2 สูญศัพท์ในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังปรากฏใช้ในภาษาถิ่น
  - 4.1.2.3 สูญศัพท์ในบริบททั่วไป แต่ยังปรากฏใช้ในบริบทเฉพาะ

4.1.1 สูญศัพท์โดยสิ้นเชิง (complete lexical loss)

การสูญศัพท์โดยสิ้นเชิง¹⁸⁰ หมายถึง การสูญศัพท์อย่างสมบูรณ์ของคำอ้างอิงพระสงฆ์โดยไม่ปรากฏการใช้ในปัจจุบัน หรือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ไม่เก็บคำเหล่านี้ไว้ หรือให้ความหมายว่าเป็นคำโบราณ (โบ) คำอ้างอิงพระสงฆ์ในกลุ่มนี้จึงเป็นคำอ้างอิงพระสงฆ์ที่มีใช้ในภาษาสมัยสุโขทัย แต่ปัจจุบันไม่มีใช้แล้วซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น “คำโบราณหรือโบราณศัพท์” ซึ่งได้แก่คำต่อไปนี้

¹⁸⁰ สูญศัพท์โดยสิ้นเชิง เป็นคำที่ผู้วิจัยเลือกใช้ตามธวัช ปุณโณธก (2554: 34)

กลอย

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> ● ส. เมื่อนำหน้าคำนามเป็นคำยกย่อง ถ้านำหน้านามของสมณเพศ หมายถึง “พระคุณ, พระคุณเจ้า” ● ส. ถ้านำหน้านามของพระราชาหรือเชื้อพระวงศ์ที่ควรยกย่อง หมายถึง “เสด็จ” <p style="text-align: center;">(ประสาร บุญประคอง) (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● สูญศัพท์ ● มีคำใหม่ใช้แทน คือ พระคุณ, พระคุณเจ้า, ท่าน, พระคุณท่าน ● สูญศัพท์ <p style="text-align: right;">(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)</p>

(124) **กลอย** สารีบุตรมหาเถรแลพุทธวังศมหาเถร ออกโจทนา¹⁸¹ ใส่อธิกรณ์หนักหนา แลกลอยเสด็จมหาธรรมราชาธิราชผู้หลานแลศรีธรรมราชมาดากับด้วยปู่พระยาและฝูงนักปราชญ์ทั้งหลายมีต้นว่านายสวรปรัชญาและบาธรรมไตรโลกนราชามาตย์ไซ้...เบื้องสงฆ์ทั้งหลาย..จึงระงับอธิกรณ์อันท่านทั้งสอง หากใสนั้นแล้วแล

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 6-23)

ตัวอย่างที่ (124) ในสมัยสุโขทัยคำว่า “กลอย” ประสาร บุญประคอง (2549) ให้ความหมายว่าเป็นคำนำหน้านามแสดงความยกย่อง ถ้านำหน้านามของพระราชาหรือเชื้อพระวงศ์ หมายถึง เสด็จ เช่น ในจารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 บรรทัดที่ 8 ถ้านำหน้านามของสมณเพศ หมายถึง พระคุณ, พระคุณเจ้า ดังตัวอย่างในบริบทภาษากล่าวถึงสารีบุตรมหาเถรและพุทธวังศมหาเถรในเหตุการณ์วิวาทอธิกรณ์ การตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถรเป็นเจ้าอวาสวัดป่าแดง ความหมายของคำว่า “กลอย” ที่กล่าวมาข้างต้นค่อนข้างสอดคล้องกับเทิม มีเต็ม (2560) ให้ความหมายว่า พระ, ท่าน

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงอาจกล่าวได้ว่าคำว่า “กลอย” ในความหมายข้างต้นนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้วทั้งในบริบทของพระสงฆ์และบริบททั่วไป เพราะหากพูดว่า “กลอย” ก็ไม่นึกถึงพระสงฆ์แล้ว เมื่อศัพท์คำนี้สูญไปผู้วิจัยสันนิษฐานว่ามีคำใหม่มาแทนที่ คือ คำว่า พระคุณ, พระคุณเจ้า หรือ ท่าน เนื่องจากเป็นคำที่มีความหมายในทำนองเดียวกัน

¹⁸¹ “โจทนา” หมายถึง การทักท้วง, การฟ้องหา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

กลอยท่าน

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> ส. ท่าน, พระคุณท่าน 	<ul style="list-style-type: none"> สุญศัพท์ มีคำใหม่ใช้แทน คือ พระคุณท่าน, ท่าน

(125) ศักราชได้ 723¹⁸² ปีฉลู เราจึงได้ไปนบท่านถึง สุโขทัย กลอยท่าน มีพยาธิมหากัลยาณเถร แล เราจึงคิด ในวัดป่าแดงนี้ กลอยท่าน เป็นพยาธิ... ภิขุสงฆ์ด้วยฝูงชีฟ้าขาวมามวลกันแล้วดั่งนี้ ภู... ใจกุนัก และเราจักไว้ว่าวาสวธรรมารมณ อันมี... แก่ผู้ใดควรเป็น ฝูงภิขุสงฆ์ทั้ง หลาย... ึ่งนี้กว่าเจ้ากูมิได้เลย ท่านจึงว่าดั่งนี้ไว้แก่... นี้... สมกว่าทั้งหลายแล... นี้ให้พ... แทนกูอยู่สี่ ห้าหกวันกูอยู่นานบมิได้จึงให้ไปบอกแก่มหาธรรมราชาผู้ปู่ถึงสุโขทัย

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 19-28)

ตัวอย่างที่ (125) คำว่า “กลอยท่าน” ในบริบทภาษาข้างต้นเป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “กลอย” ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเมื่อ “กลอย” หมายถึง พระคุณ เป็นคำยกย่องประสมกับคำว่า “ท่าน” เป็นคำซ้อนความหมาย “กลอยท่าน” จึงน่าจะหมายถึง พระคุณท่าน หรือท่าน

ในบริบทภาษาเป็นการเล่าเรื่องราวของพระบรมครูตีโลกติลกดิรัตน์ศีลคันธวนวาสีมหาสวามีสังฆราชพระสังฆราชสมัยสุโขทัยเดินทางไปไหว้พระมหากัลยาณเถรถึงสุโขทัย “กลอยท่าน” จึงอ้างถึงพระมหากัลยาณเถร เจ้าอาวาสวัดกัลยาณวนาวาส เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันมีคำใหม่ใช้แทนว่า “พระคุณท่าน” หรือปรากฏใช้เป็นคำเดี่ยวว่า “ท่าน”

ชาวเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. พระภิขุ <p>(ธวัช ปุณโณธก และพันธุทิพย์ ชีระเนตร) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)</p>	<p>สุญศัพท์</p>

¹⁸² ศักราช “723” เป็นจุลศักราช = พุทธศักราช 1904 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

- (126) **ชาวเจ้า**ทั้งหลายอันมีศรัทธาแลได้กระทำการในเขตพินนี้__ บามหาเถรธรรมรักจิตม__ พระญา
 บามหาเถรอรศ__ บามหาเถรญาณคำเกียร¹⁸³ บา_รพ.ธศีล__ บาเถรญาณวัง¹⁸⁴ บาเถรพุทธ
 โส บาเถร_ชี บาเถรมหานาม บาเถรอาย __ บาเถรอา __ ังส¹⁸⁵ บาเถรอาทิริยพงส บาเถรธรรม
 เสนาปดี

(สท. 27/1 จารึกเขตพิน ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 2-5)

ตัวอย่างที่ (126) คำว่า “ชาวเจ้า” หมายถึง พระสงฆ์ ในบริบทภาษาข้างต้นเป็นการกล่าวถึง
 คณะสงฆ์(ชาวเจ้า) ว่าได้ประชุมกันทำกิจของสงฆ์อย่างหนึ่ง ซึ่งอ่านไม่ได้ความแน่ชัด แต่ปรากฏ
 ราชนาม “บามหาเถร” และ “บาเถร” อยู่หลายรูป ในจำนวนนี้มีการเอ่ยนามตรงกับนามพระสงฆ์ใน
 จารึกหลักที่ 9 หรือ จารึกวัดป่าแดง อยู่ 2 รูป คือ *บามหาเถรญาณคำเกียร* ซึ่งตรงกับ “มหาเถรญาณ
 คัมภีร์” และ *บาเถรธรรมเสนาปดี* ซึ่งตรงกับ “มหาเถรธรรมเสนาปดี” ดังนั้นชาวเจ้าทั้งหลายที่ว่านี้
 จึงเป็นการอ้างถึงพระสงฆ์คณะหนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏการใช้คำว่า “ชาวเจ้า”
 ทั้งในบริบทพระสงฆ์ และบริบททั่วไป จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

เจ้าเถร

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
น. คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์	สูญศัพท์

- (127) เจ้าไทยนั้น ก็สวดเรียนธรรมพระวิภูคตริย__ มีอยู่ถึงทศวรรสารจาร __ นั้นทรงน __ มี**เจ้าเถร**
 สัทธิธรรมธรรมาจารย์ อัน __ กรวม¹⁸⁶ ธาตุพรอ __ โลกทั้งหลายให้รู้ _____

(สท. 13 จารึกวัดกำแพงงาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-14)

คำว่า “เจ้าเถร” ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น จากข้อมูล
 การปรากฏในบริบทภาษา คำว่า “เจ้าเถร” ไม่สามารถปรากฏตามลำพังได้ ต้องปรากฏร่วมกับชื่อ/
 ราชทินนาม พบเพียงในจารึกวัดกำแพงงาม และจารึกเถรธรรมไตรโลกย์

¹⁸³ ประเสริฐ ณ นคร : ญาณคำเกียร ตรงกับ ญาณคัมภีร์ (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 183)

¹⁸⁴ ประเสริฐ ณ นคร : ญาณวัง ตรงกับ ญาณวงศ์ (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 183)

¹⁸⁵ ประเสริฐ ณ นคร : อาจเป็น อา [รยว] ังส ซึ่งตรงกับ อารยวงศ์ (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 183)

¹⁸⁶ ประสาร บุญประคอง และประเสริฐ ณ นคร : “กรวม” = ครอบ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (127) คำว่า “เจ้าเถร” ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงเจ้าเถรสังฆกรรมธรรมาจารย์ จารย์ วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ (2550: 168) กล่าวว่า เจ้าเถรสังฆกรรมธรรมาจารย์เป็นอาจารย์ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์หรือใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามหรือคำบอกลำดับชั้นแล้ว เหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากการจัดลำดับชั้นที่แตกต่างออกไป ทำให้ศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาในที่สุด อย่างไรก็ตามปัจจุบันปรากฏใช้เป็นคำเดี่ยวว่า “เจ้า” หรือ “เถร”

เจ้าไทย/เจ้าไท

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> • น. พระสงฆ์ • น. เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ <p>(ประสาร บุญประคอง และ ประเสริฐ ณ นคร) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • สุญศัพท์ • (โบ) น. พระสงฆ์ <p>(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)</p>

(128) อำนาจพยาธิดาพธอนทราย จุงอย่าได้มีอายุยืนได้ญิบ¹⁸⁷ แสนปี จุงมีใจคํารบในพระศรีรัตนตรัย
แก้วทั้งสามประการ เพราะเจ้าไทย จะเอาสัตว์ทั้งหลายเข้าสู่นิพพาน

(สท. 28 จาริกนยศรีโยธาทอกบวช ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 23-28)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำว่า “เจ้าไท” หรือ “เจ้าไทย” ในสมัยสุโขทัยมี 2 ความหมาย ได้แก่ 1) พระสงฆ์ และ 2) เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ ในสมัยสุโขทัยปรากฏบริบทการใช้ทั้ง 2 ความหมาย ในตัวอย่างที่ (128) คำว่า “เจ้าไทย” หมายถึง พระสงฆ์ เมื่อพิจารณาความหมายในบริบทภาษาจะเห็นว่าเป็นการกล่าวถึงพระสงฆ์ว่าเป็นผู้มีหน้าที่ในการนำพาสรรพสัตว์ทั้งหลายไปสู่นิพพาน

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันพบว่า คำว่า “เจ้าไท” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 จัดว่าเป็นคำโบราณ หมายถึง พระสงฆ์ ปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงอาจกล่าวได้ว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

¹⁸⁷ “ญิบ” หมายถึง สอง เช่น ญิบพัน ว่า สองพัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

เจ้าภิกษุ

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
น. พระสงฆ์	<ul style="list-style-type: none"> • สูญศัพท์ • ใช้ว่า พระภิกษุ , พระสงฆ์, พระภิกษุสงฆ์

(129) อยู่มาพระมหาเถร ๘ แต่งนาไว้กับพระมหาเจติย์ 40 บาน(ดีไว้) นากับพระวิหาร 140 .....นาสงฆ์ 350 อยู่ไร่ซ้อน 400 บ่านละกันน้อย 80 ละกันหลวง 80 บ่านดง 20 เจ้าสามเณรห้าสัด¹⁸⁸

เจ้าภิกษุสิบสัด

(สท. 25 จารึกวัดศรีศักดิ์ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 27-31)

ตัวอย่างที่ (129) คำว่า “เจ้าภิกษุ” หมายถึง พระสงฆ์ ในสมัยสุโขทัยปรากฏใช้เพียงตัวอย่างเดียว การอ้างถึงในที่นี้เป็นกรออ้างถึงพระสงฆ์ทั้งหลาย เป็นกล่าวโดยส่วนรวมไม่เจาะจงภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ในบริบทภาษากล่าวถึงพระมหาเถรธรรมไตรโลกย์กัลปนาที่ดิน และผลผลิตที่ได้จากที่ดินนั้นให้แก่พระสงฆ์และสามเณร เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันก็พบว่ามีความหมายเช่นเดียวกันมาแทนที่ได้แก่ พระภิกษุ, พระสงฆ์ และพระภิกษุสงฆ์

เจ้าสงฆ์

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
น.พระสงฆ์	<ul style="list-style-type: none"> • สูญศัพท์ • ใช้ว่า พระภิกษุ, พระสงฆ์, พระภิกษุสงฆ์

¹⁸⁸ น. ชื่อมาตราดวงโบราณ 25 หนาน เป็น 1 สัด มีอัตราเท่ากับ 1 ถัง หรือ 20 ลิตร. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

(130) เพื่อให้จิพอร¹⁸⁹ ด้วยโสศอันหนึ่ง ใจศรัทธา จึงจักกระทำมหัจงัน¹⁹⁰ อุกฤษฏ์¹⁹¹ หน้าท่านกับ

เจ้าสงฆ์ทั้งหลายจึงอังกาส¹⁹² จังหัน ในสวนหมากนี้แล

(สท. 37 จารีกวดหินตั้ง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 11-14)

ตัวอย่างที่ (130) คำว่า “เจ้าสงฆ์” หมายถึง พระสงฆ์ ในสมัยสุโขทัยปรากฏใช้เพียงตัวอย่างเดียว การอ้างถึงในที่นี้เป็นกรอ้างถึงพระสงฆ์ทั้งหลายเป็นการกล่าวโดยส่วนรวมไม่เจาะจงภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เช่นเดียวกับคำว่า “เจ้าภิกษุ” ในบริบทภาษากล่าวถึงการถวายจีวรและภัตตาหารแก่พระสงฆ์ทั้งหลาย เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์แล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

ปัจจุบันมีคำใหม่ใช้แทนว่า “พระภิกษุ” “พระสงฆ์” แต่ก็มีความหมายต่างกัน “เจ้าสงฆ์” ในบริบทภาษาคงจะหมายถึง หมู่ของภิกษุตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป กล่าวโดยรวมไม่เจาะจง ตรงกับคำว่า “พระสงฆ์” ในปัจจุบัน ส่วน “พระภิกษุ” หมายถึง ผู้ขอ, ชายที่อุปสมบทในพระพุทธศาสนา ใช้เรียกเจาะจงเป็นบุคคล (นววรรณ พันธุมธา, 2559: 501)

เจ้าแห่ง

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. พระเถระผู้ใหญ่ที่เป็นเชื้อพระวงศ์ (ดวงใจ สุขอึ้ง, 2548: 53) 	<ul style="list-style-type: none"> สุญศัพท์
<ul style="list-style-type: none"> น. พระเถระผู้ใหญ่ 	

(131) สมเด็จพระออก¹⁹³ ท่าน จึงจักให้นิมนต์ตนสมเด็จพระมหาศรีกิริติ เจ้าแห่ง พุทธางกูรตรุณ
พันลอก¹⁹⁴ ผูกอริยะจากสถานสเถระ¹⁹⁵ คือพชรบุรีศรีกำแพงเพชร มาสร้างพระอวาสาสนอันดี
มีชื่อศรีพิจิตรกิริติถัลยาราม

(สท. 16 จารีกวดตาเถรชิงหนิง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-12)

¹⁸⁹ ประสาร บุญประคอง : จิพอร หมายถึง จีวร (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁹⁰ จังหัน หมายถึง ข้าว, อาหาร, (ใช้แก่พระสงฆ์) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

¹⁹¹ อุกฤษฏ์ หมายถึง สูงสุด. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

¹⁹² อังกาส หมายถึง ถวายอาหารพระ, เลี้ยงพระ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

¹⁹³ ฉ่า ทองคำวรรณ : แม่ออก = โยมอุปฐากหญิง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁹⁴ ฉ่า ทองคำวรรณ : พันลอก = ภาษาขอมแปลว่า หน่อ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁹⁵ สเถระ หมายถึง มั่นคง, แข็ง, แข็งแรง. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

ตัวอย่างที่ (131) คำว่า “เจ้าเหง้า” หมายถึง พระเถระผู้ใหญ่ ในสมัยสุโขทัยพบเพียงแห่งเดียวในจารึกวัดตาเถรซึ่งหน้าด้านที่ 1 บรรทัดที่ 10 บางแห่งใช้ว่า “เหง้า” คำเดียว คือ ในจารึกเจดีย์น้อยว่า “เหง้าพระมหาสวามีสังฆราช” หากพิจารณาความหมายแล้วคำว่า “เหง้า” หมายถึง “น. ต้นเดิม ต้นวงศ์” พุทธางกูร หมายถึง “น. หน่อพระพุทธรเจ้า” และพันลอก หมายถึง “น. หน่อ” ทั้งหมดล้วนสื่อความหมายว่าพระสงฆ์ผู้เป็นหน่อพระพุทธรเจ้า

ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงสมเด็จพระมหาศรีกิติ พระเถระผู้ใหญ่จากกำแพงเพชรซึ่งสมเด็จพระราชชนนีศรีธรรมราชมาดาอาราธนาท่านมาสร้างอารามอันมีชื่อว่า “ศรีพิจิตรกิตติภคาราม” เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

เจ้ามหาสัพบุษ

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
น. พระสงฆ์	<ul style="list-style-type: none"> ● สูญศัพท์ ● ปรากฏใช้เฉพาะ “สัดบุษ” หมายถึง น. คนที่เป็นสัมมาทิฐิ, คนดีน่านับถือ มีคุณธรรม ประพฤติอยู่ในศีลในธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

(132) ท่านจึงจักให้นิมนต์ตนสมเด็จพระมหาศรีกิติ เจ้าเหง้า พุทธางกูรคุมพันลอกฝูงอริยะจากสถานสถิระ คือพระบุรีศรีกำแพงเพชร มาสร้างพระอวาสาสนอันมีชื่อศรีพิจิตรกิตติภคารามเป็นสนามเจ้ามหาสัพบุษทั้งหลาย จักถวายอัญชูลี้นอมนตนมัสการค่านับ

(สท. 16 จารึกวัดตาเถรซึ่งหน้า ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-13)

ตัวอย่างที่ (132) คำว่า “เจ้ามหาสัพบุษ” หมายถึง พระสงฆ์ การอ้างถึงพระสงฆ์ในที่นี้เป็น การอ้างถึงพระสงฆ์ทั้งหลาย ไม่เจาะจงภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เช่นเดียวกับคำว่า “เจ้าภิกษุ” และ “เจ้าสงฆ์” เมื่อพิจารณา รูปศัพท์คำว่า “สัพบุษ” ตรงกับภาษาบาลีว่า “สพบุริส” และในภาษาสันสกฤตว่า “สตบุษ” และเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพบใช้เป็นคำเดี่ยวว่า “สัตบุรุษ” ซึ่งรับรูปศัพท์จากภาษาสันสกฤตมาใช้ นอกจากนี้หากพิจารณาความหมายก็จะพบว่ามีความหมายกว้างออก ไม่เฉพาะเจาะจงว่าเป็นพระสงฆ์เท่านั้น ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 หมายถึง “น. คนที่เป็นสัมมาทิฐิ, คนดีน่านับถือ มีคุณธรรม ประพฤติอยู่ในศีลในธรรม”

ท่านเถร

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์	สุญศัพท์

- (133) กลอยมหารธรรมราชาผู้ปู่ กระทำหามาฬก¹⁹⁶พระมหาธาตุเจ้า เพื่อเขาพิมพ์พระ 18 ตน เมื่อกระทำมงคลหล่อพระไตรโลก เพื่อทั้งสองชื่อทองहार้อยเบี้ย ใส่หน้าพระเจ้าเพื่อเข้าเบี้ย 5,000 ซ้อย¹⁹⁷ ชื่อกุฎีแก่ท่านเถรสวร ตู¹⁹⁸ พ่อแม่ลูกได้แม่ครัวให้ถือจันทน์ แก่ท่านเถรสวร

(สท. 37 จารึกวัดหินตั้ง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 5-9)

ตัวอย่างที่ (133) คำว่า “ท่านเถร” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น ต้องปรากฏร่วมกับชื่อ/ราชทินนาม ในบริบทภาษากล่าวถึงพระมหากษัตริย์สร้างพระพุทธรูป และชื่อกุฎีถวาย แต่ท่านเถรสวร เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์หรือแม้กระทั่งเป็นคำนำหน้าชื่อพระสงฆ์ก็ไม่ปรากฏใช้ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน “ท่านเถร” ปรากฏใช้ว่า “ท่าน” และ “เถร” กล่าวคือ “ท่าน” ใช้เป็นสรรพนามอ้างถึงพระสงฆ์แสดงการยกย่อง และ “เถร” เป็นคำนาม หมายถึง พระผู้ใหญ่ที่มีอายุพรรษา 10 พรรษาขึ้นไป หรือเป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนาม เช่น พระโพธิญาณเถร พระญาณวิสาลเถร

ท่านเถรเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำบอกลำดับชั้นของพระสงฆ์	สุญศัพท์

¹⁹⁶ ประสาร บุญประคอง : มาฬก = พลับพลา, ปะรำ, โรงพิธี (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁹⁷ ประสาร บุญประคอง : ซ้อย = ช่วย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

¹⁹⁸ ประสาร บุญประคอง : ตู = ข้า, ข้าพเจ้า (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

- (134) เมื่อพระมหารัชมหาราชเข้าเมืองแล้ว เพื่อชื้อนา (84,120,000) สร้างเป็นสวน แลก่หอมมาก กลอยให้ไว้แก่พระ จึงคนสำรองไว้แก่พระมหาโพธิ สำรองกว่านั้นไว้ให้ถือจ้งหัน ท่านเถรเจ้าซึ่งขาดคนไซ้ร มาแทน¹⁹⁹ กุฎี

(สท. 37 จารึกวัดหินตั้ง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 30-35)

ตัวอย่างที่ (134) คำว่า “ท่านเถรเจ้า” เป็นคำบอกลำดับชั้น ในบริบทภาษากล่าวถึงพระมหารัชมหาราชบำเพ็ญกุศลกลปนาที่ดินและข้าพระไว้ถือจ้งหันพระสงฆ์ เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน “ท่านเถรเจ้า” ปรากฏใช้ว่า “ท่าน” “เถร” “เจ้า” กล่าวคือ “ท่าน” ใช้เป็นสรรพนามอ้างถึงพระสงฆ์แสดงการยกย่อง “เถร” เป็นคำนาม หมายถึง พระผู้ใหญ่ที่มีอายุพรรษา 10 พรรษาขึ้นไป หรือเป็นคำลงท้ายชื่อ ฉายา/ราชทินนาม เช่น พระโพธิญาณเถร ปญญาวัชรเถร และ “เจ้า” เป็นคำที่ใช้เติมท้ายคำเรียกแสดงความยกย่องผู้ที่นับถือ เช่น พระพุทธเจ้า, เทพเจ้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

ท่านเป็นเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
ส. สรรพนามบุรุษที่ 3 ใช้แก่พระสังฆราช	สูญศัพท์

คำว่า “ท่านเป็นเจ้า” เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3 อ้างถึงพระสงฆ์ เกิดจาก คำว่า “ท่าน” ประสมกับส่วนขยาย “เป็นเจ้า”²⁰⁰ พบเฉพาะในจารึกวัดพระยืนเพียงแห่งเดียวใช้อ้างถึงพระสังฆราช ตัวอย่างเช่น

- (135) พอได้สองเข้า²⁰¹ ท่านเป็นเจ้าให้ฉลองในสองปีนั้นสามคาบ ในกาลเมื่อฉลองนั้น ท่านพระยารัชมหาราชและหากรัง²⁰²แต่งกระยาทานอัสสบริสการ²⁰³ทั้งหลาย มาถวายให้เป็นมหาทานทุกด้านแล

(ลพ. 38 จารึกวัดพระยืน ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 19-22)

¹⁹⁹ ประสาร บุญประคอง : มาแทน = มาเฝ้า (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁰⁰ ส่วนขยาย “เป็นเจ้า” มักใช้แก่พระสังฆราช เช่น ท่านเป็นเจ้า มหาเถรเป็นเจ้า มหาสวามีเป็นเจ้า ฯลฯ

²⁰¹ ฉ่า ทองคำวรรณ : เข้า = ปี (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁰² ฉ่า ทองคำวรรณ : รัง = ทำ หรือ สร้าง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁰³ ฉ่า ทองคำวรรณ : อัสสบริสการ = อัฐบริหาร (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (135) คำว่า “ท่านเป็นเจ้า” เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3 อ้างถึง “พระมหาสุมนเถระ” พระสังฆราชสมัยสุโขทัยและเจ้าอวาสวัดพระยืน ในบริบทภาษาข้างต้นว่าท่านมาจำวัดอยู่ที่วัดพระยืนในเมืองหริภุญชัย เมื่อได้ 2 ปี มหาสุมนเถระก็ให้ฉลองและพระยาศรรณมหาราชกระทำมหาดานถวายแต่ท่านเป็นเจ้า เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน “ท่านเป็นเจ้า” ปรากฏใช้ว่า “ท่าน” เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 2 ใช้แทนผู้ที่เรารู้ถึงด้วยความเคารพ “-เป็นเจ้า” เป็นส่วนขยายแสดงความยกย่อง เช่น ผู้เป็นเจ้า, พระเป็นเจ้า

ท่านมหาเถร

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์	สุญศัพท์

(136) กลอยบูชาประทีปอันหนึ่ง 80,000 มีใจศรัทธา ชื่อทองมาพอก²⁰⁴ กากเย็บโสด แต่กระทำนั้น เวียงเท่า²⁰⁵ ดั่งอันแลฯ เอาท่านมหาเถรทรกรรม พรตเป็นลูก แต่เป็นดาบสเทียน²⁰⁶ บำเรอมาเถิงปีนภิกษุ

(สท. 37 จารึกวัดหินตั้ง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 23-27)

ตัวอย่างที่ (136) คำว่า “ท่านมหาเถร” ปรากฏนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น ในบริบทภาษากล่าวถึงพระมหาเถรทรกรรมพรตตั้งแต่เป็นดาบสจนมาบวชเป็นพระสงฆ์ เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงอาจกล่าวได้ว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน “ท่านมหาเถร” ปรากฏใช้ว่า “ท่าน” และ “มหาเถร” กล่าวคือ “ท่าน” ใช้เป็นสรรพนามอ้างถึงพระสงฆ์แสดงการยกย่อง และ “มหาเถร” เป็นคำนาม หมายถึง พระผู้ใหญ่ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป และปรากฏใช้ในคำว่า “มหาเถรสมาคม” หรือคำลงท้ายนามฉายา เช่น อมพรมหาเถร วรปุณฺณมหาเถร

²⁰⁴ ประสาร บุญประคอง : พอก = ปิด (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁰⁵ ประสาร บุญประคอง : เวียงเท่า = เพียงเท่า (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁰⁶ ประสาร บุญประคอง : เทียน = ย่อม (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

บาเอระ

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
น. คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์	สุญศัพท์

(137) ชาวเจ้าทั้งหลายอันมีศรัทธาแลได้กระทำการในเขตพินนี้ บามหาเอระธรรมรักจิตม __ พระญา บามหาเอระรรค __ บามหาเอระญาณคำเกียร บา ุรพ ุชชีล บาเอระญาณวัง บาเอระพุทธโฆสบาเอระ ุชี บาเอระมหานาม บาเอระอายุ __ บาเอระอา __ ังส บาเอระอาทริยพงส บาเอระธรรมเสนาบดี บาเอระ __ ชา บาเอระโสภณะ บาเอระ __ บาเอระมหา __ วังส บาเอระสรภง __

(สท. 27/1 จารึกเขตพิน ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 2-6)

ตัวอย่างที่ (137) คำว่า “บาเอระ” ปรากฏใช้นำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ ในบริบทภาษากล่าวถึงคณะสงฆ์ได้ร่วมกันทำกิจอย่างหนึ่งซึ่งปรากฏรายนาม “บามหาเอระ” และ “บาเอระ” หลายรูป เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันพบว่าไม่ปรากฏใช้นำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์เลย จึงอาจกล่าวได้ว่า ศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันปรากฏใช้ว่า “บา” และ “เอระ” กล่าวคือ “บา” อ้างถึงพระสงฆ์ ปรากฏในภาษาถิ่นเหนือ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า “(ถิ่น-พายัพ) น. ครู, อาจารย์” และ “เอระ” หมายถึง “น. พระผู้ใหญ่ ตามพระวินัยกำหนดว่า พระมีพรรษาตั้งแต่ 10 ขึ้นไป เรียกว่า พระเอระ. (ป.)”

บามหาเอระ

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
น. คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์	สุญศัพท์

(138) ชาวเจ้าทั้งหลายอันมีศรัทธาแลได้กระทำการในเขตพินนี้ บามหาเอระธรรมรักจิตม __ พระญา บามหาเอระรรค __ บามหาเอระญาณคำเกียร

(สท. 27/1 จารึกเขตพิน ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 2-3)

ตัวอย่างที่ (138) คำว่า “บามหาเอระ” ใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์เช่นเดียวกับ คำว่า “บาเอระ” ต่างความหมายกันเพราะคำว่า “มหาเอระ” หมายถึง พระสงฆ์ผู้ใหญ่ที่มีอายุพรรษา

20 พระราชขึ้นไป เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ หรือใช้นำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์แล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันปรากฏใช้ว่า “บา” และ “มหาเถระ” กล่าวคือ “บา” อ้างถึงพระสงฆ์ ปรากฏในภาษาถิ่นเหนือ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า (ถิ่น-พายัพ) “น. ครู, อาจารย์” และ “มหาเถระ” หมายถึง “พระสงฆ์ผู้ใหญ่ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป”

บรมครูเป็นเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
น. คำอ้างถึงพระสังฆราช	สุญศัพท์ พบใช้แต่คำว่า “บรมครู” แต่ไม่ใช้อ้างถึงพระสงฆ์ เป็นคำที่ใช้เรียกพระพุทธรูปโดยเฉพาะ

(139) ภิกษุสงฆ์ผู้ใดทอนอรัญญวาสี แลกระทำบโฆบ²⁰⁷ธรรมไซริ้ บางอำเพือ²⁰⁸ บรมครูเป็นเจ้า หากสำเร็จเองเท่า อำเพือ บรมครูปรญาปติ²⁰⁹ อันใดไซริ้ เรามืออาจละเมิด มิได้เลย

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 29-32)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตัวอย่างที่ (139) คำว่า “บรมครูเป็นเจ้า” ปรากฏใช้อ้างถึงพระสังฆราช ในบริบทภาษากล่าวถึง พระบรมครูตโลกติลกตริตตคันธวนวาสี พระสังฆราชสมัยสุโขทัยและเจ้าคณะอรัญญวาสีว่ามีอำนาจในการตัดสินอธิกรณ์ได้เองซึ่งพระมหากษัตริย์ก็มีอำนาจละเมิดได้ เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายของคำว่า “บรมครู” ว่าเป็นคำที่ใช้เรียกพระพุทธรูปโดยเฉพาะ หรือใช้อ้างถึงผู้ที่มีความเชี่ยวชาญมีความชำนาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น สุนทรภู่เป็นบรมครูแห่งกาพย์กลอน คำว่า “บรมครู” มีความหมาย

²⁰⁷ ยอร์ช เซเดส์ : “บโฆบ” คือ ไม่ชอบ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁰⁸ ยอร์ช เซเดส์ : “บางอำเพือ” คือ บางสิ่งบางอย่าง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁰⁹ ยอร์ช เซเดส์ : “ปรญาปติ” คือ บัญญัติ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

คล้ายกับคำว่า “ปรมาจารย์” (ปรม + อาจารย์) หมายถึง อาจารย์ผู้เป็นเอกหรือยอดเยี่ยมในทางวิชาใดวิชาหนึ่ง

ปุครู

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> ● น. สมณศักดิ์ของพระสังฆนายก รองลงมาจากสมเด็จพระสังฆราช (สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2466: 6) 	<ul style="list-style-type: none"> ● สูญศัพท์ ● มีคำใหม่ใช้แทน คือ พระครู ● น. ตำแหน่งสมณศักดิ์ครั้งกรุงสุโขทัย เป็นราชธานี. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

(140) พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทาน²¹⁰แก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรหลวง²¹¹กว่า
ปุครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่²¹²เมืองศรีธรรมราชมา

(สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 28-31)

(141) ฝูงปุครู เทร มหาเถร ขึ้นนั่งเหนือชดาน²¹³หินสูตรธรรมแก่อุบาสก ฝูงท่วยจำศีล

(สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 14-16)

ตัวอย่างที่ (140) และ (141) คำว่า “ปุครู” ตรงกับคำว่า “พระครู” ในปัจจุบัน ในสมัยสุโขทัยเป็นคำบอกสมณศักดิ์ซึ่งเทียบกบยศของพราหมณ์ ปราภภูหลักฐานครั้งแรกในจารึกพ่อขุนรามคำแหง สมณศักดิ์ปุครูนี้ถือว่าเป็นสมณศักดิ์ตำแหน่งพระสังฆนายกรองลงมาจากพระสังฆราชซึ่งในสมัยสุโขทัยนั้นเห็นจะมีสังฆราชมากกว่าหนึ่งองค์ สังฆราชในหัวเมืองอาจมีสมณศักดิ์เป็นเพียง “ปุครู” และสมณศักดิ์ปุครูนี้ก็เป็นสมณศักดิ์เพียงคำเดียวที่เกิดจากการประสมคำโดยนำคำเรียกเครื่องญาติและคำบอกตำแหน่งมาใช้เป็นสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัย

²¹⁰ ฉ่า ทองคำวรรณ : ไอยทาน = ให้ทาน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²¹¹ ยอร์ช เซเดส์ : “หลวก” = รูลัก, ฉลาด, ฉียบแหลม, หลักแหลม, ปัญญาแหลม (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²¹² ยอร์ช เซเดส์ : “ลูกแต่” = ออกจาก (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²¹³ ชดาน หมายถึง (โบ) น. กระดาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันพบว่าคำว่า “ปู่ครู” สูญศัพท์อย่างสมบูรณ์ทั้งในบริบททั่วไป และในบริบทพระสงฆ์ เหตุที่เป็นเช่นนี้ผู้วิจัยพบหลักฐานว่ามีคำใหม่ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายเดียวกัน และสะท้อนมโนทัศน์เดียวกันมาแทนที่ คือ คำว่า “พระครู” ส่วนจะสูญศัพท์ไปในสมัยใดนั้นยากที่จะระบุแน่ชัด แต่หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าคำว่า “ปู่ครู” ได้สูญศัพท์ไปแล้วก็คือ หลังจากจารึกนครชุมก็ไม่พบการปรากฏใช้อีกซึ่งแสดงให้เห็นว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปแล้วตั้งแต่ช่วงปลายสมัยสุโขทัย²¹⁴

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตต่อไปว่า คำว่า “พระครู” เข้ามาแทนที่คำว่า “ปู่ครู” ในสมัยสุโขทัยจริงหรือไม่ เนื่องจากในจารึกสุโขทัยที่ผู้วิจัยศึกษาไม่ปรากฏคำว่า “พระครู” แต่ผู้วิจัยพบว่า “พระครู” มิใช่ตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา เพราะปรากฏหลักฐานการใช้ในจารึกหลายหลัก รวมทั้งปรากฏในจารึกล้านนา หากพิจารณาความหมายจากบริบทการใช้ของคำว่า “พระครู” จะเห็นได้ว่าในสมัยสุโขทัยเป็นสมณศักดิ์รองลงมาจากพระสังฆราช ต่างจากปัจจุบันที่ “พระครู” เป็นเพียงสมณศักดิ์ชั้นสัญญาบัตรใช้ประกอบหน้าชื่อ/ราชทินนามซึ่งต่ำกว่าพระราชาคณะ เมื่อพิจารณาความหมายก็อาจจะกล่าวได้ว่ามีความหมายเลวลง เนื่องจากลำดับชั้นของคำลดลงจากเดิมที่เป็นสมณศักดิ์ตำแหน่งพระสังฆนายกชั้นรอง กลายมาเป็นเพียงสมณศักดิ์ชั้นสัญญาบัตรต่ำกว่าพระราชาคณะ

พระมหาเถรเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำบอกลำดับชั้นของพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป มักใช้อ้างถึงพระมหาเถระที่เป็นเจ้าอาวาส	สูญศัพท์

²¹⁴ หลักฐานอีกประการหนึ่งคือ คำอธิบายของสมเด็จพระมหาพรหมญาณ (2466: 8) ทรงอธิบายเกี่ยวกับทำเนียบพระสงฆ์หรือการจัดระเบียบการปกครองพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยโดยอ้างอิงจากพงศาวดารเหนือ พ.ศ. 2350 ว่า ในสมัยสุโขทัยมีการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย ซึ่งปรากฏราชทินนามสำหรับพระสังฆนายก ดังนี้ *ฝ่ายขวา* พระสังฆราชา *อยู่วัดมหาธาตุ* พระครูธรรมไตรโลก *อยู่วัดเขาอินทรแก้ว* พระครูยาโชค *อยู่วัดอุทยานใหญ่* พระครูธรรมเสนา *อยู่วัดไหนไม่ปรากฏ* *ฝ่ายซ้าย* พระครูธรรมราชา *อยู่วัดไตรภูมิป่าแก้ว* พระครูญาณไตรโลก *อยู่วัดไหนไม่ปรากฏ* พระครูญาณลสิทธิ์ *อยู่วัดไหนไม่ปรากฏ* (สมเด็จพระมหาพรหมญาณ, 2466: 8) หากเป็นจริงตามที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าคำว่า “พระครู” ปรากฏใช้แทน “ปู่ครู” แล้วในสมัยสุโขทัยซึ่งหลักฐานจากพงศาวดารเหนือที่ว่านี้ สมเด็จพระมหาพรหมญาณ (2466: 8) กล่าวว่า อาจจะเป็นการจัดขึ้นครั้งสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย)

- (142) ท่านจึงอัญเชิญ**พระมหาเถรเจ้า**ตนหนึ่ง อันเป็นศิษย์แห่งพระมหาพุทธสาคร มีนามกรชื่อ สรังกคเถรอันเกาปรด้วยศีลมรรยาทวัตตปฏิบัติ มาเป็นประธานในโศการามนี้^{๒๑๕}

(สท. 26 จาริกวัดโศการาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 23-27)

ตัวอย่างที่ (142) คำว่า “พระมหาเถรเจ้า” เป็นคำบอกลำดับชั้นอ้างอิงพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป จากบริบทภาษาในสมัยสุโขทัยมักใช้อ้างถึงพระมหาเถรที่เป็นเจ้าอาวาส ในบริบทการใช้ข้างต้นกล่าวถึงพระมหาเถรเจ้าองค์หนึ่งนามว่า “พระสรังกคเถร” เจ้าอาวาสวัดโศการาม ผู้เป็นศิษย์พระมหาเถรพุทธสาคร น่าสังเกตว่าคำว่า “-เจ้า” ที่มาต่อท้ายมักใช้อ้างถึงพระมหาเถรที่มีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาส เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้ สูญจากภาษาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ “พระมหาเถรเจ้า” ทั้งคำสูญไปจากภาษาแล้ว แต่ส่วนประกอบของคำ ยังปรากฏใช้อยู่ในปัจจุบันว่า “พระมหาเถร” เป็นคำอ้างอิงพระชั้นผู้ใหญ่ และ “เจ้า” เป็นคำที่ใช้เติมท้ายคำเรียกแสดงความยกย่องผู้ที่นับถือ เช่น พระพุทธเจ้า, เทพเจ้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

พระมหาเถรเป็นเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำบอกลำดับชั้นของพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป มักใช้อ้างถึงพระสังฆราชา	สูญศัพท์

- (143) จึงให้ไปอาราธนานิมนต์**พระมหาเถรเป็นเจ้า**ผู้หนึ่งซึ่งมหาสมณเถร อันอยู่ในนครสุโขทัย คาบ²¹⁵ นั้นนับมิได้มาแล้ว พอย²¹⁶จึงให้ไปบ่าววงสรวงอาราธนาอัญเชิญ**พระมหาเถรเป็นเจ้า**ด้วยเคารพ หนักหนาคาบหนึ่งโสด คาบนั้นท่านเป็นเจ้าจึงลีลามาด้วยศิษย์คนตนล้วนผู้ด้อยมอริยสงฆ์ทรงศีล ลาจาร อุกฤษฎ์^{๒๑๗} หนักหนา

(ลพ. 38 จาริกวัดพระยืน ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 8-14)

²¹⁵ ฉ่า ทองคำวรรณ : คาบ = ครั้ง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²¹⁶ ฉ่า ทองคำวรรณ : พอย = พลอย, เลย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²¹⁷ อุกฤษฎ์ หมายถึง สูงสุด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

ตัวอย่างที่ (143) คำว่า “พระมหาเถรเป็นเจ้า” ปรากฏใช้ในสมัยสุโขทัยอ้างถึงพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไปจากบริบทภาษาในสมัยสุโขทัยมักใช้อ้างถึงพระสังฆราช และในบริบทการใช้ข้างต้นกล่าวถึงพระมหาเถรเป็นเจ้า นามว่า “พระมหาสุมนเถร” พระสังฆราชสมัยสุโขทัยซึ่งได้เดินทางไปเมืองเหนือและเป็นเจ้าอาวาสวัดพระยืน นำสังเกตว่าคำว่า “-เป็นเจ้า” ที่มาต่อท้ายมักใช้อ้างถึงพระสังฆราชเท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์แล้ว จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ “พระมหาเถรเป็นเจ้า” ทั้งคำจะสูญไปจากภาษาแล้ว แต่ส่วนประกอบของคำยังปรากฏใช้อยู่ในปัจจุบันเช่นเดียวกับคำว่า “พระมหาเถรเจ้า” ส่วน “เป็นเจ้า” เป็นคำที่ใช้เติมท้ายคำเรียกแสดงความยกย่องผู้ที่นับถือ เช่น พระผู้เป็นเจ้า, พระเป็นเจ้า

พระมหาเถรสังฆราชา

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำบอกลำดับชั้นของพระสงฆ์ ใช้แก่ พระสังฆราช	สูญศัพท์

(144) ป่านางคำจึงให้ไปถามตริปองด้วยพระมหา...มหาสังฆราชาว่าชอบพอแล้วจึงให้ไปถามมหาเถรชื่อเถร...ระมีชื่อเถรณี แล้วตนพระมหาเถรสังฆราชารัง²¹⁸ มา...พระท่านรังใช้ให้ซื้อจั่วข้างเขียนตาเบื้องซ้ายกอ...รณิกนี้ไซ้ร หักพังแต่ชั่วมหาธรรมราชาอยู่ก่อน

CHULALONGKORN UNIVERSITY (กท. 30 จารึกป่านางคำเย็บ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 18-22)

ตัวอย่างที่ (144) คำว่า “พระมหาเถรสังฆราชา” เป็นคำบอกลำดับชั้นของพระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งพระสังฆราช เกิดจากการสมานระหว่างคำว่า “พระมหาเถร” กับ “สังฆราชา” ในบริบทภาษาเป็นการอ้างถึงพระสังฆราชสมัยสุโขทัยพระองค์หนึ่งไม่ปรากฏพระนาม เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากระบบลำดับชั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละสมัย

²¹⁸ แสง มนวิฑูร : “รัง” หมายถึง แต่ง, สร้าง, ตั้ง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

อย่างไรก็ตาม คำว่า “พระมหาเถรสังฆราชา” ปัจจุบันแยกใช้เป็นคำเดี่ยวว่า “พระมหาเถร” และ “สังฆราชา” มักใช้ว่า “สังฆราช” เป็นตำแหน่งทางปกครองของพระสงฆ์ผู้ใหญ่สูงสุดในสังฆมณฑล

พระมหาสวามี/ พระมหาสามี

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำบอกสมณศักดิ์และคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามของพระสังฆราช	สุญศัพท์

(145) พระกฤษณ์นั้น คือตน**พระมหาสวามี**ศรีศรีทธาราช จุฬามณีศรีรัตนลงกาทีปเป็นเจ้า คือตนพระรามพระนารายณ์ เทพยุดิ²¹⁹ หากเที่ยวในสงสารภพอันโหด เกิดไปมาแล

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 37-38)

ตัวอย่างที่ (145) คำว่า “พระมหาสวามี หรือ พระมหาสามี” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ ถือเป็นสมณศักดิ์ที่เก่าแก่คำหนึ่งมีที่มาจากลังกา ใช้อ้างถึงพระสังฆราชในบริบทภาษาเป็นการกล่าวเปรียบเทียบพระมหาเถรศรีศรีทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาทีปเป็นเจ้าพระสังฆราชสมัยสุโขทัยว่าเป็นเสมือนพระนารายณ์มาจุติ

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้สูญไปจากภาษาแล้วรวมทั้งในปัจจุบันไม่ปรากฏในพจนานุกรมแล้ว ทำให้ยากที่จะรู้ความหมายเดิม เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากระบบสมณศักดิ์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากลังกาสูญไป ทำให้คำที่ใช้อ้างถึงนั้นสูญไปจากภาษาด้วย

มหาเถรเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำบอกลำดับชั้นของพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไปมักใช้แก่พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสหรือพระสังฆนายก	สุญศัพท์

²¹⁹ ยอร์ช เซเดส์ : “จยุดิ” = เคลื่อน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

- (146) **มหาเถรเจ้า** หนึ่งมีนามกรชื่อพระมหากษัตริย์ _____ คันธนาวาส _____ สวามีแต่ศรีสัชชาลัยมา
ประติสธา _____ นี้

(สท. 59 จารีกวัดบูรพาราม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 35-37)

ตัวอย่างที่ (146) คำว่า “มหาเถรเจ้า” อ้างถึงพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป มักใช้แก่พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสหรือพระสังฆนายก เป็นที่น่าสังเกตว่าคำว่า “เจ้า” ที่เติมเข้ามาท้ายคำนั้น มักใช้เติมเพื่อเรียกผู้ที่เคารพนับถือ ในบริบทภาษาข้างต้นอ้างถึงพระมหากษัตริย์ พระสังฆนายก (สวามี) สมัยสุโขทัย เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันปรากฏใช้ว่า “มหาเถร” หมายถึง พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป และ “เจ้า” เป็นคำที่มักใช้เติมท้ายเพื่อแสดงความยกย่อง

มหาเถรานุเถร / พระมหาเถรานุเถร

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
น. พระเถระผู้ใหญ่และผู้น้อย	สุญศัพท์ ปรากฏเฉพาะ “พระเถรานุเถระ”

คำว่า “มหาเถรานุเถร / พระมหาเถรานุเถร” เป็นคำนามสามัญอ้างถึงพระสงฆ์มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า เถรานุเถร/เถรานุเถระ เป็นคำสมาสแบบมีสนธิ มาจากคำว่า มหาเถร + อนุเถร หมายถึง “พระเถระผู้ใหญ่และผู้น้อย” ตัวอย่างเช่น

- (147) พระศรีมหาโพธิ์ไว้คนแต่งเฝ้ารักษาหลายคร้วมีทั้งสวนหมากสวนพลูไรร่นาคร _____ ทุกพรรณ
ทั้งหลาย เดือนดับเดือนเพ็ญ²²⁰ วันอุโบสถปวารณาแต่งให้อุปัฏฐากตักน้ำล้างดิน **พระมหา
เถรานุเถร** ภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย

(สท. 2 จารีกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 12-14)

²²⁰ ยอร์ช เซเดส์ : “เดือนเพ็ญ” = ขึ้น 15 ค่ำ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (147) คำว่า “พระมหาเถรานุเถระ” เป็นคำนามสามัญ อ้างถึงพระสงฆ์โดยรวม ในบริบทภาษากล่าวถึงพระเจ้ากือนาแห่งเชียงใหม่มีพระราชศรัทธา จึงให้พระเถระทั้งหลายเข้าดูปาฏิหาริย์ของพระธาตุซึ่งบังเกิดศรัทธาเป็นอัศจรรย์ (ศุภย์มานุษยวิทยาสรินธร, 2549) เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว ปัจจุบันปรากฏใช้เฉพาะคำว่า “พระเถรานุเถระ” มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “มหาเถรานุเถระ หรือ พระมหาเถรานุเถระ” เนื่องจากเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกัน คำซึ่งเป็นที่นิยมก็ยังคงปรากฏใช้อยู่ ส่วนคำที่ไม่เป็นที่นิยมก็สูญไปจากภาษา

มหาเถรเป็นเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำบอกลำดับชั้นของพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป มักใช้แก่พระสังฆราช	สูญศัพท์

(148) มหาเถรเป็นเจ้า จึงตรี²²¹ ได้ด้วยกำลังปัญญา จัก _ธ_ชน คนสัปปุรุษทั้งหลาย _พระเป็น_ เลิงห้า_ (ลพ. 38 จารีกวัดพระยืน ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 38-40)

ตัวอย่างที่ (148) คำว่า “มหาเถรเป็นเจ้า” ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป มักใช้แก่พระสังฆราช คำว่า “-เป็นเจ้า” ที่เดิมเข้ามาทำยาคำนันั้นเพื่อแสดงความยกย่องมักใช้แก่พระสังฆราช ในบริบทภาษาข้างต้นอ้างถึงพระมหาสุมนเถร พระสังฆราชสมัยสุโขทัย เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้เป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

มหาเถรสังฆราช

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำบอกลำดับชั้น ใช้แก่พระสังฆราช	สูญศัพท์ พบแยกใช้เป็นคำเดี่ยวว่า “มหาเถร” หรือ “สังฆราช”

²²¹ ตรี หมายถึง คิด, ตรึกตรอง. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

- (149) พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่**มหาเอรสังขราช**ปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรหลวงกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา

(สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 28-31)

ตัวอย่างที่ (149) คำว่า “มหาเอรสังขราช” ปรากฏใช้เป็นคำบอกลำดับชั้นเกิดจากการประสมคำนามระหว่างคำว่า “มหาเอร” กับ “สังขราช” มักใช้เฉพาะพระสังขราช ในบริบทภาษาข้างต้นอ้างถึงพระสังขราชสมัยสุโขทัยแต่ไม่ทราบแน่ชัดว่าอ้างถึงพระสังขราชพระองค์ใดซึ่งพ่อขุนรามคำแหงได้นิมนต์มาจากเมืองนครศรีธรรมราช พระองค์ได้ถวายทานแก่พระสังขราชผู้ซึ่งมีปัญญารอบรู้พระไตรปิฎก เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้เป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ ปรากฏแยกใช้เป็นคำเดี่ยวว่า “มหาเอร” หรือ “สังขราช” จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

มหาสมณเถร

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
น. พระสังขราช	สุญศัพท์

- (150) ธรรมราชาผู้ปู่ จึงให้ไปหา**มหาสมณเถร** มาสมมวง²²²นั้น **มหาสมณเถร** จักใคร่มา ___ นนหนึ่ง จักใคร่มานบ²²³ มาเห็นเราบ้างเมื่อมาเถ ___ เอามาดูในวัดป่าแดงนี้แล เมื่อนบไหว้ ย ___ แล้วให้ไปบูชาพระมหาธาตุเจ้าแล้วจึง ___ เข้าพรรษาในอาวาสสมมวงพูนไซร์

(สท. 7 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 2 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 3-8)

ตัวอย่างที่ (150) คำว่า “มหาสมณเถร” ปรากฏใช้เป็นคำนามสามัญอ้างถึงพระสังขราช คำว่า “สมณ” หมายถึง ผู้สงบกิเลสแล้ว โดยเฉพาะหมายถึงภิกษุในพระพุทธศาสนา ในบริบทภาษาข้างต้นอ้างถึงพระสมณเถร หรือพระสมณมหาสวามีสังขราช พระสังขราชสมัยสุโขทัยซึ่งพระมหาธรรมราชานิมนต์มาจำพรรษาในวัดป่ามะม่วง เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

²²² สมมวง หมายถึง (โบ) น. ต้นไม้ใหญ่ที่ขึ้นเป็นกลุ่มใหญ่ เช่น สมมวง คือ ป่าม่วง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

²²³ นบ หมายถึง ไหว้, นอบน้อม, มักใช้เข้าคู่กับ ไหว้ เป็น นบไหว้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

มหาสังฆราช

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
ตำแหน่งภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์ หรือประมุข แห่งคณะสงฆ์	สุญัตัพพ์

- (151) เมื่อแล้วออกพรรษา จึงกระทำมหาทานฉลองพระสัมฤทธิ์.....แล้วกระยาทาน²²⁴คาบนั้นทอง
หมื่นหนึ่ง เงินหมื่นหนึ่ง เบี้ยสิบล้าน หมากสิบล้าน ผ้าจีวรสีร้อย บาตรสีร้อย หมอนนั่งสีร้อย
หมอนนอนสีร้อย พุก²²⁵ _____ เครื่องกระยาบูชา**มหาสังฆราช** จักนับก็แลมิถ้วน แต่อันผู้ลูกบ้าน
ลูก _____ มาช้อย จักนับแลมิได้ แต่อันเครื่องกระทำบูชา**มหาสังฆราช** จักนับก็แลมิถ้วน

(อย. 1 จารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 1 ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 8-22)

ตัวอย่างที่ (151) คำว่า “มหาสังฆราช” ปรากฏใช้อ้างถึงตำแหน่งภิกษุผู้ปกครองคณะสงฆ์
หรือประมุขแห่งคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัย อ้างถึงพระมหาสุมนเถร ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงเมื่อ
ออกพรรษาแล้วกระทำมหาทานฉลองพระสัมฤทธิ์ และถวายสิ่งของแด่พระสังฆราช เมื่อเปรียบเทียบกับ
ปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

มหาสังฆราชา

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
ค่านำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง พระสังฆราชา	สุญัตัพพ์

- (152) **มหาสังฆราชา**สุกกลง มาสั่งสอนสมเด็จพระมหาธรรมราชา มหาธรรมราชาอร²²⁶ในศาสนา มีใจ
สปรธาแก่ไตรสรณนาถว่าบริสุทธิ์ จึงไปปล้ปะ²²⁷ละราชสมบัติพิพัฒน์ทั้งหลายเสียแล้ว แล้ว²²⁸
ภยันตรายกลายเป็น²²⁹ ออกบวชในสุ่มม่วง ได้เป็นภิกษุ

(สท. 18 จารึกวัดช้างล้อม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 10-15)

²²⁴ ยอร์ช เซเดส์ : กระยาทาน = เครื่องถวาย สิ่งของถวาย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²²⁵ ยอร์ช เซเดส์ : พุก (คำเขมร) = พุก (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²²⁶ ประสาร บุญประคอง : อร = มีความเลื่อมใส (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²²⁷ ประสาร บุญประคอง : ไปปล้ปะ = ปล่อยปล้ปะ, สละ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²²⁸ ประสาร บุญประคอง : แล้ว = ปราศจาก (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²²⁹ ประสาร บุญประคอง : กลายเป็น = เปลี่ยน, ยักย้าย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (152) คำว่า “มหาสังฆราชา” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่งพระสังฆราช หรือประมุขของคณะสงฆ์สมัยสุโขทัย ในบริบทภาษาข้างต้นอ้างถึงพระมหาสังฆราชสุกกุล (สุกกุลม) ผู้ทรงเป็นอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ซึ่งทรงศรัทธาในพระพุทธศาสนาและทรงสละราชสมบัติเสด็จออกผนวชอีกครั้งในปี พ.ศ. 1927 (ดวงใจ สุขอึ้ง, 2548: 55) เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

มหาสวามี / มหาสามี

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราชมีที่มาจาก ลังกา (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2518: 129) (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2466: 8)	สูญศัพท์

(153) ศักราช 1283²³⁰ ปีฉลู จึงให้ไปอัญเชิญมหาสามีสังฆราช มีศิลาจารและรู้พระปฏิภนไตร __นักผุง **มหาสามี** อันอยู่ใน ลังกาทวีป อันมีศิลาจารตั้งอันผุงกษิณาศรพ²³¹ ชั่ว²³² ก่อน แต่นครพัน __กฐิพิหารในป่าม่วงนี้

(อย. 1 จารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 1 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 19-25)

ตัวอย่างที่ (153) คำว่า “มหาสามี” มาจากภาษาบาลีตรงกับ “มหาสวามี” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งสุโขทัยรับแบบแผนในการตั้งสมณศักดิ์มาจากลังกา ใช้เป็นคำบอกสมณศักดิ์อ้างถึงพระสังฆราชเมื่อสุโขทัยรับแบบแผนนี้มาจึงอาจพบว่ามีคำ “มหาสามี” หรือ “มหาสวามี” ต่อท้ายชื่อ/ราชทินนามเพื่อแสดงสมณศักดิ์ของพระสังฆราช ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงในปี พ.ศ. 1904 ได้ไปอัญเชิญพระสังฆราชจากนครพันมาที่วัดป่ามะม่วง กรุงสุโขทัย

²³⁰ ยอร์ช เซเดส์ : 1283 เป็นมหาศักราช = พุทธศักราช 1904 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²³¹ ยอร์ช เซเดส์ : กษิณาศรพ = พระชีนาศรพ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²³² ยอร์ช เซเดส์ : ชั่ว = สมัย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ เนื่องจากระบบแบบแผนการตั้งสมณศักดิ์แบบลังกาสูญไปคำว่า “มหาสามี” จึงสูญศัพท์ไปด้วย นอกจากนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าเหตุที่ทำให้คำว่า “มหาสามี” สูญไปอีกประการหนึ่ง คือ การมีคำที่มีความหมายเหมือนกันใช้ร่วมกัน ได้แก่ คำว่า “สังฆราช” หรือ “สมเด็จพระสังฆราช” เมื่อใช้คู่กันนานไปจึงเหลือคำว่าสังฆราชเพียงคำเดียว ดังนั้นจึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

มหาสามีเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำลงท้ายแสดงสมณศักดิ์ของพระสังฆราช	สูญศัพท์

(154) สารนี้พระบรมครูไตรโลกิตถิตร์ตันศีลคันธรวาสิธรรมกิตติสังฆราช**มหาสามีเจ้า** มีพุทธภูิกาดังนี้

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-3)

ตัวอย่างที่ (154) คำว่า “มหาสามีเจ้า” ปรากฏใช้เป็นคำลงท้ายแสดงสมณศักดิ์อ้างถึงพระสังฆราชซึ่งไทยรับแบบแผนการตั้งสมณศักดิ์มาจากลังกา พระภิกษุที่ดำรงตำแหน่งพระสังฆราชในสมัยสุโขทัยจึงมักมีคำว่า “มหาสามี” หรือ “มหาสามีเจ้า” ต่อท้าย ในบริบทภาษาข้างต้นอ้างถึงพระบรมครูไตรโลกิตถิตร์ตันศีลคันธรวาสิธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเจ้า พระสังฆราชสมัยสุโขทัยมีคำสั่งให้เขียนสารนี้ขึ้น

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์หรือใช้เป็นคำลงท้ายแสดงสมณศักดิ์ของพระสังฆราชแล้ว แต่ในปัจจุบันจะปรากฏคำบอกตำแหน่งลงท้ายพระนามว่า “สกลมหาสังฆปริณายก” แทน จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

มหาสามีเป็นเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำลงท้ายแสดงสมณศักดิ์ของพระสังฆราช	สูญศัพท์

- (155) มีหลานพ่อขุนผาเมืองผู้หนึ่งชื่อสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ป
มหาสามีเป็นเจ้า พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีหลานพ่อขุนผาเมืองนั้นผู้หลวก²³³ มัก
กระทำบุญกระทำธรรมมักไยทานทุกเมื่อปคิดคั้น

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 41-43)

ตัวอย่างที่ (155) คำว่า “มหาสามีเป็นเจ้า” ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งสังฆราช
สมัยสุโขทัย ปรากฏใช้เป็นคำลงท้ายแสดงสมณศักดิ์ ในบริบทภาษาข้างต้นอ้างถึงสมเด็จพระมหาเถร
ศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึง
พระสงฆ์หรือเป็นคำลงท้ายแสดงสมณศักดิ์ของพระสังฆราช จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

มหาสามีสังฆราช

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราช	สูญศัพท์

- (156) ศักราช 1283²³⁴ ปีฉลู จึงให้ไปอัญเชิญ**มหาสามีสังฆราช** มีศีลาจารและรู้พระปิฎกไตร _นักฟุ้ง
มหาสามี อันอยู่ใน _ลังกาทวีป อันมีศีลาจารดังอันฟุ้งกษณาศรพชั่วง่อน แต้นครพนัน _กฤทธิพิหารใน
ป่าม่วงนี้

(อย. 1 จารึกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 1 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 19-25)

ตัวอย่างที่ (156) คำว่า “มหาสามีสังฆราช” ปรากฏใช้อ้างถึงพระสังฆราช ซึ่งทั้งคำว่า “มหา
สามี” และ “สังฆราช” ล้วนเป็นคำที่ใช้อ้างถึงพระสังฆราช ในบริบทภาษากว่าถึงในปีพ.ศ. 1904 ได้
ไปอัญเชิญพระสังฆราช ผู้มีศีลาจารวัตรและรอบรู้พระไตรปิฎกจากเมืองนครพนมมาจำพรรษาที่วัดป่า
มะม่วง กรุงสุโขทัย เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไป
จากภาษาแล้ว

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันปรากฏใช้เพียงคำเดียว คือ “สังฆราช” ในพจนานุกรมฉบับ
ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า “น. ตำแหน่งพระมหาเถระผู้เป็นใหญ่สูงสุดในสังฆมณฑล”

²³³ ยอร์ช เซเดส์ : “หลวก” = ฉลาดเฉลียว, หลักแหลม (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²³⁴ ยอร์ช เซเดส์ : 1283 เป็นมหาศักราช = พุทธศักราช 1904 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

สังฆปริณายกสิทธิ

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> • น. ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช 	<ul style="list-style-type: none"> • สูญคัพท์ • มีคำใหม่ใช้แทน คือ สกลมหาสังฆปริณายก (กฎ) น. ตำแหน่งของสมเด็จพระสังฆราชในฐานะที่ทรงเป็นประมุขแห่งคณะสงฆ์ทั้งปวง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) • “สกลมหาสังฆปริณายก” ใช้เป็นคำลงท้ายพระนามสมเด็จพระสังฆราช เช่น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

- (157) เราตั้งพระบรมครูโลกดิลกดิรัตนศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชามหาสวามีเจ้าเป็น **สังฆปริณายกสิทธิ**แล ภิกษุสงฆ์ผู้ใดหนอรัญญาวาสี แลกระทำโทษธรรมไซ้ บางอำเพือ บรมครูเป็นเจ้าหากสำเร็จเองเท่า   อำเพือ บรมครูปรญาปติ อันใดไซ้เรามาจละเมิต   มิได้เลย
(สท. 8 จารีกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 27-31)

ตัวอย่างที่ (157) คำว่า “สังฆปริณายกสิทธิ” ปรากฏใช้เป็นคำบอกตำแหน่งของสมเด็จพระสังฆราชผู้ดำรงฐานะประมุขแห่งคณะสงฆ์และมีอำนาจสิทธิในการปกครองคณะสงฆ์อันเป็นสิทธิขาดจากฝ่ายอาณาจักร ปรากฏเพียง 1 แห่ง คือ จารีกวัดป่าแดง เป็นที่น่าสังเกตว่าตำแหน่งสังฆปริณายกสิทธิในสมัยสุโขทัยนั้นคงจะเป็นอำนาจสิทธิขาดในการบังคับบัญชาเฉพาะพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีเท่านั้น ไม่รวมถึงฝ่ายคามวาสี เพราะมีพระสังฆราชปกครองอีกพระองค์หนึ่ง คือ พระสังฆราชญาณรุจิมาเถร พระสังฆราชฝ่ายคามวาสี ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงการตั้งพระบรมครูโลกดิลกดิรัตนศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชามหาสวามีเจ้าเป็นพระสังฆราช และเจ้าคณะอรัญวาสีมีอำนาจในการตัดสินอธิกรณ์ หากภิกษุฝ่ายอรัญวาสีกระทำความผิด สมเด็จพระสังฆราชสามารถตัดสินได้เองซึ่งกษัตริย์ก็ไม่อาจละเมิตได้เลย

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันพบว่า คำว่า “สังฆปริณายกสิทธิ” ไม่ปรากฏใช้เป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม พบว่าในปัจจุบันมีคำใหม่ที่มีความหมายคล้ายกันมาแทนที่ คือ คำว่า “สกลมหาสังฆปริณายก” ราชบัณฑิตยสถาน (2554) ให้ความหมายว่า “ผู้เป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์” สอดคล้องกับคำวัดของพระธรรมกิตติวงศ์ (2551: 975) ว่า หมายถึง “ผู้นำพระสงฆ์หมู่ใหญ่ทั้งสิ้น คือ ผู้นำคณะสงฆ์, ประมุขสงฆ์ สกลมหาสังฆปริณายกจึงเป็นตำแหน่งของสมเด็จพระสังฆราชในฐานะที่ทรงเป็นประมุขแห่งคณะสงฆ์ มีอำนาจบัญชาการคณะสงฆ์ทั้งปวง” แต่หากพิจารณาความหมายจะพบว่าค่อนข้างแตกต่างกันเล็กน้อย “สังฆปริณายกสิทธิ” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำที่หมายถึงตำแหน่งของพระสังฆราชผู้เป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์เฉพาะฝ่ายที่ตนปกครองเท่านั้น ต่างจากปัจจุบันที่ใช้ว่า “สกลมหาสังฆปริณายก” คือ ผู้เป็นใหญ่หรือเป็นประมุขของพระสงฆ์ทั้งปวง ทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย รวมทั้งจันนิกาย และอนัมมิกาย

สมเด็จพระเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. สมณศักดิ์ของสมเด็จพระสังฆราชที่เป็นพระราชวงศ์ เช่น สมเด็จพระเจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณี 	<ul style="list-style-type: none"> สุญศัพท์ มีคำใหม่ใช้แทน คือ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า เป็นคำบอกสมณศักดิ์ของพระราชวงศ์ชั้นหม่อมเจ้าผู้ทรงดำรงตำแหน่งพระสังฆราช เช่น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณศิริวัฒน์ (หม่อมเจ้าภูษงค์)

(158) เมืองสุโขทัยที่นี้ท่าน ___ ว่าตั้งฤแลแม่ข้างต่อข้างสารตกน้ำมันแล ข้างสารตกน้ำมัน ___ หนีแก่แม่ข้าง ___ ตั้งฤแลข้างสารตกน้ำมันหนีตั้งอันเทียมข้าง ___ เมื่อ**สมเด็จพระเจ้า**ศรีศรัทธาราชจุฬามณีซึ่งอาสา²³⁵ เมื่อเป็น²³⁶พระหริระร ___ เทพ

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 73-75)

²³⁵ ยอร์ช เซเดส์ : “ซึ่งอาสา” = ไม่พึงปรารถนา (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²³⁶ ยอร์ช เซเดส์ : “เมื่อเป็น” = ไปเป็น (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (158) คำว่า “สมเด็จพระเจ้า” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อราชทินนาม อ้างถึง พระสังฆราชซึ่งเดิมเป็นชื่อพระวงศ์พบเพียง 1 ตัวอย่าง ในบริบทภาษากล่าวถึง สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาทีป เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือได้ว่า ศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

อนึ่ง ทั้งสังคมในสมัยสุโขทัยและปัจจุบันต่างก็มีพระสงฆ์ที่เป็นพระราชวงศ์ศรัทธาออกผนวช ในพระพุทธศาสนา คำที่นำมาใช้อ้างถึงพระสงฆ์ที่เป็นพระราชวงศ์ก็จะมี ความแตกต่างจากพระภิกษุ ธรรมดาสามัญทั่วไป เมื่อดำรงตำแหน่งสูงสุด คือ ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชจึงมีคำอ้างถึงเพื่อแสดง ความยกย่องให้สูงกว่าทั่วไปซึ่งในสมัยสุโขทัยก็ใช้ว่า “สมเด็จพระเจ้า” เป็นคำนำหน้าชื่อราชทินนาม ส่วน ในปัจจุบันความคิดที่จะแสดงความยกย่องนั้นก็ยังปรากฏอยู่ถึงแม้คำที่ใช้อ้างถึงนั้นจะต่างออกไป คือ ใช้ว่า “สมเด็จพระสังฆราชเจ้า”

สมเด็จพระมหาเถร

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำบอกสมณศักดิ์และคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ของพระสังฆราช	สูญศัพท์

(159) ลางแห่งที่ชุมนุมพระมหาธาตุเป็นเจ้าอันใหญ่ทั้งหลายตรธานเป็นป่าเป็นดงสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีเป็นเจ้าเอาตนเข้าไปเลิก²³⁷ ไปก่อกระทำพระมหาธาตุหลวงคืน พระมหาธาตุด้วยสูงเกล้าสับหว่าไม้เหนือพระธาตุหลวงไซ้

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 18-21)

ตัวอย่างที่ (159) คำว่า “สมเด็จพระมหาเถร” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์อ้างถึงพระสังฆราช ในบริบทภาษากล่าวถึงสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ พระสังฆราชสมัยสุโขทัยได้บำเพ็ญกุศลสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

²³⁷ ยอร์ช เซเดส์ : “เลิก” = ยก (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราช	สุญัตัพพ์

- (160) แม้นชื่อ²³⁸ ไม่งทิงก็ตี แม้นชื่อกิงพระศรีมหาโพ _แม้นชื่ออี..ก็ตี แม้นชื่อ _สิริ พระศรีมหาโพธิ นครสิงหลนั้นก็ตี **สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า** เอามาปลูกเหนือดิน จึงอธิษฐาน ฃว่า _พระพุท จจริงจิงว่า²³⁹ ไชรั จุงให้เป็น อย่าได้เหียวสักอัน

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 53-55)

ตัวอย่างที่ (160) คำว่า “สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า” ปรากฏใช้เป็นคำบอกสมณศักดิ์อ้างถึง สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ พระสังฆราชสมัยสุโขทัย ในบริบทภาษากล่าวว่า ท่านได้นำพันธุ์ไม้ มงคลมาปลูก รวมทั้งต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่นำมาจากลังกา พร้อมอธิษฐานว่าหากจะได้เป็นพระพุทเจ้า ในภายหน้า ต้นไม้ที่ปลูกนั้นอย่าได้เหียวสักต้น เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้เป็นคำอ้างถึง พระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

สมเด็จพระมหาเถรสังฆราช

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ของ พระสังฆราช	สุญัตัพพ์

- (161) ฃผู้ใดใครโจทนาถามหาผู้ใหญ่ไส่ สารจารในจารึกนี้หากประดิษฐานไชรั **สมเด็จพระมหาเถรสังฆราช**รัตนวงศาจารย์ พระมหาเถรธรรมเสนาบดี เบื้องเจ้าพระยาผู้หลาน ท่านมหา _

(สท. 15 จารึกปูชนียจิตขุนจอต ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 33-36)

ตัวอย่างที่ (161) คำว่า “สมเด็จพระมหาเถรสังฆราช” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทิน นามแสดงสมณศักดิ์อ้างถึงพระสังฆราช ในบริบทภาษากล่าวถึงการทำสัตย์สาบานระหว่างผู้เป็นใหญ่ ในกรุงสุโขทัย ปรากฏนามสมเด็จพระมหาเถรสังฆราชรัตนวงศาจารย์ พระสังฆราชฝ่ายคามวาสี และ

²³⁸ ยอร์ช เซเดส์ : “แม้นชื่อ” = แม้วา (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²³⁹ ยอร์ช เซเดส์ : “จิงว่า” = ดังว่า (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

พระมหาเถรธรรมเสนาบดี เป็นพยานในการทำสัตย์สาบาน เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

สมเด็จพระมหาสามี

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราช	สุญศัพท์

- (162) สมเด็จพระมหาสามี จากแต่สี่หลมาเอาฝูง__แบกอิฐแต่ต่ำขึ้นไปกระทำพระแก้วท่านคินบริบวรณด้วยศรัทธา ยังเอาพระศรีรัตนมหาธาตุสองลูก แต่สี่หลมาประดิษฐานที่นั่นโสด²⁴⁰ ปมิดคณนาถิ์เลย

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 40-42)

ตัวอย่างที่ (162) คำว่า “สมเด็จพระมหาสามี” ปรากฏใช้เป็นคำบอกสมณศักดิ์อ้างถึงพระสังฆราช ในบริบทภาษากล่าวถึงพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ พระสังฆราชสมัยสุโขทัยเมื่อกลับมาจากลังกาได้บูรณปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุ เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

สมเด็จพระมหาสวามีเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
คำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราช	สุญศัพท์

- (163) แล้วท่านประดิษฐานาร้อยหนึ่งเป็นข้าวสิบเกวียนไพร่สิบเรือนแต่งพยาบาล²⁴¹ รัตนันทั้งลังการามก็แล้ว คำนับกับทั้งบูรพารามก็แล้วสมฤทธิ์ทั้งศีลวิสุทธาวาส ที่พออยู่หัวเสด็จเสวยพระผนวชบวชกระทำกรรม ในท่งชัย²⁴² ก็เสร็จทั้งที่เสนางที่เสด็จพระมหาสวามีเจ้าท่านสถิต

(สท. 26 จารึกวัดอโศการาม 1 บรรทัดที่ 29-34)

ตัวอย่างที่ (163) คำว่า “เสด็จพระมหาสวามีเจ้า” ปรากฏใช้เป็นคำบอกสมณศักดิ์อ้างถึงพระสังฆราช ในบริบทภาษาไม่แน่ชัดว่าอ้างถึงสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ใด แต่จากเนื้อความในจารึก

²⁴⁰ ยอร์ช เซเดส์ : “โสด” = อีกส่วนหนึ่ง(ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁴¹ พยาบาล หมายถึง (โบ) ก. เอื้อเพื่อเลี้ยงดู. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

²⁴² ประสาร บุญประคอง : ท่งชัย = ทุ่งชัย (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

เป็นเรื่องราวของการกัณฑ์ของพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ได้ถวายนา 100 ไร่คิดเป็นข้าวจำนวน 10 เกวียน ไพร่ 10 เรือน เพื่อดูแลปรนนิบัติภายในวัด เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้เป็นคำอ้างถึง พระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

เหง้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. พระสงฆ์ที่เป็นเชื้อพระวงศ์ (ดวงใจ สุขอึ้ง, 2548 : 53) น. พระเถระชั้นผู้ใหญ่, พระสังฆราช 	<p>สูญศัพท์</p>

(164) พระสัตย์ทั้งหลายตั้ง กล่าวมานี้ เราก้ให้แต่สมเด็จพระเจ้าพระยา _____ ัตไตรปิตรเป็นเจ้าแต่เหง้าพระมหาสวามีศรีสังฆราชพระ _____ ี อิกขุมนุมสงฆ์คามวาสี อริยวาสีทั้งหลายเป็นทิพพิชญาณ²⁴³

(สท. 14 จารึกเจดีย์น้อย ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 13-16)

ตัวอย่างที่ (164) คำว่า “เหง้า” ปรากฏใช้อ้างถึงพระสังฆราช ในบริบทภาษาอ้างถึงพระมหาสวามีศรีสังฆราช พระมหาเถรธรรมทัสสี พระสังฆราชสมัยสุโขทัย ฝ่ายอริยวาสี ส่วนดวงใจ สุขอึ้ง (2548 : 53) ให้ความหมายว่าหมายถึง “พระสงฆ์ที่เป็นเชื้อพระวงศ์” เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

อาจารย์เถ้าแก่

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
น. คำบอกตำแหน่งพระสงฆ์	สูญศัพท์

(165) พระมหาเถรเป็น)เจ้ามาอยู่บ่มีนานเท่าใด ท่านจึงรำเพิง²⁴⁴ ไปมาพิจาร(ณา) _____ าสนี้ กับพระพุทธรูปยืน อันสถิตอยู่ด้านปลา _____ ก นี้ อันอาจารย์เถ้าแก่แต่ชั้วก่อนหากกระทำประ _____ มหาเถรเป็นเจ้าจึงตรีได้ด้วยกำลังปัญญา จัก _____ ฐ _____ ชน คนสัปุรุชทั้งหลาย _____ พระเป็น _____ เถิงห้า _____

(ลพ. 38 จารึกวัดพระยืน ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 34-40)

²⁴³ ทิพพิชญาณ น่าจะตรงกับคำว่า ทิพยยาน หมายถึง (โบ) น. กลพยานประเภทหนึ่ง เป็นพยานที่เชื่อถือได้ เช่น ภิกษุผู้ทรงธรรม พราหมณาจารย์ผู้ทรงศีลพรต นักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้ทรงธรรม ขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์, ในสามดวงเขียนเป็น ทิพญาณ หรือ ทิพพญาณ, ทิพยพยาน ก็ว่า. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

²⁴⁴ ฐ่า ทองคำวรรณ : รำเพิง = รำเพิง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (165) คำว่า “อาจารย์เถ้าแก่” หมายถึง พระสงฆ์ผู้เป็นอาจารย์ ในบริบทภาษากล่าวถึงพระมหาสมณเถร พระสังฆราชสุโขทัย ทรงรำพึงและใคร่ครวญต่อหน้าพระพุทธรูป และรำลึกถึงครูอุปัชฌาย์อาจารย์สมัยก่อน

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันไม่ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ จึงถือว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว อย่างไรก็ตามในปัจจุบันยังปรากฏใช้ว่า “อาจารย์” อ้างถึงพระสงฆ์ได้ ส่วนคำว่า “เถ้าแก่” ที่เป็นส่วนขยายนั้น หมายถึง “มีอายุมาก, อาวุโส” เป็นที่น่าสังเกตว่าปัจจุบันมีความหมายต่างออกไป พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่าหมายถึง “น. ผู้ใหญ่ที่เป็นประธานในการสืบทอดและการหมั้น, เฒ่าแก่ ก็ใช้ (จ. เฒ่าแก่) หรือ น. เรียกชายจีนที่เป็นผู้ใหญ่และมีฐานะดี, เรียกชายจีนที่เป็นเจ้าของกิจการ. (จ. เฒ่าแก่)”

4.1.2 สูญศัพท์บางส่วน (partial lexical loss)

การสูญศัพท์บางส่วน หมายถึง การสูญศัพท์ไม่สมบูรณ์ของคำอ้างถึงพระสงฆ์ โดยยังปรากฏใช้อยู่ในบางบริบท แบ่งออกเป็น สูญศัพท์ในบริบทพระสงฆ์ แต่ยังปรากฏใช้ในบริบททั่วไป, สูญศัพท์ในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังปรากฏใช้ในภาษาถิ่น และสูญศัพท์ในบริบททั่วไป แต่ยังปรากฏในบริบทเฉพาะ

4.1.2.1 สูญศัพท์ในบริบทพระสงฆ์ แต่ยังปรากฏใช้ในบริบททั่วไป

คำอ้างถึงพระสงฆ์ในกลุ่มนี้เป็นคำที่ปรากฏใช้ในสมัยสุโขทัยเท่านั้น ในปัจจุบันคำศัพท์เหล่านี้ได้สูญไปจากบริบทพระสงฆ์แล้ว แต่ยังเป็นคำที่ปรากฏใช้อยู่ในภาษาปัจจุบันคือ ใช้ในบริบทอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับบริบทพระสงฆ์ คำอ้างถึงพระสงฆ์ในกลุ่มนี้จึงถือว่าเป็นการสูญศัพท์เฉพาะบริบทพระสงฆ์เท่านั้น แต่ยังคงมีใช้ในบริบททั่วไป อาจเรียกได้ว่าเป็นการสูญศัพท์ที่ยังไม่สมบูรณ์นัก ซึ่งได้แก่คำต่อไปนี้

เจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ทั่วไป (ชวนพิศ อธิรัตน์, 2518: 122) 	<ul style="list-style-type: none"> • สูญศัพท์
<ul style="list-style-type: none"> น. คำนำหน้าพระนามของเชื้อพระวงศ์ 	<ul style="list-style-type: none"> • น. คำนำหน้าพระนามของพระอนุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้า เช่น เจ้าตัง (หม่อมเจ้า..ปราโมช) • น. คำนำหน้าชื่อเพื่อแสดงว่าเป็นเชื้อสายเจ้านายฝ่ายเหนือ เช่น เจ้าดวงเดือน
<ul style="list-style-type: none"> ส. คำสำหรับผู้ใหญ่ใช้เรียกผู้น้อย (ชวนพิศ อธิรัตน์, 2518: 85) 	<ul style="list-style-type: none"> • น. คำนำหน้าที่ผู้ใหญ่เรียกเด็กหรือผู้น้อย เช่น เจ้าหนู เจ้าแดง เจ้านี่. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

ในสมัยสุโขทัย คำว่า “เจ้า” เป็นคำนำหน้าชื่อแสดงสมณศักดิ์ ไม่สามารถปรากฏตามลำพังได้ แต่จะปรากฏอยู่ส่วนหน้าของชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ ในสมัยสุโขทัยปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ทั่วไปสอดคล้องกับชวนพิศ อธิรัตน์ (2518) ว่า “เจ้า” เป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ทั่วไป ตัวอย่างเช่น

(166) ท่านจึงลำดับปิฎกไตรถ้วนสำหรับกับธรรมกถึก²⁴⁵สององค์ องค์หนึ่งชื่อเจ้าญาณวังสราชบัณฑิต องค์หนึ่งชื่อเจ้าศรีวัง

(สท. 26 จารึกวัดโสกการาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 14-16)

ตัวอย่างที่ (166) คำว่า “เจ้า” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ ในบริบทภาษากล่าวถึงสมเด็จพระราชาเทพศิรจุฬาลักษณ์ได้จัดพระไตรปิฎกแต่พระธรรมกถึก 2 องค์ คือ เจ้าญาณวังส ผู้เป็นราชบัณฑิต และเจ้าศรีวัง

²⁴⁵ น. เรียกพระที่เป็นนักเทศน์ผู้แสดงธรรม ว่า พระธรรมกถึก. (ป. ธรรมกถึก). (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันพบว่าคำว่า “เจ้า” ยังปรากฏใช้อยู่ในปัจจุบันแต่ไม่ใช่อ้างถึงพระสงฆ์แล้ว กล่าวคือ ไม่ใช่เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ จึงสูญศัพท์ไปจากบริบทพระสงฆ์ แต่ยังคงปรากฏใช้อยู่ในบริบททั่วไป หากพิจารณาเฉพาะการเป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามจะพบว่าคำว่า “เจ้า” ที่เป็นคำนำหน้าพระสงฆ์สูญศัพท์แล้ว แต่ยังคงพบใช้เป็นคำนำหน้าชื่อพระนามของพระอนุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้า คำนำหน้าชื่อเพื่อแสดงว่าเป็นเชื้อสายเจ้านายฝ่ายเหนือ และคำนำหน้าที่ผู้ใหญ่เรียกเด็กหรือผู้น้อย และหากพิจารณาในบริบททั่วไป มีหลายความหมายมาก เช่น “น. ผู้เป็นใหญ่, ผู้เป็นหัวหน้า, เช่น เจ้านคร น. ผู้เป็นเจ้าของ เช่น เจ้าทรัพย์ เจ้าหนี้ น. ผู้ชำนาญ เช่น เจ้าปัญญา เจ้าความคิด เจ้าบทเจ้ากลอน น. มักใช้เติมท้ายคำเรียกผู้ที่น่าเชื่อถือ เช่น พระพุทธเจ้า เทพเจ้า เป็นต้น” ซึ่งคำว่า “เจ้า” ที่ปรากฏใช้เหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นว่ายังคงปรากฏใช้ในบริบททั่วไป ส่วนในบริบทพระสงฆ์ ศัพท์คำนี้ได้สูญไปจากภาษาแล้ว

ตน

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. ใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ มีความหมายอย่างเดียวกับ “ท่าน” 	<ul style="list-style-type: none"> สูญศัพท์
<ul style="list-style-type: none"> ล. รูป (ลักษณะนามของพระสงฆ์), องค์, พระองค์ (ชวนพิศ อธิรัตน์, 2518: 19-21) 	<ul style="list-style-type: none"> น. ใช้เรียกฤาษี อมุนุษย์ หรือพวกกายสิทธิ์ เป็นต้น เช่น ฤาษี 2 ตน ยักษ์ตนหนึ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)
-	<ul style="list-style-type: none"> น. ตัว (ตัวคน) เช่น ตนเป็นที่พึ่งของตน. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)
<ul style="list-style-type: none"> ส. เป็นคำกลาง ๆ ใช้ได้ทั่วไปโดยไม่จำกัดว่าเป็นคนหรือสัตว์ มีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า “เขา” “มัน” (ชวนพิศ อธิรัตน์, 2518: 89) 	-

ในสมัยสุโขทัยคำว่า “ตน” พบใช้เป็นทั้งคำนำหน้านาม คำลักษณนาม และคำบุรุษสรรพนาม ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะคำนำหน้านาม เพราะในงานวิจัยนี้พบว่า “ตน” ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำอ้างถึง พระสงฆ์ ปรากฏนำหน้าชื่อ/ราชทินนามใช้เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3 มีความหมายว่า “ท่าน” ตัวอย่างเช่น

- (167) พระกฤษณ์นั้น คือ**ตน**พระมหาสามีสรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปเป็นเจ้า คือตน พระรามพระนารายณ์เทพจยุติ²⁴⁶ หากเที่ยวในสงสารภอันโทล²⁴⁷ เกิดไปมาแล

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 37-38)

- (168) สมเด็จพระออกท่าน จึงจักให้นิมิต**ตน**สมเด็จพระมหาศรีกิริติ เจ้าแห่ง พุทธางกูรตรณพันลอก ผูกอริยะจากสถานสเถระ คือพรบุรีศรีกำแพงเพชร มาสร้างพระอวาสาอาสนอันดีมีชื่อศรีพิจิตร กิริติภักยาราม

(สท. 16 จารึกวัดตาเถรชิงหนิง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-11)

ตัวอย่างที่ (167) และ (168) คำว่า “ตน” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามของ พระสงฆ์ ในบริบทภาษาตัวอย่างที่ (167) อ้างถึงพระมหาสามีสรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ป เป็นเจ้า ส่วนตัวอย่างที่ (168) อ้างถึงสมเด็จพระมหาศรีกิริติ เจ้าแห่ง

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน คำว่า “ตน” ได้สูญไปจากบริบทพระสงฆ์แล้วในภาษาไทยกรุงเทพฯ เพราะไม่ใช่เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ และไม่ใช่เป็นคำลักษณนาม (ปัจจุบันใช้ลักษณนามว่า รูปหรือองค์)²⁴⁸ แต่เมื่อพิจารณาในบริบททั่วไปแล้วจะพบว่า คำว่า “ตน” ยังคงใช้อยู่ในบริบททั่วไป พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า “น. ตัว (ตัวคน) เช่น ตนเป็นที่พึ่งของ ตน น. ลักษณนามใช้เรียกฤๅษี อมฤๅษย์ หรือพวกกายสิทธิ์ เป็นต้น เช่น ฤๅษี 2 ตน ยักษ์ตนหนึ่ง วิทยาร 3 ตน.”

²⁴⁶ ยอร์ช เซเดส์ : “จยุติ” = เคลื่อน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁴⁷ ยอร์ช เซเดส์ : “อันโทล” = ท่องเที่ยว (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁴⁸ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาข้อมูลภาษาไทยถิ่นเหนือในปัจจุบัน เช่น ภาษาเชียงใหม่ จะพบว่าทั้งพระสงฆ์และฆราวาสมีการใช้คำว่า “ตน” (คำว่า “ตน” ออกเสียงว่า “ตั้น” ในภาษาไทยถิ่นเหนือปัจจุบัน) เป็นลักษณนามของพระสงฆ์ เช่น “นิมนต์ดีเจ้า 5 ตัน” (นิมนต์พระสงฆ์ 5 รูป)

4.1.2.2 สุนัขศัพท์ในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังคงปรากฏใช้ในภาษาถิ่น

คำอ้างอิงพระสงฆ์ในกลุ่มนี้เป็นคำที่ปรากฏใช้ในสมัยสุโขทัย ในปัจจุบัน คำเหล่านี้ได้สูญศัพท์ไปจากภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังคงปรากฏใช้อยู่ในภาษาถิ่นต่าง ๆ ซึ่งยังมีความเกี่ยวข้องกับบริบทพระสงฆ์อยู่ คำอ้างอิงพระสงฆ์ในกลุ่มนี้จึงถือว่าเป็นการสูญศัพท์แต่เฉพาะบริบททั่วไป คือ ไม่ปรากฏในภาษาไทยกรุงเทพฯ หรือภาษาภาคกลาง อาจเรียกได้ว่าเป็นการสูญศัพท์ที่ยังไม่สมบูรณ์นักเช่นกัน เนื่องจากคำเหล่านี้ยังปรากฏใช้ในภาษาถิ่น ซึ่งธวัช ปุณโณธก (2545: 34) เรียกว่า “ศัพท์สูญพอสันนิษฐานคำได้” ได้แก่คำต่อไปนี้

ครูบา

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> ● คำบอกตำแหน่งพระสงฆ์ที่เป็นครูผู้สั่งสอนวิชาความรู้ 	<ul style="list-style-type: none"> ● (ถิ่น-พายัพ) น. ครูผู้สอนกุลบุตร หมายถึง สมภาร, คำใช้เรียกพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือ ซึ่งมักจะมีอายุ 50 ปีขึ้นไป. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ● สูญศัพท์ในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังคงปรากฏในภาษาถิ่นอื่น ๆ ● ปรากฏในภาษาไทยถิ่นเหนือเป็นสมณศักดิ์ทางล้านนาว่า “ครูบา” เช่น ครูบาศรีวิชัย เป็นต้น ● ปรากฏในภาษาไทยถิ่นอีสาน เรียกพระสงฆ์ทั่วไปหรือพระผู้น้อยว่า “ครูบา” ตรงข้ามกับภาษาถิ่นเหนือที่เป็นสมณศักดิ์เก่าแก่ ● ปรากฏเป็นคำซ้อนว่า “ครูบาอาจารย์” หรือ “ครูอุปัชฌาย์อาจารย์”

ในสมัยสุโขทัยคำว่า “ครูบา” ปรากฏใช้เป็นคำบอกตำแหน่งว่าพระสงฆ์นั้นทำหน้าที่ในการสั่งสอนวิชาความรู้แก่กุลบุตรที่มาศึกษาเล่าเรียนในวัด เนื่องจากวัดในสมัยก่อนเป็นศูนย์รวมจิตใจและแหล่งวิทยาการความรู้ต่าง ๆ พระสงฆ์จะทำหน้าที่เป็นครู ส่วนคำว่า “บา” จากการศึกษาค้นคว้าของชนพิชิต อธิรัตน์ (2517: 123) กล่าวว่า คำว่า “ครูบา” ชุนวิจิตรมาตราได้อธิบายว่าตัดมาจาก “ครูบาธิบาย²⁴⁹” ซึ่งเพี้ยนมาจาก “อุปัชฌาย” ตัวอย่างเช่น

(169) มีเจ้าเถรสี่ธรรมธรรมาจารย์ อัน _____ กรรม²⁵⁰ ธาตุพรอ _____ โลกทั้งหลายให้รู้ _____ มี
ทั้งพระบาทลักษณะใน _____ เป็นทิตประโยชน์แก่สงฆ์แล _____ ทำรูปและพระ _____ ลูกขุนมนตรี
ครูบา _____ ทวยศรีแลคนทั้งหลาย ใครผู้ใด มีใจศรัทธาแลจักมาบูชาบ้างไว้วันพระเจดีย์และพระ
บาทลักษณะนี้ไซ้ เมื่อจักถึงให้ช่วยเนื้อ²⁵¹

(สท. 13 จารึกวัดกำแพงงาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 11-21)

ตัวอย่างที่ (169) คำว่า “ครูบา” ปรากฏใช้เป็นคำบอกตำแหน่งพระสงฆ์ที่เป็นครูสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดาอาจตัดมาจากครูบาธิบาย, ครูอุปัชฌาย์ หรือครูบาอาจารย์ก็ได้ ในบริบทภาษากล่าวถึงการบูชาพระเจดีย์ธาตุและพระบาทลักษณะ จะต้องชำระล้างร่างกายให้สะอาดเสียก่อน

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน คำว่า “ครูบา” สูญสัปดาห์แล้วในบริบททั่วไป กล่าวคือ ไม่ปรากฏในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ปรากฏร่วมกับคำอื่นเป็นคำซ้อนว่า “ครูบาอาจารย์” หรือ “ครูอุปัชฌาย์อาจารย์”²⁵² ถึงแม้ “ครูบา” จะเป็นคำที่สูญสัปดาห์ไปในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังคงปรากฏใช้อยู่ในภาษาไทยถิ่น โดยเฉพาะในภาษาไทยถิ่นเหนือและภาษาไทยถิ่นอีสาน ซึ่งใช้เป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์เช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย แต่ก็มี ความหมายต่างกัน ดังนี้

1) ในภาษาไทยถิ่นเหนือ คำว่า “ครูบา” เป็นคำที่มาจากภาษาบาลี สันนิษฐานว่ามาจากคำว่า “ครูปิ อจาริโย” หมายถึงเป็นทั้งครูและอาจารย์ กลายเป็นคำว่า “ครูบา” และเพี้ยนเป็น “ครูบา” ในที่สุด (พระมหาสง่า ธีรสโร, 2553: 230) ครูบามีใช้มาตั้งแต่สมัยล้านนา ตามประเพณีล้านนาถือว่าเป็นตำแหน่งทางสังคมของพระสงฆ์ที่ได้รับการยกย่องอย่างสูง โดยมากจะเป็นพระสงฆ์ที่มีพรรษาสูงหรือได้รับความเคารพนับถือหรือมีผลงานที่เป็นคุณประโยชน์แก่สังคมก็จะใช้คำว่า “ครูบา” เป็น

²⁴⁹ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า “ครูบาธิบาย” ตรงกับศัพท์ “ครูปาธยาย” (ครู + อุปาธยาย)

²⁵⁰ ประสาร บุญประคอง และ ประเสริฐ ณ นคร : “กรรม” = ครอบ (ฉบับอ่านครั้งแรก อ่านเป็น กลอม แปลว่า สวม) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁵¹ ประสาร บุญประคอง และ ประเสริฐ ณ นคร : “ช่วยเนื้อ” = ช่วย แปลว่าล้าง ในความนี้อาจหมายถึง ล้างเนื้อตัว (ฉบับอ่านครั้งแรกอ่านเป็น ช่วยเนื้อ แปลว่า ช่วยเอื้อเฟื้อ) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁵² คำว่า “ครูอุปัชฌาย์อาจารย์” น่าจะมาจากศัพท์ “ครูปาธยายาจารย์”

คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามของพระภิกษุรูปนั้น ซึ่งพระสงฆ์ทั่วไปไม่มีสิทธิ์แต่งตั้งตนเองเป็นครูบา เพราะการจะได้รับตำแหน่งครูบานั้นจะต้องได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการตามจารีตประเพณี ครูบาจึงเป็นคำเรียกพระเถระของล้านนาโดยความนับถือ มีเกณฑ์ 2 ประการ คือ 1) ในบางจังหวัด บางท้องที่ในภาคเหนือจะเรียกเจ้าอาวาสทุกรูปที่ได้รับแต่งตั้งจากชาวบ้านและทางราชการว่า “ครูบา” เช่น ที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และบางอำเภอในจังหวัดแพร่ โดยพระรูปนั้นจะมีพรรษา มากน้อยเท่าใดก็เรียกครูบาได้ 2) แต่เฉพาะทางเชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย ลำปาง มักจะเรียก พระภิกษุผู้มีอายุเกิน 50 ปี พรรษา 30 ขึ้นไปเป็นครูบา ต่ำกว่านั้นไม่นิยมเรียกครูบา ครูบานั้นมีอยู่ 4 ประเภท ได้แก่ ครูบา ครูบาเจ้า ครูบามหาป่าเจ้า และครูบาทรงเจ้า (พระครูอดุลสีกิตติ์, 2553: 169-170) จะเห็นว่าปัจจุบันก็ยังคงปรากฏใช้โดยทั่วไป เช่น ครูบาศรีวิชัย ครูบาวงศ์ ครูบาคำปาน

2) ในภาษาถิ่นอีสาน คำว่า “ครูบา” ต่างจากในภาษาถิ่นเหนืออย่างสิ้นเชิง เพราะเป็นคำที่ใช้เรียกพระสงฆ์ทั่วไปหรือพระสงฆ์ผู้น้อยว่า “ครูบา” หรือ “ครูบา..(ตามด้วยชื่อ)” เข้าใจกันว่าศัพท์ คำนี้ตัดคำมาจากคำว่า “ครูบาอาจารย์” หมายถึง พระภิกษุเป็นครูบาอาจารย์ทางธรรมของชาวบ้าน หรือเป็นครูผู้ทรงความรู้แขนงใดแขนงหนึ่งแล้วถ่ายทอดให้แก่เยาวชนหรือประชาชนซึ่งมาขอรับ การศึกษาจากพระสงฆ์ภายในวัด ดังนั้นจะเห็นว่าในภาษาถิ่นอีสานก็มีคำว่า “ครูบา” ใช้มานาน แล้วแต่เป็นคนละวัฒนธรรมกับทางภาคเหนือจึงมีความหมายต่างกัน ส่วนในพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า “(ถิ่น-พายัพ) น. ครูผู้สอนกุลบุตร หมายถึง สมภาร, คำใช้เรียกพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือ ซึ่งมักจะมีอายุ 50 ปีขึ้นไป.” ดังนั้นคำว่า “ครูบา” จึง สูญศัพท์ในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังคงปรากฏใช้ในภาษาถิ่นดังที่กล่าวมานี้

บา

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> ● คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดง ตำแหน่งของพระภิกษุผู้เป็นครูสอน พระบาลี (ชวนพิศ อธิรัตน์, 2518: 123) 	<ul style="list-style-type: none"> ● (ถิ่น-พายัพ) น. ครู, อาจารย์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ● สูญศัพท์ในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังคง ปรากฏในภาษาถิ่น ● ปรากฏอยู่ในคำซ้อนว่า “ครูบา อาจารย์”

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> • คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามคฤหัสถ์ผู้เป็นกวีราชบัณฑิต เช่น บาธรรมไตรโลก ฯลฯ <p>(ขวนพิศ อัฐรัตน์, 2518: 123)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • สูญศัพท

ในสมัยสุโขทัย คำว่า “บา” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อราชทินนาม ไม่สามารถปรากฏตามลำพังได้ จากข้อมูลทางภาษาปรากฏการใช้ “บา” ปรากฏใช้เป็นคำบอกตำแหน่งของพระสงฆ์ มีความหมายว่า พระภิกษุผู้เป็นครูสอนพระบาลี สอดคล้องกับที่ขวนพิศ อัฐรัตน์ (2517: 123) ระบุไว้ และในสมัยสุโขทัยอาจปรากฏใช้ในคำชื่อนว่า ครูบา, ชีบาอุปทยาจารย์, บาเถร, บามหาเถรก็ได้ ตัวอย่างเช่น

- (170) ผู้นักปราชญ์ทั้งหลายมีต้นว่านายสวรปรัชญาและบาธรรมไตรโลก หน²⁵³ราชามาตย์ไชรั ขุนสุคนธรสราชมณฑรีนายเพนิพมูยราชศาสน์ เบื้องสงฆ์ทั้งหลายหนคามวาสี อันมีประธานคือสังฆราชญาณรุจิมหาเถรกับไตรปิฎกมหาเถร พุทธวงศเถรมหาอาริงพงศเถร ๒๖ญาณคันธิก ๒๗สวรเทพ ๒๘ราหุล ๒๙ญาณวิลาส

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-15)

ตัวอย่างที่ (170) คำว่า “บา” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์แสดงตำแหน่งในบริบทภาษากล่าวถึง “บา” หลายรูปที่เข้าร่วมประชุมระงับอธิกรณ์ ได้แก่ บาญาณคันธิก บาสวรเทพ บาราหุล บาญาณวิลาสซึ่งเป็นที่สังเกตว่า “บา” ในตัวอย่างนี้ล้วนเป็นตำแหน่งของพระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี

- (171) กับาจารย์ผู้ทรงไตรปิฎก _สงฆ์ทรงธรรมอันใส _____ มลคล _____ ธรรม _วนวาสด้วยศีลวัตร ธรรม _____ ปริติปราโมทย์ชื่อ อินทโฆรสราชบัณฑิต ท่านประดิสถาพระเจดีย์ _____ นายภ _ผู้หนึ่งชื่อ ๒๖สารชตะ ผู้หนึ่งชื่อ ๒๗ไปริยะ _____ บาตร _____ แลวันแล _____ จังหัน ย _ย _____ ोन _ร้อยไร่เป็นข้าหัวหาลิบกว²⁵⁴

(สท. 59 จารึกวัดบูรพาราม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 26-31)

²⁵³ ยอร์ช เซเดส์ : “หน” คือ ฝ่าย, ทาง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁵⁴ เติม มีเติม : หัวหาลิบกว น่าจะเป็น หัวหาลิบเกวียน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (171) คำว่า “บา” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์แสดงตำแหน่งในบริบทภาษากล่าวถึงการสถาปนาพระเถระนามว่า “เทวมงคล” ให้เป็นบาสารัชตะ (ผู้สาธยายธรรม) และ “อินทโฆสะ” ให้เป็นบาใบริยะ²⁵⁵ (ผู้สาธยายพระบาลี) คำว่า “บา” ที่กล่าวมานี้ล้วนสื่อความหมายว่าเป็นพระสงฆ์ที่มีความรู้พระบาลีหรือเป็นครูสอนพระบาลี

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันคำว่า “บา” ทั้งในบริบทพระสงฆ์และบริบททั่วไป (ภาษาไทยกรุงเทพฯ) ถือว่าเป็นคำที่สูญไปจากภาษาแล้ว เนื่องจากไม่ใช่คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์แล้ว อย่างไรก็ตาม แต่ก็ยังปรากฏใช้อยู่ในภาษาถิ่นเหนือ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า “(ถิ่น-พายัพ) น. ครู, อาจารย์” และปรากฏใช้อยู่ในคำสอนว่า “ครูบาอาจารย์” เท่านั้น

4.1.2.3 สูญศัพท์ในบริบททั่วไป แต่ยังปรากฏในบริบทเฉพาะ

คำอ้างอิงพระสงฆ์ในกลุ่มนี้เป็นคำที่ปรากฏใช้ในสมัยสุโขทัยซึ่งปัจจุบันคำอ้างอิงเหล่านี้ได้สูญศัพท์ไปแล้วในบริบททั่วไป กล่าวคือ ไม่ใช่อ้างอิงโดยทั่วไป แต่คำเหล่านี้ยังปรากฏใช้อย่างจำกัดในบริบทเฉพาะหรือเอกสารบางประเภทซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นการสูญศัพท์ยังไม่สมบูรณ์ เพราะยังปรากฏใช้อยู่ แต่ใช้ในวงจำกัด ได้แก่คำต่อไปนี้

เจ้ากู

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. คำที่ใช้เรียกพระสงฆ์, พระภิกษุ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549) 	<ul style="list-style-type: none"> น. ท่าน (ใช้เรียกพระที่นับถือ) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) สูญศัพท์ในบริบททั่วไป ปรากฏใช้ในเอกสารประเภทบทประพันธ์, ชาว

คำว่า “เจ้ากู” เป็นคำยืมแบบแปล (loan translation; calque) มาจากภาษาเขมรโดยการยืมมโนทัศน์มาจากคำว่า “กมรเตงฮัญ” กล่าวคือ คำว่า “กมร” เป็นคำเรียกบุคคลผู้เป็นใหญ่ หรือ

²⁵⁵ “ใบริยะ” ตรงกับคำว่า “เปรียญ” ในปัจจุบัน

เจ้า คำว่า “เตง” แปลว่า ผู้แทน, ผู้ที่ทำหน้าที่แทน, ผู้ได้รับมอบอำนาจ คำว่า “อณ” แปลว่า ฉันท, ข้า, กู ในสมัยสุโขทัยเป็นคำ อ้างถึงพระสงฆ์ หมายถึง “น. คำที่ใช้เรียกพระสงฆ์, พระภิกษุ” (ศุนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549) ตัวอย่างเช่น

(172) เราจักไว้อาวาสธรรมารมณ อันมี ___ แก่ผู้ใดควรเป็นฝูงภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ___ ึ่งนี้กว่าเจ้ากูมิได้
 เลย ท่านจึงว่าดังนี้ให้ไว้แก่ ___ นี้ ___ แกผ ___ สมกว่าทั้ง หลายแล ___ นี้ให้พ ___ แทนกูอยู่สี่ห้าหกวันกูอยู่
 นานบมิได้จึงให้ไปบอกแก่มหารธรรมราชาผู้ปู่ถึงสุโขทัย

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 23-28)

ตัวอย่างที่ (172) คำว่า “เจ้ากู” อ้างถึงพระมหากัลยาณเถร เจ้าอวาสวัดกัลยาณาวาส (วัดป่าแดง) ในบริบทภาษากล่าวถึงพระมหากัลยาณเถรออาพาธหนัก ท่านจึงปรารภกับหมู่สงฆ์ว่าควรให้พระภิกษุรูปใดมารับตำแหน่งเจ้าอวาสแทน

(173) เมื่อสังสารท่านมหารธรรมราชาผู้ปู่ จึงเอาผ้าสังฆาฏอันมหากัลยาณเถร_ดบ่าเรา จึงให้พรแก่เรา
 ฉันทนี้จึงเจ้ากู ___ เองเหิง²⁵⁶ อยู่กระทำศาสนาพระเจ้า เมื่อหน้าจุง ___ ธรรมารมณทั้งหลายนี้ไว้แก่
 เจ้ากู ___ สิบเอ็ดในปีนั้นแล

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 29-34)

ตัวอย่างที่ (173) คำว่า “เจ้ากู” อ้างถึงพระบรมครูตีโลกติลกตีรัตนศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเจ้า เจ้าคณะอริยวาสีและเจ้าอวาสวัดกัลยาณาวาส ในบริบทภาษากล่าวถึงเหตุการณ์หลังปลงศพพระมหากัลยาณเถรแล้ว พระมหากัลยาณราชาที่ 3 จึงสถาปนาแต่งตั้งให้พระบรมครูตีโลกติลกฯ เป็นเจ้าอวาสแทน

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันคำว่า “เจ้ากู” สูญศัพท์แล้วในบริบททั่วไป แต่ปรากฏใช้อย่างจำกัดในเอกสารบางประเภท ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า “น. ท่าน (ใช้เรียกพระที่นับถือ)” สอดคล้องกับความหมายในพจนานุกรมคำวัดของพระธรรมกิตติวงศ์ (2551: 180) ให้ความหมาย “เจ้ากู” แปลว่า ท่าน, คุณ เป็นคำโบราณปัจจุบันไม่นิยมใช้แล้ว ใช้เป็นคำแทนหรือคำเรียกพระภิกษุที่เคารพนับถือหรือสนิทคุ้นเคย ปกติผู้มียศศักดิ์ทางบ้านเมืองเรียกภิกษุทั้งหลาย เช่น “วันนี้เจ้ากูไม่ไปไหนหรือ หมายความว่า วันนี้ท่านไม่ไปไหนหรือ “เจ้ากูจะเล่นของเจ้ากูบ้าง

²⁵⁶ ยอร์ช เซเดส์ : “เหิง” คือ นาน (ศุนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ก็ช่างเจ้ากู่ท่านเถอะ” หมายความว่าพระท่านจะเล่นเช่นนั้นบ้างก็ช่างท่านเถอะ คำว่า “เจ้ากู่” นี้เป็นคำสุภาพและใช้ด้วยความเคารพนับถือ อ่อนน้อม มิได้เป็นคำหยาบคายหรือใช้ด้วยความดูถูกดูแคลน”

ผู้วิจัยพบว่าคำว่า “เจ้ากู่” ในปัจจุบันพบใช้อย่างจำกัดในเอกสารบางประเภทโดยเฉพาะหนังสือพิมพ์หรือข่าว โดยส่วนมากมักใช้ในภาษาพูด ตัวอย่างเช่น

(174) “กังขภาพ **เจ้ากู่** ไม่อยู่วัด”

(โอเคเนชั่น มิถุนายน 2552)

นอกจากนี้ ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าหากพิจารณาความหมายของคำว่า “เจ้ากู่” พบว่าจากเดิมที่ใช้ในเชิงเคารพยกย่องแต่ปัจจุบันมีความหมายเลวลง เนื่องจากนำคำว่า “เจ้ากู่” ไปใช้ในความหมายด้านลบบ่อยครั้ง โดยเฉพาะข่าวด้านลบเกี่ยวกับพระสงฆ์ เช่น

(175) “4 **เจ้ากู่**” ปลีกวิเวกจากวัดเข้าบ้าน ตั้งวงจั่วไฟ อัยย้าบ้า!

(ผู้จัดการออนไลน์ 3 สิงหาคม 2550)

เจ้าวัด

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. พระภิกษุที่มีตำแหน่งทางการปกครองสูงสุดภายในวัด หรือ เจ้าอาวาส 	<ul style="list-style-type: none"> สุญศัพท์ในบริบททั่วไป พบใช้ในเอกสารประเภทข่าว บทความ พบใช้ในภาษาพูด หรือภาษาไม่เป็นทางการ ใช้ว่า “เจ้าอาวาส” หรือ “สมภาร” บางครั้งพบใช้เป็นคำซ้อนว่า “สมภารเจ้าวัด”

คำว่า “เจ้าวัด” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำบอกตำแหน่งอ้างอิงถึงพระภิกษุที่มีตำแหน่งทางการปกครองสูงสุดภายในวัด ใช้เรียกหรืออ้างอิงเจ้าอาวาส จากบริบทภาษาในสมัยสุโขทัย ไม่พบคำว่า “เจ้าอาวาส”²⁵⁷ ใช้แล้ว เนื่องจากในสมัยนั้นใช้คำว่า “เจ้าวัด” ซึ่งพบในจารึกเจ้าวัดบริพัตรภิกษุเพียงแห่งเดียว ดังนี้

²⁵⁷ ในสมัยสุโขทัยหากจะใช้ในความหมายว่า “เป็นเจ้าอาวาส” ใช้ว่า ด้วยสุขบริโศก, เป็นประธาน

- (176) เป็นเจ้าวัดบริหารภิกษุได้ [สี่ปี] ปลาย นายฉู่งาม นางเอต พี่ทุย ป้า ลุง มหาเถร พี่นางกองบุญ หากเป็นประธานทั้งพี่น้องนางอูด พ่อเจตเขาพ่อลูก หากเป็นทายก แลแต่บรรจुพระธาตุสามแห่ง บลังรุ่งแห่งหนึ่ง บลังเกตแห่งหนึ่ง นิรันตะแห่งหนึ่ง

(สท. 54 จารึกเจ้าวัดบริหารภิกษุ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-6)

ตัวอย่างที่ (176) คำว่า “เจ้าวัด” ปรากฏใช้เป็นคำบอกตำแหน่ง อ้างถึงเจ้าอาวาส ในบริบท ภาษากล่าวว่าเมื่อท่านเจ้าวัดบริหารภิกษุได้เป็นเจ้าอาวาสมาได้สี่ปีเศษ นายฉู่งามและคณะได้ร่วมกัน บรรจुพระธาตุ 3 แห่ง ที่บลังรุ่งแห่งหนึ่ง บลังเกตแห่งหนึ่ง และนิรันตะแห่งหนึ่ง ในที่นี้ยังไม่อาจสรุป ได้แน่นอนว่า ที่กล่าวว่าบรรจुพระธาตุ 3 แห่งนั้น หมายถึงบรรจुพระธาตุ 3 องค์ลงในที่สามแห่งของ พระเจดีย์เดียวกัน หรือบลังรุ่ง บลังเกต และนิรันตะ เป็นชื่อเรียกเจดีย์แต่ละองค์²⁵⁸

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน คำว่า “เจ้าวัด” สูญศัพท์แล้วในบริบททั่วไป แต่ยังปรากฏใช้ อย่างจำกัดในบริบทเฉพาะหรือเอกสารประเภทอื่น ๆ เช่น หนังสือพิมพ์และข่าว ใช้ในภาษาพูด ตัวอย่างเช่น

- (177) สมเด็จพระสังฆราช ประทานพระโอวาท เตือนเจ้าอาวาส แม้มือโบสถ์สวยหรู แต่ไม่ลงปาฏิโมกข์ ขาดสังฆกรรม ก็ไม่ถือว่าเป็นโบสถ์ที่ตั้งงาม ย้ำหลัก “สังฆสามัคคี” เป็นสมภารเจ้าวัดต้องช่วย รักษาความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในวัด

(ไทยรัฐออนไลน์ 28 มี.ค. 2560)

- (178) ยินยัน!! ตั้งเจ้าวัดธรรมกาย? ทำตาม “กฐนะเบียมมหาเถรสมาคม” ...ไม่ใช่ทำตามคำสั่งของ “หลวงปู่พุทธะอิสระ” ทั้งนี้ ท่าน ๆ ไม่ต้องมาเป็นกังวลว่า ถ้าท่านไม่เห็นด้วยจะอย่างไร เพราะโดยตำแหน่งท่าน ๆ ก็เป็นรักษาการเจ้าวัดอยู่แล้ว

(สำนักข่าว ทีนิวส์ 2017-03-23)

- (179) เจ้าวัดลำปางหนีเที่ยวเมาแอ้ เจอแซ่ขั้รถเผ่นออกจากวัด เพงตั้งแฉภาพเจ้าอาวาสวัดแห่งหนึ่ง ในลำปาง แต่งตัวไปเที่ยวเมาแอ้เชียงใหม่ ขณะที่เจ้าคณะอำเภอสั่งให้พิจารณาตัวเอง ไป ตรวจสอบที่วัดชาวบ้านระบุงับปึกอ้อหนีออกจากวัดไปแล้ว

(เดลินิวส์ออนไลน์ 22 เมษายน 2560)

น่าสังเกตว่าในปัจจุบัน คำว่า “เจ้าวัด” มักใช้ในภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียน มีความหมาย เช่นเดียวกับคำว่า “เจ้าอาวาส” เป็นตำแหน่งซึ่งมีกฎหมายรับรองอย่างถูกต้องตามบทบัญญัติว่าด้วย

²⁵⁸ ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย (2548: 494)

การปกครองคณะสงฆ์ มีอำนาจหน้าที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่าเป็นหัวหน้าผู้ปกครองดูแลวัด มักใช้
 อย่างเป็นทางการ นอกจากคำว่า “เจ้าอาวาส” ที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “เจ้าวัด” แล้ว ผู้วิจัย
 ยังพบว่าในปัจจุบันมีคำที่มีความหมายคล้ายกันอยู่อีกหลายคำ ได้แก่

1) **พระอธิการ** เป็นคำนำหน้าชื่อของพระภิกษุที่เป็นเจ้าอาวาสซึ่งไม่มีสมณศักดิ์อื่นใด มักใช้เป็น
 ทางการ เช่น พระอธิการคำแดง พระอธิการสุชาติ แต่ถ้าเป็นเจ้าอาวาสที่มีตำแหน่งเป็นเจ้าคณะตำบล
 หรือเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วยใช้ว่า “เจ้าอธิการ” นำหน้านาม เช่น เจ้าอธิการประเสริฐ เจ้าอธิการเจียม

2) **สมภาร** เป็นคำเรียกพระภิกษุที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส มักใช้ในภาษาพูด พระธรรมกิตติวงศ์
 (2551: 1003) กล่าวว่า “สมภาร” มาจากคำว่า “สัมภาร” ซึ่งแปลว่า การเกี่ยวพัน การเลี้ยงดู ชูระ
 ที่หนัก หน้าที่การงานที่หนัก ฯลฯ ตามนัยนี้ สมภารจึงหมายถึงผู้เกี่ยวพัน ผู้เลี้ยงดู ผู้มีธุระหน้าที่การ
 งานที่หนัก คือ ผู้ที่ต้องแบกภาระหนัก และมีหน้าที่ที่จะต้องทำสม่ำเสมอไม่มีหยุด ผู้วิจัยพบว่า
 คำนี้อาจปรากฏเป็นคำซ้อนได้ว่า “สมภารเจ้าวัด” ซึ่งทั้งคำว่าสมภารก็ดี เจ้าวัดก็ดีใช้ในภาษาพูด
 มากกว่าภาษาเขียน

๕

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> ● ส. ท่าน (พระสงฆ์) ● ส. ท่าน, พระองค์ (เจ้านาย, กษัตริย์) 	<ul style="list-style-type: none"> ● (กลอน) ส. ท่าน, เธอ, เช่น ๘ ประสงค์ใด จงสฤษดิ์ตั้ง หวังวรหฤทัย, เป็นสรรพ นามบุรุษที่ 3 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ● สุนัขพทในบริบททั่วไป และสุนัขพทใน บริบทพระสงฆ์ ● ปรากฏใช้อย่างจำกัดและใช้ในเอกสาร ประเภทบทประพันธ์

คำว่า “๘” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3 งานวิจัยที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า คำว่า
 “๘” เป็นคำบุรุษสรรพนามใช้อ้างถึงพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่ในงานวิจัยนี้ยังแสดงให้เห็นว่า “๘”

ในสมัยสุโขทัยไม่เพียงใช้อ้างถึงพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่ยังใช้อ้างถึงพระสงฆ์ด้วย มีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า “ท่าน” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (180) พ่ออยู่หัวเจ้าธรมีพระศาสน์มาว่า ให้นายอินทสรศักดิ์แต่งที่จงดิลเลหาภูมิมาปลูกในนี้ และให้พระมหาเถรเจ้าธมาอยู่เอาพรรษาในนี้

(สท. 25 จารึกวัดสรศักดิ์ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 11-12)

ตัวอย่างที่ (180) คำว่า “ธ” ปรากฏใช้เป็นคำบุรุษสรรพนามอ้างถึงพระสงฆ์ ในบริบทภาษากล่าวถึงนายอินทสรศักดิ์เตรียมสร้างอารามและกุฏิ เพื่อให้พระมหาเถรธรรมไตรโลก (คจุนวอาจารย์?) ญาณทัสสีมาจำพรรษา ณ ที่แห่งนั้น

- (181) นายอินทสรศักดิ์เกิดโสมนัสยินดีหนักหนา จึงหาภูมิมาปลูก แล้วจึงให้นายสังฆการี²⁵⁹ ทูลแก่พ่ออยู่หัวเจ้าธ จึงธประศาสน์²⁶⁰ ธให้นายสังฆการีไปนิมนต์พระมหาเถรเจ้าธ สบวันดีมาขึ้นกุฏิ แลสานุศิษย์ทั้งเจ็ดพระองค์นั้น อีกพระสงฆ์สบสังวาส²⁶¹

(สท. 25 จารึกวัดสรศักดิ์ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 12-14)

ตัวอย่างที่ (181) คำว่า “ธ” ปรากฏใช้เป็นคำบุรุษสรรพนามอ้างถึงพระสงฆ์ ในบริบทภาษากล่าวถึงนายอินทสรศักดิ์เมื่อปลูกกุฏิเสร็จแล้วจึงให้นายสังฆการีไปทูลแก่พ่อเจ้าอยู่หัว ท่านจึงสั่งให้นายสังฆการีไปนิมนต์พระมหาเถรธรรมไตรโลก (คจุนวอาจารย์?) ญาณทัสสีมาจำพรรษา พร้อมกับพระสงฆ์ผู้เป็นศิษย์ทั้ง 7 รูป และพระสงฆ์นิกายเดียวกันมาอยู่ร่วมกัน

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันจะพบว่า คำว่า “ธ” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า หมายถึง “ส. ท่าน, เธอ” เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 คำว่า “ธ” ในปัจจุบันไม่ใช่เป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์อีกแล้ว พบใช้อ้างถึงเฉพาะพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ ไม่ใช่ในบริบททั่วไป หากแต่ปรากฏใช้เฉพาะในบทประพันธ์ น่าสังเกตว่าในสมัยสุโขทัยใช้ในเอกสารร้อยแก้ว ได้แก่ จารึก แต่ปัจจุบันพบอย่างจำกัดในเอกสารประเภทร้อยกรอง

²⁵⁹ น. เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับสงฆ์ในงานหลวง. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

²⁶⁰ ฉ่า ทองคำวรรณ : ประศาสน์ = สั่ง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁶¹ ฉ่า ทองคำวรรณ : สบสังวาส = อยู่ร่วม เช่นพระสงฆ์ที่ไม่ต่างนิกายร่วมทำสังฆกรรมด้วยกันได้ เรียกว่า “สงฆ์สบสังวาส” (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

มุต / นิสัยมุตก

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> • น. ตรงกับบาลีว่า นิสสยมุตตก แปลว่า ผู้พ้นจากนิสัย ได้แก่ พระภิกษุผู้ศึกษาอบรมดีแล้ว และมีพรรษา 5 และไม่ต้องถือนิสสัยจากอุปชฌาย์ อาจารย์ต่อไป <p style="text-align: right;">(ยอร์ช เซเดส์) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549) (ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • สูญศัพท์ในบริบททั่วไป • พบใช้ในเอกสารทางพระพุทธศาสนา เช่น หนังสือธรรมะ หนังสือวินัยมุข ฯลฯ

คำว่า “มุต” หรือ “นิสัยมุตก” ตรงกับคำในภาษาบาลีว่า “นิสสยมุตตก” หมายถึง ผู้พ้นจากนิสัย²⁶² ได้แก่ พระภิกษุผู้ศึกษาอบรมดีแล้ว มีพรรษา 5 พรรษาขึ้นไป และไม่ต้องถือนิสสัยจากอุปชฌาย์อาจารย์อีกต่อไป บางครั้งนิสัยมุตก เรียกว่า “มัชฌิมะ” ในสมัยสุโขทัยปรากฏข้อมูลการใช้เพียง 2 แห่ง ดังนี้

(182) มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม มีปูครุ**นิสัยมุตก** มีเถระ มีมหาเถระ

(สท. 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 26-27)

ตัวอย่างที่ (182) คำว่า “นิสัยมุตก” ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ที่มีพรรษา 5 และไม่ต้องถือนิสสัยจากอุปชฌาย์อาจารย์ต่อไป ในบริบทภาษากล่าวถึงมีวิหารขนาดใหญ่ ขนาดกลาง มีปูครุ (พระสังฆนายก) นิสัยมุตก (พระภิกษุพรรษา 5 พรรษา) พระเถระ (พระภิกษุพรรษา 10 พรรษาขึ้นไป) พระมหาเถระ (พระภิกษุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป)

(183) พระปิฎกไตรอาจเบรียน²⁶³ ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายให้ มุต เป็นเถรมหาเถระอัน ไ หลายประการหนักหนา

(กพ. 1 จารึกนครชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 74-75)

²⁶² นิสสัย หมายถึง น. ที่พึง, ที่พึงพิง, ที่อาศัย, เช่น ขอนิสัยในการอุปสมบท. (ป. นิสสย). (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

นิสสัย แปลว่า ที่พึงพิง, ที่พึง, ที่อาศัย ใช้นิสสัย ก็ได้ พระวินัยกำหนดว่าภิกษุผู้มีพรรษายังไม่ครบ 5 จะต้อง ถือนิสสัย คือ อยู่ในความปกครองดูแล ของพระอุปชฌาย์อาจารย์ หากมีพรรษาพ้น 5 ไปแล้วไม่ต้องถือนิสสัย เรียกว่า “*นิสสัยมุตตกะ*” (ผู้พ้นนิสัยแล้ว) (พระธรรมกิตติวงศ์, 2554)

²⁶³ ยอร์ช เซเดส์ : “เบรียน” สอน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ตัวอย่างที่ (183) คำว่า “มุต” ตัดคำมาจากคำว่า “นิสสัยมุตก” อ้างถึงพระสงฆ์ที่มีพรรษา 5 พรรษาและไม่ต้องถือนิสสัยจากอุปัชฌาย์อาจารย์ต่อไป ในบริบทภาษากล่าวถึงพระไตรปิฎกอาจสอน ภาษุทั้งหลายให้พระนิสสัยมุตกกลายเป็นพระเถระ พระเถระกลายเป็นพระมหาเถระ

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันจะพบว่า คำว่า “นิสสัยมุตก” เป็นคำที่เข้าใจความหมายได้ยาก เนื่องจากเป็นคำที่ไม่ปรากฏใช้ในบริบททั่วไป แต่เป็นคำศัพท์ที่ปรากฏเฉพาะในเอกสารทาง พระพุทธศาสนา เช่น หนังสือธรรมะ หนังสือวินัยมุข เป็นต้น เนื่องจากเป็นศัพท์เฉพาะที่ใช้อ้างถึง พระสงฆ์ คนทั่วไปจึงเข้าใจความหมายได้ยากและไม่ปรากฏใช้โดยทั่วไป

<u>सानุศิษย์</u>	
สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> • น. ศิษย์น้อยใหญ่ 	<ul style="list-style-type: none"> • สูญศัพท์ • มีคำใหม่ใช้แทน คือ ศิษยานุศิษย์ • น. ศิษย์น้อยใหญ่. (กร่อนมาจาก ส. ศิษยานุศิษย์; ป. สีสานุสิสส) <p style="text-align: right;">(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)</p> <ul style="list-style-type: none"> • พบอย่างจำกัดในเอกสารทางศาสนา

คำว่า “सानุศิษย์” กร่อนมาจากศัพท์ในภาษาสันสกฤตว่า “ศิษยานุศิษย์” ตรงกับภาษาบาลีว่า “สิสสานุสิสส” ในสมัยสุโขทัยปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์มีความหมายว่า น. ศิษย์น้อยใหญ่ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (184) นายอินทสรศักดิ์เกิดโสมนัสยินดีหนักหนา จึงหาญาติมาปลุก แล้วจึงให้นายสังฆการีทูลแก่พ่ออยู่หัวเจ้าธ จึงธประศาสน์ ธิให้นายสังฆการีไปนิมนต์พระมหาเถระเจ้าธ สบวันตีมาขึ้นกุฎี แล सानุศิษย์ ทั้งเจ็ดพระองค์นั้น อีกพระสงฆ์สบสังวาส

(สท. 25 จารึกวัดสรศักดิ์ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 12-14)

ตัวอย่างที่ (184) คำว่า “सानุศิษย์” ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ หมายความว่า “ศิษย์น้อยใหญ่” ในบริบทภาษากล่าวถึงศิษย์ทั้ง 7 รูปของพระมหาเถรธรรมไตรโลก (คจุนวาท?) ญาณทัสสีซึ่งเดินทางมาจำพรรษาในอาวาสที่นายอินทสรศักดิ์สร้างถวาย

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน คำว่า “सानุศิษย์” สูญศัพท์ในบริบททั่วไป เนื่องจากมีคำว่า “ศิษยานุศิษย์” มาแทนที่ซึ่งไทยรับเอาคำในภาษาสันสกฤตมาใช้ แต่คำนี้ยังปรากฏอยู่ในเอกสารที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น มอรรมอนเป็นสานุศิษย์ของพระเยซูคริสต์ (ศาสนจักรของพระเยซูคริสต์แห่งวิสุทธิชนยุคสุดท้าย, 2018)

4.2 การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย (semantic change)

จากการศึกษาคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย นอกจากการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์แล้ว คำอ้างถึงพระสงฆ์บางคำเป็นคำที่มีรูปศัพท์เหมือนกับปัจจุบัน แต่ใช้ในความหมายต่างกัน กล่าวคือ คำบางคำในสมัยสุโขทัยใช้ในความหมายกว้างกว่าปัจจุบัน ในขณะที่คำบางคำในสมัยสุโขทัยมีความหมายแคบกว่าปัจจุบัน หรือคำบางคำในสมัยสุโขทัยใช้ในความหมายตรงข้ามกับปัจจุบัน นอกจากนี้มีทิศทางความหมายอีกมิติหนึ่ง คือ การที่คำในสมัยสุโขทัยบางคำมีความหมายกลาง ๆ หรือมีความหมายดี แต่ปัจจุบันมีความหมายเลวลง หรือคำบางคำในสมัยสุโขทัยมีความหมายกลาง ๆ แต่ปัจจุบันมีความหมายดีขึ้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.2.1 ความหมายแคบเข้า

ความหมายแคบเข้าในที่นี้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยซึ่งเดิมมีหลายความหมาย แต่ปัจจุบันมีความหมายลดลง หรือคำอ้างถึงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยเดิมเคยมีความหมายกว้างใช้ในบริบททั่วไป แต่ปัจจุบันมีความหมายเฉพาะเจาะจงขึ้นหรือใช้ในบริบทที่เฉพาะเจาะจงเท่านั้น ได้แก่คำต่อไปนี้

ซี

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> • น. นักบวช เช่น พระสงฆ์ ผ้าขาว ผ้าขาวทอง ดาบส ฯลฯ 	<ul style="list-style-type: none"> • น. คำเรียกหญิงที่นุ่งขาวห่มขาว โขนคิ้ว โขนผม ถือศีล 8, แม่ซี ก็เรียก. (ส. ซี ใช้พูดต้นนามเป็นเครื่องหมายแห่งความยกย่อง) <p style="text-align: right;">(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)</p>

คำว่า “ซี” ในสมัยสุโขทัย เป็นคำนามสามัญ หมายถึง นักบวช เป็นคำที่มีความหมายกว้าง โดยรวมใช้อ้างถึงนักบวชซึ่งเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องกับทั้งพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ทุกเพศทุกสถานะ ได้แก่ พระสงฆ์ 2 ผ้าขาว ดาบส เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

(185) อันยังมีลิกขาบทอันหนักหนาหามีได้เลย แต่นั้นเมื่อหน้าได้พันปีโสด อันว่าผู้ซึ่งจักทรงผ้าจีวรหามีได้เลย เเท่ายังมีผ้าเหลืองน้อยหนึ่งเหน็บในหู แล้วจักศาสนาพระเป็นเจ้า

(กพ. 1 จารึกนครชุมร ด่านที่ 1 บรรทัดที่ 40-43)

ตัวอย่างที่ (185) คำว่า “ซี” อ้างถึงพระสงฆ์ ในบริบทภาษากล่าวถึงว่ามีลักษณะข้อหนึ่ง กล่าวไว้ในภายภาคหน้าพันปีพระสงฆ์อาจสูญสิ้นไป

คำว่า “ซี” ในปัจจุบัน เป็นคำนาม ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ให้ความหมายว่า “น. คำเรียกหญิงที่นุ่งขาวห่มขาว โขนคิ้ว โขนผม ถือศีล 8, แม่ซี ก็เรียก. (ส. ซี ใช้พูดต้นนามเป็นเครื่องหมายแห่งความยกย่อง)” ส่วนในหนังสือพจนานุกรมคำวัดของพระธรรมกิตติวงศ์ (2551: 207) กล่าวว่า “ซี” เป็นชื่อนักบวชประเภทหนึ่งที่นุ่งขาวห่มขาว เช่น ซีปะขาว หรือซีผ้าขาว ฤาษีซีไพร่ คำว่า “ซี” ในปัจจุบันใช้หมายถึง หญิงที่ถือบวช โดยโขนผมและคิ้ว นุ่งขาวห่มขาว รักษาศีล 8 เรียกเต็มว่า “แม่ซี”

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงความหมายแคบเข้า กล่าวคือ ในสมัยสุโขทัยมีความหมายกว้างกว่าปัจจุบัน หมายถึง นักบวช ใช้ในบริบทกว้าง ส่วนปัจจุบันใช้ในบริบทแคบตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 มีความหมายเฉพาะเจาะจงขึ้น ใช้ระบุอย่างเฉพาะเจาะจงถึงนักบวชที่เป็นผู้หญิงนุ่งขาวห่มขาวโขนคิ้ว โขนผม ถือศีล 8 ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า “แม่ซี” และเป็นที่น่าสังเกตว่าความหมายของคำว่า ซี ที่หมายถึง พระสงฆ์สูญไปแล้วในบริบทภาษา ดังนั้นคำ

ว่า “ชี” ในสมัยสุโขทัยเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันจึงมีความหมายแคบเข้า และใช้อย่างเฉพาะเจาะจง นอกจากนี้สิ่งที่น่าสนใจคือ ความหมายของชีที่ใช้หมายถึงพระสงฆ์ในปัจจุบันไม่มีใช้แล้ว นอกจากปรากฏอยู่ในคำประสมว่า “ชีตัน” (พระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์) เท่านั้น และ “ชี” ที่หมายถึง นักบวชทั่วไปก็ปรากฏในคำซ้อน เช่น ฤาษีชีไพร ชีปะขาว ชีพราหมณ์

นอกจากนี้อาจพิจารณาการเปลี่ยนแปลงความหมายเป็นความหมายย้ายที่ก็ได้ หากพิจารณาในเฉพาะบริบทที่ใช้แก่พระสงฆ์หรือใช้อ้างถึงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัย แต่ปัจจุบันมีความหมายเปลี่ยนไป หมายถึง นักบวชที่เป็นผู้หญิงนุ่งขาวห่มขาวโกนคิ้วโกนผม ถือศีล 8 หรือแม่ชี

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า คำว่า “ชี” ตรงกับในภาษาเขมรโบราณว่า “จี/อจี” (ji, qji) เป็นคำเรียกบรรพบุรุษทั้งเพศชายและหญิง หรือใช้แก่คนสูงวัย ในภาษาเขมรสมัยกลาง (หลังพระนคร) (Saveros Pou, 1992: 188) คำนี้กลายเป็นคำเรียกแสดงความเคารพยกย่องสืบมาจนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยเห็นว่า หาก “ชี” ในสมัยสุโขทัยหมายถึง นักบวช เมื่อผู้ใช้ภาษานำมาใช้เป็นคำแสดงความยกย่องเป็นระยะเวลานานจึงเกิดปัจจัยการใกล้ชิดกันทางความหมาย หรือปัจจัยนามนัย (metonymy) คำว่า “ชี” จึงมีความหมายที่แสดงความยกย่องด้วย อย่างไรก็ตาม ในสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏหลักฐานการใช้กับนักบวชหญิง แต่พบคำว่า “ชี” ใช้เป็นคำนำหน้าชื่อนักบวชหญิงตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา ปรากฏหลักฐานใน กท. 54 จารึกเจ้าเพชรศรีศรธา

พระมหา

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. คำนำหน้าชื่อพระเถระชั้นผู้ใหญ่ หรือ พระมหาเถระ 	<ul style="list-style-type: none"> น. คำนำหน้าชื่อพระภิกษุผู้สอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยคขึ้นไป <p>(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)</p>

คำว่า “พระมหา” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์ ไม่สามารถปรากฏตามลำพังได้ จากข้อมูลการปรากฏ “พระมหา” อ้างถึง พระสงฆ์ที่เป็นมหาเถระ หรือพระชั้นผู้ใหญ่ คือ มีอายุพรรษา 20 พรรษาขึ้นไป ผู้วิจัยเห็นว่า “พระมหา” เป็นการตัดคำมาจากคำว่า “พระมหาเถระ” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(186) ท่านจึงอัญเชิญพระมหาเถระเจ้าตนหนึ่ง อันเป็นศิษย์แห่ง**พระมหา**พุทธสาคร มีนามกรชื่อสรังคเถระอันเภาปรด้วยศีลมรรยาทวัดปฏิบัติ มาเป็นประธานในอโศการามนี้

(สท. 26 จารึกวัดอโศการาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 23-27)

ตัวอย่างที่ (186) คำว่า “พระมหา” อ้างถึงพระมหาพุทธสาคร หรือพระมหาเถรพุทธสาคร พระสงฆ์ชาวสุโขทัย ซึ่งพบการอ้างถึงในจารึกวัดช้างล้อม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 21 - 25 ด้วยว่า “พนมเข้าบวชในสำนักมหาเถรพุทธสาคร อันทันมรไปด้วยเถรานุเถระทั้งหลาย ให้บุญไปแก่พ่อแม่พี่น้องพวกห้องเผ่าพันธุ์” ซึ่งใช้คำอ้างถึงว่า “พระมหาเถร” ในบริบทภาษาข้างต้นกล่าวถึงสมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ได้นิมนต์พระมหาเถรอันมีนามว่า “สรภังคเถร” ผู้เป็นศิษย์ของพระมหาเถรพุทธสาครมาเป็นเจ้าอาวาสวัดโสกการาม

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันพบว่า คำว่า “พระมหา” มีความหมายแคบเข้า ในสมัยสุโขทัยหมายถึง พระเถระชั้นผู้ใหญ่ ใช้ในบริบทกว้างและความหมายไม่เฉพาะเจาะจง แต่ปัจจุบันมีความหมายเปลี่ยนไปเฉพาะเจาะจงมากขึ้น หมายถึง พระภิกษุผู้สอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยคขึ้นไป พระภิกษุที่จะเรียกว่า “พระมหา” หรือมีคำนำหน้าชื่อว่า “พระมหา” นั้น ตามประกาศกรมการศาสนา เรื่อง การเรียกคำนำหน้าชื่อของพระสงฆ์ต้องสอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยคขึ้นไป ความหมายจึงแคบเข้า

สังฆราช /สังฆราชา

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. ตำแหน่งพระมหาเถรผู้เป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์ ในสมัยสุโขทัยมีหลายพระองค์ 	<ul style="list-style-type: none"> น. ตำแหน่งพระมหาเถรผู้เป็นใหญ่สูงสุดในสังฆมณฑล. (ป.) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) พระสังฆราชมีพระองค์เดียวเป็น “สกลมหาสังฆปริณายก”
-	<ul style="list-style-type: none"> น. ตำแหน่งมุขนายกหรือพระสังฆราชของคริสตจักร นิกายโรมันคาทอลิก

คำว่า “สังฆราช /สังฆราชา” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำบอกตำแหน่งพระสงฆ์ผู้เป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์หรือเป็นประมุขแห่งคณะสงฆ์ ในสมัยสุโขทัยมีหลายพระองค์ รวมไปถึงพระสังฆราชหัวเมืองใหญ่ด้วย เนื่องจากการปกครองพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยแบ่งการปกครองออกเป็นฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสี แต่ละฝ่ายมีพระสังฆราชปกครองแยกเป็นอิสระจากกัน

ในสมัยสุโขทัยปรากฏใช้เป็นคำบอกตำแหน่ง ปรากฏเป็นคำลงท้ายราชทินนามแสดงตำแหน่ง หรือปรากฏเป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่งก็ได้

(187) สารนี้พระบรมครูตีโลกติลกตีรัตนศีลคันธรวาสิธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้า มีพุทธภูิกาดังนี้

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-3)

ตัวอย่างที่ (187) คำว่า “สังฆราช” ปรากฏใช้เป็นคำลงท้ายราชทินนามแสดงตำแหน่งของ พระมหาเถระผู้เป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์ ในบริบทภาษากล่าวถึงพระบรมครูตีโลกติลกตีรัตนศีลคันธรวาสิธรรมกิตติสังฆราช มหาสวามีเจ้า พระสังฆราชฝ่ายอรัญวาสีมีคำสั่งให้เขียนขึ้น ซึ่งในขณะที่พระบรมครูตีโลกติลกฯ ดำรงตำแหน่งพระสังฆราชนั้น ฝ่ายคามวาสีก็มีพระสังฆราชพระองค์หนึ่ง นามว่า “สังฆราชญาณรุจิมาเถระ”²⁶⁴ ดำรงตำแหน่งอยู่ด้วย ดังนั้นจะเห็นว่าในสมัยสุโขทัยมีพระสังฆราชหลายพระองค์แบ่งอำนาจการปกครองตามฝ่ายเป็นฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสี

(188) เบื้องสงฆ์ทั้งหลายหนคามวาสี อันมีประธานคือสังฆราชญาณรุจิมาเถระกับไตรปิฎกมหาเถระ พุทธวงศ์เถระ มหาอาริพงศเถระ

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 11-14)

ตัวอย่างที่ (188) คำว่า “สังฆราช” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่งของพระมหาเถระผู้เป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์ ในบริบทภาษากล่าวถึงพระสังฆราชญาณรุจิมาเถระ พระสังฆราชฝ่ายคามวาสีซึ่งดำรงตำแหน่งในคราวเดียวกันกับพระบรมครูตีโลกติลกตีรัตนศีลคันธรวาสิธรรมกิตติสังฆราชมหาสวามีเจ้า พระสังฆราชฝ่ายอรัญวาสี ดังตัวอย่างที่ (63)

ส่วนในปัจจุบันใช้ตรงกับคำว่า “สังฆราช” หมายถึง “น. ตำแหน่งพระมหาเถระผู้เป็นใหญ่สูงสุดในสังฆมณฑล. (ป.)” ในปัจจุบันมีพระองค์เดียวเป็น “สกลมหาสังฆปริณายก” ทำหน้าที่ปกครองพระสงฆ์ทั้งฝ่ายมหานิกาย ธรรมยุติกนิกาย จินนิกายและอนัมนิกาย²⁶⁵ เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางความหมาย เปรียบเทียบกับปัจจุบันผู้วิจัยพบว่า คำว่า “สังฆราช” มีการเปลี่ยนแปลงความหมายอย่างไม่ตรงไปตรงมาซึ่งอาจพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางความหมายได้ 2 ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะแรก คือ ความหมายแคบเข้า ความหมายในสมัยสุโขทัยกับปัจจุบันค่อนข้างไม่แตกต่างกันนัก แต่ต่างกันบริบทการใช้ จะเห็นว่าความหมายของสังฆราชในสมัยสุโขทัยใช้แก่

²⁶⁴ จารึกวัดป่าแดง (แผ่นที่ 3) ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 12-13

²⁶⁵ คณะสงฆ์จีนนิกายเป็นคณะสงฆ์นิกายมหายานของชาวไทยเชื้อสายจีน และอนัมนิกายเป็นคณะสงฆ์นิกายมหายานในประเทศไทยซึ่งสืบเชื้อสายมาจากประเทศเวียดนาม ทั้ง 2 นิกายนี้ขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราช

พระสังฆราชได้หลายพระองค์ หรือใช้ในบริบทกว้างกว่า แต่ในปัจจุบันใช้อย่างเฉพาะเจาะจงแก่พระสังฆราชพระองค์เดียวเท่านั้น ด้วยเหตุที่ว่าการปกครองของพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยกับปัจจุบันมีความแตกต่างกัน ปัจจุบันแบ่งเป็นมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย ทั้งสองนิกายมีสมเด็จพระสังฆราชปกครองเพียงพระองค์เดียว พระสังฆราชจะทำหน้าที่ปกครองทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชในปัจจุบันพระมหากษัตริย์จะทรงแต่งตั้งจากสมเด็จพระราชาคณะองค์ใดองค์หนึ่งจากฝ่ายมหานิกายหรือธรรมยุติกนิกายก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพระบรมราชวินิจฉัย นอกจากนี้ การที่คำว่า “สังฆราช” มีความหมายแคบเข้า ผู้วิจัยมีความเห็นว่าอาจมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่อง “สกลมหาสังฆปริณายก” จะเห็นว่าพระสังฆราชในสมัยสุโขทัยมีหลายพระองค์ ทั้งฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสี พระสังฆราชแต่ละฝ่ายจะมีอำนาจปกครองในฝ่ายของตนเท่านั้น แต่แต่ละฝ่ายเป็นอิสระต่อกัน ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์พบว่าพระสังฆราชจะใช้คำลงท้ายหรือคำแสดงตำแหน่งว่า “มหาสังฆปริณายก” หรือ “มหาสังฆนายก” ซึ่งแสดงถึงความเป็นผู้นำสงฆ์เฉพาะคณะ (เจ้าคณะ) หรือฝ่ายของตนเท่านั้น ภายหลังจึงใช้ว่า “สกลมหาสังฆปริณายก” หมายถึง ผู้นำพระสงฆ์หมู่ใหญ่ทั้งปวง หรือประมุขแห่งคณะสงฆ์ทั้งปวง ในสมัยพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

ลักษณะที่ 2 คือ ความหมายกว้างออก เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงความหมายของ “สังฆราช” อาจกล่าวได้ว่ามีความหมายกว้างออก เนื่องจากปรากฏความหมายใหม่เพิ่มขึ้น คือ ตำแหน่งมุขนายกหรือพระสังฆราชของคริสตจักร นิกายโรมันคาทอลิก ถือเป็นกาารเพิ่มความหมายในบริบทศาสนาอื่น ความหมายจึงกว้างออก

สมเด็จพระสังฆราช

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. สมณศักดิ์ของพระสังฆราชในสมัยสุโขทัย ใช้แก่พระสังฆราชหลายพระองค์ 	<ul style="list-style-type: none"> น. ประมุขแห่งคณะสงฆ์ ซึ่งตามกฎหมายคณะสงฆ์บัญญัติให้สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก. <p>(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)</p>

คำว่า “สมเด็จพระสังฆราช” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราชมีหลายพระองค์ พบข้อมูลการใช้เพียง 1 ตัวอย่าง หลักฐานที่พบแสดงให้เห็นว่าคำว่า “สมเด็จพระสังฆราช” เป็นคำเก่าแก่ที่มีใช้มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว ต่างจากที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (2466: 18) กล่าวไว้ในตำนานคณะสงฆ์ว่า

“ส่วนตำแหน่งสังฆนายกในชั้นกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ถ้าพิเคราะห์ตามเค้าเงื่อนในทำเนียบที่ยังปรากฏสืบต่อมา ข้าพเจ้าเข้าใจว่าผิดกับครั้งสุโขทัยที่มาจัดเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นต่ำเป็นพระครู ถัดขึ้นไปเป็นสังฆราช 2 ชั้นนี้คงตามแบบอย่างครั้งสุโขทัย แต่ตั้งเพิ่มขึ้นอีกชั้น 1 ซึ่งเป็นสมณศักดิ์สูงสุด เรียกว่า “สมเด็จพระสังฆราช” คำแลยศที่เรียกว่า “สมเด็จพระ” เราเอามาจากเขมรเป็นแน่ หนังสือที่แต่งครั้งสุโขทัยไม่ได้พบใช้คำว่าสมเด็จพระในทีเดียว ... ฟังมาใช้ในชั้นกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี”

ในงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าสมณศักดิ์ “สมเด็จพระสังฆราช” เป็นสมณศักดิ์ที่เก่าแก่มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยมิใช่เพิ่งเริ่มมีในสมัยอยุธยา เพราะปรากฏหลักฐานการใช้ในสมัยสุโขทัย แต่ก็ปรากฏในช่วงหลังของสมัยสุโขทัยแล้ว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(189) นายพันเทพรักษา พันสุริยามาตย์อาราธนาพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายหมายที่เป็นอาทิ คือ **สมเด็จพระสังฆราช** จุฑามณี ศรีสังฆปริณายก สรรพมดีลกบรรมเวธจาจารีย์ปิตร สุจริตจางง จงธรรม สรรคพัทสีมาอุโบสถ เสร็จสำเร็จสาธุ ในศักราช 1440

(สท. 12 จารึกวัดพระเสด็จ ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 4-14)

ตัวอย่างที่ (189) คำว่า “สมเด็จพระสังฆราช” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์อ้างถึงพระสังฆราช ในบริบทภาษากล่าวถึงนายพันเทพรักษา นายพันสุริยามาตย์อาราธนา นิมนต์สมเด็จพระสังฆราชจุฑามณี ศรีสังฆปริณายก ฯ พระสังฆราชสมัยสุโขทัย มาเป็นประธานในการสถาปนาอุโบสถ ตรงกับปี พ.ศ. 2061

(190) ขอสงฆ์แลอุบาสกอุบาสิกา จุณฺโณโมทนา ด้วยกุเทอญ **สมเด็จพระสังฆราช** กัณฺโณโมทนาด้วยกุหนักหนาแล

(สท. 28 จารึกนายศรีโยธาทอกบวช ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 32-35)

ตัวอย่างที่ (190) “สมเด็จพระสังฆราช” ปรากฏใช้เป็นคำบอกสมณศักดิ์อ้างถึงพระสังฆราช ในบริบทภาษากล่าวถึงสมเด็จพระสังฆราชในสมัยสุโขทัยพระองค์หนึ่งไม่ปรากฏพระนามกัณฺโณโมทนา ในการบวชของนายศรีโยธา

เมื่อเปรียบเทียบความหมายของคำว่า “สมเด็จพระสังฆราช” กับปัจจุบัน พบว่ามีความหมายแคบเข้าเช่นเดียวกับคำว่า “สังฆราช” กล่าวคือ ในสมัยสุโขทัยใช้ในบริบทกว้างใช้แก่พระสังฆราชมีหลายพระองค์ ส่วนในปัจจุบันความหมายเฉพาะเจาะจงขึ้น ใช้แก่สมเด็จพระสังฆราชพระองค์เดียวเท่านั้น

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. สมณศักดิ์ของพระสังฆราช 	<ul style="list-style-type: none"> น. สมณศักดิ์ของสมเด็จพระสังฆราชที่เป็นพระราชวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมราชวงศ์ขึ้นไป

คำว่า “ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำบอกสมณศักดิ์ตำแหน่งพระสังฆราชปรากฏใช้เพียง 1 แห่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(191) เมื่อนายพันเทพรักษากัลปนาอীগั่วแลหล่อน้ำทักษิโณทกต่อหน้าพระสงฆ์ทั้งหลายหมายเป็นประธาน คือ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า แลมหาพรหมรัตน์ แลมหาวิลาส มหาเถรธาตุเทพวันนาวิสิปรีชญา แลมหาปรีชญาเทพอันอยู่ในอา _____ สัปบุรุษทั้งหลาย

(สท. 12 จารึกวัดพระเสด็จ ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 14-20)

ตัวอย่างที่ (191) คำว่า “สมเด็จพระสังฆราชเจ้า” ปรากฏใช้เป็นคำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราช ในบริบทภาษากล่าวถึงนายพันเทพรักษากัลปนาอীগั่วให้เป็นข้าพระ แล้วจึงกรวดน้ำต่อหน้าพระสงฆ์อันมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้าเป็นประธาน ในที่นี้สันนิษฐานว่าอ้างถึงสมเด็จพระสังฆราชจุฑามณี ศรีสังฆปริณายก สรรพมดีลกบรรมเวธอาจารย์บพิตร ซึ่งปรากฏพระนามในจารึกหลักเดียวกัน²⁶⁶

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันคำว่า “สมเด็จพระสังฆราชเจ้า” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ของสมเด็จพระสังฆราชที่เป็นพระราชวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมราชวงศ์ขึ้นไป ที่ผ่านมามี 2 พระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราวุฒินันท์ (หม่อมเจ้าภูษงค์ ชมพูนุช) สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 11 และสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (หม่อมราชวงศ์ชื่น นพวงศ์) สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 13

²⁶⁶ จารึกวัดพระเสด็จ ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 4-14

เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางความหมาย คำว่า “สมเด็จพระสังฆราชเจ้า” มีการเปลี่ยนแปลงความหมายแคบเข้า กล่าวคือ ในสมัยสุโขทัยใช้อ้างถึงสมเด็จพระสังฆราชโดยทั่วไปซึ่งไม่ใช่พระราชวงศ์ก็ได้ บริบทการใช้จึงกว้างกว่า แต่ในปัจจุบันบริบทการใช้แคบลงกว่าเดิม เนื่องจากความหมายมีความเฉพาะเจาะจงคือระบุใช้เฉพาะแก่พระสังฆราชที่เป็นพระราชวงศ์ชั้นหม่อมราชวงศ์ขึ้นไป เรียกว่า “สมเด็จพระสังฆราชเจ้า” หากเป็นพระราชวงศ์ชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไป เรียกว่า “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า”

4.2.2 ความหมายกว้างออก

ความหมายกว้างออกในที่นี้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยซึ่งเดิมมีความหมายเดียว แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปมีความหมายเพิ่มขึ้น หรือคำอ้างถึงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยเดิมเคยมีความหมายเฉพาะเจาะจง แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปมีความหมายทั่วไปมากขึ้น ได้แก่คำต่อไปนี้

ราชบัณฑิต

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. พระสงฆ์ที่เป็นนักปราชญ์มีความรู้ทางภาษาบาลี 	<ul style="list-style-type: none"> น. นักปราชญ์หลวงมีความรู้ทางภาษาบาลี <p>(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)</p>
<ul style="list-style-type: none"> น. คฤหัสถ์ที่เป็นกวีราชสำนักที่มีความรู้ทางภาษาบาลี 	<ul style="list-style-type: none"> น. สมาชิกองค์การวิทยาการของรัฐที่เรียกว่า ราชบัณฑิตยสถาน. <p>(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)</p>

คำว่า “ราชบัณฑิต” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำบอกตำแหน่งของพระภิกษุที่เป็นนักปราชญ์มีความรู้ทางภาษาบาลี มักปรากฏต่อท้ายชื่อ/ราชทินนาม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(192) ชื่อบา ไตรย ___ กับอาจารย์ผู้ทรงไตรปิฎก ___ สงฆ์ทรงธรรมอันใส ___ มงคล ___
 ธรรม ___ วนาสด้วยศีลวัตร ธรรม ___ ปริติปราโมทย์ชื่อ อินทโฆรส**ราชบัณฑิต** ท่านประดิษฐ์
 ถาพระเจดีย์ ___ นายภ ___ ผู้หนึ่งชื่อบาสารชตะ ผู้หนึ่งชื่อบาไปริยะ

(สท. 59 จารึกวัดบูรพาราม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 26-29)

ตัวอย่างที่ (192) คำว่า “ราชบัณฑิต” ปรากฏใช้เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง อ่างถึงพระสงฆ์พระสงฆ์ที่เป็นนักปราชญ์มีความรู้ทางภาษาบาลี ในบริบทภาษากล่าวถึงพระอินทโฆรส ได้รับการสถาปนาให้เป็นพระปาลีติสสะ (ผู้สาธยายพระบาลี)

(193) ท่านจึงลำดับปิฎกไตรถ้วนสำหรับภคกรรมกติกสององค์ องค์หนึ่งชื่อเจ้าญาณวังส ราชบัณฑิต องค์หนึ่งชื่อเจ้าศรีวัง

(สท. 26 จารึกวัดโสกการาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 14-16)

ตัวอย่างที่ (193) คำว่า “ราชบัณฑิต” ปรากฏใช้เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง อ่างถึงพระสงฆ์พระสงฆ์ที่เป็นนักปราชญ์มีความรู้ทางภาษาบาลี ในบริบทภาษากล่าวถึงสมเด็จพระราชาเทพิศรีจุฬาลักษณ์ ทรงจัดพระไตรปิฎกครบสำหรับแต่พระธรรมกติก 2 องค์ คือ เจ้าญาณวังสราชบัณฑิต และเจ้าศรีวัง

ในปัจจุบัน คำว่า “ราชบัณฑิต” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายไว้ 2 ความหมาย ได้แก่ (1) น. นักปราชญ์หลวงมีความรู้ทางภาษาบาลี และ (2) น. สมาชิกองค์การวิทยาการของรัฐที่เรียกว่า “ราชบัณฑิตยสถาน”

เมื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงทางความหมาย คำว่า “ราชบัณฑิต” มีความหมายกว้างออก กล่าวคือ ความหมายแรกในสมัยสุโขทัย หมายถึง พระสงฆ์ที่มีความรู้ทางภาษาบาลีมีความหมายอย่าง เฉพาะเจาะจงว่าเป็นพระสงฆ์ และใช้รวมถึงคฤหัสถ์ที่มีความรู้ภาษาบาลีเป็นกวีราชบัณฑิตด้วย แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนไปมีความหมายกว้างออก คือ ไม่ระบุอย่างเฉพาะเจาะจงว่าจะเป็นพระสงฆ์หรือ คฤหัสถ์ แต่หมายถึงนักปราชญ์หลวงที่เป็นอาจจะจะเป็นพระสงฆ์หรือคฤหัสถ์ก็ได้ และคฤหัสถ์อาจจะ เป็นกวีหรือไม่ก็ได้

ส่วนความหมายที่สอง ในสมัยสุโขทัย หมายถึง คฤหัสถ์ที่เป็นกวีราชสำนักที่มีความรู้ทาง ภาษาบาลี เป็นความหมายที่เฉพาะเจาะจงว่าต้องมีความรู้ด้านภาษาบาลี แต่ในปัจจุบันมีความหมาย กว้างออก ขยายบริบทหรือขอบเขตการใช้ได้กว้างกว่า กล่าวคือ ปัจจุบัน หมายถึง สมาชิกองค์การ วิทยาการของรัฐที่เรียกว่า “ราชบัณฑิตยสถาน” ซึ่งไม่ได้ระบุหรือเฉพาะเจาะจงว่ามีความรู้ภาษาบาลี เท่านั้น แต่รวมไปถึงวิทยาการศาสตร์อื่น ๆ ด้วยก็สามารถเรียกว่า “ราชบัณฑิต” ความหมายนี้เป็น ความหมายใหม่ในปัจจุบันซึ่งมีความหมายที่ในสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏใช้ เนื่องจากสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับ สถาบันทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ที่มีศาสตร์ต่าง ๆ

เกิดขึ้นมากมาย จึงทำให้เกิดการก่อตั้งหน่วยงานที่ชื่อว่า “ราชบัณฑิตยสถาน” อันเป็นแหล่งรวมนักวิชาการระดับสูงซึ่งประกอบไปด้วยราชบัณฑิตที่ทรงความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ อย่างมากมาย ทำให้ความหมายของคำว่า “ราชบัณฑิต” ในปัจจุบันมีความหมายกว้างออกซึ่งขยายบริบทการใช้กว้างกว่าในสมัยสุโขทัย

อย่างไรก็ตาม คำว่า “ราชบัณฑิต” อาจพิจารณาได้ว่ามีความหมายย้ายที่ก็ได้ เนื่องจากความหมายใหม่ที่เพิ่มขึ้นมาเป็นความหมายที่ไม่เกี่ยวข้องกับบริบทพระสงฆ์แล้ว ถือว่ามีความหมายใหม่ หมายถึง “น. สมาชิกองค์การวิทยาการของรัฐที่เรียกว่า ราชบัณฑิตยสถาน” นอกจากนี้ความหมายตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ที่หมายถึงนักปราชญ์หลวงมีความรู้ทางภาษาบาลีนั้นก็มีความหมายที่สูญไปแล้วในปัจจุบัน เพราะไม่ปรากฏตำแหน่งนักปราชญ์หลวงมีความรู้ทางภาษาบาลี

สมเด็จพระ

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> ● ส. พระสังฆราช ● น. คำนำหน้าชื่อฐานันดรศักดิ์ของพระมหากษัตริย์ เช่น สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (สท. 26 จารึกวัดโสมการาม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-7) 	<ul style="list-style-type: none"> ● น. ยศหรือบรรดาศักดิ์อย่างสูงของเจ้านาย ขุนนาง และพระสงฆ์ ใช้คำนำหน้าชื่อฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดหรือได้รับแต่งตั้ง เช่น สมเด็จพระราชาธิบดี สมเด็จพระเจ้าฟ้า สมเด็จพระเจ้าพระยา สมเด็จพระพระราชกษัตริย์ <p>(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)</p>

คำว่า “สมเด็จพระ” เป็นคำที่มาจากภาษาเขมร ในสมัยสุโขทัยปรากฏใช้ใน 2 กรณี 1) ใช้เป็นสรรพนามแสดงสมณศักดิ์ของพระสังฆราชสมัยสุโขทัย 2) ใช้เป็นคำนำหน้าชื่อฐานันดรศักดิ์ของพระมหากษัตริย์ งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า คำว่า “สมเด็จพระ” มีใช้ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาแล้ว ไม่เพียงแต่ใช้แก่พระมหากษัตริย์เท่านั้น หากแต่ยังใช้อ้างถึงพระสงฆ์ด้วย เป็นคำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราช ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (194) สมเด็จพระมหาเถรผู้ชื่อศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาทีป²⁶⁷มหาสามีเป็นเจ้า ___ ไกลฝั่งน้ำ มาวโลกคคา²⁶⁸ ในลงกาทีปนอกเมืองกำพโล²⁶⁹ เถิง_y สมเด็จพระหา ___ ที่นั่นก่อพระทันตธาตุสุคนธเจดีย์มีสามอัน

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 5-7)

ตัวอย่างที่ (194) คำว่า “สมเด็จพระ” ปรากฏใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 อ้างถึงพระสังฆราช ในบริบทภาษากล่าวถึงสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาทีปมหาสามีเป็นเจ้า ท่านก่อพระทันตธาตุเจดีย์ 3 องค์

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน ความหมายของคำว่า “สมเด็จพระ” ไม่แตกต่างจากสมัยสุโขทัยนัก ต่างกันเพียงบริบทการใช้ เนื่องจากในสมัยสุโขทัยใช้กับพระสังฆราชและพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่ปัจจุบันมีความหมายกว้างออก บริบทการใช้กว้างขึ้น นอกจากจะใช้กับพระสังฆราชและพระมหากษัตริย์แล้วยังขยายขอบเขตการใช้แก่เจ้านายชั้นสูง ส่วนที่ใช้แก่พระสงฆ์ นอกจากสมเด็จพระสังฆราชแล้วยังขยายขอบเขตใช้แก่พระราชกณะชั้นสุพรรณบัฏหรือสมเด็จพระราชาคณะด้วยซึ่งอ้างถึงอย่างย่อว่า “สมเด็จพระ” หากใช้นำหน้าชื่อราชทินนามอย่างเป็นทางการจะใช้ว่า “สมเด็จพระ+ชื่อ/ราชทินนาม” ทั้งหมดนี้ล้วนแสดงให้เห็นว่าคำว่า “สมเด็จพระ” ปรากฏใช้ได้กว้างขึ้นแก่บุคคลที่มีสถานภาพชั้นสูงในสังคมปัจจุบันเพื่อแสดงความยกย่อง

สมเด็จพระ/เสด็จพระ

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ของพระสังฆราช 	<ul style="list-style-type: none"> น. ยศหรือบรรดาศักดิ์อย่างสูงของเจ้านาย ขุนนาง และพระสงฆ์ ใช้ นำหน้าชื่อฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดหรือได้รับแต่งตั้ง เช่น สมเด็จพระราชินี

²⁶⁷ ยอร์ช เซเดส์ : “ลงกาทีป” = เกาะลังกา (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁶⁸ ยอร์ช เซเดส์ : “มาวโลกคคา” = ถ้ำน้ำในประเทศศรีลังกา ปัจจุบันชื่อวามหาเวสิคคา ไหลผ่านเมืองแคนติ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁶⁹ ยอร์ช เซเดส์ : “เมืองกำพโล” = เมืองหลวงลังกา คือ เมืองกัมโปลา พ.ศ. 1884 ไม่มีหลักฐานว่าพระเจี๊วแก้วไปอยู่เมืองนี้เมื่อไรแต่ต้องหลังจากตั้งเมืองหลวงแล้ว คือไม่ก่อน พ.ศ. 1884 (นายสันต์ จิตรภาษา ให้คำอธิบายว่าเป็นชื่อเมืองหลวงลังกาโบราณปัจจุบันเรียก กัมโปลา) (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. คำนำหน้าชื่อฐานันดรศักดิ์ของพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชชนนี สมเด็จพระราชินี 	สมเด็จพระเจ้าฟ้า สมเด็จพระเจ้าพระยา สมเด็จพระราชาคณะ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

คำว่า “สมเด็จพระ” กับ “สมเด็จพระ” ในงานวิจัยนี้ต่างกัน “สมเด็จพระ” ปรากฏเป็นคำเดี่ยวอ้างถึงพระสงฆ์ได้ ส่วนสมเด็จพระต้องปรากฏร่วมกับชื่อ/ราชทินนาม ปรากฏเป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามเสมอ ส่วนบริบทการใช้ไม่แตกต่างกันมากนัก คำว่า “สมเด็จพระ” ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำนำหน้าชื่อของพระสงฆ์ พระมหากษัตริย์ และเชื้อพระวงศ์ ตัวอย่างเช่น

(195) ด้วยพุทธภูิกษ**สมเด็จพระ**ครูจุฬามณีศรีสังฆราชสังฆปริณายกคิลกรัตน มหาสวามีบรมราชา จาริกพระสุพรรณบัฏแต่พระมหาเถรนามว่าปริยทัตติ ศรีสารีบุตร

(กท. 56 จาริกพระพุทธรูติกษ**สมเด็จพระ**ครูจุฬามณีศรีสังฆราช ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 3-4)

ตัวอย่างที่ (195) คำว่า “สมเด็จพระ” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ของพระสังฆราช ในบริบทภาษากล่าวถึงสมเด็จพระครูจุฬามณีศรีสังฆราชสังฆปริณายกคิลกรัตน มหาสวามีบรมราชา สมเด็จพระสังฆราชสมัยสุโขทัย จาริกสุพรรณบัฏแก่พระมหาเถรสารีบุตร มีนามในสุพรรณบัฏว่า “ปริยทัตติ ศรีสารีบุตร”

(196) เสด็จพ่อพระยาสอยเสวยราชย์ในบุรีศรีกำแพงเพชร เสด็จฤกษ์²⁷⁰(บูรพคุณนิกษัตริ) ได้ขึ้นราชาอาสน์อภิมย์ สมกอรปคลามาสู่ อยู่เสวยมนรมย์สอดสมเสพย์ ควเรเทพขุมสนุก ปลุกใจเดิน²⁷¹ตื่น คลื่นประติรพ²⁷² [ประ-]ดา ปิยวาจาร์กยา คำเรจนา²⁷³คหคือนรบตีราขอจทรราชจิตใจแฉ่วนแฉ่วนสารธบวรเฝ _____ ตัฟัดใจบาปปราบ_สรรพสาครจร้งด้วยกายมโนพจิปริติไสสุทธิล้าอูด²⁷⁴ซึ่ง**เสด็จพระ**มทานุนี้รัตนโมลีเป็นเจ้า จรเต้าคำไหน บันดาลจิตไสศรีอติเรกอนเนกจินดา ตั้งใจศรีทธากอรปด้วย _____ ขึ้นในสุพรรณบัฏ ประดิสถาพะอบพระรัตนธาตุเจ้าเหนือหลังเจ้าอันตระการอันเป็นสถานอันอนรร (ข) _____ เรือขาวไสสุทธะ

²⁷⁰ เທີมี เต็ม และ ประเสริฐ ฒ นคร : “เสด็จฤกษ์” ไปถึงฤกษ์ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁷¹ เທີมี เต็ม และ ประเสริฐ ฒ นคร : “เดิน” ประกาศ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁷² เທີมี เต็ม และ ประเสริฐ ฒ นคร : “คลื่นประติรพ” ส่งเสียงดังต่อเนื่องกัน คำว่า “ประติรพ” มีใช้ใน มหาชาติคำหลวง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁷³ เທີมี เต็ม และ ประเสริฐ ฒ นคร : “เรจนา” รจนา หรือ ประพันธ์ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁷⁴ เທີมี เต็ม และ ประเสริฐ ฒ นคร : “ล้าอูด” น้อม หรือ นอบน้อม มาจากคำเขมรว่า “ลั อุด” (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

(กพ. 5 จาริกลานเงินเสด็จพ่อพระยาสอย ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 2 - ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 3)

ตัวอย่างที่ (196) คำว่า “สมเด็จพระ” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ของพระสังฆราช ในบริบทภาษากล่าวถึงเสด็จพ่อพระยาสอยและการเสด็จขึ้นครองราชย์ และกล่าวถึงเสด็จพระมหารามุนีรัตนโมลีเป็นเจ้า ประธานในการประดิษฐานผอบพระรัตนธาตุที่เมืองกำแพงเพชร

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันคำว่า “สมเด็จพระ” มีการเปลี่ยนแปลงทางความหมาย เช่นเดียวกับคำว่า “สมเด็จพระ” คือ มีความหมายกว้างออก เนื่องจากในสมัยสุโขทัยใช้อย่างเฉพาะเจาะจงกับบุคคลชั้นสูง ได้แก่ พระมหากษัตริย์ และสมเด็จพระสังฆราชเท่านั้น แต่ปัจจุบันมีการขยายขอบเขตการใช้แก่ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดหรือได้รับแต่งตั้ง เช่น สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระเจ้าฟ้า สมเด็จพระเจ้าพระยา แต่สิ่งที่เห็นได้ชัดเจน คือ มีการขยายขอบเขตใช้แก่พระสงฆ์ตำแหน่งอื่นนอกจากพระสังฆราช คือ ใช้แก่สมเด็จพระราชาคณะ เช่น สมเด็จพระมหารามุนีวงศ์ สมเด็จพระพุฒาจารย์ สมเด็จพระวันรัต ฯลฯ ดังนั้นคำว่า “สมเด็จพระ” จึงมีความหมายกว้างออก เนื่องจากบริบทการใช้กว้างขึ้น

4.2.3 ความหมายย้ายที่

ความหมายย้ายที่ในที่นี้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยซึ่งเดิมมีความหมายอย่างหนึ่ง แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปมีความหมายเป็นอย่างอื่น ได้แก่คำต่อไปนี้

พระเจ้า

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> ● น. พระพุทธเจ้า (จาริกนายศรีโยธาทอกบวช, จาริกวัดช้างล้อม) ● น. พระพุทธรูป (จาริกฐานพระพุทธรูปผ้าขาวทอง, จาริกวัดหินตั้ง) ● น. พระสงฆ์ (จาริกฐานพระพุทธรูปนายทิตไส ฯลฯ) 	<ul style="list-style-type: none"> ● (1) น. พระพุทธเจ้า เช่น พระเจ้าห้าพระองค์, พระพุทธรูป เช่น ทุกแห่งห้องพระเจ้านั่งเนื่อง (กำสรวล), เทพผู้เป็นใหญ่

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
	<ul style="list-style-type: none"> ● (2) น. คำนำหน้าพระมหากษัตริย์และเจ้านาย เช่น พระเจ้ากรุงธนบุรี พระเจ้าลูกเธอ ● (3) (ราชา) น. หัว, เส้นผม, ไข่แก่ พระมหากษัตริย์. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ● (4) น. พระผู้เป็นใหญ่สูงสุดตามความเชื่อของบางศาสนา

คำว่า “พระเจ้า” เป็นคำอ้างอิงที่ปรากฏในจารึกสมัยสุโขทัยเป็นจำนวนมาก ในสมัยสุโขทัย คำว่า “พระเจ้า” เป็นคำหลายความหมาย (polyseme) จากข้อมูลในสมัยสุโขทัยพบว่า “พระเจ้า” มี 3 ความหมาย ได้แก่ พระพุทธเจ้า หรือพระพุทธรูป หรือพระสงฆ์ ในที่นี้จะยกตัวอย่างเฉพาะคำอ้างอิงถึงพระสงฆ์ ตัวอย่างเช่น

- (197) ศาสนาได้ 1965 ปี 5 เดือน พระเป็นเจ้านี้ ข้าพระผู้ชื่อนายทิตไส หากกระทำด้วยศรัทธา
ปรารถนาโพธิสมภารอันดี มีลูกหญิงผู้หนึ่งชื่อนางทองแก้ว ไว้เป็นข้าแต่งถือจันทัน²⁷⁵ พระเจ้าให้
สืบพงศาไป

(กท. องค์กรที่ 15 จารึกฐานพระพุทธรูปนายทิตไส ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1)

ตัวอย่างที่ (197) คำว่า “พระเจ้า” หมายถึง พระสงฆ์ ในบริบทภาษากล่าวถึง นายทิตไสผู้
เป็นข้าพระ กัลปนา นางทองแก้วไว้เป็นข้าพระถือจันทันพระสงฆ์

- (198) พระเจ้าแม่ศรีมหาตดา ขอปรารถนาเป็นผู้ชายชั่วหน้า จงข้าได้เป็นศิษย์ตนพระศรีอารีย์โพธิสัตว์
เจ้าแต่ทานข้าทั้งผองแห่งพระองค์เจ้าอยู่หัวทั้งสองกับแม่พระพลิกแลแม่ศรี ให้เป็นข้าถือจันทัน
พระเจ้าสิ้นเบี้ย 44,500

(กท. องค์กรที่ 26 จารึกฐานพระพุทธรูปแม่ศรีมหาตดา ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-3)

ตัวอย่างที่ (198) คำว่า “พระเจ้า” หมายถึง พระสงฆ์ ในบริบทภาษากล่าวถึง พระเจ้าแม่ศรี
มหาตดา ปรารถนาจะเป็นผู้ชายในชาติหน้า และปรารถนาเป็นศิษย์พระศรีอารีย์โพธิสัตว์เจ้า และได้

²⁷⁵ ประสาร บุญประคอง : จันทัน = อาหารสำหรับภิกษุสงฆ์ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

กล่าวถึงผลทานที่พระองค์เจ้าอยู่หัวทั้งสองกับแม่พระพิลกและแม่ศรี กัลปนาข้าวบิณฑ์ให้เป็นข้าพระถือ
จันทน์พระสงฆ์ มีมูลค่า 44,500 เบี้ย

ปัจจุบัน คำว่า “พระเจ้า” ยังคงเป็นคำหลายความหมาย พบทั้งสิ้น 4 ความหมาย ได้แก่
(1) น. พระพุทธเจ้า เช่น พระเจ้าห้าพระองค์, พระพุทธรูป เช่น ทุกแห่งห้องพระเจ้านั่งเนื่อง
(กำสรวล), เทพผู้เป็นใหญ่ (2) น. คำนำหน้าพระมหากษัตริย์และเจ้านาย เช่น พระเจ้ากรุงธนบุรี
พระเจ้าลูกเธอ (3) (ราชา) น. หัว, เส้นผม, ใช้แก่พระมหากษัตริย์. (4) น. พระผู้เป็นใหญ่สูงสุดตาม
ความเชื่อของบางศาสนา

จะเห็นว่าความหมายที่ 1-3 นั้นค่อนข้างจะไม่คุ้นเคย เพราะปรากฏการใช้จำกัด แต่
ความหมายที่ (4) พระเจ้า หมายถึง พระผู้เป็นใหญ่สูงสุดตามความเชื่อของบางศาสนา เป็นผู้ทรงสร้าง
จักรวาล สร้างโลก สร้างมนุษย์ ตลอดจนสรรพสิ่ง เป็นผู้ทรงพยานภาพและควรแก่ความเคารพศรัทธา
อย่างที่สุด เช่น พระคัมภีร์เป็นพระเจ้าแห่งการทำลายล้างตามความเชื่อของศาสนาฮินดู คำว่า
“พระเจ้า” ตามความหมายที่อธิบายมานี้เป็นความหมายที่คนไทยปัจจุบันคุ้นเคยมากกว่า

เมื่อพิจารณาความหมายในปัจจุบันจะเห็นว่าคำว่า “พระเจ้า” เป็นคำที่มีความหมายย้ายที่
โดยเฉพาะความหมายที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ หรือมี
ความหมายว่า “พระสงฆ์” แต่ในปัจจุบันมีความหมายเป็นอย่างอื่นซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับความหมายเดิม
คำว่า “พระเจ้า” ที่หมายถึงพระสงฆ์ในปัจจุบันไม่มีใช้แล้ว เพราะความหมายย้ายที่หรือนำไปใช้ใน
บริบทอื่น อาจกล่าวได้ว่าเป็นการย้ายที่จากบริบทพระพุทธศาสนาไปใช้ในศาสนาอื่น กล่าวคือ เมื่อพูด
ว่า “พระเจ้า” ก็ไม่นึกถึงพระสงฆ์ แต่หมายถึง พระผู้เป็นใหญ่สูงสุดตามความเชื่อของบางศาสนา เช่น
ศาสนาอิสลาม หรือศาสนาคริสต์ มิใช่หมายถึงพระพุทธเจ้า หรือพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาดังในสมัย
สุโขทัย

นอกจากนี้ถึงแม้ว่าความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ยังคงเก็บ
ความหมายของคำว่า “พระเจ้า” ที่หมายถึงพระพุทธเจ้าอยู่ แต่ก็ยังเป็นความหมายที่ค่อนข้างจะสูญไป
แล้ว เนื่องจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่าไม่มีพระเจ้า เพราะเป็นศาสนาแบบอเทวนิยม
อย่างไรก็ตาม ในภาษาถิ่นอีสาน ผู้วิจัยพบว่า คำว่า “พระเจ้า” ใช้ในความหมายว่า “พระสงฆ์” ซึ่ง
ปรากฏในคำสอนว่า “พระเจ้าพระสงฆ์”

4.2.4 ความหมายดีขึ้น

ความหมายดีขึ้นในที่นี้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยซึ่งเดิมมีความหมายในทางลบหรือมีความหมายกลาง ๆ แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปมีความหมายดีขึ้น หรือการที่คำมีศักดิ์ของคำสูงขึ้น ได้แก่คำต่อไปนี้

บรมครู

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> ● น. พระสงฆ์ 	<ul style="list-style-type: none"> ● น. คำที่ใช้เรียกพระพุทธรูปเจ้าโดยเฉพาะ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)
-	<ul style="list-style-type: none"> ● ปรากฏใช้ในบางบริบท หมายถึง น. คำที่ใช้เรียกบุคคลเพื่อแสดงความยกย่องว่ามีความรู้ความเชี่ยวชาญในทางใดทางหนึ่ง ● มีความหมายคล้ายกับคำว่า “ปรมาจารย์”

คำว่า “บรมครู” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำนามสามัญ หมายถึง พระสงฆ์ ซึ่งใช้อ้างถึงพระสงฆ์เฉพาะพระสังฆราช ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(199) ภิกษุสงฆ์ผู้ใดทนอรัญญวาสี แลกระทำบโชบ²⁷⁶ธรรมไซร์ บางอำเพือ²⁷⁷บรมครูเป็นเจ้า หากสำเร็จเองเท่า __ อำเพือ **บรมครู**ปรญาปติ²⁷⁸ อันใดไซร์ เรามืออาจะเมิด __ มิได้เลย

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 29-32)

ตัวอย่างที่ (199) คำว่า “บรมครู” หมายถึง พระสงฆ์ ในบริบทภาษากล่าวถึงพระบรมครูติโลกติลกศีลคันธวนวาสี เจ้าอาวาสวัดป่าแดง

²⁷⁶ ยอร์ช เซเดส์ : “บโชบ” คือ ไม่ชอบ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁷⁷ ยอร์ช เซเดส์ : “บางอำเพือ” คือ บางสิ่งบางอย่าง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁷⁸ ยอร์ช เซเดส์ : “ปรญาปติ” คือ บัญญัติ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

คำว่า “บรมครู” เป็นคำที่น่าสนใจซึ่งแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงของภาษาอย่างไม่ตรงไปตรงมา เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงความหมายอาจพิจารณาได้ 3 ลักษณะ ได้แก่

(1) ความหมายดีขึ้น เดิมในสมัยสุโขทัย หมายถึง พระสงฆ์ ปัจจุบันมีความหมายว่า “น. คำที่ใช้เรียกพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ” เป็นการยกความหมายของคำสูงขึ้น ความหมายของคำจึงดีขึ้น คือ ใช้แก่พระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาของศาสนาพุทธ ดังนั้นคำว่า “บรมครู” มีความหมายเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น

(2) ความหมายย้ายที่ จากเดิมที่ใช้หมายถึงพระสงฆ์ แต่ปัจจุบันใช้เรียกพระพุทธเจ้าว่า “พระบรมครู” ซึ่งเป็นพระสมัญญาที่เรายกย่องพระพุทธเจ้า ความหมายเปลี่ยนไปจากเดิมที่หมายถึงสิ่งหนึ่งเปลี่ยนไปหมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง

(3) ความหมายกว้างออก เดิมในสมัยสุโขทัยใช้แก่พระสงฆ์เท่านั้น บริบทการใช้แคบ แต่ปัจจุบันนอกจากใช้แก่พระพุทธเจ้าแล้ว ยังปรากฏใช้ในบางบริบทซึ่งเป็นการเพิ่มบริบทการใช้กว้างออกกว่าเดิม คือ ใช้เป็นคำเรียกบุคคลเพื่อแสดงความยกย่องว่ามีความรู้ความเชี่ยวชาญในทางใดทางหนึ่ง เช่น สุนทรภู่เป็นบรมครูด้านกาพย์กลอน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงเป็นพระบิดาและบรมครูด้านกฎหมายของไทย หากพิจารณาในบริบทเหล่านี้จะเห็นว่าเป็นความหมายเชิงอุปลักษณ์ (metaphor) ทำให้ความหมายของคำกว้างออก

พระบรมครู

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> คำนำหน้าชื่อแสดงสมณศักดิ์ พระสังฆราช 	<ul style="list-style-type: none"> น. คำที่ใช้เรียกพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

พระบรมครู ในสมัยสุโขทัยเป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม นำมาใช้อ้างถึงพระสงฆ์ด้วย ปรากฏนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม เป็นคำอ้างถึงพระสังฆราช ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(200) เราตั้ง **พระบรมครู**ดีโลกติลกดิรัตน์ศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชามหาสวามีเจ้าเป็นสังฆปริณายกสิทธิแล ภิกษุสงฆ์ผู้ใดทอนอรัญญาสี่ แลกระทำโทษกรรมไซ้ริ บางอำเพือ บรมครูเป็นเจ้า หากสำเร็จเองเท่า __

(สท. 8 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 3 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 27-30)

ตัวอย่างที่ (200) คำว่า “พระบรมครู” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามของ พระสังฆราช ในบริบทภาษาอ้างถึงพระบรมครูโลกดิลกดิรัตนศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชามหา สวามีเจ้า เจ้าอาวาสวัดป่าแดง เจ้าคณะอรัญวาสี และพระสังฆราชสมัยสุโขทัย

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันพบว่าความหมายของคำว่า “พระบรมครู” มีความหมายดีขึ้น ใน สมัยสุโขทัย ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อแสดงสมณศักดิ์พระสังฆราช ส่วนปัจจุบันไม่ใช่คำว่า “พระ บรมครู” นำหน้าชื่อสมณศักดิ์ของพระสังฆราชหรือพระสงฆ์แล้ว แต่ใช้เรียกพระพุทธรูปเจ้าโดยเฉพาะ จึงมีความหมายเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น

<u>มหา</u>	
สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> • น. คำนำหน้าชื่อพระสงฆ์ทั่วไป 	<ul style="list-style-type: none"> • น. สมณศักดิ์ที่ใช้นำหน้าชื่อภิกษุผู้ที่ สอบไล่ได้ตั้งแต่เปรียญธรรม 3 ประโยค ขึ้นไป <p style="text-align: right;">(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)</p>

คำว่า “มหา” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม พระสงฆ์ทั่วไป จากข้อมูลภาษา สอดคล้องกับชวนพิศ อธิรัตน์(2518) กล่าวคือเป็นคำนำหน้าชื่อพระสงฆ์ทั่วไปที่ไม่มีสมณศักดิ์อื่นใด ตัวอย่างเช่น

(201) จึงนายไกรเชียรแลอำแดง²⁷⁹ศรีบัวทองเมีย นิมนต์**มหา**เทพภิกษุองค์หนึ่ง **มหา**จันทรภิกษุองค์ หนึ่ง **มหา**มงคลภิกษุองค์หนึ่ง **มหา**นนทองค์หนึ่ง สีพระองศ์ อีกผ้าขาวบวรพัตรหนึ่ง ผ้าขาวสว รัตน์หนึ่ง เจ้าพันรตหนึ่ง แลสัปบุรุษทั้งหลาย นั่งในอุโบสถวัดพระเสด็จ

(สท. 12 จารึกวัดพระเสด็จ ด้านที่ 4 บรรทัดที่ 3-14)

ตัวอย่างที่ (201) คำว่า “มหา” ปรากฏใช้เป็นคำนำหน้าชื่อพระสงฆ์ทั่วไป ในบริบทภาษา กล่าวถึงพระสงฆ์อยู่หลายรูป คือ มหาเทพ มหาจันทร มหามงคล มหานนท์ ซึ่งพระสงฆ์ทั้งหมดต่าง เป็นพระสงฆ์ทั่วไปเพราะไม่มีสมณศักดิ์อื่นใด

²⁷⁹ (โบ) น. คำนำหน้าชื่อหญิงสามัญ. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

ในปัจจุบันคำว่า “มหา” มีความหมายที่ค่อนข้างเฉพาะเจาะจงขึ้น ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า “น. สมณศักดิ์ที่ใช้นำหน้าชื่อภิกษุผู้ที่สอบไล่ได้ตั้งแต่เปรียญธรรม 3 ประโยคขึ้นไป” เป็นสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรม ใช้เรียกขานว่า “มหา” หรือใช้เป็นคำนำหน้าชื่ออย่างเป็นทางการว่า “พระมหา + ชื่อ” เช่น พระมหาจำเริญ พระมหานิวัฒน์

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า “มหา” มีการเปลี่ยนแปลงทางความหมาย 2 ลักษณะ คือ (1) การเปลี่ยนแปลงความหมายแคบเข้า คือ จากเดิมที่ใช้เฉพาะพระสงฆ์ทั่วไป ซึ่งขอบเขตการใช้เดิมกว้างกว่าและใช้ได้พระสงฆ์ทั่วไป แต่ในปัจจุบันความหมายเปลี่ยนไปมีความเฉพาะเจาะจงมากขึ้น หมายถึง ภิกษุผู้ที่สอบไล่ได้ตั้งแต่เปรียญธรรม 3 ประโยคขึ้นไป (2) การเปลี่ยนแปลงความหมายดีขึ้น เมื่อพิจารณาระดับชั้นของพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยพบว่า ใช้แก่พระสงฆ์ทั่วไปที่ไม่มีสมณศักดิ์ แต่ในปัจจุบันกลับมีความหมายดีขึ้น เนื่องจากนำคำว่า “มหา” ไปใช้เป็นสมณศักดิ์นำหน้าชื่อภิกษุผู้ที่สอบไล่ได้ตั้งแต่เปรียญธรรม 3 ประโยคขึ้นไปซึ่งมีลำดับชั้นสูงกว่าพระสงฆ์ทั่วไป นอกจากนี้ในปัจจุบันยังเป็นสมณศักดิ์ที่เทียบเท่าหรือสูงกว่าพระครูสัญญาบัตรในบางตำแหน่งด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า “มหา” มีการเปลี่ยนแปลงความหมายอย่างเฉพาะเจาะจงไปในทางที่ดีขึ้น

มหาสมณ

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> น. พระสงฆ์ที่เป็นพระสังฆราช 	<ul style="list-style-type: none"> น. ตำแหน่งของพระบรมวงศ์ผู้ทรงดำรงสมณศักดิ์ในตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เรียกว่า สมเด็จพระมหาสมณะ²⁸⁰ หรือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า

คำว่า “มหาสมณ” ในสมัยสุโขทัยเป็นคำนามสามัญใช้อ้างถึงพระสงฆ์ที่เป็นพระสังฆราช ตัวอย่างเช่น

(202) ทั้งขุนมัลลราช สี่คนมากระทำบูชาประดิษฐานทั้งสี่มากระลาอุโบสถ และสี่มานั้น โสต²⁸¹ ทั้เยรยอม

²⁸⁰ สมณศักดิ์ในฝ่ายฐานันดรหรือฝ่ายยศซึ่งรัชกาลที่ 6 โปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงจัดระเบียบสมณศักดิ์ขึ้นมาใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2455 ปรากฏหลักฐานในแถลงการณ์คณะสงฆ์เล่ม 1 (2455: 7-19)

²⁸¹ ยอร์ช เซเดส์ : “โสต” = ประการหนึ่ง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ฝูง²⁸²สงฆ์อันคงป_ปริชญา_ร อันมี_สังฆราชา_พระไตรปิฎกไตร อันได้_บวชแต่ใ_ฝูง
มหาสมณลังกาทวีป_น_มานั้น

(สท. 5 จารีกวัดป่ามะม่วง (ภาษาไทย) หลักที่ 2 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 14-30)

ตัวอย่างที่ (202) คำว่า “มหาสมณ” ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ที่เป็นพระสังฆราช ในบริบทภาษากล่าวถึงเรื่องราวที่พระมหากษัตริย์ราชาที่ 1 (ลิไทย) โปรดให้อาราธนาพระมหาสามีสังฆราชจากลังการูปหนึ่งมาจำพรรษาที่สุโขทัย และการรับพระมหาสามีสังฆราช

ปัจจุบันคำว่า “มหาสมณ” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราชที่เป็นพระบรมวงศ์ ในสมัยรัชกาลที่ 6 เรียกว่า “สมเด็จพระมหาสมณะ” เป็นทำเนียบสมณศักดิ์ที่โปรดฯ ให้จัดระเบียบขึ้นใหม่ ปัจจุบันเรียกว่า “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า” เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางความหมายพบว่า คำว่า “มหาสมณ” มีการเปลี่ยนแปลงความหมายแคบเข้า คือ ระบุใช้อย่างเจาะจงแก่พระสังฆราชที่เป็นพระบรมวงศ์ ไม่ใช่แก่พระสังฆราชทั่วไป นอกจากนี้ยังมีความหมายดีขึ้น คือ นำคำว่า “มหาสมณ” ไปใช้เพื่อแสดงความยกย่องพระสังฆราชที่เป็นพระบรมวงศ์

ผู้วิจัยเห็นว่าคำว่า “มหาสมณ” นี้กำลังจะสูญไปจากภาษา เนื่องจากความหมายของคำแคบเข้า ใช้จำกัดเฉพาะพระสังฆราชที่เป็นเชื้อพระวงศ์ และปัจจุบันตำแหน่งนี้ก็ไม่ได้ปรากฏใช้มาเป็นระยะเวลาาน จึงทำนายได้ว่าในอนาคตคำนี้จะกลายเป็น “ศัพท์สูญ” ในที่สุด

4.2.5 ความหมายเลวลง²⁸³

ความหมายเลวลงในที่นี้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยซึ่งเดิมมีความหมายดีหรือมีความหมายกลาง ๆ แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปมีความหมายเลวลง ได้แก่คำต่อไปนี้

ก

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> ● ส. คำที่ใช้แทนตัวผู้พูดใช้ได้ทั่วไป ● ส. คำที่พระสงฆ์ใช้แทนตนเอง 	<ul style="list-style-type: none"> ● ส. คำใช้แทนตัวผู้พูด ในปัจจุบันมักถือกันว่าไม่สุภาพ, เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1

²⁸² ยอร์ช เซเดส์ : “เที่ยวร่อมฝูง” = ล้วนแล้วไปด้วยหมู่ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁸³ ผู้วิจัยใช้คำศัพท์ตามสุริยา รัตนกุล (2555) ว่า “ความหมายเลวลง” (pejorative development)

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
	(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

คำว่า “กู” ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 เป็นคำที่ใช้ในบริบททั่วไปของภาษา ไม่ถือว่าเป็นคำไม่สุภาพ จากข้อมูลในสมัยสุโขทัยพบการใช้ในกรณีต่อไปนี้ คือ กรณีผู้ใหญ่ใช้พูดกับผู้น้อยซึ่งผู้ใหญ่ผู้นั้น คือ พระสงฆ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (203) ศักราชได้ 723²⁸⁴ ปีฉลู เราจึงได้ไปนบท่านเถิงสุโขทัย__กลอยท่านมีพยาธิมหากัลยาณเถร แลเราจึงคิด__ในวัดป่าแดงนี้ กลอยท่านเป็นพยาธิต__ภิกษุสงฆ์ด้วยฝูงชีผ้าขาวมามวลกันแล้วาดังนี้__ใจ__นัก แลเราจักไว้อาวาสธรรมมณั อันมี__แก่ผู้ใดควรเป็น ฝูงภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย__งนี้กว่าเจ้ากูมิได้เลย ท่านจึงว่าดังนี้ให้ไว้แก่__นี้__แกแสมกว่าทั้งหลายแล__นี้ให้พ__แทน__อยู่สั้ทำหวัน__อยู่นานบมิได้จึงให้ไปบอกแกมหารธรรมราชาผู้เถิงสุโขทัย

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 19-28)

ตัวอย่างที่ (203) คำว่า “กู” เป็นคำสรรพนามที่ผู้ใหญ่พูดกับผู้น้อย ในบริบทภาษาเป็นคำที่พระมหากัลยาณเถรใช้อ้างถึงตนเองในการพูดกับพระสงฆ์ที่มีอาวุโสน้อยกว่าท่าน

นอกจากนี้ คำว่า “กู” ยังใช้ในการอธิษฐานหรือรำพึงกับตนเอง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (204) ส่วน__ไชร้ปรารถนาโพธิสมภาร เมื่อใดแล__ไปมิเถิง²⁸⁵แกโพธิสมภาร แลภูเกิดมาในชาติใดๆ ก็ดี ขอ__มิปรีชญา²⁸⁶แลสมบัติเกิดมาแก่__ทุกๆ กำเนิด พยาธิก็อย่ามีแก่__อันหนึ่งอันใดสงส์ อัน__ได้บวชในศาสนาพระเจ้ากัตี อัน__ได้สร้างไว้ในศาสนาพระเจ้าดังนี้ก็ดี __กัลปนากุญส่งไปแก่ครูอุปัชฌาย์ พ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่ญาติ แก่ท้าวแก่พระยา แก่เทพยดาทั้งหลายและสัตว์อันไปตจนรกก็ดี อันได้เป็นเปรตดิรัจฉานก็ดี จงได้ความสุขทุกๆ คน โพระผลอันสงส์อัน__ได้สร้างในศาสนาพระเจ้าไว้ดังนี้//

(สท. 11 จารึกวัดเขมา ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 10-18)

ตัวอย่างที่ (204) คำว่า “กู” เป็นคำสรรพนามใช้รำพึงกับตนเอง ในบริบทภาษาเป็นคำที่เจ้าเทพูริซึ่งได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ใช้อ้างถึงตนเองในการอธิษฐานโดยปรารถนาจะเป็นพระมหากษัตริย์

²⁸⁴ ยอร์ช เซเดส์ : “723” เป็นจุลศักราช = พุทธศักราช 1904 (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁸⁵ ยอร์ช เซเดส์ : “เถิง” = ถึง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

²⁸⁶ ยอร์ช เซเดส์ : “ปรีชญา” = สติปัญญา (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549)

ในปัจจุบัน คำว่า “กู” มีความหมายคงเดิม แต่นำไปใช้ในความหมายเลวลง แต่เดิมที่ใช้ได้ทั่วไปเป็น คำแทนตัวผู้พูด รวมทั้งในสมัยสุโขทัยพระสงฆ์ก็ใช้เป็นคำอ้างถึงตนเอง แต่ในปัจจุบันมีความหมายเปลี่ยนไปในทางที่แย่ง ผู้ใช้ภาษาทั่วไปมักรู้สึกว่าเป็นคำที่ไม่สุภาพ

สามี/สวามี²⁸⁷

สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
<ul style="list-style-type: none"> ● คำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราช 	<ul style="list-style-type: none"> ● ปัจจุบันตรงกับคำว่า “สามี” ● น. คำเรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก ● (โบ) น. คำใช้เรียกพระภิกษุ <p>(ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)</p>

คำว่า “สามี” หรือ “สวามี” เป็นคำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์อ้างถึงพระสังฆนายก เป็นสมณศักดิ์ชั้นรองลงมาจากพระสังฆราชซึ่งไทยรับแบบแผนการตั้งสมณศักดิ์จากลังกามาใช้แก่พระสงฆ์ไทย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(205) มหาเถรเจ้าตนหนึ่งมีนามกร²⁸⁸ชื่อพระมหาอานนท์ คันธวนวาส สวามีแต่ศรีสังฆาลย์มาประดิษฐาน นี้

(สท. 59 จารึกวัดบูรพาราม ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 35-37)

ตัวอย่างที่ (205) คำว่า “สวามี” เป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า “สามี” เป็นคำอ้างถึงพระสังฆราช ในบริบทภาษากล่าวถึงมหาเถรเจ้าผู้มีนามว่าพระมหาอานนท์ พระสังฆราชจากศรีสังฆาลย์

น่าสังเกตว่าในสมัยสุโขทัยนั้น “สามี”, “สวามี”, “มหาสวามี”, “มหาสามี” เป็นคำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราชถือเป็นศัพท์สูง เช่น พระมหาอานนท์...สวามี หรือ สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีในจารึกวัดศรีชุม สมัยสุโขทัยอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 19-20

²⁸⁷ คำว่า “สวามี” ข้างต้นนี้เป็นคนละคำกับคำว่า “สวามี” ที่หมายถึง “น. ผัว, ราชาคัพพีใช้ว่า พระสวามี (ส. สวามี, สวามิน; ป. สามี). น. เจ้าของ. (ส. สวามี, สวามิน; ป. สามี).” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

²⁸⁸ นามกร หมายถึง (แบบ) น. ชื่อ, นาม. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

และปรากฏในจารึกอายุใกล้เคียงกัน ซึ่งจารึกด้วยอักษรฝักขาม เช่น "สมเด็จพระมหาสมณเจ้าญาณเทพเจ้าวัดมหาพน", "มหาสมณเจ้าญาณสุนทรเจ้าวัดพระเกิด"

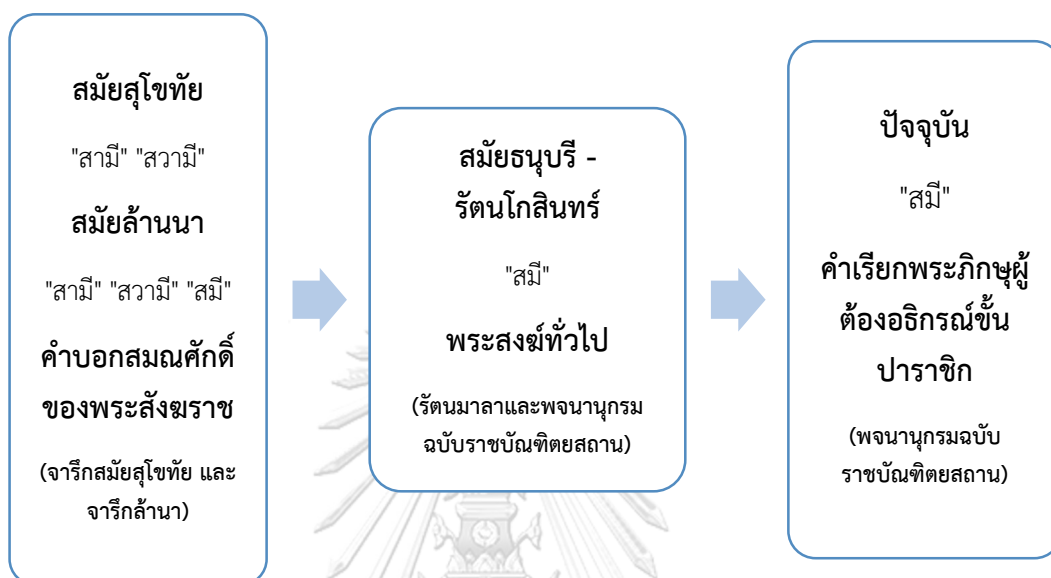
เมื่อเปรียบเทียบคำและความหมายที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันพบว่า คำว่า "สามมี" หรือ "สวามี" ไม่ปรากฏใช้ในปัจจุบัน แต่ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าในปัจจุบันมีคำที่มีรูปศัพท์ใกล้เคียงและความหมายสอดคล้องกันที่ใช้เรียกพระสงฆ์ซึ่งเป็นคำโบราณปรากฏคำอธิบายไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 คือ คำว่า "สมมี" ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า "สมมี" เดิมอาจเป็นคำเดียวกันกับคำว่า "สามมี" หรือ "สวามี" ในสมัยสุโขทัย เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเสียง "สามมี" จึงกร่อนเป็น "สมมี" สาเหตุที่ทำให้ผู้วิจัยสันนิษฐานเช่นนี้ เนื่องจากผู้วิจัยพบว่าในจารึกล้านนาที่มีอายุใกล้เคียงกันกับจารึกสมัยสุโขทัยที่ผู้วิจัยศึกษา มีคำว่า "สามมี" หรือ "สมมี" ใช้ในความหมายเดียวกันกับคำว่า "สามมี/สวามี" ที่ใช้อ้างถึงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัย เช่น มหาสมณญาณโพธิ²⁸⁹

อีกประการหนึ่ง เมื่อตรวจสอบความหมายของคำว่า "สมมี" ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า "(1) [ละหมี] น. คำเรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก (2) (โบ) น. คำใช้เรียกพระภิกษุ" พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายว่า "สมมี น. คำเรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก, (โบ) คำใช้เรียกพระภิกษุ" ไม่เพียงเท่านั้นในหนังสือ "รัตนมาลา" พจนานุกรมแสดงความหมาย สมัย และที่มาของโบราณศัพท์ของนิยะดา เหล่าสุนทร (2553) ได้ให้ความหมายและที่มาของศัพท์ว่า "สมมี (น.) คำเรียกพระภิกษุทั่วไป ปัจจุบันใช้เรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก เช่น "พระสมมีทรงคัมภีร์ให้แบกน้ำ" (ปาจิตกumar น.1448) "นิมนต์สมมีชรัลัมพาท่านสมภาร" (ขุนช้าง เสภา ต.40 น.) "จะกล่าวถึงสมิเพชรกับแฉกรบัว" (ขุนช้าง เสภา ต.48 น.101)" จากการให้ความหมายข้างต้นจะเห็นได้ว่า "รัตนมาลา" ได้ให้ความหมายสอดคล้องกับพจนานุกรมฯ จึงพอสันนิษฐานได้ว่า "สมมี" เป็นคำเก่าหรือคำโบราณใช้เรียกพระภิกษุ แต่ปัจจุบันกลายเป็นคำที่ใช้เรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าจากหลักฐานที่พบแต่เดิม "สมมี" ใช้ว่า "สามมี" ต่อมาเกิดกร่อนคำให้สั้นลงเป็น "สมมี" ส่วนความหมายเดิมของคำว่า "สมมี" นั้น เดิมหมายถึง คำบอกสมณศักดิ์ของพระสังฆราช ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงความหมายเริ่มหายไป หมายถึง พระสงฆ์ทั่วไป และในปัจจุบันความหมายเลวลง หมายถึง น. คำเรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก ความหมายนี้น่าจะ

²⁸⁹ มหาสมณญาณโพธิ คือ นามของเจ้าอาวาสวัดป่าแดง (กรมศิลปากร, 2551, น.524)

เกิดขึ้นในภายหลัง แต่ไม่สามารถระบุได้แน่ชัด เป็นสิ่งที่น่าค้นคว้าหาคำตอบต่อไป โดยเฉพาะหลักฐาน เชื่อมต่อจากสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ ดังนั้น “สมิ” จึงมีความหมายไปในทางที่เลวลงหรือเสื่อมลง

แผนภาพที่ 6 การสันนิษฐานความหมายของคำว่า “สามี/สวามี”

สิ่งที่ผู้วิจัยสันนิษฐานเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “สมี” สอดคล้องกับเสฐียรพงษ์ วรรณปก (2559) (ฟ้าแสงเมื่อใกล้ค่ำ) ในคอลัมน์ เดียร์ลีย์²⁹⁰ ได้กล่าวไว้ว่า

คำว่า "สมี" เดิมเป็นคำสูง ย่อมาจากคำว่า "สามี" (ผู้เป็นใหญ่) ซึ่งเป็นสมณศักดิ์ที่เราใช้ตามอย่าง พระสังฆราช คนที่บวชเรียนเป็น "สามี" หรือ "สมี" ลีอกออกมาชาวบ้านยังเรียกสามี หรือสมี อยู่ด้วยความเคารพนับถือ แต่ปัจจุบันกลายเป็นคำต้องห้ามไปแล้ว

ด้านทองย้อย แสงสินชัย (2013) นำเสนอเกี่ยวกับกับความหมายของคำว่าสมี ในคอลัมน์บาลีวันละคำว่าคำว่า “สมี” อ่านว่า สะ-หมี พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 บอกไว้ว่า “สมี: คำเรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก; (โบ) คำใช้เรียกพระภิกษุ” มีปัญหาว่า “สมี” ที่หมายถึงพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก มาจากภาษาอะไร ? ความหมายที่อ่อนท้ายที่พจนานุกรม

²⁹⁰ เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2559) บทความเรื่อง “เดียร์ลีย์” ในหนังสือพิมพ์ข่าวสดรายวัน วันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2559 ปีที่ 26 ฉบับที่ 9525 หน้า 23

ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 บอกไว้ว่า “(โบ) คำใช้เรียกพระภิกษุ” นั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 บอกไว้ดังนี้ “สมิ : (โบ) เป็นคำใช้เรียกพระภิกษุ, ภายหลังใช้เป็นคำเรียกพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์” ทำให้ได้ความชัดเจนอีกว่าแต่เดิมนั้น “สมิ” เป็นคำใช้เรียกพระภิกษุปกติธรรมดาทั่วไป

ทองย้อย แสงสินชัยได้กล่าวไว้พอสรุปได้ว่าในภาษาบาลี คำที่ใกล้เคียงกับ “สมิ” มากที่สุดคือ “สามี” ความหมายที่คุ้นเคยและเข้าใจกันมาก หมายถึง ผัว, ชายที่เป็นคู่ครองของหญิง คำว่า “สามี” ยังมีความหมายอื่นอีก ได้แก่ เจ้าของ, ผู้ปกครอง, เจ้า, นาย ในภาษาบาลีคำที่ชาวบ้านใช้เรียกนักบวช คำหนึ่งคือ “ออยย” (ไอ-ยะ) นักบาลีในเมืองไทยมักแปลว่า “พระผู้เป็นเจ้า” (คนละความหมายกับ “พระเจ้า”) “พระคุณเจ้า” พจนานุกรมบาลี-อังกฤษ แปล “ออยย” ว่า gentleman, sire, lord, master จะเห็นได้ว่า “สามี” กับ “ออยย” มีความหมายตรงกัน ถ้าใช้ “ออยย” เรียกนักบวชได้ก็ใช้ “สามี” เรียกได้เช่นกัน ส่วนในอินเดียก็เรียกนักบวชว่า “สวามี” เช่น สวามีวิเวกานันทะ, สวามีสัตยานันทปุรี และ “สามี-สวามี” ออกเสียงแบบอินเดียเป็น ชา-หมี, สวา-หมี ได้, แล้วกร่อนเป็น “สมิ” เดิมใช้เรียกพระภิกษุทั่วไป ภายหลังจึงใช้เรียกเฉพาะพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก

คำอ้างอิงพระสงฆ์ที่มีความหมายคงเดิม

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาถึงแม้จะพบว่าคำอ้างอิงพระสงฆ์ส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมาย แต่ก็ยังมีคำอ้างอิงพระสงฆ์บางคำที่ยังมีความหมายคงเดิมอยู่ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 6 คำอ้างอิงพระสงฆ์ที่มีความหมายคงเดิม

ลำดับ	คำอ้างอิงพระสงฆ์	สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
1	ครูอุบาทถาย/ครู อุปัชฌาย์	น. พระเถระผู้เป็นประธานในการ บวช	น. พระเถระผู้เป็นประธานการบวช กุลบุตรในพระพุทธศาสนา. (ป.; ส. อุ ปาถยาย)
2	เถร	น. พระชั้นผู้ใหญ่ที่มีพรรษาดั้งแต่ 10 พรรษาขึ้นไป	น. พระผู้ใหญ่ ตามพระวินัยกำหนดว่า พระมีพรรษาดั้งแต่ 10 พรรษาขึ้นไป เรียกว่า พระเถระ. (ป.)
3	เถรานุเถร/ เถรานุเถระ	น. พระเถระผู้ใหญ่และพระผู้น้อย	น. พระเถระผู้ใหญ่ผู้น้อย. (ป.)

ลำดับ	คำอ้างถึงพระสงฆ์	สมัยสุโขทัย	ปัจจุบัน
4	ธรรมกถึก	น. พระสงฆ์ที่เป็นนักเทศน์	น. เรียกพระที่เป็นนักเทศน์ผู้แสดงธรรม ว่า พระธรรมกถึก. (ป. ธรรมกถึก)
5	ท่าน	(1) ส. คำใช้แทนผู้ที่เราพูดด้วย เป็นคำกลาง ๆ หรือแสดงความเคารพยกย่อง เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 หรือสรรพนามบุรุษที่ 3 เอกพจน์ (2) น. คำนำหน้าชื่อสมณศักดิ์ เช่น ท่านมหาเถร, ท่านมหาเถรเจ้า	(1) ส. คำใช้แทนผู้ที่เราพูดด้วย เป็นคำกลาง ๆ หรือแสดงความเคารพ เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2, ใช้แทนผู้ที่เราพูดถึงด้วยความเคารพ เช่น ท่านไม่อยู่ คุณพ่อท่านหลับแล้ว หรือโดยไม่เจาะจง เช่น อย่าลืมหักทรัพย์ท่าน เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3. (2) น. คำที่ใช้ประกอบหน้าชื่อบรรดาศักดิ์หรือตำแหน่งแสดงความยกย่อง เช่น ท่านขุน ท่านอาจารย์ ท่านเจ้าอาวาส
6	มหาเถร	น. พระชั้นผู้ใหญ่ที่มีพรรษาตั้งแต่ 20 ขึ้นไป	น. พระชั้นผู้ใหญ่ที่มีพรรษาตั้งแต่ 20 ขึ้นไป
7	พระมหาเถร		
8	เรา	ส. สรรพนามบุรุษที่ 1 เอกพจน์ หรือพหูพจน์ เป็นคำแทนตัวผู้พูด หรือผู้อื่น	ส. สรรพนามบุรุษที่ 1 เป็นคำแทนตัวผู้พูด จะเป็นคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ ถ้าผู้พูดเป็นคนคนเดียว อาจพูดแทนคนอื่น ๆ รวมทั้งตัวเองด้วย เช่น เราทุกคนเป็นคนไทย
9	อาจารย์	น. พระสงฆ์ผู้สั่งสอนวิชาความรู้ น. ผู้สั่งสอนวิชาความรู้	น. ผู้สั่งสอนวิชาความรู้ (ส.; ป. อาจารย์)

ผู้วิจัยเห็นว่าเหตุที่คำเหล่านี้มีความหมายคงเดิม เนื่องจากคำอ้างถึงพระสงฆ์เหล่านี้เมื่อเปรียบเทียบกับคำในปัจจุบันพบว่า เป็นคำที่เกี่ยวข้องกับพระวินัยบัญญัติและศัพท์ทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีหลักเกณฑ์กำหนดไว้ชัดเจน เช่น ครูอุปัชฌาย์, เถร, เถรานุเถร/เถรานุเถระ, ธรรมกถึก จึงทำให้ความหมายและบริบทการใช้คงเดิม ส่วนคำว่า “ท่าน” และ “เรา” เป็นบุรุษสรรพนามที่ใช้ได้ทั่วไปไม่จำกัดว่าต้องเป็นพระสงฆ์บริบทการใช้จึงใช้ได้กว้าง

จากการศึกษาสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ที่สำคัญ คือ การสูญเสียศัพท์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) สูญศัพท์โดยสิ้นเชิง และ 2) สูญศัพท์บางส่วน ได้แก่ สูญศัพท์ในบริบทพระสงฆ์ แต่ยังคงปรากฏใช้ในบริบททั่วไป สูญศัพท์ในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังคงปรากฏใช้ในภาษาถิ่น และสูญศัพท์ในบริบททั่วไป แต่ยังคงปรากฏใช้ในบริบทเฉพาะ

ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับปัจจุบันพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย 5 ลักษณะ คือ 1) ความหมายแคบเข้า 2) ความหมายกว้างออก 3) ความหมายย้ายที่ 4) ความหมายดีขึ้น และ 5) ความหมายเลวลง ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 7 การเปลี่ยนแปลงด้านคำและความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์
เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน

ลำดับ	คำอ้างอิงพระสงฆ์	การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์		การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย					ความหมายคงเดิม
		สูญเสียศัพท์โดยสิ้นเชิง	สูญเสียศัพท์บางส่วน	แคบเข้า	กว้างออก	ย้ายที่	ดีขึ้น	เลวลง	
1	กู							✓	
2	กลอย	✓							
3	กลอยท่าน	✓							
4	ครูบา		✓						
5	ครูอุบาทยาย/ครูอุปัชฌาย์								✓
6	ชาวเจ้า	✓							
7	ชี			✓*					
8	เจ้า		✓						
9	เจ้ากู		✓						
10	เจ้าเถร	✓							
11	เจ้าไทย/เจ้าไท	✓							

ลำดับ	คำอ้างถึงพระสงฆ์	การเปลี่ยนแปลง ด้านคำศัพท์		การเปลี่ยนแปลง ด้านความหมาย					ความ หมาย คงเดิม
		สุญัตตศัพท์โดยสิ้นเชิง	สุญัตตศัพท์บางส่วน	แคบเข้า	กว้างออก	ย้ายที่	ตีขึ้น	เลากลง	
12	เจ้าภิกษุ	✓							
13	เจ้าวัด		✓						
14	เจ้าสงฆ์	✓							
15	เจ้าเหง้า	✓							
16	เจ้ามหาสัปบุรุษ	✓							
17	ตน		✓						
18	เถร								✓
19	เถรานุเถร/เถรานุเถระ								✓
20	ท่าน								✓
21	ท่านเถร	✓							
22	ท่านเถรเจ้า	✓							
23	ท่านเป็นเจ้า	✓							
24	ท่านมหาเถร	✓							
25	ธ		✓						
26	ธรรมกถึก								✓
27	บา		✓						
28	บาเถร	✓							
29	บามหาเถร	✓							
30	บรมครู						✓*		
31	บรมครูเป็นเจ้า	✓							
32	ปู่ครู	✓							
33	พระเจ้า					✓			
34	พระบรมครู						✓*		

ลำดับ	คำอ้างอิงพระสงฆ์	การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์		การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย					ความหมายคงเดิม
		ศัพท์ที่โดยสิ้นเชิง	ศัพท์บางส่วน	แคบเข้า	กว้างออก	ย้ายที่	ดีขึ้น	เลวลง	
58	สังฆราช /สังฆราชา			✓*					
59	สังฆปริณายกสิทธิ	✓							
60	สามี/สวามี							✓	
61	สาธุศิษย์		✓						
62	สมเด็จพระ				✓				
63	สมเด็จพระเจ้า	✓							
64	สมเด็จพระ/เสด็จพระ				✓				
65	สมเด็จพระมหาเถร	✓							
66	สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า	✓							
67	สมเด็จพระมหาเถรสังฆราช	✓							
68	สมเด็จพระมหาสามี	✓							
69	สมเด็จพระ/เสด็จพระมหาสามีเจ้า	✓							
70	สมเด็จพระสังฆราช			✓					
71	สมเด็จพระสังฆราชเจ้า			✓					
72	เหง้า	✓							
73	อาจารย์								✓
74	อาจารย์เถาแก่	✓							
	รวม	41	9	5	3	1	4	2	9
74 คำ									

* หมายถึง คำอ้างอิงพระสงฆ์ที่มีความเปลี่ยนแปลงด้านความหมายอย่างไม่ตรงไปตรงมาหรือมีการเปลี่ยนแปลงความหมายมากกว่า 1 ลักษณะ

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาคำอั่งถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน โดยเชื่อว่าคำอั่งถึงพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยกับปัจจุบันมีความแตกต่างกัน ใช้รูปภาษาที่หลากหลายต่างกัน และมีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมาย ซึ่งวัตถุประสงค์การวิจัยที่สำคัญมี 2 ประการ ประการแรก เพื่อศึกษาชนิดของคำอั่งถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย และประการที่สอง เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอั่งถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน

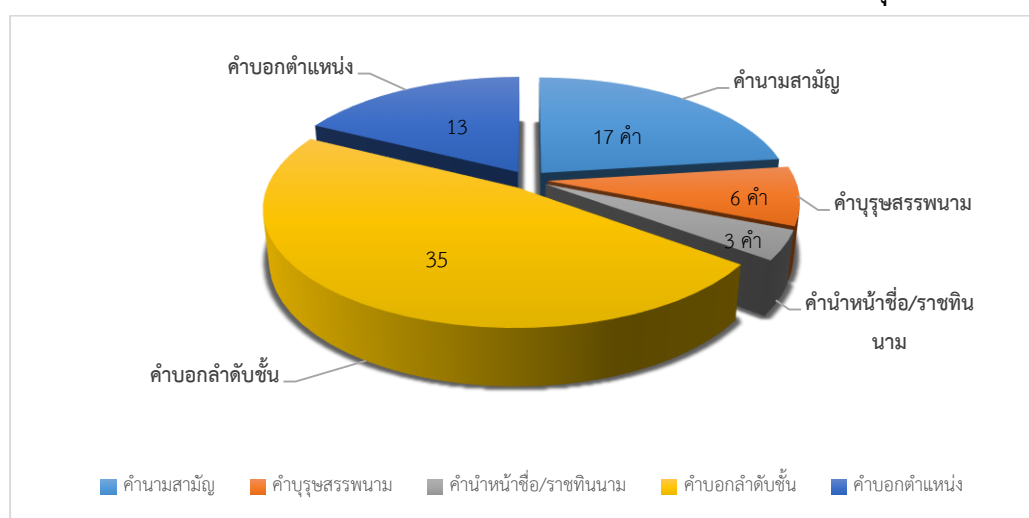
5.1 สรุปผล

ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานการวิจัยไว้ 2 ประการ คือ 1) คำอั่งถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยมีการใช้คำหลากหลายชนิด เช่น คำบุรุษสรรพนาม คำนามสามัญ คำบอกตำแหน่ง คำบอกสมณศักดิ์ และ 2) คำอั่งถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยมีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบันซึ่งเมื่อดำเนินการวิจัยจนบรรลุวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 2 ประการแล้ว พบว่าผลการวิจัยเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ทั้ง 2 ประการ ดังนี้

5.1.1 ชนิดของคำอั่งถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย

ผลการศึกษาคำอั่งถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย ผู้วิจัยพบการปรากฏใช้คำอั่งถึงพระสงฆ์ทั้งสิ้น 74 คำ ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 5 ชนิด ได้แก่

แผนภาพที่ 7 จำนวนและชนิดของคำอั่งถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย

(1) **คำนามสามัญ** จำนวน 17 คำ ได้แก่ ชาวเจ้า, ซี, เจ้ากู, เจ้าไทย/เจ้าไท, เจ้าภิกษุ, เจ้าสงฆ์, เจ้าเหง้า, เจ้ามหาสัพบุรุษ, เถรานูเถร/เถรานูเถระ, ธรรมกถึก, บรมครู, บรมครูเป็นเจ้า, พระเจ้า, มหาเถรานูเถร/พระมหาเถรานูเถร, มหาสมณ, มหาสมณเถร, สานุศิษย์

(2) **คำบุรุษสรรพนาม** จำนวน 6 คำ แบ่งออกเป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 จำนวน 2 คำ ได้แก่ กู และเรา คำสรรพนามบุรุษที่ 3 จำนวน 4 คำ ได้แก่ กลอยท่าน, ท่าน, ท่านเป็นเจ้า, ธ

(3) **คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม** จำนวน 3 คำ ได้แก่ คำว่า กลอย, ตน และเหง้า คำชนิดนี้น่าสังเกตว่าเป็นชนิดของคำที่เพิ่มขึ้นมาจากสมมติฐานการวิจัย

(4) **คำบอกลำดับชั้น** จำนวน 35 คำ แบ่งออกเป็น 2 ชนิดย่อย คือ คำบอกลำดับชั้น และคำบอกสมณศักดิ์ ดังต่อไปนี้

(4.1) **คำบอกลำดับชั้น** ได้แก่ ลำดับชั้นตามพระวินัยบัญญัติ และลำดับชั้นอื่น ๆ จำนวน 17 คำ ได้แก่ คำว่า เจ้า, เจ้าเถร, เถร, ท่านเถร, ท่านเถรเจ้า, ท่านมหาเถร, พระมหา, พระมหาเถร, พระมหาเถรเจ้า, พระมหาเถรเป็นเจ้า, พระมหาเถรสังฆราชา, มหา, มหาเถร, มหาเถรเจ้า, มหาเถรเป็นเจ้า, มหาเถรสังฆราช, มุค/นีสัยมุตก์

- คำบอกลำดับชั้น ได้แก่ คำว่า เถร, ท่านเถรเจ้า, พระมหาเถร, พระมหาเถรเจ้า, พระมหาเถรเป็นเจ้า, พระมหาเถรสังฆราชา, มหาเถร, มหาเถรเจ้า, มหาเถรเป็นเจ้า, มหาเถรสังฆราช, มุค /นีสัยมุตก์

- คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น ได้แก่ คำว่า เจ้า, เจ้าเถร, เถร, ท่านเถร, ท่านมหาเถร, พระมหา, พระมหาเถร, มหา, มหาเถร

- คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงลำดับชั้น ได้แก่ คำว่า เถร, มหาเถร

(4.2) **คำบอกสมณศักดิ์** จำนวน 18 คำ ได้แก่ คำว่า ปู่ครู, พระบรมครู, พระมหาสามิ/พระมหาสวามี, มหาสามิ/มหาสวามี, มหาสวามีเจ้า, มหาสวามีเป็นเจ้า, มหาสามิสังฆราช, สวามี, สมเด็จ, สมเด็จเจ้า, สมเด็จพระ, สมเด็จพระมหาเถร, สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า, สมเด็จพระมหาเถรสังฆราช, สมเด็จพระมหาสามิ, สมเด็จ/เสด็จพระมหาสวามีเจ้า, สมเด็จพระสังฆราช, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

- คำบอกสมณศักดิ์ ได้แก่ คำว่า ปู่ครู, พระมหาสวามี/พระมหาสามี, มหาสวามี/มหาสามี, มหาสามีสังฆราช, สมเด็จพระ, สมเด็จพระมหาเถร, สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า, สมเด็จพระมหาสามี, สมเด็จพระเสด็จพระมหาสวามีเจ้า, สมเด็จพระสังฆราช, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า
- คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ ได้แก่ คำว่า พระบรมครู, พระมหาสวามี/พระมหาสวามี, มหาสามี/มหาสวามี, สมเด็จพระเจ้า, สมเด็จพระ/เสด็จพระ, สมเด็จพระมหาเถร, สมเด็จพระมหาเถรสังฆราช, สมเด็จพระสังฆราช
- คำลงท้ายชื่อ/ราชทินนามแสดงสมณศักดิ์ ได้แก่ คำว่า มหาสวามีเจ้า, มหาสวามีเป็นเจ้า, สวามี

(5) คำบอกตำแหน่ง ได้แก่ ตำแหน่งทางการปกครอง ตำแหน่งทางการศึกษา จำนวน 13 คำ ได้แก่ คำว่า ครูบา, ครูอุบาย/ครูอุปัชฌาย์, เจ้าวัด, บา, บาเถร, บามหาเถร, มหาสังฆราช, มหาสังฆราชา, ราชบัณฑิต, สังฆปริณายกสิทธิ, สังฆราช/สังฆราชา, อาจารย์, อาจารย์เถาแก่ แบ่งออกเป็น 2 ชนิดย่อย ได้แก่

(5.1) คำบอกตำแหน่ง ได้แก่ คำว่า ครูบา, ครูอุบาย/ครูอุปัชฌาย์, เจ้าวัด, มหาสังฆราช, ราชบัณฑิต, สังฆปริณายกสิทธิ, สังฆราช/สังฆราชา, อาจารย์, อาจารย์เถาแก่

(5.2) คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่ง ได้แก่ คำว่า บา, บาเถร, บามหาเถร, มหาสังฆราชา, สังฆราช/สังฆราชา

5.1.2 การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน

ผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่าคำอ้างอิงพระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญด้านคำศัพท์ คือ การสูญเสียศัพท์ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

- 1) สูญศัพท์โดยสิ้นเชิง (complete lexical loss)
- 2) สูญศัพท์บางส่วน (partial lexical loss) แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

2.1) สูญศัพท์ในบริบทพระสงฆ์ แต่ยังปรากฏใช้ในบริบทอื่น ๆ

2.2) สูญศัพท์ในบริบททั่วไป แต่ยังปรากฏใช้ในภาษาถิ่น

2.3) สูญศัพท์ในบริบททั่วไป แต่ยังปรากฏใช้ในบริบทเฉพาะ

ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านความหมายของคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับปัจจุบันพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงความหมาย 2 มิติ

มิติที่ 1 ได้แก่ 1) ความหมายแคบเข้า 2) ความหมายกว้างออก และ 3) ความหมายย้ายที่

มิติที่ 2 ได้แก่ 1) ความหมายดีขึ้น และ 2) ความหมายเลวลง

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้คำอ้างอิงพระสงฆ์หลายคำจะมีการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน แต่ก็ปรากฏว่ามีคำอ้างอิงพระสงฆ์จำนวนหนึ่งที่ยังคงมีความหมายคงเดิมจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากความหมายและบริบทการใช้คงเดิม ได้แก่ เถร, เถรานูเถร/เถรานูเถระ, ธรรมกถึก, ท่าน, มหาเถร, มหาเถรานูเถร/พระมหาเถรานูเถร, เรา, อาจารย์, ครูอุบายยาย/ครูอุปัชฌาย์

**ตารางที่ 8 จำนวนคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยที่มีการเปลี่ยนแปลง
ด้านคำศัพท์และความหมาย**

ลำดับ	การเปลี่ยนแปลงของภาษา	จำนวน (คำ)
1	การเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์ (lexical change)	50
	1.1 สูญศัพท์โดยสิ้นเชิง (complete lexical loss)	41
	1.2 สูญศัพท์บางส่วน (partial lexical loss)	9
	1.2.1 สูญศัพท์ในบริบทพระสงฆ์ แต่ยังปรากฏใช้ในบริบททั่วไป	2
	1.2.2 สูญศัพท์ในภาษาไทยกรุงเทพฯ แต่ยังปรากฏใช้ในภาษาถิ่น	2
	1.2.3 สูญศัพท์ในบริบททั่วไป แต่ยังปรากฏใช้ในบริบทเฉพาะ	5
2	การเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย (semantic change)	24
	2.1 ความหมายแคบเข้า	5
	2.2 ความหมายกว้างออก	3
	2.3 ความหมายย้ายที่	1
	2.4 ความหมายดีขึ้น	4
	2.5 ความหมายเลวลง	2
	ความหมายคงเดิม*	9
	รวม	74

5.2 อภิปรายผล

นอกจากผลการวิจัยที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยพบว่ยังมีข้อค้นพบต่าง ๆ และข้อสังเกตที่น่าสนใจเพิ่มเติมอีกหลายประการ ได้แก่ 1) ความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยที่สอดคล้องกับงานวิจัยอื่น 2) ความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยที่แตกต่างจากงานวิจัยอื่น 3) คำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยที่เป็นข้อค้นพบใหม่ 4) ความสัมพันธ์ระหว่างคำอ้างถึงกับลำดับชั้นของพระสงฆ์ 5) คำอ้างถึงพระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย 6) วัฒนธรรม ความเชื่อและมโนทัศน์ที่สะท้อนจากการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์ 7) ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย ดังนี้

5.2.1 ความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยที่สอดคล้องกับงานวิจัยอื่น

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า การให้ความหมายคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยของผู้วิจัยส่วนใหญ่ สอดคล้องกับนักวิชาการท่านอื่น ๆ เช่น

(1) คำว่า “กลอย” เป็นคำนำหน้าแสดงความยกย่อง หมายถึง พระคุณ, พระคุณเจ้า สอดคล้องกับประสาร บุญประคอง (2548) และเทิม มีเต็ม (2560) ให้ความหมายว่า “พระ, ท่าน”

(2) คำว่า “สวามี” ทองย้อย แสงสินชัย (2013) และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2559) เช่น สิ่งที่ผู้วิจัยสันนิษฐานเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “สมิ” “สามี-สวามี กร่อนเป็น “สมิ” เดิมใช้เรียกพระภิกษุทั่วไป ภายหลังจึงใช้เรียกเฉพาะพระภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์ชั้นปาราชิก

(3) คำว่า “เจ้า” ในงานวิจัยนี้ หมายถึง คำนำหน้าชื่อพระสงฆ์ทั่วไป สอดคล้องกับชวนพิศ อิฐรัตน์ (2518: 122) และ คำว่า “บา” หมายถึง คำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามแสดงตำแหน่งของพระภิกษุผู้เป็นครูสอนพระบาลี (ชวนพิศ อิฐรัตน์, 2518: 123)

(4) คำว่า “บา” ปรากฏใช้เป็นคำบอกตำแหน่งของพระสงฆ์ มีความหมายว่า “พระภิกษุผู้เป็นครูสอนพระบาลี” สอดคล้องกับชวนพิศ อิฐรัตน์ (2517: 123) และในสมัยสุโขทัยอาจปรากฏใช้เป็นคำชื่อนว่า ครูบา, ชีบาอุปถยาจารย์ก็ได้ ในสมัยสุโขทัยปรากฏคำว่า “บา” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสงฆ์จำนวนมาก เช่น “บาสารัชตะ” (ผู้สารถยธรรม) หรือ “บาใบรียะ” (ผู้สารถยพระบาลี)

5.2.2 ความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยที่แตกต่างจากงานวิจัยอื่น

ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับความหมายของคำบางคำที่แตกต่างจากงานที่ศึกษาถ้อยคำเกี่ยวกับพระสงฆ์ เนื่องจากมีหลักฐานที่เป็นประโยชน์ในการศึกษาและเก็บข้อมูลมากขึ้น ทำให้การสันนิษฐานความหมายของคำจึงมีความชัดเจนมากขึ้นและแตกต่างไปจากเดิม เช่น

(1) คำว่า “กลอยท่าน” ในงานนี้ หมายถึง ท่าน, พระคุณท่าน ต่างจากในงานของวิยะดา ตานี (2544: 70) ให้ความหมายว่า “เมื่อ” ผู้วิจัยมีความเห็นต่างออกไป เนื่องจาก คำว่า “กลอย” มีความหมายว่า พระคุณ, พระคุณเจ้า (ประสาร บุญประคอง, 2549) ท่าน, พระ (เทิม มีเต็ม, 2560) คำว่า “กลอยท่าน” จึงเป็นคำซ้อนระหว่างสรรพนามกับสรรพนาม มีความหมายตรงกับปัจจุบันว่า “ท่าน หรือพระคุณท่าน”

(2) คำว่า “ปู่ครู” จากข้อมูลแสดงให้เห็นว่าสูญศัพท์แล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าคำว่า “ปู่ครู” ได้สูญศัพท์ไปแล้ว คือ หลังจากจารึกนครชุมก็ไม่พบการปรากฏใช้ซึ่งแสดงให้เห็นว่าศัพท์คำนี้ได้สูญไปแล้วตั้งแต่ช่วงปลายสมัยสุโขทัย เมื่อสูญไปจากภาษาแล้วภายหลังจึงมีคำใหม่ คือ พระครู มาใช้แทน สอดคล้องกับสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2466: 8) แต่ผู้วิจัยมีความเห็นต่างจากสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในประเด็นเรื่องการเข้ามาแทนของคำ “พระครู” ผู้วิจัยตั้งคำถามว่าคำว่า “พระครู” เข้ามาแทนที่คำว่า “ปู่ครู” ในสมัยสุโขทัยจริงหรือไม่ เนื่องจากในจารึกสุโขทัยที่ผู้วิจัยศึกษาไม่ปรากฏคำว่า “พระครู” เลย

(3) คำว่า “สมเด็จพระ” ผู้วิจัยพบว่าในงานวิจัยนี้ปรากฏใช้อ้างถึงพระสงฆ์ และใช้นำหน้าพระนามพระมหากษัตริย์แล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย มิใช่เริ่มมีในสมัยอยุธยา ตามที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2466: 18) ทรงเคยอธิบายไว้ในหนังสือตำนานคณะสงฆ์

อย่างไรก็ตามข้อสันนิษฐานที่เกี่ยวกับความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ ที่มาของคำ และข้อสันนิษฐานอื่น ๆ ที่ปรากฏในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยพยายามอธิบายความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ และการสันนิษฐานจากข้อมูลหลักฐานชั้นปฐมภูมิ คือ จารึกสมัยสุโขทัยเป็นหลัก และหลักฐานทุติยภูมิที่หามาได้ หากในอนาคตมีหลักฐานอื่นมาสนับสนุนหรือโต้แย้ง ข้อสันนิษฐานเหล่านี้ก็อาจเปลี่ยนแปลงได้เช่นกัน

5.2.3 คำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยที่เป็นข้อค้นพบใหม่

ในงานวิจัยนี้มีข้อค้นพบบางประการที่เกี่ยวข้องกับคำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย ดังนี้

(1) คำว่า “ธ” ในงานวิจัยส่วนใหญ่ เช่น ขวนพิศ อิฐรัตน์ (2518) กล่าวแต่เพียงว่าเป็นคำที่ใช้แก่พระมหากษัตริย์หรือเจ้านาย แต่ในงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าใช้แก่พระสงฆ์ด้วย

(2) คำว่า “ชี” ในงานวิจัยส่วนใหญ่ให้ความหมายทั่วไปว่าหมายถึง “นักบวช” แต่ในงานวิจัยนี้พบว่าใช้อย่างเฉพาะเจาะจงแก่พระสงฆ์ด้วย

(3) คำว่า “ตน” ในงานวิจัยนี้ พบว่า “ตน” ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำอ้างอิงพระสงฆ์ ปรากฏนำหน้าชื่อ/ราชทินนาม มีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า “ท่าน” เช่น *ตน*พระมหาสามิศรีศรัทธาราชาจุฬามณีศรีรัตนลงกาทีปเป็นเจ้า (สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 37-38) *ตน*สมเด็จพระมหาศรีกิริติ เจ้าแห่ง พุทธางกูรอรุณพันลोक (สท. 16 จารึกวัดตาเถรชิงหนิง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-11)

5.2.4 ความสัมพันธ์ระหว่างคำอ้างอิงกับลำดับชั้นของพระสงฆ์

5.2.4.1 การใช้คำอ้างอิงพระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับลำดับชั้นของพระสงฆ์

คำอ้างอิงพระสงฆ์สอดคล้องกับลำดับชั้นตามพระวินัยบัญญัติ ได้แก่ นิสัยมุตก, เถร, มหาเถร เป็นคำอ้างอิงที่ปรากฏใช้ในจารึกสมัยสุโขทัย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าลำดับชั้นตามพระวินัยบัญญัติเป็นลำดับชั้นที่มีมาตั้งแต่เริ่มแรก เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่า คำว่า “เถร” หรือ “มหาเถร” เป็นคำที่ปรากฏใช้ในจารึกสุโขทัยจำนวนมาก และปรากฏใช้อย่างแพร่หลายตลอดช่วงสมัยสุโขทัย ภายหลังจากจึงมีการแต่งตั้งสมณศักดิ์ตามการปกครอง

จากการศึกษาในงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ที่มีลำดับชั้นต่างกันจะมีการใช้คำอ้างอิงที่แตกต่างกัน บางลำดับชั้นมีคำอ้างอิงใช้เป็นพิเศษ และเป็นที่น่าสังเกตว่าคำอ้างอิงที่ใช้แก่พระสังฆราช/พระสังฆนายกมีจำนวนมาก เนื่องจากในจารึกเป็นการบันทึกเรื่องราวของบุคคลสำคัญ ดังนี้

ลำดับชั้น	ตัวอย่างคำอ้างอิง
พระสงฆ์ที่เป็นพระราชวงศ์	พระมหาสามิ, สมเด็จ, สมเด็จเจ้า, สมเด็จพระ/เสด็จพระ, สมเด็จพระมหาเถร, สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า, สมเด็จพระมหาสามิ
พระสงฆ์ที่เป็นพระสังฆราช/สังฆนายก	บรมครู, มหาสมณเถร, ปู่ครู, พระมหาเถรเป็นเจ้า, พระมหาสามิ, มหาสามิสังฆราช, สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า, สมเด็จพระมหาสามิ, สมเด็จ

ลำดับชั้น	ตัวอย่างคำอ้างอิง
	พระสังฆราช, พระบรมครู, มหาสามีเป็นเจ้า, มหาสังฆราช, สังฆราช/สังฆราชา, พระมหาเถรสังฆราช, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า
พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาส	กลอยท่าน, ท่าน, เจ้ากู, พระมหาเถรเจ้า, เจ้าวัด, เถร, พระมหาเถร
พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่	เจ้าเถร, เถร, ท่านเถร, ท่านมหาเถร, บาเถร, บามหาเถร, พระมหาเถร, พระมหาเถรเจ้า
พระสงฆ์ทั่วไป	กู, มุด/นีสัยมุด, เจ้า, มหา, บา

ตัวอย่างคำอ้างอิงที่ใช้แก่พระสงฆ์ที่เป็นพระราชวงศ์

พระสงฆ์ที่เป็นพระราชวงศ์เดิมเป็นเจ้านายและมีพระราชศรัทธาออกผนวชเป็นพระภิกษุจึงมีคำอ้างอิงที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพเดิม ได้แก่ คำว่า “เจ้า” เช่น เจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณี หรือเจ้าธรรมราช (พระมหาธรรมราชาที่ 3) หรือมีคำที่แสดงการยกย่อง เช่น คำว่า “สมเด็จพระ”

คำอ้างอิง	ตัวอย่างข้อความในจารึก	อ้างอิง
สมเด็จพระ	สท. 2 จารึกวัดศรีชุม สมเด็จพระมหาเถรผู้ชื่อศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า _ใกล้ฝั่งน้ำมาวลิกคองคา ในลงกาทวีปนอกเมืองกำพไล เถิง..ย <u>สมเด็จพระ</u> หา _ ที่นั้นก่อนพระพันตธาตุดุสคนเจตีย์มีสามอัน	สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า

ตัวอย่างคำอ้างอิงที่ใช้แก่พระสังฆราช/พระสังฆนายก

พระสงฆ์ที่เป็นพระสังฆราช/พระสังฆนายกเป็นพระภิกษุที่มีตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ ดังนั้นจึงมีคำอ้างอิงที่แสดงถึงความยกย่องและความเป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์ เช่น คำว่า บรมครู, สมเด็จพระสังฆราช, มหาสามี, มหาสมณเถร

คำอ้างอิง	ตัวอย่างข้อความในจารึก	อ้างอิง
สมเด็จพระสังฆราช	สท. 12 จารึกวัดพระเสด็จ พันเทพรักษา พันสุริยามาตย์อาราธนาพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย หมายถึงเป็นอาทิ คือ <u>สมเด็จพระสังฆราช</u> จุฑามณี ศรีสังฆปริณายก สรรพมติลกบรมเวธาจารย์ บพิตร สุจริตจ้านง จงธรรมสรรพทศสีมาอุโบสถ เสร็จสำเร็จสาธุในศักราช 1440	สมเด็จพระสังฆราช จุฑามณี ศรีสังฆปริณายก สรรพมติลกบรมเวธาจารย์ บพิตร สุจริตจ้านง

ตัวอย่างคำอ้างถึงที่ใช้แก่เจ้าอาวาส

พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสเป็นตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งพระสงฆ์ที่จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสนั้นต้องมีอายุพรรษาและความอาวุโสในหมู่สงฆ์ หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ที่มีสมณศักดิ์เป็น “พระเถระหรือพระมหาเถระ” จึงมีคำอ้างถึงที่แสดงถึงความอาวุโส เช่น พระมหาเถระ, พระมหาเถระเจ้า หรือใช้คำอ้างถึงที่แสดงถึงตำแหน่งทางการปกครอง เช่น คำว่า “เจ้าวัด”

คำอ้างถึง	ตัวอย่างข้อความในจารึก	อ้างถึง
เจ้าวัด	สท. 54 จารึกเจ้าวัดบริพัตรภิกษุ เป็น <u>เจ้าวัด</u> บริพัตรภิกษุได้ [สี่ปี] ปลายนายฐีงามนาง เอตพิทุย ป้า ลุง มหาเถรพินางกงบุญหากเป็น ประธานทั้งพี่น้องนางอุต พ่อเจตเขาพ่อลูก หาเป็น ทายกแลแต่บรรจพระธาตุสามแห่งปลั่งรุ่ง แห่งหนึ่ง บ่ ลั้งเกตแห่งหนึ่ง นีรันตะแห่งหนึ่ง	เจ้าอาวาสวัดบริพัตร ภิกษุ

ตัวอย่างคำอ้างถึงที่ใช้แก่พระชั้นผู้ใหญ่²⁹¹

พระสงฆ์ที่เป็นพระชั้นผู้ใหญ่ในที่นี้ หมายถึง พระสงฆ์ที่มีลำดับชั้นเป็นพระเถระหรือพระมหาเถระขึ้นไปต่างจากพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาส คือ ไม่ได้มีตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ จึงมีคำอ้างถึงที่แสดงถึงความอาวุโสด้านพรรษาเท่านั้น เช่น คำว่า เถระ, มหาเถระ

คำอ้างถึง	ตัวอย่างข้อความในจารึก	อ้างถึง
พระมหาเถระ	สท. 25 จารึกวัดสรศักดิ์ ท่านมีพระศาสน์ว่าให้ชักป่าให้บรรจบนานั้นให้เป็น พันไร่ไว้กับอารามอยู่มา <u>พระมหาเถระ</u> ๘ แต่งนาไว้กับ พระมหาเจดีย์ 40 บาน	พระมหาเถรธรรมไตร โลกา

ตัวอย่างคำอ้างถึงที่ใช้แก่พระสงฆ์ทั่วไป

พระสงฆ์ที่เป็นพระภิกษุทั่วไปเป็นพระสงฆ์ที่ไม่มีตำแหน่งทางการปกครองหรือเป็นพระสงฆ์ที่มีอายุพรรษาน้อยกว่าระดับพระเถระหรือพระมหาเถระ จึงไม่มีคำอ้างถึงใช้เป็นพิเศษอย่างพระสงฆ์ในลำดับชั้นอื่น ๆ จึงปรากฏคำอ้างถึงว่า “เจ้า” “มหา” หรือ “บา”

²⁹¹ พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ในที่นี้ คือ ระดับชั้นมหาเถระหรือเถระ

คำอ้างถึง	ตัวอย่างข้อความในจารึก	อ้างถึง
มหา	<p>พล. 3 จารึกประวัติการทำสังคายนาและรายนาม</p> <p>มหาญาณมังคล ญี่คำญาติ _____ มหาคประญาพงส์</p> <p>เทพญาติ _____ มหารัตนมังคล ทิดอ้าย _____ มหาเทพ</p> <p>รุจิ อ้ายหมื่นญาติ _____ มหาสัทธรรม ญี่นวนญาติ _____</p> <p>มหาสัทธรรมถิร อ้ายคำศรีญาติ</p>	<p>มหาญาณมังคล</p> <p>มหาคประญาพงส์</p> <p>มหารัตนมังคล ฯลฯ</p>

5.2.4.2 ลำดับชั้นของพระสงฆ์กับความซับซ้อนในการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์ไทย

สมัยสุโขทัย พระสงฆ์ที่มีลำดับชั้นสูงย่อมมีการใช้คำอ้างถึงจำนวนมากและซับซ้อนมากกว่าพระสงฆ์ทั่วไป เช่น พระสงฆ์ที่เป็นพระราชวงศ์ คือ สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ พระสังฆราชสมัยสุโขทัย (สมัยพระยาเลอไทย) มีพระนามเต็มว่า “สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาจุฬามุนีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า” มีคำอ้างถึงพระองค์จำนวนทั้งสิ้น 12 คำ ได้แก่ ตน, พระมหาสามี, สมเด็จพระมหาเถร, สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า, สมเด็จพระ, สมเด็จพระมหาสามี, เจ้า, พระมหาเถร, มหาสามี, สมเด็จพระเจ้า, สมเด็จพระมหาเถร, มหาสามีเป็นเจ้า พระสงฆ์ที่เป็นพระสังฆราช คือ พระบรมครูดีโลกดิลกฯ พระสังฆราชสมัยสุโขทัย พ.ศ. 1949 มีพระนามเต็มว่า “พระบรมครูดีโลกดิลกรัตนศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเป็นเจ้า” มีคำอ้างถึงพระองค์จำนวนทั้งสิ้น 7 คำ ได้แก่ บรมครู บรมครูเป็นเจ้า เรา ท่าน พระบรมครู สังฆปริณายกสิทธิ สังฆราช

5.2.4.3 ข้อสังเกตเกี่ยวกับลำดับชั้นของพระสงฆ์กับการใช้คำอ้างถึงและราชทินนาม

ข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ พระสงฆ์ที่มีลำดับชั้นสูงจะมีคำอ้างถึงและราชทินนามที่ยาวกว่าพระสงฆ์ทั่วไป เช่น สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาจุฬามุนีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า (พระสังฆราชสมัยฝ่ายอรัญวาสี สมัยพระยาเลอไทย) สมเด็จพระมหาเถรสังฆราชรัตนวงศาจารย์ (พระสังฆราช ฝ่ายคามวาสีปี พ.ศ. 1935 สมัยพระมหาธรรมราชาที่ 2 - ลือไทย) พระบรมครูดีโลกดิลกรัตนศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเป็นเจ้า (พระสังฆราชสุโขทัย พ.ศ. 1949 สมัยพระมหาธรรมราชาที่ 3 - ไส้ลือไทย) สมเด็จพระสังฆราชจุฬามณี ศรีสังฆปริณายก สธรรมดิลกบรมเวทอาจารย์บพิตร สุจริตจิตจางง (พระสังฆราชสุโขทัย สันนิษฐานว่าประมาณ พ.ศ. 2061) สมเด็จพระครูจุฬามณีศรีสังฆราช สังฆปริณายกดีลกัณฐ มหาสามีบรมราชา (พระสังฆราชสมัยสุโขทัย) สมเด็จพระมหาศรีภริณี เจ้าแห่งฯ พุทธางกูรอรุณพันลอก (เจ้าอวาสวัตศรีพิจิตรภริณีกัลยาราม ปี พ.ศ. 1946)

พระมหาเถรราหุลเทพวันนวาสี ศรีวิริยประญา (เจ้าอาวาสวัดพระเสด็จ) พระมหาเถรธรรมไตรโลก (คณูวาจารย์?) ญาณทัสสี (เจ้าอาวาสวัดสรศักดิ์)

5.2.4.4 การใช้คำอ้างถึงตำแหน่งพระสังฆราชสมัยสุโขทัย น่าสนใจว่ามีความแตกต่างกัน สอดคล้องกับสุภาพรรณ ณ บางช้าง (2518) กล่าวคือ พระสังฆราชฝ่ายคามวาสีและฝ่ายอรัญวาสีมีคำอ้างถึงที่ต่างกัน พระสังฆราชฝ่ายคามวาสี ใช้คำอ้างถึงว่า “พระสังฆราช” หรือ “พระมหาเถรสังฆราช” หรือ “สมเด็จพระสังฆราช” เช่น พระสังฆราชญาณรุจิรมหาเถร (พระสังฆราชฝ่ายคามวาสีในช่วงเวลาเดียวกับพระบรมครูตีโลกติลกะ ปี พ.ศ. 1949) สมเด็จพระมหาเถรสังฆราชรัตนวงศาจารย์ (พระสังฆราช ฝ่ายคามวาสีปี พ.ศ. 1935 สมัยพระมหาธรรมราชาไทย) ส่วนพระสังฆราชฝ่ายอรัญวาสี ใช้คำอ้างถึงว่า “มหาสามี/มหาสามี” นำหน้าหรือต่อท้ายชื่อ/ราชทินนาม เช่น พระสุนนมมหาสามีสังฆราช พระบรมครูตีโลกติลกรัตนศีลคันทวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเป็นเจ้า พระมหาสามีศรีสังฆราช พระมหาเถรธรรมทัสสี หรือใช้ว่า “มหาสังฆราชา” นำหน้าชื่อ/ราชทินนาม เช่น มหาสังฆราชาสุกลุง (สุกลุง) พระสังฆราชในสมัยสุโขทัยเท่าที่ปรากฏพระนามในจารึก มีจำนวน 14 พระองค์ มีพระนามและรายละเอียดปรากฏในภาคผนวก

5.2.4.5 คำขยายเพื่อแสดงการยกย่อง “-เป็นเจ้า” และ “-เจ้า” เป็นคำขยายที่มักเติมท้ายเพื่อแสดงความยกย่องนับถือ จากข้อมูลในจารึกสมัยสุโขทัย ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าคำว่า “เป็นเจ้า” มักเติมท้ายคำอ้างถึงแสดงความยกย่องใช้แก่พระสังฆราช เช่น บรมครูเป็นเจ้า, พระมหาเถรเป็นเจ้า, มหาเถรเป็นเจ้า, ท่านเป็นเจ้า ส่วนคำว่า “เจ้า” มักเติมท้ายคำอ้างถึงแสดงความยกย่องใช้แก่เจ้าอาวาสขึ้นไป เช่น พระมหาเถรเจ้า, ท่านเถรเจ้า

5.2.4.6 ข้อสังเกตเกี่ยวกับการใช้คำว่า “บา” ในการอ้างถึงพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งเป็นครูสอนพระบาลี ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า คำว่า “บา” ปรากฏใช้เฉพาะฝ่ายคามวาสี เนื่องจากเป็นความหมายที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ฝ่ายคามวาสีผู้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ต่างจากพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีผู้เป็นฝ่ายวิปัสสนาธุระ อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลพบว่ามีพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่มีคำนำหน้าชื่อว่า “บา” อยู่บ้าง เช่น บามมหาเถรธรรมเสนาบดี และบามมหาเถรญาณคัมภีร์ ในจารึกวัดป่าแดง ซึ่งเป็นพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี ผู้วิจัยเข้าใจว่าพระสงฆ์ทั้งสองรูปน่าจะบวชในฝ่ายคามวาสีมาก่อนแล้วจึงบวชใหม่ในฝ่ายอรัญวาสี

ข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “บา” ผู้วิจัยสันนิษฐานไว้ 2 ประการ คือ (1) “บา” มาจากภาษาบาลี หมายถึง อาจารย์ผู้มีความรู้พระบาลี/พระไตรปิฎก หรือผู้สอนพระบาลี ปรากฏหลักฐานในจารึกวัดบูรพาราม ได้แก่ คำว่า บาไตร (ติปิฎกอาจารย์), บาไปริยะ (พระบาลีติเต), บาสารัชตะ (พระธรรมกรรมกะ) คำว่า “บา” ที่นำหน้าชื่อ/ราชทินนามนี้ล้วนสื่อความหมายว่า “อาจารย์ผู้ทรงรอบรู้พระไตรปิฎกหรือพระบาลี” ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าในสมัยสุโขทัยใช้คำนำหน้าชื่อว่า “บา” ตรงกับ “มหา” ในปัจจุบัน นอกจากนี้ “บา” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามเฉพาะพระสงฆ์ ฝ่ายคามวาสีเท่านั้นซึ่งเกี่ยวข้องกับการเล่าเรียนพระบาลี (2) “บา” มาจากภาษาตระกูลมอญ – เขมร เป็นคำยกย่องผู้ชาย, คุณ (คำแสดงความยกย่อง), คำนำหน้าชื่อชายหนุ่ม, คำนำหน้าชื่อผู้ชาย ข้อสังเกตเหล่านี้เป็นประเด็นที่น่าศึกษาหาคำตอบต่อไป

5.2.5 คำอ้างถึงพระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย

คำอ้างถึงพระสงฆ์เป็นคำที่มีลักษณะพิเศษ จะสังเกตเห็นว่าการใช้คำอ้างถึงมีความสัมพันธ์ และเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทย ดังนี้

5.2.5.1 การรับพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์จากนครศรีธรรมราช

การรับพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยแบ่งได้เป็น 2 เส้นทาง เส้นทางแรก คือ นครศรีธรรมราช ปรากฏหลักฐานครั้งแรกในจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่าสุโขทัยเริ่มเปลี่ยนแปลงการนับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานซึ่งเลียนแบบขอม เมื่อขอมเสื่อมอำนาจลงจึงเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท กอปรกับในขณะนั้นเชื่อว่าชาติพระสงฆ์ที่มีความรู้ทางพระไตรปิฎก จึงทรงนิมนต์พระมหาเถรสังฆราชและพระสงฆ์ลังกาวงศ์มาจากเมืองนครศรีธรรมราชเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุโขทัย ทำให้เกิดคำอ้างถึงพระสงฆ์ว่า “มหาเถรสังฆราช” ผู้มีความฉลาดรอบรู้พระไตรปิฎกกว่า “ปุครู” นอกจากนี้ยังปรากฏคำอ้างถึงพระสงฆ์ซึ่งสะท้อนสังคมพระสงฆ์ในขณะนั้นว่ามีการปกครองคณะสงฆ์แล้ว ปรากฏหลักฐานในจารึกว่ามีปุครู นิสัยมุตก์ มีเถร และมหาเถร ดังนั้น จะเห็นว่าการรับพระพุทธศาสนาจึงปรากฏคำยืมจากภาษาบาลีสันสกฤตจำนวนมาก คำศัพท์ที่ใช้อ้างถึงพระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นคำที่รับมาจากภาษาบาลีสันสกฤต ในปัจจุบันคำที่ใช้ในทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ก็ยังเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤตเป็นจำนวนมาก แต่ก็มี การเปลี่ยนแปลงของคำอ้างถึงพระสงฆ์บางคำ เช่น ไม่อ้างถึงพระสังฆราชว่า “มหาเถรสังฆราช” แล้ว

5.2.5.2 การรับพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์จากนครพิน

การรับพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยเส้นทางที่ 2 คือ นครพิน ปรากฏหลักฐานว่าในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) ทรงเห็นว่าหัวเมืองมอญมีความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา โดยมีศูนย์กลางที่นครพิน และมีพระสงฆ์ชาวสุโขทัยเดินทางไปบวชและศึกษาพระไตรปิฎกที่นครพิน เช่น พระสุมนะ (ภายหลัง คือ พระสุมนมหาสวามี พระสังฆราชสมัยสุโขทัย) และพระอนมทัสสี (ภายหลัง คือ พระบรมครูตีโลกติลกัตริรัตนศีลคันธรวาสิฯ พระสังฆราชสมัยสุโขทัย) จึงได้อาราธนา “พระมหาสวามีสังฆราช” มาจำพรรษาที่วัดป่ามะม่วง ส่งผลให้สุโขทัยได้รับอิทธิพลการตั้งสมณศักดิ์จากลังกา ได้แก่ “มหาสวามี และสวามี” รวมทั้งเกิดการเทียบสมณศักดิ์จากลังกากับตำแหน่งพระสังฆราชที่สอดคล้องกันว่า “มหาสวามีสังฆราช” (ใน อย.1 จารึกวัดป่ามะม่วง หลักที่ 1) ปัจจุบันจะพบว่าสมณศักดิ์ที่ได้รับอิทธิพลจากลังกานั้นสูญไปแล้ว ทำให้คำที่ใช้อ้างถึงนั้นสูญไปจากภาษาด้วย ปัจจุบันมักจะใช้คำบอกสมณศักดิ์ซึ่งเป็นคำย่อกย่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากภาษาเขมรว่า “สมเด็จพระ” เป็นคำนำหน้าชื่อ/ราชทินนามพระสังฆราช และสมเด็จพระราชาคณะชั้นสุพรรณบัฏ

5.2.5.3 การแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ 3 ฝ่าย

หลักฐานสมัยสุโขทัยในจารึกวัดป่าแดงแสดงให้เห็นประจักษ์ชัดว่าการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัยนั้นมี 3 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายคามวาสี ฝ่ายอรัญวาสี และฝ่ายพระรูป การแบ่งการปกครองคณะสงฆ์นั้นเชื่อว่าฝ่ายคามวาสีเดิมคือพระสงฆ์ที่มีอยู่เดิมในสุโขทัย ส่วนฝ่ายอรัญวาสีเข้าใจว่าเป็นพระสงฆ์ที่เข้ามาใหม่หรือพระสงฆ์ฝ่ายลังกาวงศ์ และฝ่ายพระรูปไม่ปรากฏความเป็นมาที่แน่ชัดนักแต่ประเสริฐ ฤ น นคร (2531) ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นพระสงฆ์ฝ่ายมหายานหรือไม่ การปกครองคณะสงฆ์แยกเป็นอิสระต่อกันแต่ละฝ่ายมีพระสังฆราชเป็นผู้ปกครองซึ่งมีคำอ้างถึงที่แตกต่างกัน ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อ 5.2.4.4 และจะสังเกตเห็นว่ามีการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์ที่ได้รับอิทธิพลจากลังกามากขึ้น โดยเฉพาะพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี หากใช้คำอ้างถึงว่า “มหาสวามีหรือมหาสวามี” “สวามีหรือสวามี” เป็นคำอ้างถึงพระสงฆ์ เชื่อได้ว่านั่นคือพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีหรือก็คือพระสงฆ์ลังกาวงศ์ ปัจจุบันแม้จะมีฝ่ายคามวาสีและฝ่ายอรัญวาสีอยู่ แต่เป็นการแบ่งอย่างไม่เป็นทางการ เพราะการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันแบ่งออกเป็น 2 นิกายตามกฎหมาย แต่ละนิกายไม่มีคำอ้างถึงที่แยกใช้อย่างชัดเจนเช่นในสมัยสุโขทัย แต่เมื่อพิจารณาข้อมูลอื่น ๆ ประกอบอาจพบว่ามีการใช้ราชทินนาม

เฉพาะนิกาย เช่น “สมเด็จพระพุฒาจารย์” เป็นราชทินนามของพระมหาเถระฝ่ายมหานิกาย “สมเด็จพระวันรัต” เป็นราชทินนามของพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

5.2.5.4 การสัมผัสภาษา (language contact)

คำอ้างอิงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยที่มีมาอย่างหลากหลาย การที่อาณาจักรสุโขทัยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับลังกา ล้านนา และเขมร ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “การสัมผัสภาษา” ซึ่งได้รับอิทธิพลในเชิงพื้นที่หรือการรับวัฒนธรรม การสัมผัสภาษาจะเกิดควบคู่ไปกับการสัมผัสวัฒนธรรม (culture contact) เมื่อเกิดการสัมผัสภาษาจึงทำให้เกิดการยืมภาษา ทำให้ภาษาที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกันย่อมมีความคล้ายคลึงกัน หรือเรียกว่า “การลู่เข้าของภาษา” การลู่เข้าของภาษามักเกิดขึ้นขนานไปกับการลู่เข้าของวัฒนธรรมหรือการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (culture diffusion) จากกลุ่มหนึ่งไปยังกลุ่มหนึ่ง (อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2552: 140) เมื่อพิจารณาหลักฐานและข้อมูลต่าง ๆ จะเห็นได้ชัดว่าภาษาสมัยสุโขทัยหรืออักษรสมัยสุโขทัยกับภาษาล้านนาได้รับอิทธิพลทางภาษาและวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน หรือแม้กระทั่งลักษณะวัฒนธรรมที่ยืมมาจากเขมรหรือขอมซึ่งเจริญรุ่งเรืองในพื้นที่นี้มาก่อนสมัยสุโขทัย เช่น ตัวอักษรขอมสุโขทัย นอกจากนี้การสัมผัสภาษาทำให้เกิดคำยืมและการเข้ามามีอิทธิพลของภาษาบาลีสันสกฤต ภาษาล้านนา ภาษาเขมร จำนวนมาก เช่น คำว่า “บา” สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการสัมผัสภาษาล้านนา หรือภาษาจากตระกูลมอญเขมร

5.2.5.5 ปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อการใช้คำอ้างอิงพระสงฆ์

ถึงแม้งานวิจัยนี้ไม่ได้ศึกษาปัจจัยทางสังคมกับการใช้คำอ้างอิงพระสงฆ์ แต่น่าสังเกตว่าการใช้คำอ้างอิงสมัยสุโขทัยขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสังคมเช่นกัน เช่น **ปัจจัยเรื่องอำนาจและสถานภาพ** ในสมัยสุโขทัยเข้าใจว่าพระสงฆ์เป็นชนชั้นที่มีสถานภาพพิเศษ การเลือกใช้คำอ้างอิงจึงขึ้นอยู่กับปัจจัยเรื่องอำนาจและสถานภาพ เช่น สังฆราช, สมเด็จพระเจ้า, เจ้าไท **ปัจจัยเรื่องเพศ** พระสงฆ์ล้วนเป็นเพศชาย ดังนั้นจึงเลือกใช้คำแสดงความเป็นเพศชาย เช่น บา **ปัจจัยเรื่องความเคารพยกย่อง** มักปรากฏคำอ้างอิงที่ใช้แสดงความยกย่องจำนวนมาก เช่น พระเจ้า, เจ้ากู, -เจ้า, -เป็นเจ้า **ปัจจัยเรื่องชาติภูมิ** มักปรากฏใช้แก่พระสงฆ์ที่เป็นเชื้อพระวงศ์ เช่น เหน้เจ้า, เจ้าเหน้เจ้า, สมเด็จพระเจ้า **ปัจจัยเรื่องความอาวุโส** เช่น เถร, มหาเถร **ปัจจัยเรื่องความรู้ความสามารถ** เช่น ราชบัณฑิต, ครูบา

5.2.5.6 คำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไม่ตรงไปตรงมาและมีความซับซ้อน

จากการศึกษาคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่ คำอ้างถึงพระสงฆ์หลายคำมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไม่ตรงไปตรงมา และมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรมซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านคำศัพท์และความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ เช่น

คำว่า “สังฆราช” ในสมัยสุโขทัย หมายถึง ตำแหน่งพระมหาเถระผู้เป็นใหญ่ในหมู่สงฆ์ ในสมัยสุโขทัยมีหลายพระองค์ ต่อมามีความหมายแคบเข้า ใช้ในบริบทแคบ หมายถึง น. ตำแหน่งพระมหาเถระผู้เป็นใหญ่สูงสุดในสังฆมณฑล. (ป.) ใช้แก่พระสังฆราชพระองค์เดียว เนื่องจากตามกฎหมายกำหนดให้มีพระสังฆราชเพียงพระองค์เดียว ดำรงฐานะเป็น “สกลมหาสังฆปริณายก” ในขณะเดียวกันก็มีความหมายกว้างออก ปรากฏความหมายใหม่เพิ่มขึ้น ใช้ในบริบทคริสต์ศาสนา โดยนำคำว่า “สังฆราช” ไปใช้แก่ตำแหน่งมุขนายกหรือพระสังฆราชของคริสตจักร นิกายโรมันคาทอลิก ซึ่งเข้าใจว่ามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

5.2.6 วัฒนธรรม ความเชื่อ และมโนทัศน์ที่สะท้อนจากการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์

ในงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าคำอ้างถึงย่อมมีส่วนเกี่ยวข้องซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ วัฒนธรรม ความเชื่อ ในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี ดังนี้

5.2.6.1 ความเชื่อเกี่ยวกับพระสงฆ์เป็น “หน่อพุทธางกูร”

คำว่า “พุทธางกูร” หมายถึง หน่อพระพุทธเจ้า คือ ผู้ที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า (พระธรรมกิตติวงศ์, 2551) “พุทธางกูร” เป็นคำที่ใช้เรียกแทน “พระโพธิสัตว์” ซึ่งตั้งความปรารถนาพุทธภูมิ หรือปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้า “หน่อพุทธางกูร” ในที่นี้จึงหมายถึง พระโพธิสัตว์ นอกจากคำว่า “พุทธางกูร” ศัพท์ที่ใช้แทนพระโพธิสัตว์มีอยู่หลายศัพท์ เช่น มหาบุรุษ มหาสัตว์ เป็นต้น

ในสังคมไทยมีแนวคิดว่าพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือน “หน่อพุทธางกูรบรมโพธิสัตว์” ที่ผ่านการบำเพ็ญบารมีแล้วได้มาเสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ และทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ดังนั้นพระนามของพระมหากษัตริย์ไทยหลายพระองค์จึงสะท้อนแนวคิดเรื่องการเป็นกษัตริย์ผู้มีสถานะประดุจดั่งพระโพธิสัตว์อยู่เป็นจำนวนมาก (ไกรฤกษ์ ศิลาคม,

2560: 161-162) เช่น ในสมัยสุโขทัยเน้นคติธรรมราชาธิราช จึงปรากฏคำว่า “ธรรมราชา” หมายถึง พระราชาผู้ทรงธรรม เช่น พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) จากหลักฐานในจารึกวัดป่ามะม่วงแสดงถึง ปณิธานอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ว่าปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ทรงบำเพ็ญบารมีทุกประการ ตามเยี่ยงอย่างของพระโพธิสัตว์ และปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งว่า “บรรดาพระโพธิสัตว์ 10 องค์²⁹² มีพระศรีอริยเมตไตรยเป็นต้นผู้มีพระคุณคือบารมีถึงพร้อมแล้วพระธรรมราชาทรงพระนามว่าลิไทยก็จะมาในอนาคต” ในสมัยอยุธยาจึงปรากฏคำว่า “หน่อพุทธางกูร” เช่น สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร หรือ คำว่า “ไตรโลกนาถ” (ผู้เป็นที่พึ่งของสามโลก หรือพระพุทธเจ้า) เช่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

คำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยก็เป็นหลักฐานสำคัญประการหนึ่งซึ่งสะท้อนความคิดและความเชื่อเหล่านี้ปรากฏอยู่ในจารึกหลายหลัก เช่น

ในจารึกศรีชุม ปรากฏคำสรรเสริญสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาว่า “หน่อพุทธางกูร” เป็นคำยกย่องพระมหาเถรศรีศรัทธาว่าท่านเปรียบเสมือนพระโพธิสัตว์ สอดคล้องกับข้อความในจารึกที่ว่า “เขาจึงขึ้นบังคม ลางคนว่าเจ้าราชกุมารมหาสามีนี้หน่อพุทธางกูรจริงแลหนอ” นอกจากนี้เรื่องราวในจารึกเป็นการสรรเสริญพระมหาเถรฯ ว่ามีคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์หรือแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ เยี่ยงพระโพธิสัตว์ เช่น “พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามุนีนัน..ปมิเคียดตอบ ขสานติไมตรีรู้ปราณินดุสัต์ว์ทั้งหลาย โปรสสรายบให้ล้ม บให้ตายสักอันรู้บุญรู้คุณท่านเสงี่ยมมรรยาทอาจสังวรตนสั่งสอนคนทั้งหลายให้รู้ละอาย รู้กลัวบาปกลัวผิดต่อผู้เฒ่าผู้แก่” นอกจากนี้พระมหาเถรยังปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าในโลกหน้าว่า “สมเด็จพระมหาเถรเป็นเจ้า เอามาปลูกเหนือดินจึงอชิฐฐาน ผิวว่า_พระพุทธจริง จึงว่าไซ้รุ่งให้เป็นอย่างได้เที่ยวลักอัน” นอกจากนี้การเล่าประวัติของพระมหาเถรฯ ยังดำเนินเรื่องคล้ายพุทธประวัติหรือเรื่องราวทำนองเดียวกับพระโพธิสัตว์อีกด้วย

ในจารึกวัดตาเถรซึ่งหนึ่ง ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-12 ปรากฏคำว่า “เจ้าเหง้า” “พุทธางกูร” อ้างถึงสมเด็จพระมหาศรีภริณี เจ้าเหง้า พุทธางกูรตรุณพันลอก หากพิจารณาความหมายแล้วคำว่า “เหง้า” หมายถึง “น. ต้นเดิม ต้นวงศ์” “พุทธางกูร” หมายถึง “น. หน่อพระพุทธเจ้า” และ “พันลอก” หมายถึง “น. หน่อ” นอกจากนี้ยังปรากฏคำว่า “เจ้ามหาสัปปุรุช” ทั้งหมดล้วนแสดงความหมายว่า “หน่อพระพุทธเจ้า” หรือ “พระโพธิสัตว์” เช่นเดียวกับ คำว่า “เหง้า” ใน สท. 14

²⁹² ตามความในคัมภีร์ทศโพธิสัตว์ปุตตติกา หรืออนาคตวงศ์ กล่าวถึงอนาคตที่จะมาตรัสรู้ในอนาคต 10 พระองค์ มีพระเมตไตรยเป็นต้น

จารึกเจดีย์น้อย ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 13-16 ปรากฏใช้อ้างถึง เหน้าพระมหาสวามีศรีสังฆราชพระ ___ คี สันนิษฐานว่าเป็นคำย่อของพระมหาสวามีศรีสังฆราช พระมหาเถรธรรมทัสสีว่ามีสถานะประดุจดัง พระโพธิสัตว์ คำเหล่านี้ล้วนเป็นคำที่สื่อความหมายว่าพระโพธิสัตว์ที่ได้บำเพ็ญบารมีเพื่อเป็น พระพุทธเจ้าในโลกหน้า

อนึ่ง คำว่า “เจ้าเหน้า” “เหน้า” หรือ “พุทธางกูร” ผู้วิจัยเห็นว่าอาจหมายถึง “เชื้อสาย กษัตริย์” หรือ “เชื้อพระวงศ์” ด้วย สอดคล้องกับประวัติของพระมหาเถรศรีศรัทธาซึ่งมีเชื้อสาย กษัตริย์มาก่อน ส่วนพระสงฆ์ที่ไม่ได้มีเชื้อสายกษัตริย์ หรือไม่ได้เป็นเชื้อพระวงศ์ ในข้อมูลสมัยสุโขทัย ก็จะไม่ปรากฏคำอ้างถึงว่า “พุทธางกูร” หรือ “เจ้าเหน้า”

5.2.6.2 ความเชื่อและมโนทัศน์เกี่ยวกับการยกย่องพระสงฆ์ในฐานะ “ครู”

ในสมัยสุโขทัย เข้าใจกันว่าวัดเป็นสถานที่เล่าเรียน อบรมสั่งสอนประชาชน โดยมี พระสงฆ์ทำหน้าที่ “ผู้นำทางปัญญา” สั่งสอนทั้งความรู้ในทางโลกและทางธรรม พระสงฆ์ในสมัย สุโขทัยจึงมีบทบาทในการอำนวยความสะดวก โดยเป็นสถาบันที่ส่งเสริมกิจกรรมทางการศึกษาของ พลเมืองเป็นประการสำคัญ และการศึกษาดังกล่าวน่าจะมีการเรียนการสอนในวัดต่าง ๆ ทั่วไป การเล่าเรียนนั้น นอกจากจะเป็นเรื่องศาสนาแล้ว ยังน่าจะมีเรื่องเกี่ยวกับการปกครอง ดาราศาสตร์ การคำนวณด้วย (สินชัย กระบวนแสง, 2518: 75) จารึกสมัยสุโขทัยหลายหลักปรากฏคำอ้างถึงที่ แสดงถึงความเป็นครูของพระสงฆ์อย่างหลากหลาย เช่น คำว่า “ครูบา” ในจารึกวัดกำแพงงาม คำว่า “ครูอุบาสยาย” ในจารึกวัดศรีชุม คำว่า “ครูอุปัชฌาย์” ในจารึกวัดเขมา คำว่า “บรมครู” “บรมครู เป็นเจ้า” “พระบรมครู” ในจารึกวัดป่าแดง คำว่า “บา” ในจารึกวัดป่าแดง วัดบูรพาราม จารึก เขตพน คำว่า “ปู่ครู” ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง คำว่า “อาจารย์” ในจารึกวัดบูรพาราม ฯลฯ

5.2.6.3 วัฒนธรรมและมโนทัศน์เกี่ยวกับการยกย่องพระสงฆ์ในฐานะ “ผู้เป็นใหญ่”

พระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยอยู่ในสถานะเป็นที่เคารพยกย่องอย่างสูง เพื่อยกย่องพระสงฆ์ ให้เหนือกว่าบุคคลในสถานภาพอื่น จึงปรากฏคำว่า “เจ้า” ประกอบข้างหน้าหรือหลังศัพท์ เพื่อแสดง ความยกย่องนับถือ และแสดงถึงความเป็นใหญ่ เช่น คำว่า “เจ้ากู” นักภาษาศาสตร์เรียกว่า “คำยืม แบบแปล” หรือ “คำยืมโดยการแปล” (loan translation หรือ calque) จากคำว่า “กมรเตงอัญ” ในภาษาเขมรโบราณตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 คือ กมรเตง = เจ้า, ผู้เป็นใหญ่ อัญ = ข้า, กู, ฉัน

หมายถึง เจ้าชีวิตของข้า คำว่า “เจ้ากู” เดิมเป็นคำที่ใช้อ้างถึงกษัตริย์ของเขมร ไทยรับมาใช้แก่กษัตริย์ปรากฏในจารึกวัดศรีชุมด้านที่ 1 บรรทัดที่ 31-32 ว่า “กมรเตงอัญญาเมือง” นอกจากใช้แก่กษัตริย์แล้วยังใช้แก่บุคคลชั้นสูงซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ ได้แก่ พระสงฆ์ โดยยกย่องพระสงฆ์ว่าเป็นเจ้าของกู ในสมัยสุโขทัยพบในจารึกวัดป่าแดง ใช้อ้างถึงพระบรมครูตีโลกติลกฯ ว่า “เจ้ากู” สอดคล้องกับบุญเรื่องคัมภีร์ (2545: 19) กล่าวว่าฐานันดรศักดิ์ที่ใช้กับพระสงฆ์ในเขมรใช้ว่า “บพิตรกมรเตงสงฆ์” ปรากฏในจารึกนครวัด นอกจากนี้ยังมีคำว่า “เจ้าวัด” แสดงความหมายถึงผู้เป็นใหญ่ในอาวาสหรืออาราม (ปัจจุบันคือเจ้าอาวาส) คำว่า “พระเจ้า” เดิมใช้หมายถึง “พระพุทธเจ้า และพระพุทธรูป” ในสมัยสุโขทัยยังใช้อ้างถึงพระสงฆ์ด้วย รวมทั้งคำลงท้าย -เจ้า, - เป็นเจ้า ล้วนแสดงการยกย่องผู้เป็นใหญ่ทั้งสิ้น เช่น บรมครูเป็นเจ้า, เถรเจ้า, มหาสามีเป็นเจ้า

5.2.6.4 วัฒนธรรมการรับรูปแบบการตั้งสมณศักดิ์และการแสดงความยกย่องหรือแสดงเกียรติคุณของพระสงฆ์

ในสมัยสุโขทัยมีการแสดงความยกย่องหรือยกฐานะให้พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีสถานภาพเหนือกว่าชนชั้นอื่น ผู้วิจัยพบว่าพระมหากษัตริย์มีพระราชดำริยกย่องพระสงฆ์ให้มียศศักดิ์ จึงมีการตั้งสมณศักดิ์โดยมีที่มา 2 ประการ คือ **สมณศักดิ์เทียบกษัตริย์ของพราหมณ์** ได้แก่ คำว่า “ปุครุ” สมณศักดิ์ตามคติพราหมณ์ปรากฏใช้เฉพาะในจารึกพ่อขุนรามคำแหงและจารึกนครชุมเท่านั้น **สมณศักดิ์ตามแบบลังกา** ได้แก่ คำว่า สวามี-มหาสวามี ไทยรับมาจากลังกา เป็นที่น่าสังเกตว่าพระสงฆ์ที่ใช้คำอ้างถึงว่า “สามี” “สวามี” “มหาสามี” “มหาสวามี” นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นพระสงฆ์ฝ่ายอริยวาสี เช่น พระสุนนมมหาสวามีสังฆราช สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาจุฬามณีศรีรัตนลงกาที่ปมหาสามีเป็นเจ้า (แต่พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสีจะใช้คำว่า “สังฆราช” เช่น พระสังฆราชญาณรุจิรมหาเถร สมเด็จพระมหาเถรสังฆราชรัตนวงศาจารย์) เมื่อได้รับอิทธิพลคำอ้างถึงจากลังกาในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) จึงใช้มหาสามีและสังฆราชควบคู่กันว่า “มหาสามีสังฆราช” เป็นการแสดงให้เห็นว่าเทียบ 2 ตำแหน่งตรงกัน (สุภาพรณ ณ บางช้าง, 2518: 129 และสมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ, 2466)

นอกจากสมณศักดิ์แล้วในสังคมของพระสงฆ์ยังมีการยกย่องพระเถระผู้มีอาวุโสหรืออายุพรรษามาก มีความรู้มากให้เป็นผู้นำของคณะสงฆ์จึงปรากฏใช้คำบอกลำดับชั้น “เถร” “มหาเถร” รวมทั้งยังปรากฏการยกย่องหรือแสดงเกียรติคุณและหน้าที่ที่รับผิดชอบในทางพระศาสนาของพระสงฆ์โดยมีคำบอกตำแหน่งต่าง ๆ เช่น ครูบา ราชบัณฑิต สังฆราช เจ้าวัด

5.2.7 ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย

การใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย เป็นที่น่าสังเกตว่ามีการใช้ 3 ลักษณะ ได้แก่ การอ้างถึงอย่างเต็ม และการอ้างถึงอย่างย่อ ดังนี้

5.2.7.1 การอ้างถึงอย่างเต็ม

การอ้างถึงอย่างเต็ม คือ การอ้างถึงอย่างเป็นทางการมักจะใช้คำอ้างถึงและราชทินนามอย่างเต็ม ไม่มีการตัดหรือละส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือเป็นคำอ้างถึงและราชทินนามที่ปรากฏในสุพรรณบัฏ หรือการประกาศต่าง ๆ ที่เป็นทางการ เช่น

- (1) สารนี้ พระบรมครูดีโลกดิลกดีรัตนศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราช มหาสวามีเจ้า มีพุทธภูิกาดังนี้

(สท. 6 จารึกวัดป่าแดง แผ่นที่ 1 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 1-3)

จากตัวอย่างเป็นการอ้างถึงพระสังฆราชสุโขทัย เจ้าอาวาสวัดป่าแดง และเจ้าคณะอรัญญวาสี และเนื่องจากในจารึกนี้เป็นประกาศพุทธภูิกาจึงอ้างถึงอย่างเต็มว่า “พระบรมครูดีโลกดิลกดีรัตนศีลคันธวนวาสีธรรมกิตติสังฆราช มหาสวามีเจ้า” หากอ้างถึงอย่างย่อจะชื่อว่า “พระบรมครู”

5.2.7.2 การอ้างถึงอย่างย่อ

การอ้างถึงอย่างย่อ คือ การอ้างถึงโดยการละองค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งของคำอ้างถึง เช่น ย่อหรือละส่วนที่เป็นสมณศักดิ์ หรือละส่วนของราชทินนาม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- (2) พระกฤษณ์นั้น คือตน พระมหาสามีสรีศรัทธาราชาจุฬามุนีสรีรัตนลงกาทีปเป็นเจ้า คือตนพระรามพระนารายณ์เทพจยุติ หากเที่ยวในสงสารภพอันโทล เกิดไปมาแล

(สท. 2 จารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 37-38)

จากตัวอย่างเป็นการอ้างถึงพระสังฆราชสุโขทัย คือ สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชาจุฬามุนีสรีรัตนลงกาทีปมหาสามีเป็นเจ้า ซึ่งเป็นการอ้างถึงอย่างเต็ม ส่วนในตัวอย่างเป็นการอ้างถึงอย่างย่อว่า “พระมหาสามีสรีศรัทธาราชาจุฬามุนีสรีรัตนลงกาทีปเป็นเจ้า” โดยละคำว่า “มหาเถร” ซึ่งบอกความอาวุโสทางพรรษาออกไป นอกจากนี้จากข้อมูลปรากฏการอ้างถึงอย่างย่อได้หลายแบบ เช่น “สมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธาราชาจุฬามุนีเป็นเจ้า” “พระมหาเถรศรีศรัทธาราชาจุฬามุนี” “สมเด็จพระเจ้าศรีศรัทธาราชาจุฬามุนี”

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 การศึกษาพัฒนาการของคำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน

ในงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาคำอ้างถึงพระสงฆ์สมัยสุโขทัยเท่านั้น แต่ผู้วิจัยเห็นว่า คำอ้างถึงพระสงฆ์หลายคำมีพัฒนาการในการใช้อ้างถึงพระสงฆ์ทั้งในแง่รูปศัพท์ และความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้การศึกษาช่วงรอยต่อระหว่างสมัยสุโขทัยกับปัจจุบันย่อมทำให้เห็นพัฒนาการทั้งคำและความหมายของคำอ้างถึงพระสงฆ์ได้เป็นอย่างดี ตลอดจนเป็นประโยชน์ในการศึกษาเชิงประวัติ

5.3.2 การศึกษาคำอ้างถึงพระสงฆ์ในจารึกล้านนา และจารึกอีสาน

ในการเก็บข้อมูลผู้วิจัยพบว่านอกจากคำอ้างถึงในจารึกสมัยสุโขทัยแล้วยังปรากฏคำอ้างถึงพระสงฆ์ในจารึกอื่น ๆ จำนวนมาก เช่น จารึกล้านนาซึ่งมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับสมัยสุโขทัย คำอ้างถึงพระสงฆ์บางคำจึงมีรูปศัพท์เหมือนกัน และรูปศัพท์อื่น ๆ ที่ต่างออกไป ดังนั้นควรศึกษาคำอ้างถึงพระสงฆ์ในจารึกล้านนา จารึกในภาคอีสาน เพราะผู้วิจัยพบว่าปรากฏการใช้จำนวนมาก และสะท้อนการใช้ที่แตกต่างกันไปในแต่ละวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าบริบทสังคมและวัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์

5.3.3 การศึกษามโนทัศน์ ความเชื่อ และค่านิยมในการใช้คำอ้างถึงพระสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัย

ผู้วิจัยพบว่าคำอ้างถึงพระสงฆ์สมัยสุโขทัยหลายคำสะท้อนความคิด ความเชื่อและค่านิยมของคนในสมัยสุโขทัยได้เป็นอย่างดี เมื่อต่างสมัยหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมความเชื่อเหล่านั้นก็อาจสูญไป จึงน่าศึกษาว่าในสมัยสุโขทัยมีความเชื่อที่สะท้อนจากคำอ้างถึงพระสงฆ์อย่างไรบ้าง

5.3.4 การศึกษาราชทินนามพระสงฆ์สมัยสุโขทัย

เนื่องจากในงานวิจัยนี้ไม่ได้ศึกษาราชทินนามพระสงฆ์สมัยสุโขทัย จึงเป็นประเด็นที่น่าศึกษา เพราะราชทินนามพระสงฆ์สมัยสุโขทัยมีความน่าสนใจหลายประการ เช่น การตั้งราชทินนาม ที่มา ความหมายที่สะท้อนจากราชทินนาม นอกจากนี้การศึกษาราชทินนามในสมัยปัจจุบันมีจำนวนมาก แต่งานที่ศึกษาราชทินนามในสมัยสุโขทัยยังไม่มีผู้ศึกษา จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษา

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กัลยา ดิงศภัทย์, ม.ร.ว. และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2531). การใช้คำเรียกขานในภาษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กิตตินาถ เรขาลิลิต. (2559). การจำแนกความแตกต่างระหว่างสรรพนาม หน่วยสรรพนาม และคำอ้างอิงตามแนวคิดทางวากยสัมพันธ์. วารสารมนุษยศาสตร์ 23 (ม.ค.-มิ.ย. 2559): 1-21.

กิตติวงศ์, พระธรรม (ทองดี สุรเตโช). (2551). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุดคำวัด. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.

กุลธิดา กลิ่นเฟื่อง. (2544). การใช้คำอ้างอิงสรรพนามบุรุษที่ 1 และคำลงท้ายในภาษาไทย. สาขาวิชาภาษาศาสตร์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เกรียงไกร สุทรมโน. (2553). การศึกษาวิเคราะห์ปัญจอันตรธานในพระพุทธานุภาพ. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธานุภาพ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ไกรฤกษ์ ศิลาคม. (2560). พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช: โปธิกษัตริย์กับการทำนุบำรุงพระพุทธานุภาพที่ สองฝั่งโขง. วารสารพื้นถิ่นโขง 3 (มกราคม-มิถุนายน): 151-186.

คุณากรณ์, พระพรหม. (2546). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://84000.org/tipitaka/dic/index_dd.php [21 มีนาคม 2559 - 30 พฤษภาคม 2561].

จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ. (2530). การสร้างคำในภาษาไทยสมัยสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี. (2559). ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองของล้านนาและสุโขทัย: ข้อคิดใหม่และข้อสังเกตบางประการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชนกพร อังศุวิริยะ. (2559). การอ้างอิงที่ปรากฏในหนังสือหลักราชการพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 24 (มกราคม - เมษายน 2559): 195-217.

ชลธิชา บำรุงรักษ์. (2539). การวิเคราะห์ภาษาระดับข้อความประเภทต่าง ๆ ในภาษาไทย. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อัดสำเนา).

- ชวนพิศ อิฐรัตน์. (2518). การใช้คำและสำนวนสมัยสุโขทัยเปรียบเทียบกับภาษาในสมัยปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณรงค์กรณ รอดทรัพย์. (2550). คำเรียกขานของพระสงฆ์ไทย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ณรงค์กรณ รอดทรัพย์. (2551). คำเรียกขานในแวดวงพระพุทธศาสนาเถร. วารสาร มฉก.วิชาการ 11 (22): 12-27.
- ณรงค์กรณ รอดทรัพย์. (2554). คำอ้างอิงบุคคลในพระราชสำนักสยามจากการศึกษาจดหมายเหตุ ราชวันในสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบดี เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ. วารสาร มฉก.วิชาการ 4 (28 มกราคม – มิถุนายน 2554) : 23-39.
- ณัฐพร พานโพธิ์ทอง. (2552). บทที่ 4 ราชศัพท์ ในหนังสือบรรทัดฐานภาษาไทย เล่ม 4 วัฒนธรรม การใช้ภาษา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์องค์การค้ำของ สกสค.
- ณัฐพล โฟไฟ, พระมหา. (2545). คำเรียกขานในพระพุทธศาสนา กรณีจังหวัดมหาสารคาม. รายงาน การศึกษาค้นคว้าอิสระการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- दनัย พลอยพลาย. (2558). พระนามเจ้านายสมัยรัตนโกสินทร์: การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษา กับวัฒนธรรมไทย. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- ดวงกมล ศิลเสถ์สกุล. (2553). การศึกษาการใช้คำนามบุรุษที่ 2 ในฐานะคำสรรพนามในภาษาญี่ปุ่น ของผู้เรียนชาวไทย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาญี่ปุ่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ดวงใจ สุขอึ้ง. (2548). การปกครองคณะสงฆ์กับพัฒนาการสมณศักดิ์และพัทธศระหว่าง พ.ศ.2445 - 2455 . วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. (2457). เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. (2466). ตำนานคณะสงฆ์. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์พิพรรฒธนากร.
- ดุขฎิพร ชำนิโรคคานต์. (2558). ภาษาศาสตร์เชิงประวัติและภาษาไทยเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทองย้อย แสงสินชัย. (2013). บาลีวันละคำ (429) สมี่ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/PaliSikkha/posts/527926370725583> [25 พฤษภาคม 2560].

- เทิม มีเต็ม. ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณ. สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2560.
- ธวัช ปุณโณชก. (2553). วิวัฒนาการภาษาไทยและอักษรไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นworรณ พันธุเมธา. (2558). ไวยากรณ์ไทย. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นworรณ พันธุเมธา. (2559). คลังคำ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- นียะดา เหล่าสุนทร. (2550). รัตนมาลา พจนานุกรมแสดงความหมาย สมัยและที่มาของโบราณกศัพท์. กรุงเทพฯ: ลายคำ.
- บันเทิง บุตรเทศ. (2551). การใช้คำเรียกขานของพระสงฆ์และฆราวาสในเขตอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. วารสารภาษาและวัฒนธรรม (27-1): 31-39.
- บุญเรือง ศัชมาย. (2551). คำ “กมรตง”, “กมรตง” ในศิลาจารึก [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://newtdc.thailis.or.th/docview.aspx?tdcid=20979> [14 มกราคม 2561].
- ปณญโสภณิกขุ. (ม.ป.ป.). ครุบาอาจารย์ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.madchima.org/forum/index.php?topic=15381.10;wap2>.
- ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย. (2548). กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในโอกาสที่วันพระราชสมภพครบ 200 ปี.
- ประสาร บุญประคอง. (2549). ศัพทานุกรมจารึก ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/index.php> [21 มีนาคม 2559].
- ประเสริฐ ณ นคร. (2531). ปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ 5 เรื่อง ประวัติศาสตร์สุโขทัยจากจารึก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปัทมา เหมือนสมัย. (2557). คำอ้างอิงบุรุษในภาษาไทยในการอ้างอิง และพุดคุยกับสัตว์เลี้ยง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ประยุกต์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2546). พระไตรปิฎก เล่มที่ 6 พระวินัยปิฎก เล่มที่ 6 [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://84000.org/tipitaka/pitaka1/v.php?B=06&A=8775&Z=8947> [21 มีนาคม 2559].
- โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2559). พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม 4 - หน้า 67 [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

http://www.84000.org/tipitaka/read/m_siri.php?B=25&siri=28 [21 มีนาคม 2559].

- พรทิพย์ เฉิดฉินนภา. (2549). ลักษณะสำคัญของภาษาไทยสมัยสุโขทัย. รายงานการวิจัยคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พรศิริ ตันติจิตจากรุ. (2548). การเชื่อมโยงความในหมายรับสั่งสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัชกาลที่ 1. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2553). ฟันฝอยหาตะเข็บ. กรุงเทพฯ: มติชน.
- มณฑิยา ผาทอง. (2537). จารึกสุโขทัย: การวิเคราะห์สัทและสัมพันธภาพ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มีชัย เอี่ยมจินดา. (2534). วิวัฒนาการของระบบคำสรรพนามตั้งแต่สมัยสุโขทัย - ปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. (2554). นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- เมธีธรรมาภรณ์, พระ (ประยูร ธมฺมจิตโต). (2533). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเทอร์พรีนซ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.royin.go.th/dictionary> [สิงหาคม 2559– เมษายน 2561].
- วรวรรณ ศรียาภัย. (2553). นามวลีเรียกญาติที่ใช้อ้างถึงตัวแสดงบทบาทในวรรณคดีร้อยกรองไทย. วารสารภาษาและวัฒนธรรม 29 (1 มกราคม – มิถุนายน 2553): 81-96.
- วราภรณ์ แสงสด. (2531). บุรุษสรรพนามในภาษาไทย: การศึกษาเชิงประวัติ. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วันทนี ม่วงบุญ. (2532). คำยืมในจารึกสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วาสนา แสงสิทธิ์. (2528). คำไวยากรณ์และลักษณะโครงสร้างประโยคในจารึกสมัยสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิยะดา ตานี. (2544). การเชื่อมโยงความในจารึกสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ. (2550). คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ. 1726 - พ.ศ. 2006.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศาสนจักรของพระเยซูคริสต์แห่งวิสุทธิชนยุคสุดท้าย. (2018.). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://www.lds.org/scriptures/gs/church-of-jesus-christ?lang=tha> [21 มีนาคม 2559].

ศิขรินทร์ แสงเพชร และวรวรรณ ศรียากย์. (2559). หน่วยสรรพนามที่ใช้เชื่อมโยงความโดยการอ้างถึงในกฎหมายตราสามดวง. วารสารรมยสาร 14 (กันยายน – ธันวาคม 2559): 87-93.

ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง. (2548). การกัลปนาในจารึกสุโขทัย อโยธยา และธนบุรี - รัตนโกสินทร์.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศิลปากร, กรม. (2519). ตำนานมูลศาสนา. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

ศิลปากร, กรม. (2551). จารึกล้านนา ภาค 2 เล่ม 1 จังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน.

กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2550). ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: <http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/index.php> [สิงหาคม 2559 – เมษายน 2561].

สง่า ธีรสวโร, พ. (2553). เถราภิเษก : พิธียกยอสมณศักดิ์พระสงฆ์ในล้านนา. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มรดกล้านนา.

สมทรง บุรุษพัฒน์. (2537). วจนวิเคราะห์: การวิเคราะห์ภาษาระดับข้อความ. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

สมทรง บุรุษพัฒน์. (2560). ภาษาศาสตร์เชิงประวัติ. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย.

สมพงศ์ เขาวนแหลม. (2530). กุ ศรีศรัทธา. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

สันทนา ภิรมย์เกียรติ. (2545). การวางผังบริเวณพุทธสถานสมัยสุโขทัย บริเวณเมืองเก่าสุโขทัย.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สินชัย กระบวนแสง. (2518). ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยจากศิลาจารึก. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2518). พระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุริยา รัตนกุล. (2550). พระมหาเถรศรีศรัทธา: วีรบุรุษอีกองค์หนึ่งในสมัยสุโขทัย. วารสารศาสนาและวัฒนธรรม 1 (2): 61-79.

- สุริยา รัตนกุล. (2555). อรรถศาสตร์เบื้องต้น. นครปฐม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2535). มีศัพท์ มีแสง. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- อดุลสีลิกิตต์, พระครู (2553). เถราภิเษก: พิธิยกยอสมณศักดิ์พระสงฆ์ในล้านนา. เชียงใหม่:
สำนักพิมพ์มรดกล้านนา.
- อนันต์ ทรงวิทยา. (2524). ลักษณะอักษร และอักษรวิธีในจารึกสมัยสุโขทัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อนูมานราชชน, พระยา. (2515). นิรุกติศาสตร์. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2552). บรรทัดฐานภาษาไทย เล่ม 4 วัฒนธรรมการใช้ภาษาไทย. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์องค์การค้ำของ สกสค.
- อุปกิตศิลปสาร, พระยา. (2538). หลักภาษาไทย. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์.

ภาษาต่างประเทศ

- Angkab Palakornkul. (1972). A Socio-linguistic Study of Pronominal Strategy in Spoken Bangkok Thai. Ph.D. Thesis, University of Texas.
- Chanawangsa, W. (1986). Cohesion in Thai. Ph.D Dissertation. Georgetown University.
- Halliday, M. & Hasan, R. (1976). Cohesion in English. London: Longman Group.
- Saveros Pou. (1992). DICTIONNAIRE VIEUX KHMER - FRANÇAIS – ANGLAIS. Paris: Cedoreck.
- The National Endowment for the Humanities. (2007). SEAlang Mon-Khmer Etymological Dictionary [Online] Available from:
<http://sealang.net/monkhmer/dictionary> [2018, June 7].

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาคผนวก

ชื่อและราชทินนามของพระสงฆ์ที่ปรากฏในจารึกสมัยสุโขทัย²⁹³

ชื่อและราชทินนามของพระสังฆราช/พระสังฆนายกสมัยสุโขทัย

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
1	สมเด็จพระมหาเถร ศรีศรีทธาจุฬามณีศรี รัตนลังกาที่ป มหาสามีเป็นเจ้า	มหาสามี/ พระมหาเถร	<ul style="list-style-type: none"> พระสังฆราชสุโขทัย ฝ่ายอรัญวาสี สมัยพระยาเลอไทย 	ศรีชุม	หลาย ด้าน/ บรรทัด
2	พระสุนนมหาสวามี สังฆราช	มหาสวามี สังฆราช	<ul style="list-style-type: none"> พระสังฆราชสุโขทัย ฝ่ายอรัญวาสี เจ้าอาวาสวัดพระยืน/ เจ้าอาวาสวัดป่ามะม่วง พระอุปัชฌาย์ของพระยาสิทธิ ไทยเมื่อเสด็จออกผนวช พ.ศ. 1904 	วัดพระยืน	หลาย ด้าน/ บรรทัด
3	มหาสังฆราชาสุกลุง (สุกลุม)	มหาสังฆราชา	<ul style="list-style-type: none"> พระสังฆราชฝ่ายอรัญวาสี สถิต ณ วัดป่ามะม่วง อาจารย์และพระอุปัชฌาย์ของ พระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) เมื่อเสด็จออกผนวช ครั้งที่ 2 พ.ศ. 1927 	วัดช้าง ล้อม	1/10
4	สมเด็จพระมหาเถร สังฆราชรัตนวงศา จารย์	สังฆราช	<ul style="list-style-type: none"> พระสังฆราช ฝ่ายคามวาสีปี พ.ศ.1935 สมัยพระมหาธรรม ราชาที่ 2 (ลิไทย) สถิต ณ วัด มหาธาตุ 	ปู่ขุนจิต ขุนจอต	1/34

²⁹³ รายชื่อที่ปรากฏเป็นรายชื่อ/นามพระสงฆ์ที่ปรากฏในจารึกภาษาไทยเท่านั้น

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
5	พระบรมครูตีโลก ติลกรัตนศีลคันทวน วาสิธรรมกิตติ สังฆราชมหาสวามี เป็นเจ้า	สังฆราช/ มหาสวามี	<ul style="list-style-type: none"> ▪ เจ้าอาวาสวัดป่าแดง ▪ เจ้าคณะอรัญวาสี ▪ พระสังฆราชสุโขทัย พ.ศ. 1949 สมัยพระมหา ธรรมราชาที่ 3 (ไสลือไทย) สถิต ณ วัดป่าแดง 	วัดป่าแดง	1/1-3 3/27-28
6	พระสังฆราชญาณรฐี มหาเถร	มหาเถร สังฆราช	<ul style="list-style-type: none"> ▪ พระสังฆราชฝ่ายคามวาสีใน ช่วงเวลาเดียวกับ พระบรมครูตีโลกติลกฯ ปี พ.ศ. 1949 	วัดป่าแดง	1/12
7	พระสิริสุขเมธี สังฆราช	สังฆราช	<ul style="list-style-type: none"> ▪ พระสังฆราชฝ่ายอรัญวาสี ปี พ.ศ. 1970 สมัยพระมหา ธรรมราชาที่ 4 (บรมपालมหาธรรมราชา) 	รอยพระ พุทธรูป บาทวัด บวรฯ ²⁹⁴	1/3
8	สมเด็จพระสังฆราช จุฬามณี ศรีสังฆปริ นายก สรรวมติลก บรมเวธจารย์ บพิตร สุจริตจิต จ้านง	พระสังฆราช	<ul style="list-style-type: none"> ▪ พระสังฆราชสุโขทัย ▪ ไม่ทราบปี พ.ศ. ในการดำรง ตำแหน่ง (แต่คงจะประมาณปี พ.ศ. 2061) 	วัดพระ เสด็จ	3/14-20
9	สมเด็จพระครูจุฬา มุนีศรีสังฆราชสังฆ ปรินายกติลกรัตน มหาสวามีบรมราชา	มหาสวามี	<ul style="list-style-type: none"> ▪ พระสังฆราชสมัยสุโขทัย 	พระพุท ฐีกา สมเด็จพระ พระครู จุฬามุนี ศรี สังฆราช	1/3-4
10	พระมหาสวามีศรี สังฆราช พระมหา เถรธรรมทัสสี	มหาสวามี/ มหาเถร	<ul style="list-style-type: none"> ▪ พระสังฆราชสมัยสุโขทัย ฝ่าย อรัญวาสี 	เจดีย์น้อย	2/4

²⁹⁴ ในงานวิจัยนี้ไม่ได้ศึกษา เนื่องจากเป็นจารึกที่บันทึกด้วยภาษาบาลี

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
11	สมเด็จพระมหาศรีภิ รดี เจ้าแห่ง พุทธางกูรอรุณ พันลอก	สมเด็จพระ/ พระสังฆราช	<ul style="list-style-type: none"> ■ พระสังฆราชชาวกำแพงเพชร ■ ประธานในการสร้างวัดและเจ้า อาวาสวัดศรีพิจิตร กิริติภยาราม ปี พ.ศ. 1946 	ตาเถรซิ่ง หน่ง	1/9-10
12	พระมหาสวามี อนุราช	มหาสวามี	<ul style="list-style-type: none"> ■ พระสังฆราช ไม่ปรากฏ ประวัติความเป็นมา 	ศรีโยธา ออกบวช	1/20 2/4
13	มหาสวามีศีลสาคร	มหาสวามี	<ul style="list-style-type: none"> ■ พระสังฆราช ไม่ปรากฏ ประวัติความเป็นมา 	ศรีโยธา ออกบวช	1/23, 25-26
14	พระมหาอานนท์	สวามี หรือ มหาสวามี	<ul style="list-style-type: none"> ■ พระสังฆนายก พระสงฆ์ฝ่าย อรัญวาสี 	บูรพาราม	1/35-36
15	เสด็จพระมหามุนี รัตนโมลีเป็นเจ้า	เสด็จพระ	<ul style="list-style-type: none"> ■ พระสังฆราช/สังฆนายก ■ ประธานในการประดิษฐาน ผอบพระรัตนธาตุที่เมือง กำแพงเพชร 	ลานเงิน เสด็จพ่อ พระยา สอย	1/6-2/1

ชื่อและราชทินนามของเจ้าอาวาสสมัยสุโขทัย

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
1	พระมหากัลยาณเถร	มหาเถร	<ul style="list-style-type: none"> ■ เจ้าอาวาสวัดป่าแดง (วัดกัลยาณวนาวาส) ระหว่าง ปี พ.ศ. 1902-1904 	วัดป่าแดง	1/20, 30
2	พระปฐมุตตรมหาเถร	มหาเถร	<ul style="list-style-type: none"> ■ เจ้าอาวาสวัดป่าแดง (วัดกัลยาณวนาวาส) 	วัดป่าแดง	1/1-2
3	พระตันหังกรมหาเถร	มหาเถร	<ul style="list-style-type: none"> ■ เจ้าอาวาสวัดป่าแดง (วัดกัลยาณวนาวาส) 	วัดป่าแดง	1/2-3
4	พระเวสสภูมหาเถร	มหาเถร	<ul style="list-style-type: none"> ■ เจ้าอาวาสวัดป่าแดง (วัดกัลยาณวนาวาส) ■ พระสงฆ์ที่เดินทางไปลังกา และบวชใหม่ในสำนักพระ 	วัดป่าแดง	1/4-5

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
			อุทุมพรบุปผาสวามีและไป เผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ เมืองน่าน		
5	พระมงคลวิลาส มหาเถร	มหาเถร	▪ เจ้าอาวาสวัดป่าแดง (วัดกัลยาณวนาวาส)	วัดป่าแดง	1/5 3/34, 35-36
6	พระสรภังคเถร	มหาเถร	▪ เจ้าอาวาสวัดอโศการาม ปี พ.ศ. 1943 ▪ ศิษย์พระมหาพุทธสาคร	อโศการาม	1/25
7	พระมหาวันรต์เถร	มหาเถร	▪ เจ้าอาวาสวัดทักษิณาราม ปี พ.ศ. 1942	อโศการาม	1/28-29
8	พระมหาเถรราหุล เทพวันนวาสี ศรีวิริย ประญา	มหาเถร	▪ เจ้าอาวาสวัดพระเสด็จ	วัดพระ เสด็จ	1/4-11
9	พระมหาเถรธรรม ไตรโลก (คจุน วาจกร?) ญาณทัสสี	มหาเถร	▪ เจ้าอาวาสวัดสรศักดิ์ ปี พ.ศ. 1955 ▪ นำพระยาของพระมหาธรรม ราชาที่ 3 (ไสลือไท)	วัดสรศักดิ์	1/7

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ชื่อและราชทินนามของพระมหาเถรสมัยสุโขทัย

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
1	มหาเถรพุทธสาคร	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ที่เดินทางไปบวชใหม่ ลังกาและไปเผยแผ่ พระพุทธศาสนาที่สองแคว (ตำนานมูลศาสนา)	วัดช้าง ล้อม	1/22
2	มหาเถรอนุราช	มหาเถร	▪ พระมหาเถรที่พนมไสดำเข้าไป บวชในสำนักของท่าน	วัดช้าง ล้อม	1/28

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
3	พระมหาเถรธรรม เสนาบดี	มหาเถร	<ul style="list-style-type: none"> พระมหาเถระ ฝ่ายคามวาสีที่ เข้าร่วมเป็นพยานในการถวาย สัตย์ปฏิญาณ 	ปุณฺณจิต ขุนจอต	1/34-35
4	บามหาเถรญาณ คัมภีร์	บามหาเถร	<ul style="list-style-type: none"> พระมหาเถระที่เข้าร่วมทำกิจ ของสงฆ์ที่วัดเชตพน พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี เดิม น่าจะเป็นพระสงฆ์ฝ่าย คามวาสี 	เชตพน	1/3
5	บาเถรธรรมเสนาป ตี ²⁹⁵	บาเถร	<ul style="list-style-type: none"> พระมหาเถระที่เข้าร่วมทำกิจ ของสงฆ์ที่วัดเชตพน พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี เดิม น่าจะเป็นพระสงฆ์ฝ่าย คามวาสี 	เชตพน	1/5
6	บามหาเถรธรรม รักชิต	บามหาเถร	<ul style="list-style-type: none"> พระมหาเถระที่เข้าร่วมทำกิจ ของสงฆ์ที่วัดเชตพน 	เชตพน	1/2
7	บามหาเถรอรค..	บามหาเถร	<ul style="list-style-type: none"> พระมหาเถระที่เข้าร่วมทำกิจ ของสงฆ์ที่วัดเชตพน 	เชตพน	1/3
8	มหาเถรทรรกรรม พรต	มหาเถร	<ul style="list-style-type: none"> ไม่ปรากฏแน่ชัด 	วัดหินตั้ง	1/25-26
9	สารีบุตรมหาเถร	มหาเถร	<ul style="list-style-type: none"> พระสงฆ์ผู้ไม่เห็นชอบในการตั้ง พระมงคลวิลาสมหาเถรเป็นเจ้า อาวาสวัดป่าแดงจนเป็นเหตุ วิวาทาธิกรณ์ 	วัดป่าแดง	1/6
10	พุทธวังศมหาเถร	มหาเถร	<ul style="list-style-type: none"> พระสงฆ์ผู้ไม่เห็นชอบในการตั้ง พระมงคลวิลาสมหาเถรเป็นเจ้า อาวาสวัดป่าแดงจนเป็นเหตุ วิวาทาธิกรณ์ 	วัดป่าแดง	1/7
11	ไตรปิฎกมหาเถร	มหาเถร	<ul style="list-style-type: none"> พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสีที่เข้า ร่วมตัดสินอธิกรณ์ 	วัดป่าแดง	1/13

²⁹⁵ เชื่อว่าเป็นองค์เดียวกับ “พระมหาเถรธรรมเสนาบดี” และอาจเป็นไปได้ว่า “บาเถรธรรมเสนาบดี” คงได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นมหาเถรแล้ว (ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 2548: 182)

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
12	ธมรังสีมหาเถร (ธรรม)	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายพระรูปที่เข้าร่วม ตัดสินอธิกรณ์	วัดป่าแดง	1/15
13	สุโพธานันทมหาเถร	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายพระรูปที่เข้าร่วม ตัดสินอธิกรณ์	วัดป่าแดง	1/15-16
14	มหาเถรสุมงคลราช รู่จิศรีพิเชียรปรีชญา	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่เข้า ร่วมตัดสินอธิกรณ์	วัดป่าแดง วัดตำหนัก	1/17 1/3-7
15	เขมมมงคลมหาเถร	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่เข้า ร่วมระงับวิวาทาธิกรณ์ ▪ พระสงฆ์สุโขทัยที่ไปบวชที่ สำนักพระอุทุมพรบุปผามหา สามีและไปเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในเมืองสอง แคว (ตำนานมูลศาสนา)	วัดป่าแดง	1/17
16	ธรรมโฆสมมหาเถร	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่เข้า ร่วมตัดสินอธิกรณ์	วัดป่าแดง	1/17-18
17	ญาณคัมภีร์มหาเถร	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่เข้า ร่วมตัดสินอธิกรณ์	วัดป่าแดง บูรพาราม เขตพน	1/18 1/19 1/3
18	สมณเทพมหาเถร	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่เข้า ร่วมตัดสินอธิกรณ์	วัดป่าแดง	1/18
19	พุทธวิลาสมหาเถร	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่เข้า ร่วมตัดสินอธิกรณ์	วัดป่าแดง	1/18-19
20	สุริยามมหาเถร	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่เข้า ร่วมตัดสินอธิกรณ์	วัดป่าแดง	1/19
21	รามรังสีมหาเถร	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่เข้า ร่วมตัดสินอธิกรณ์	วัดป่าแดง	1/19
22	ธรรมเสนาบดีมหา เถร	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี มีชื่อใน จารึกปูชนียวัตถุขุดด้วย	วัดป่าแดง	1/19-20
23	ปัญญาธิกรมมหาเถร (ปรญาธิก)	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่เข้า ร่วมตัดสินอธิกรณ์	วัดป่าแดง	1/20

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
24	สุพรรณสยามมหา เถร	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่เข้า ร่วมตัดสินอธิกรณ์	วัดป่าแดง	1/20
25	ญาณวิลาสมหาเถร	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่เข้า ร่วมตัดสินอธิกรณ์	วัดป่าแดง	1/20-21
26	อานนทมหาเถร	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่เข้า ร่วมตัดสินอธิกรณ์	วัดป่าแดง	1/21
27	อรรคญาณมหาเถร	มหาเถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่เข้า ร่วมตัดสินอธิกรณ์	วัดป่าแดง	1/21
28	พระมหาเถรปริย ทัตศี ศรีสารีบุตร	พระมหาเถร	▪ พระมหาเถรที่ได้รับแต่งตั้ง และได้รับจารึกพระ สุพรรณบัฏ	พระพุทธ ฎีกา สมเด็จพระ พระครู จุฬามณี ศรี สังฆราช	1/3-4
29	มหาเถรศรีพวงศ์	มหาเถร	▪ พระมหาเถระ ผู้เป็นช่างฉลุ	พระธรรม กาย	1/3

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ชื่อและราชทินนามของพระเถระสมัยสุโขทัย

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
1	ธรรมไตรโลกย์	เจ้าเถร	▪ ไม่แน่ใจว่าเป็นรูปเดียวกับ มหาเถรธรรมไตรโลก (คจุน วาจาร์?) ญาณทัสสีหรือไม่	เจ้าเถร ธรรมไตร โลกย์, ญาณทัสสี	1/6 1/9,13
2	เถรเทพเมาลี (โมลี)	เถร	▪ พระสงฆ์ผู้เป็นประธานในการ ทำบุญ	วัดช้าง ล้อม	3/14-15

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
3	บาเถรญาณวัง (ญาณวงศ์)	บาเถร	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำกิจของ สงฆ์ที่วัดเชตพน	เชตพน	1/4
4	บาเถรพุทธโฆส	บาเถร	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำกิจของ สงฆ์ที่วัดเชตพน	เชตพน	1/4
5	บาเถรมหานาม	บาเถร	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำกิจของ สงฆ์ที่วัดเชตพน	เชตพน	1/4
6	บาเถรอารยวงศ์	บาเถร	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำกิจของ สงฆ์ที่วัดเชตพน	เชตพน	1/4-5
7	บาเถรอาทริยพงส	บาเถร	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำกิจของ สงฆ์ที่วัดเชตพน	เชตพน	1/5
8	บาเถรโสภณะ	บาเถร	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำกิจของ สงฆ์ที่วัดเชตพน	เชตพน	1/5
9	บาเถรสุธธา	บาเถร	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำกิจของ สงฆ์ที่วัดเชตพน	เชตพน	1/6
10	บาเถรสีลคัมภร (สีลคัมภีร์)	บาเถร	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำกิจของ สงฆ์ที่วัดเชตพน	เชตพน	1/7
11	เถรสวร	เถร	▪ พระสงฆ์ที่ได้รับการถวายกุฎี และเข้าพระในจารึกวัดหินตั้ง	วัดหินตั้ง	1/9
12	พุทธวังศเถร	เถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี	วัดป่าแดง	1/13
13	มหาอาริยพงสเถร	เถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี	วัดป่าแดง	1/13-14
14	ธรรมกิตติเถร	เถร	▪ พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี	วัดป่าแดง	1/21
15	เถรฐี	เถร	▪ ไม่ปรากฏแน่ชัด	บ้านางคำ เยี้ย	1/20
16	เถรธรรมวิสาร์	เถร	▪ พระสงฆ์ซึ่งบ้านางคำเยี้ย ถวายจังหัน	บ้านางคำ เยี้ย	1/32
17	เจ้าเถรสีทธรรมธรร รัตน์จารย์	เถร	▪ อาจารย์ของพระยาสิทธิไทย	กำแพง งาม	1/11- 12

ชื่อและราชทินนามของพระสงฆ์ทั่วไป

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
1	เจ้านนทปัญญา	เจ้า	<ul style="list-style-type: none"> ไม่ปรากฏแน่ชัด 	พระยาศรี ยศราช	1/2
2	เจ้าเทพฐิติ	เจ้า	<ul style="list-style-type: none"> พระสงฆ์ที่ปรากฏชื่อในการ ร่วมสร้างพระพุทธรูปในวิหาร 	วัดเขมา	1/3
3	บาญาณคันธิก	บา	<ul style="list-style-type: none"> พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี 	วัดป่าแดง	1/14
4	บาสวรรเทพ	บา	<ul style="list-style-type: none"> พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี 	วัดป่าแดง	1/14
5	บาราหุล	บา	<ul style="list-style-type: none"> พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี 	วัดป่าแดง	1/14
6	บาญาณวิลาส	บา	<ul style="list-style-type: none"> พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี เห็นจะเป็นคนละรูปกับมหา เถรญาณวิลาส เพราะเป็น พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี 	วัดป่าแดง	1/14-15
7	มหาสัทธาบุญโญ	มหา	<ul style="list-style-type: none"> พระสงฆ์ที่สร้างอารามใน ตำบลพระศรีมหาโพธิ สร้าง พระพุทธรูป ผู้ปรารถนาจะเป็นพระพุทธรเจ้า ในอนาคตกาล 	ศรีโยธา ออกบวช	1/17-18 2/14
8	มหาพุทธสาคร/พระ มหาพุทธสาคร	มหา	<ul style="list-style-type: none"> อาจารย์ของพระสร้งกเถร 	ศรีโยธา ออกบวช อโศการาม	2/4-5 1/25
9	เจ้าญาณวังสราช บัณฑิต	เจ้า	<ul style="list-style-type: none"> พระธรรมกถึกที่ได้รับการ ถวายพระไตรปิฎก 	อโศการาม	1/15
10	เจ้าศรีวัง	เจ้า	<ul style="list-style-type: none"> พระธรรมกถึกที่ได้รับการ ถวายพระไตรปิฎก 	อโศการาม	1/15-16
11	เจ้าสังขสร	เจ้า	<ul style="list-style-type: none"> บัณฑิตผู้สวดพระบาลี 	อโศการาม	1/16
12	เทวมงคล		<ul style="list-style-type: none"> พระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ สถาปนาให้เป็นพระธรรม 	อโศการาม	1/27

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
			กรรมกะ (ผู้สหายธรรม) เพราะเป็นผู้มีปัญญายิ่งด้วย ญาณ		
13	บาสารัชตะ	บา	▪ พระธรรมกรรมกะ (ผู้สหายธรรม)	บูรพาราม	1/29
14	บาไปริยะ	บา	▪ พระปาไลติตะ (ผู้สหายพระบาลี)	บูรพาราม	1/29
15	พระอินทโฆรส	ราชบัณฑิต	▪ พระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ สถาปนาให้เป็นพระปาไลติตะ (ผู้สหายพระบาลี) เพราะ เป็นผู้มีสำเนียงไพเราะ	บูรพาราม	1/28
16	มหาญาณมังคล	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัตติ สังคายนาฯ	1/13
17	มหาประญาพงส์ (ปัญญาพงศ์)	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัตติ สังคายนาฯ	1/14
18	มหารัตนมงคล	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัตติ สังคายนาฯ	1/14
19	มหาเทพรุจิ	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัตติ สังคายนาฯ	2/16
20	มหาสิทธธรรม	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัตติ สังคายนาฯ	2/17
21	มหาสิทธธรรมถิร	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัตติ สังคายนาฯ	2/18
22	มหาธีรประญาติ (ปรญาญาติ)	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัตติ สังคายนาฯ	2/19
23	มหามังคลจุลา	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัตติ สังคายนาฯ	2/20

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
24	มหาธรรมราชาเมธี	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/21
25	มหาธรรมราชาเมธี (คำหล้า)	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/22
26	มหาเทพรักษา	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/23
27	มหาอภัยพงษ์	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/24
28	มหาญาณสาคร	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/25
29	มหาพุมิมา	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/26
30	มหาสุมน	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/27
31	มหาทีปังกร	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/28
32	พุทธลังกา	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/29
33	มหาธรรมรังสี	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/30
34	มหารัตนจุลา	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/31
35	มหาเทพรุจี	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/32
36	มหามังคลจุลา	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/33

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
37	มหาธรรมโชติ	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/34
38	มหาญาณพงศ์	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/35
39	มหาพรหมจุลา	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/36
40	มหาพรหมสร	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/37
41	มหาพุทธบุตต์	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/39
42	มหาเทพรังสี	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/40
43	มหามังคลประญา (ปัญญา)	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	2/41
44	เจ้าพรหมโฆส	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/8
45	เจ้าพรหมสวร (สร)	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/9
46	เจ้ารามเกียร (เกียรติ)	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/10
47	เจ้าญาณพง	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/11
48	เจ้าพุทธรังสี	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/12
49	เจ้าสวรมังคล (สรมัง คลหรือสุวัณมมงคล)	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/13

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
50	เจ้าจุฬา	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/14
51	เจ้าอินทสอร	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/15
52	เจ้าโพธิสมพาร	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/16
53	เจ้าสุวันรัตน์	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/17
54	เจ้าญาณโฆส	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/18
55	เจ้าอินทประญา (อินทปัญญา)	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/19
56	เจ้ารัตรังสี (อาจเป็นรัตนรังสี)	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/20
57	เจ้าทีปังกร	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/21
58	เจ้าพรหมเทพ	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/22
59	เจ้านิลรัตน์	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/23
60	เจ้าพรหมรุจิ	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/24
61	เจ้าเหมรังสี	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/25
62	เจ้าสีลวิสุทธิ	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/26

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
63	เจ้าศรีเลอไทย	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/27
64	เจ้าเหมหงส์	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/28
68	เจ้าโคตมะ	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/29
66	เจ้าศรีบาล (ศิริपालหรือศรีपाल)	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/30
67	เจ้าปทุม	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/31
68	เจ้าสีหโฆส	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/32
69	เจ้าศรัทธาลังกา	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/33
70	เจ้าสรนา	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมทำ สังคายนา	ประวัติ สังคายนาฯ	3/36
71	เจ้าธรรมรังสีภิกษุ	เจ้า	▪ พระสงฆ์ที่สร้างพระพุทธรูป เมื่อบวชได้ 22 พรรษา	เจ้าธรรม รังสี	2/1-9
72	มหาเทพ	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เป็นพยานในการ กัลปนาข้าพระ	วัดพระ เสด็จ	4/3-13
73	มหาจันทร์	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เป็นพยานในการ กัลปนาข้าพระ	วัดพระ เสด็จ	4/3-13
74	ม้ามงคล	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เป็นพยานในการ กัลปนาข้าพระ	วัดพระ เสด็จ	4/3-13
75	มหานนท์	มหา	▪ พระสงฆ์ที่เป็นพยานในการ กัลปนาข้าพระ	วัดพระ เสด็จ	4/3-13

ลำดับ	ชื่อ/ราชทินนาม	สมณศักดิ์/ ลำดับชั้น	รายละเอียด	ชื่อจารึก	ด้าน/ บรรทัด
76	บา...ไตรย	บา	<ul style="list-style-type: none"> ติปิฎกอาจารย์ (พระสงฆ์ผู้มี ความรอบรู้พระไตรปิฎก) 	วัดบูรพา ราม	1/25- 26
77	ญาณทัสสี	ไม่ปรากฏ	<ul style="list-style-type: none"> ไม่ปรากฏแน่ชัด 	ญาณทัสสี	1/5

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายเอกพล ดวงศรี เกิดเมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2534 ณ กรุงเทพมหานคร สำเร็จ การศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต (ภาษาไทย) เกียรตินิยมอันดับ 1 จากภาควิชาภาษาไทย คณะ มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2554 และสำเร็จการศึกษารัฐศาสตรบัณฑิต (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ) จากคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ในปี พ.ศ. 2556 ต่อมาในปีการศึกษา 2557 ได้เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เคยได้รับทุน 2011 GKS Exchange Scholarship Program, Korea เพื่อศึกษาแลกเปลี่ยนในสาขาวิชา Korean studies, Inje University และทุนผู้ช่วยสอน ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในระหว่างปี 2557- 2559 ได้รับทุนโครงการสู่ความเป็นเลิศด้านภาษา และวรรณคดีไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และในปี การศึกษา 2558 ได้รับทุนผู้ช่วยสอน ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย

ปัจจุบันรับราชการในตำแหน่งนักวิชาการศึกษาปฏิบัติการ กลุ่มพัฒนานโยบายด้านการ เพิ่มโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิต สำนักมาตรฐานการศึกษาและพัฒนาการเรียนรู้ สำนักงาน เลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY